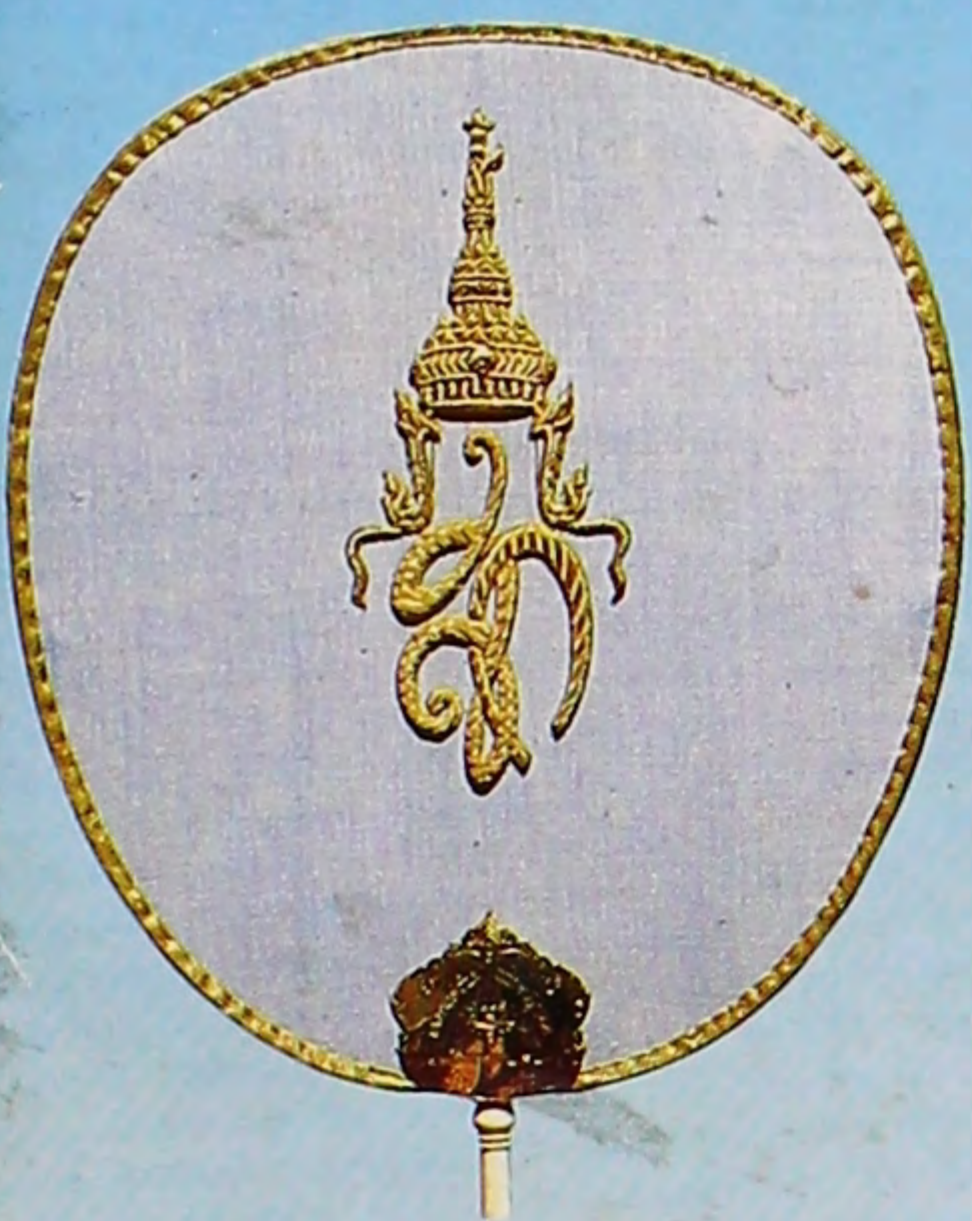

พระมงคลวิเสสกถา และ พระธรรมเทศนาพิเศษ

พระนิพนธ์

สมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

พุทธมณฑล

พระมงคลวิเสสภิกษา

และ

พระธรรมเทศนาพิเศษ

พระธรรมเทศนาพิเศษ

พระธรรมเทศนาพิเศษ

พระธรรมเทศนาพิเศษ

๓๓๖๗ นกคฤ (๓๓๖๗ นกคฤ)

๓๓๖๗ นกคฤ (๓๓๖๗ นกคฤ)

วัดบวรนิเวศวิหาร
กรุงเทพมหานคร

ปกปกปกปกปกปกปกปกปก

รวม

ปกปกปกปกปกปกปกปกปก

พิมพ์เป็นธรรมเนียมการ
เนื่องในวโรกาสทรงบำเพ็ญพระกุศล
วันคล้ายวันประสูติ
สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก

๓ ตุลาคม ๒๕๓๓

จำนวน ๕,๐๐๐ เล่ม

ขออนุโมทนา

พระมงคลวิเสสภค และ พระธรรมเทศนาพิเศษ เล่มนี้ นายกำจร
เชาว์รัตน์ วุฒิสมาชิก มีศรัทธาจัดพิมพ์เพื่อเป็นธรรมทาน ในโอกาสวันที่ ๓
ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๓๓

ท่านกล่าวว่าการให้ธรรมยิ่งกว่าการให้ทั้งปวง เมื่อการให้ธรรมอันเป็น
ส่วนเหตุเป็นการให้ที่ยิ่งกว่าการให้ทั้งปวง ผลแห่งการให้ธรรมอันเป็นส่วนผลจึง
ย่อมเป็นผลที่ยิ่งกว่าผลทั้งปวง ผู้ให้ธรรมย่อมได้รับผลอันยิ่ง เป็นไปตามความเป็น
จริงเกี่ยวกับกรรมและการให้ผลของกรรม คือทำเหตุเช่นใดย่อมได้ผลเช่นนั้น ผู้ใด
ทำผู้นั้นจักเป็นผู้ได้

ขออนุโมทนา นายกำจร เชาว์รัตน์ ผู้นำธรรมใน พระมงคลวิเสสภค
และพระธรรมเทศนาพิเศษ มาให้เป็นธรรมทาน และขออนุโมทนาทุกท่านที่จะ
สามารถนำธรรมไปปฏิบัติเป็นประโยชน์แก่จิตใจ อันอาจกล่าวได้ว่าเป็นการให้
ธรรมแก่ตนเอง ซึ่งย่อมยิ่งกว่าการให้สิ่งอื่นแก่ตนเอง

ขออนุโมทนาอำนวยการ

ดร. พระญาณสังวร

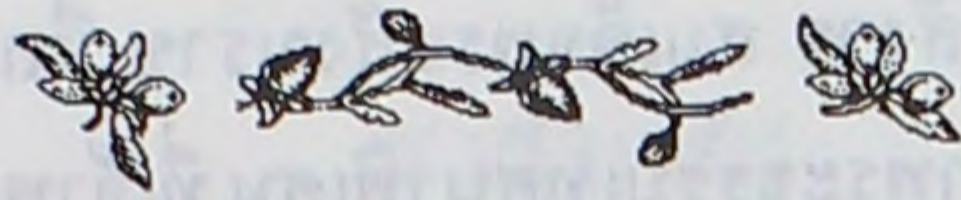
(สมเด็จพระญาณสังวร)

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

วัดบวรนิเวศวิหาร

กรุงเทพมหานคร

คำนำ

พระมงคลวิเสสภดา นับเป็นพระธรรมเทศนาสำคัญ ควรแก่การศึกษา สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงมีพระอภิบาลไว้ว่า “มงคลวิเสสภดา นี้ เป็นเทศนาพิเศษอย่างหนึ่ง ซึ่งพรรณนาพระราชกรรยาของ สมเด็จพระเจ้าแผ่นดิน เพื่อประโยชน์จะได้ทรงพระปัจเจกเวกขณถึงแล้ว เกิดพระปิติ ปราโมทย์แล้ว ทรงบำเพ็ญราชธรรมนั้นยิ่ง ๆ เป็นการอุปถัมภ์พระราชกรรยาให้ ถาวรไพบูรณ์. กदाเช่นนี้โบราณบัณฑิตได้กล่าวถวายพระมหากษัตริย์เจ้าในอดีตกาล มีกดาแสดงทศพิชราชธรรมเป็นอาทิ. อันพระเจ้าแผ่นดินย่อมเป็นที่สูงสุดในมนุษย- นิกาย ยากที่จะมีใครกล้าถวายโอวาทได้จิง ๆ ถึงอย่างนั้น ผู้หวังประโยชน์ในพระองค์ จิงหาช่องที่จะถวายด้วยอย่างหนึ่งอย่างใด อันการกล่าวพระราชกรรยานั้น เป็น อุบายถวายโอวาทอย่างละเมียด จึงเป็นแบบที่โบราณบัณฑิตได้ใช้มาประการหนึ่ง. เมื่อว่าถึงการพระศาสนาก็เป็นหน้าที่ของพระธรรมกถึกจะถือเอาโอกาสนั้น ๆ ชัก นำประชุมชนตั้งแต่พระมหากษัตริย์เจ้าเป็นต้นไป ให้ตั้งอยู่ในกุศลสมาทาน. การเทศนามงคลวิเสสภดาก็เกิดขึ้นอนุโลมตามธรรมเนียมนี้”

การถวายพระมงคลวิเสสภดาในยุคกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ในระยะต้น ๆ ได้มีแบบอย่างมาอย่างไรไม่ปรากฏชัด กระทั่งถึงยุคที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงรับหน้าที่ถวายต่อจากสมเด็จพระสังฆราช (สา ปุสฺสเทว) เริ่มแต่ปลายรัชกาลที่ ๕ เป็นต้นมา พระมงคลวิเสสภดาจึงได้มีรูป แบบที่ชัดเจนขึ้น โดยสมเด็จพระมหาสมณเจ้าพระองค์นั้นได้ทรงวางเป็นแบบไว้ คือ ประกอบด้วยเนื้อความอันเป็นการพรรณนาพระคุณพิเศษส่วนอดีตสมบัติ ส่วน หนึ่ง กับรัฐาภิบาลโนบาย อันเป็นส่วนปรหิตปฏิบัติ อีกส่วนหนึ่ง ทั้งนี้โดยการเลือก สรรคุณธรรมในพระพุทธศาสนามีทศพิชราชธรรมเป็นอาทิมาร้อยเรียงถวายประ- กอบพระราชกรณียกิจในรอบปีนั้น ๆ อย่างสอดคล้องกลมกลืน

ฉะนั้น พระมงคลวิเสสภดาจึงให้ความรู้ทั้งธรรมาธิบายอันประณีตและ พระราชกรณียกิจอันแสดงถึงความเจริญก้าวหน้าของกิจการบ้านเมืองที่สำคัญ อย่างกระต๊อคได้ใจความ

สำหรับพระมงคลวิเสสกถาที่พิมพ์ในเล่มนี้ เป็นพระนิพนธ์ของเจ้า-
พระคุณสมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช ที่ถวายในรัชกาลปัจจุบันรวม
๘ กัณฑ์ พร้อมทั้งได้เลือกพระธรรมเทศนาพิเศษ ที่เจ้าพระคุณสมเด็จพระสังฆราช
รับพระราชทานถวายในวโรกาสต่าง ๆ อีก ๘ กัณฑ์ รวมเป็น ๑๖ กัณฑ์

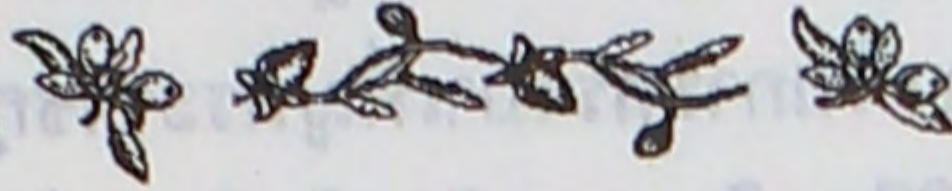
หวังว่า หนังสือ “พระมงคลวิเสสกถาและพระธรรมเทศนาพิเศษ” นี้
จักอำนวยประโยชน์แก่ผู้สนใจอ่านศึกษาทั่วกัน

วัดบวรนิเวศวิหาร

๓ ตุลาคม ๒๕๓๓

มัญจาคีรี...
โดย...

สารบัญ

พระมงคลวิเสสภดา

- กัณฑ์ที่ ๑ พ.ศ.๒๕๑๗ ๑
- กัณฑ์ที่ ๒ พ.ศ.๒๕๒๕ ๑๕
- กัณฑ์ที่ ๓ พ.ศ.๒๕๒๖ ๒๘
- กัณฑ์ที่ ๔ พ.ศ.๒๕๒๗ ๓๕
- กัณฑ์ที่ ๕ พ.ศ.๒๕๒๘ ๕๓
- กัณฑ์ที่ ๖ พ.ศ.๒๕๒๙ ๖๖
- กัณฑ์ที่ ๗ พ.ศ.๒๕๓๐ ๘๐
- กัณฑ์ที่ ๘ พ.ศ.๒๕๓๑ ๑๐๔

พระธรรมเทศนาพิเศษ

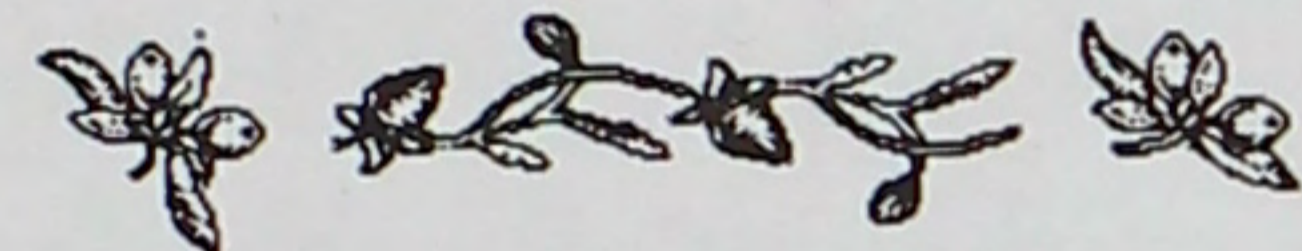
- ทูลลกภดา ในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลใน
พระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก วันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๓๑ ๑๒๕
- ธรรมปีติภดา ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเฉลิมพระชนม
พรรษาสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ วันที่ ๑๒
สิงหาคม ๒๕๒๓ ๑๓๕
- ปัญญาชีวิตภดา ในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
ฉลองพระชนมายุสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี
ครบ ๗ รอบ วันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๒๗ ๑๔๕
- อุตตสรณภดา ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร
วันที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๒๒ ๑๕๘
- พระธรรมเทศนา ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
วันพระราชสมภพสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ
สยามบรมราชกุมารี วันที่ ๒ เมษายน ๒๕๓๓ ๑๖๘

คำถวายพระพรบาทนา

๒๕๒๕

ขอถวายพระพรสมเด็จพระราชินีสุทิดาฯ สหราชกุมารี ทรงพระเจริญ
ประการ งามมีแต่ส่วนดีจวบยั้งครั้นพระชนมายุครบชดช้อย์ สวมเครื่องพระบรมนพิต
สรพัตถ์มหาพราหมณ์ราชย์ ผู้ทรงพระยศอันประเสริฐ มีคนเฝ้ารับพระราชทาน
ถวายวิสาขมาในพระชนมายุ สดุดีพระคุณพระคุณพระคุณพระคุณพระคุณพระคุณ
อภัยรับพระราชทานถวายวิสาขมาในวิสาขมาส ไหว้พระคุณพระคุณในพระบรม-

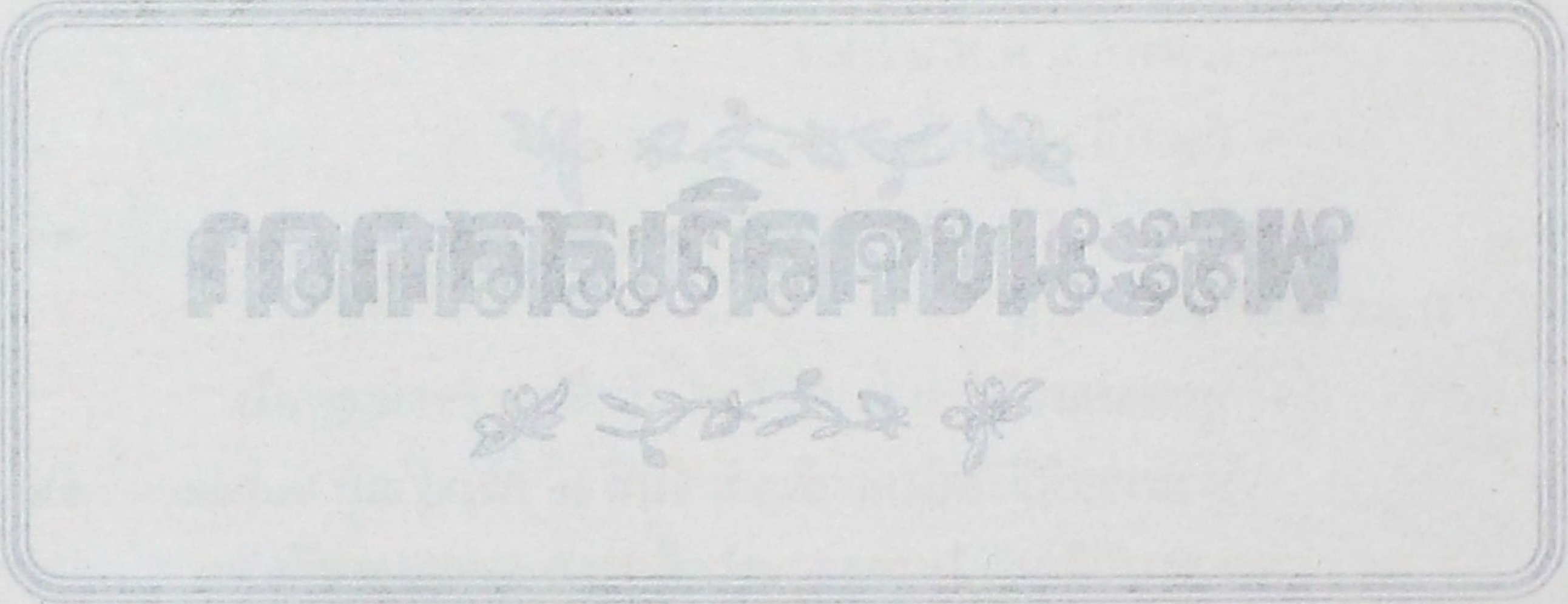
พระมงคลวิเสสภักดา

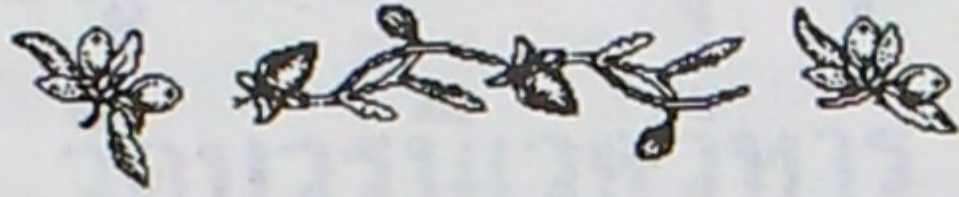
- พระบรมเทวสถาน ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายใน
พระปฐมเจดีย์ นครปฐม เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์
อัครราชกุมารี วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๐๑ ๑๑๐

- พระบรมเทวสถาน ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายใน
พระปฐมเจดีย์ นครปฐม ในโอกาสที่สมเด็จพระนางเจ้า
สิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ทรงมีพระชนมพรรษา
ครบ ๕๐ พรรษา วันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๐๑ ๑๑๑

- พระบรมเทวสถาน ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
ถวายสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
ในโอกาสที่ทรงมีพระชนมพรรษาครบ ๕๐ พรรษา
ในวันที่ ๕ กรกฎาคม ๒๕๐๑ ๑๑๒

คำถวายพระพรเทศนา

ขอถวายพระพรเจริญพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคลพระชนมสุขทุก
ประการ จงมีแต่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารพระองค์ สมเด็จพระปรมินทร-
ธรรมิกมหาราชเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ บัดนี้ จะรับพระราชทาน
ถวายวิสาขนาในพระมงคลวิเสสภรณ์ของพระเดชพระคุณประคับพระปิณฺฑิตบาภิ
ถ้ารับพระราชทานถวายวิสาขนาไปมิได้ต้องตามโวหารอรรถาธิบายในพระธรรม-
เทศนา ณ บทใดบทหนึ่งก็ดี ขอเคชะ พระเมตตาคุณ พระกรุณาคุณ พระขันติคุณ
ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานอภัยแก่อาตมะผู้มีสติปัญญาน้อย.

ขอถวายพระพร

แถลงการณ์พระสงฆ์ เล่ม ๑

พ.ศ. ๒๔๕๖ หน้า ๘๖

เพลงพระราชนิพนธ์

กุศลคุณน้อมพระพรตแด่พิภพจักรีศรีสุพรรณภูมิราชธานี
 - รตนนิลประไพคัมภีร์ คัมภีร์พระราชนิพนธ์พระราชนิพนธ์คัมภีร์ รตนนิล
 นกขรรค์พระราชนิพนธ์ นิลนิล สุทธิประไพนิลประไพคัมภีร์ กวีนิพนธ์พระราชนิพนธ์
 นิลนิลประไพคัมภีร์พระราชนิพนธ์คัมภีร์พระราชนิพนธ์คัมภีร์พระราชนิพนธ์
 - นิลนิลประไพคัมภีร์พระราชนิพนธ์คัมภีร์พระราชนิพนธ์คัมภีร์พระราชนิพนธ์
 นิลนิลประไพคัมภีร์พระราชนิพนธ์คัมภีร์พระราชนิพนธ์คัมภีร์พระราชนิพนธ์
 นิลนิลประไพคัมภีร์พระราชนิพนธ์คัมภีร์พระราชนิพนธ์คัมภีร์พระราชนิพนธ์

พระราชนิพนธ์

* นิลนิลประไพคัมภีร์พระราชนิพนธ์คัมภีร์
 * นิลนิลประไพคัมภีร์พระราชนิพนธ์คัมภีร์

ธรรมบรรณาการ เพื่อให้อนุโมทนาสัมฤทธิ์วิบูลสุขสมบัติ และจะได้ตั้งไมตรีหิโต
ประเทศกัลยาณจิต ประสทธิชัยมงคลสิริสวัสดิพระชนมสุขศุภวิบูลมบุญผล
ถวายในสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ให้ทรงพระสถาพรนิรมลในสิริ-
ราชมหิศววรรษสมบัติ โดยอุคมสิริสวัสดิเกษมนิราศสรรพพิบัติอุปีทวันตราย
ทรงบำเพ็ญพระราชธรรมจริยารัฐฐาภิบาลนโยบายและพระราชกุศลบุญนิธิให้อุพา-
ราดิเรกไพศาล เพิ่มพระบรมสมโพธิสมภารสัพปุริสปฏิบัติ ทรงเป็นองค์บรม-
นาถบพิตรแห่งประชานิกรทุกหมู่เหล่าเทพทั้งมนุษย์อารักษ์ทุกสถาน ทรงเบิก-
บานด้วยพระราชกัลยาณเกียรติคุณอคุลยบริสุทธิ สมดังพระพุทธานิพนธ์ไว้
ปัญญาจตุตถนิคายว่า **สปุริโส ภิกขเว ชายมาโน** เป็นอาทิ แปลความว่า คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย สัพปุริสเกิดในตระกูลเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุข
แก่ชนเป็นอันมาก คือ แก่มารดาบิดา แก่บุตรภริยา แก่คนรับใช้ คนทำงานทั่วไป
แก่มิตรอำมาตย์ แก่สมณพราหมณ์ เหมือนอย่างมหาเมฆฝนหลวง ยังข้าวกล้าให้
ถึงพร้อมงอกงาม เป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลสุขแก่คนเป็นอันมากฉะนั้น

หิโต พหุมนุษย์ ปฏิปชช โภค

บุคคลใดได้ปฏิบัติโภคสมบัติ ดำรงฆราวาสวิสัยเกื้อกูลให้เป็นประโยชน์
แก่ชนเป็นอันมาก

ตํ เทวตา รกฺขติ ฌมฺมกฺกุตํ

เทวดาย่อมรักษาบุคคลนั้น ผู้อันธรรมคุ้มครองรักษา

พหุสุตฺตํ สีลวตฺตูปนฺนํ

ฌมฺเม ฐิตํ น วิชหาติ กิตฺติ

เกียรติคุณย่อมไม่ละบุคคลนั้น ผู้เป็นพหุสุต มีอรรถและธรรมได้สดับมา
ประกอบด้วยศีลาจารวัตร สถิตในธรรม

ฌมฺมกฺกฺขํ สีลสมฺปนฺนํ

สจฺจวาที หิริมนํ

เนกขํ ฌมฺโพหนทสุเสว

โก ตํ นิมนฺทิตุมรหติ

ใครควรจะนิมนทาบุคคลนั้น ผู้ตั้งอยู่ในธรรม ถึงพร้อมด้วยศีล มี
ปกติกล่าววาจาสัตย์ มีหิริอยู่ในใจ บริสุทธิคุณแห่งทองชมพูนุท

เทวาปี นํ ปลํสนฺติ

พฺรหฺมุนาปี ปลํสิโต

อย่าว่าแต่มนุษย์เลย แม้เทวดาและพรหมก็ย่อมสรรเสริญบุคคลนั้น
ด้วยประการฉะนี้

อิโต ปรี ปวกุขามิ

คัม คัม วิเสสมงคล

วุดจมานัน หิ สุตวาน

โยนิโส ปจจเวกขโต

มหाराชาธิราชสุส

ภเวยฺย กตฺตูกามตา

คโต สมฺปาทหนตฺถาย

ภฺยโยภาวาย สพฺพธา

สมฺมา ว ปทหนตฺตสฺส

ธมฺเมน ปฏิปชฺชโต

คปฺปจฺจยา ชนินฺทสฺส

สฺยยา สฺวตฺถิมงฺคลํ

ลำดับนั้น จักรับพระราชทานเลือกสรรคุณสมบัติที่ตั้งแห่งสวัสดิมงคลอันพิเศษยิ่ง ซึ่งได้ชื่อว่ามงคลวิเสส มาถวายวิสัยนา เพื่อประดับพระปัญญาบารมี ได้ทรงสดับแล้ว ทรงพระปิจจเวกขณด้วยกำลังพระปรีชาญาณ พระราชปณิธาน เพื่อจะทรงบำเพ็ญจะพึงเกิดมีแต่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า แต่บัดนั้น ทรงพระราชอุตสาหะโดยอาการอันชอบ เพื่อจะยังคุณสมบัตินั้น ๆ อันยังขาดให้บริบูรณ์ เพื่อเพิ่มพูนส่วนที่ได้ทรงบำเพ็ญมาแล้วให้ภฺยโยยิ่ง ทรงปฏิบัติอยู่โดยราชธรรม สิริสวัสดิพิพัฒมงคลก็จะพึงสำเร็จแต่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เพราะพระราชจรรยาเป็นปัจจัย

ในศก (๒๕๑๗) นี้ ได้เลือกสรรมาถวายวิสัยนา ๓ ประการ คือ สามัคคีกรรม ๑ ปธาน ๑ รัฏฐาภิบาลโนบาย ๑

สามัคคีกรรมนั้น คือทำความสามัคคี อันความพร้อมเพรียงกันในทางต่าง ๆ เช่น พร้อมเพรียงกันประชุม พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงกันทำกิจที่ควรทำของหมู่ชื่อว่าความสามัคคี ความสำคัญของความสามัคคีพึงเห็นได้ง่าย บุคคลแต่ละคนที่รวมกันเข้าเป็นหมู่ที่พร้อมเพรียงกันประชุม เลิกประชุม และทำกิจที่ต้องการจะทำ ที่คนเดียวทำไม่ได้ ต้องรวมหมู่กันจึงทำได้ นี่คืออำนาจของความสามัคคี ขาดความสามัคคีก็รวมกันเป็นหมู่ที่พร้อมเพรียงกันทำดั่งนั้นไม่ได้ หมู่ชนที่รวมกันเข้าเป็นหมู่ตั้งแต่หมู่เล็กจนถึงหมู่ใหญ่ ดั่งที่รวมกันเป็นประเทศชาติชนทั้งปวงที่รวมกันอยู่พร้อมเพรียงกันปฏิบัติหน้าที่ของตนในทางนั้น ๆ ชื่อว่ามีสามัคคีกัน ความรวมกันอยู่ดำรงอยู่ได้ด้วยอำนาจความสามัคคี แตกความสามัคคีก็ต้องแตกแยกกัน ไม่ว่าหมู่เล็กหมู่ใหญ่ หมู่ที่รวมกันอยู่ด้วยความสามัคคีที่มั่นคง นอกจากจะสามารถทำกรณียกิจสร้างความสุขความเจริญให้เกิดขึ้นได้ อย่างมากแล้ว ยังเป็นหมู่ที่เหนียวแน่นมั่นคงยากที่ใครจะทำลายล้างได้ ฉะนั้นผู้ที่

มุ่งทำลายหมู่ใด จึงพยายามทำให้หมู่นั้นแตกสามัคคีกัน เมื่อทำได้สำเร็จก็ทำลายต่อไปได้ง่าย ดังเช่นเรื่องพระเจ้าอชาตศัตรูต้องการทำลายแคว้นวัชชี แต่ไม่อาจทำได้ง่าย เพราะคณะเจ้าลิจฉวีผู้ปกครองแคว้นวัชชี มีความสามัคคีกันมั่นคง เพราะปฏิบัติตามหลักอภิธานิยธรรม ๗ ประการ ที่สมเด็จพระบรมศาสดาทรงสั่งสอน จึงทรงปรึกษากับวัสสการพราหมณ์ผู้ปุโรหิตมหาอำมาตย์ คิดหาวิธีทำสามัคคีเภท (ความแตกสามัคคี) ก็ได้พบ ๒ วิธี คือ สังคหกรรม ทำความสงเคราะห์ต่าง ๆ ด้วยเงินทอง ทรัพย์สินของต่าง ๆ เป็นต้น กับมิถุเภท ยุแหย่ให้แตกกันเอง ทรงตกลงใช้วิธีหลัง คือยุแหย่ให้แตกกันเอง จึงแต่งสร้างเหตุการณ์ส่งวัสสการพราหมณ์ไปทำสามัคคีเภทในหมู่เจ้าลิจฉวีได้สำเร็จจึงเสด็จกรีธาทัพยกไปเหยียบย่ำแคว้นวัชชีสำเร็จได้โดยง่ายดาย แม้ในมหาปริณิพพานสูตรสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จนครที่สร้างใหม่ในปาฐลิกาม ก็ได้ตรัสพยากรณ์ไว้ว่า นครนี้จักเป็นนครเลิศ ชื่อว่าปาฐลิกบุตร เป็นที่แก้ห่อสินค้า อันตราย ๓ ประการจักมีแก่นครปาฐลิกบุตร คืออันตรายจากไฟ จากน้ำ หรือจากการยุให้แตกกัน ความสามัคคีมีคุณเพียงใด สามัคคีเภทย่อมมีโทษเพียงนั้น ฉะนั้นจึงได้มีพระบรมพุทโธวาทแสดงคุณของความสามัคคีและแสดงโทษของสามัคคีเภทไว้เป็นอันมาก เพื่อให้ประชานิกรทุกหมู่เหล่าทำความสามัคคี เว้นทำเหตุแตกสามัคคีเสีย ธรรมเป็นเครื่องทำความสามัคคีนั่น เช่นตรัสไว้ในสาราณียธรรมสูตร มีใจความว่า ความสามัคคีนั่น มีลักษณะเป็นความสงเคราะห์กัน ไม่วิวาทกัน เป็นเอกภาพ คือความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน เป็นผลที่เกิดจากธรรมคือความประพฤติอันเป็นคุณ ก่อเกิดที่ทำให้เกิดความรักเคารพกัน ๖ ประการ คือ ๑. ตั้งเมตตาทายกรรม คือทำอะไรทางกาย ประกอบด้วยเมตตาต่อกัน ๒. ตั้งเมตตาวจิกรรม คือพูดอะไรทางวาจาประกอบ ด้วยเมตตาต่อกัน ๓. ตั้งเมตตาโมกรรม คือคิดอะไรทางใจ ประกอบด้วยเมตตาต่อกัน ๔. แบ่งปันลาภที่ได้มาแล้วโดยชอบธรรมให้เป็นสาธารณบริโภคทั่วไปแก่กัน ๕. มีศีล คือความประพฤติดีเสมอกัน ๖. มีทิวติ คือความเห็นที่ถูกต้องชอบเสมอกัน สามัคคีกรรม์การทำสามัคคี จึงหมายถึงบุคคลผู้รวมกันอยู่เป็นหมู่ ฟังปฏิบัติธรรม ๖ ข้อนี้ ซึ่งเป็นเหตุให้เกิดความรักเคารพกันให้เกิดความสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวใจ ไม่ทะเลาะวิวาทกัน ให้เกิดความสามัคคีเอกภาพ เพราะเมื่อมีความสงเคราะห์กันอยู่ดังนี้ ใครอื่นก็ไม่อาจมาแสวงทำสงเคราะห์แย่ง

เอาไปได้ ทั้งไม่อาจจะมาหยุดให้แตกกันเอง เพราะความสามัคคีที่เกิดจากธรรมนี้
ชื่อว่า เป็นธรรมสามัคคี มีสมเด็จพระบรมศาสดาและพระธรรมที่ทรงแสดงสั่ง
สอนเป็นหลักเป็นแกน จึงเป็นเหตุให้เกิดความสุขโดยส่วนเดียว สมดังพระ-
ธรรมบทภาษิตว่า

สุโข พุทธามุขปาโท ความเกิดขึ้นแห่งพระพุทธะทั้งหลายให้เกิดสุข

สุขา สทุทมมเทศนา การแสดงพระสัทธรรมให้เกิดสุข

สุขา สงฺฆสฺส สามคฺคี ความพร้อมเพรียงกันของหมู่ให้เกิดสุข

สมคฺคานํ ตโป สุโข ความเพียรของหมู่ชนผู้พร้อมเพรียงกันแล้วให้เกิดสุข

สามัคคีมีความสำคัญมากแม้ดังนี้ จึงมีจารึกอยู่ในพระราชลัญจกรแผ่นดินว่า **สพฺพสฺส
สงฺฆมฺหิตานํ สามคฺคี วุฑฺฒิสาธิกา** ความสามัคคีของชนทั้งปวงผู้อยู่รวมกันเป็นหมู่
ยังความเจริญให้สำเร็จด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงดำรงอยู่ในสถานเป็นหลัก
เป็นแกนแห่งสามัคคีแห่งประชาชนชาวไทยทั้งปวงผู้มีหลักแกนยึดเหนี่ยวให้เป็น
อันหนึ่งอันเดียวกัน คือชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ เช่นเดียวกับสมเด็จพระ-
บรมศาสดาและพระสัทธรรมเทศนาของพระองค์เป็นหลักแกนแห่งสังฆสามัคคี
ทรงปฏิบัติพระองค์อยู่ในหลักธรรมทั้ง ๖ ข้อเป็นเหตุแห่งความสามัคคี ทรงเป็น
สามัคคีकर्ม ผู้ทำความสามัคคียังให้เกิดความสามัคคีในประชาชนทุกหมู่เหล่าที่
รวมกันเป็นหมู่ใหญ่คือประเทศชาติไทยนี้ ทรงเตือนให้ทุกคนมีสติสำนึกใน
สามัคคี ดังที่ทรงพระกรุณาโปรดให้จารึกไว้ที่ฐานพระพุทธรูปในพระปรมาภิไธยว่า
ทญฺยชาติยา สามคฺคิยํ สติสญฺขานเนน โภจิสฺสึ รกฺขนฺตุ คนชาติไทยจะรักษาความ
เป็นไทยอยู่ได้ ด้วยมีสติสำนึกอยู่ในความสามัคคี ดังนี้ พระราชจรรยาส่วน
สามัคคีकर्ม อันให้สำเร็จวิบุลผลทั้งปวงนี้จัดเป็นมงคลวิเสสที่ต้น

ปธาน หมายถึงความเพียรที่ตั้งขึ้นไว้เบื้องหน้าในกิจที่ควรทำ ดังมีพระ-
พุทธาธิบายถึงสัมมัมปธานคือความเพียรชอบไว้ ๔ ประการ มีใจความว่า ทำฉันทะ
(ความใคร่ที่จะทำ) ให้เกิด พยายามเริ่มความเพียร ประคองจิต ตั้งความเพียรขึ้น
๑. เพื่อยังบาปอกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น ๒. เพื่อละบาปอกุศลธรรมที่เกิด
ขึ้นแล้ว ๓. เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ๔. เพื่อความตั้งอยู่ ความไม่
ผันเพี้ยน ความภย โยยัง ความไพบูลย์ความเจริญแห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ดังนี้

ข้อ ๑ เรียกว่า **สังวรปธาน** เพียรระวังมิให้บาปอกุศลเกิด ข้อ ๒ เรียกว่า **ปธานปธาน** เพียรละบาปอกุศล ข้อ ๓ เรียกว่า **ภาวนापธาน** เพียรทำกุศลให้เกิด ข้อ ๔ เรียกว่า **อนุรักษนาปธาน** เพียรรักษากุศล ปธานนี้ ฟังใช้ในการปฏิบัติกรรมิยะทุกอย่าง เมื่อจะทำกรรมิยะอันใดอันหนึ่ง ต้องเพียรระวังมิให้อกรรมิยะคือการที่ไม่ควรทำ อะไรเกิดขึ้น ต้องเพียรละอกรรมิยะที่เกิดขึ้น ต้องเพียรทำแต่กรรมิยะที่มุ่งจะทำและ ต้องเพียรรักษากรรมิยะที่ทำขึ้นแล้ว ปธานนี้มีลักษณะที่ตั้งความเพียรไว้เบื้องหน้า ถือเอากรรมิยะเป็นข้อที่ต้องทำให้สำเร็จก่อน การทำกรรมิยะเป็นข้อสำคัญเป็นหัวหน้า อะไรอื่นเป็นสิ่งรองลงมา เหมือนอย่างจาตุรงคมหำปธาน (ความเพียรประกอบด้วยองค์ ๔) ที่สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อก่อนแต่จะตรัสรู้ทรงอธิษฐานในพระหฤทัยว่า ยังไม่บรรลुพระสัมมาสัมโพธิญาณเพียงไรจะไม่เสด็จลุกขึ้นเพียงนั้น พระมังสะและพระโลหิตจะแห้งเหือดไป เหลือแต่พระตจะ (หนัง) พระนหารู (เอ็น) พระอัฐิ (กระดูก) ก็ตามที่ ดังนี้ ปธานนี้จึงประกอบด้วย วิริยะ ความเพียร หรือความเป็นผู้กล้า ตรงกันข้ามกับความขลาดกลัวย่อท้อ ขันติ ความอดทน ตรงกันข้ามกับความอ่อนแอไหวหวั่น สัจจะความจริง ตรงกันข้ามกับความไม่จริง ความย่อหย่อน และอธิษฐาน ความตั้งใจมุ่งมั่น ตรงกันข้ามกับความมีจิตใจจับจด จึงมีอิทธิ ความสำเร็จ มีความเป็นใหญ่และมีเรี่ยวแรงแข็งแกร่ง อันบุคคลผู้เป็นหัวหน้าเป็นประธานจำต้องมีอิทธิ มีความเป็นใหญ่ มีกำลัง ฉะนั้น จึงอาจสามารถจะละอกรรมิยะทำกรรมิยะทั้งปวงให้สำเร็จได้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภพเจ้า ได้ทรงเป็นองค์พระประมุขประธานแห่งประเทศชาติประชาชน ทรงมีพระปธาน คือความเพียรที่ตั้งไว้ในเบื้องหน้า ทรงปฏิบัติพระราชกรณิยะทั้งปวงให้สำเร็จ ในที่ทั้งปวง ความเพียรที่ทรงตั้งขึ้นนี้เป็นปธาน เป็นใหญ่ มีกำลังแรงกล้า ยังประโยชน์เกื้อกูลและความสุขให้เกิดแก่ประชาชนในที่ทั้งปวง ดังที่ปรากฏว่า ได้ทรงประกอบกิจที่ควรทำทุกอย่าง ทรงริเริ่มการที่เป็นประโยชน์ ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมประชาชน ทหารตำรวจ แม้ในถิ่นทุรกันดารประกอบด้วยภัยอันตราย พระราชจรรยาในส่วนปธานอันให้สำเร็จวิบุลผลทั้งปวงนี้ จัดเป็นมงคลวิเสสที่สอง

รัฐาภิบาลโนบาย นั้น คือ วิธีปกครองพระราชอาณาจักร อาศัยทศพิธ-ราชธรรมจรรยาและแม่สามัคคีกรรม์ และปธาน ที่ถวายวิสัยนามาข้างต้นแล้ว

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงดำรงอยู่ในพระราชธรรมทั้งปวง ทรงประกอบด้วยพระปธาน คือความเพียรเต็มที่ ได้ทรงทุ่มเทอุทิศทั้งพระวรกาย และพระราชหฤทัยปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุก ๆ ด้าน เพื่อประโยชน์สุขของพสกนิกรอย่างแท้จริง จำเดิมแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบพระราชสันตติวงศ์ เป็นพระมหากษัตริยาธิบดินทร์แห่งราชอาณาจักรไทยและประชาชาติไทย เมื่อวันที่ ๙ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๔๘๕ นับเป็นเวลาที่ผ่านมาถึงบัดนี้กว่า ๒๕ ปี

พระราชกรณียกิจอันสำคัญยิ่งที่ได้ทรงบำเพ็ญโดยสม่ำเสมอ คือการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมประชาชนในภูมิภาคต่าง ๆ อย่างใกล้ชิด ตลอดทุกภาคของประเทศ ทั้งในเมืองในชนบท ทั้งในทุ่งนาป่าลึกและแม้อยอดเขาสูง ที่ใดมีประชาชนอาศัยอยู่จะเสด็จพระราชดำเนินไปถึงที่นั้น

ในบรรดาพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติเป็นประจำนั้น พระราชกรณียกิจเกี่ยวกับการเกษตรกรรมเป็นสิ่งที่ทรงสนพระราชหฤทัยอย่างยิ่ง ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๓ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการฟื้นฟูพระราชพิธีพืชมงคลจรดพระนังคัลและพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ เพราะมีพระราชดำริสว่เป็นพระราชพิธีที่กระทำเพื่อความป็นสิริมงคลแก่พืชพันธุ์ธัญญาหารและเพื่อบำรุงขวัญเพิ่มพูนกำลังใจแก่กสิกร ซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ และในวันงานพระราชพิธีจรดพระนังคัลปีพุทธศักราช ๒๕๐๔ เมื่อเสด็จฯ พระราชพิธีที่ท้องสนามหลวงแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดฯให้นำเอาพันธุ์ข้าวหอมชื่อ "นางมล" มาลงปลูกในบริเวณสวนจิตรลดา เพื่อเก็บเมล็ดพันธุ์พระราชทานใช้ในพระราชพิธีสืบมาจนบัดนี้เริ่มจากการปลูกนาสาธิต โครงการช่วยเหลือพสกนิกร ได้เริ่มดำเนินกิจการมาอยู่เป็นเนืองนิตย์จนปัจจุบันนี้ภายในบริเวณสวนจิตรลดา มีโครงการโรงสีข้าวตัวอย่าง โครงการเลี้ยงโคพ่อพันธุ์ โครงการเลี้ยงโคนม ตลอดจนโรงนมผงสวนดุสิตเป็นต้น ซึ่งพสกนิกรสามารถที่จะเข้าชมเพื่อรับการอบรมและดูเป็นตัวอย่าง เพื่อที่จะนำวิชาการกลับไปใช้ในท้องถิ่นของตนและโครงการฝนหลวงพิเศษเป็นต้น

ในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในภาคเหนือ ได้ทอดพระเนตรเห็นว่าการกสิกรรมของราษฎรชาวเขาเป็นการทำลายทรัพยากรและป่าไม้โดยรู้เท่าไม่ถึงการณ์ จึงมีพระราชดำริที่จะให้มีการอบรมให้ราษฎรชาว

เขาทราบถึงหลักวิชาการเพาะปลูกที่ถูกต้อง และเหมาะสมกับสภาพท้องที่
ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้มีการทดลองปลูกไม้ผลพันธุ์เมืองหนาว อาทิ ต้นท้อ
เพื่อที่จะพระราชทานไปยังหมู่บ้านในท้องถิ่นต่าง ๆ ตลอดจนมีการวิจัยการตัดต่อ
กิ่งท้อพันธุ์ต่างประเทศกับต้นท้อพันธุ์พื้นเมือง อีกทั้งการสาธิตเพาะปลูกพันธุ์ถั่ว
และพันธุ์ผักในหมู่บ้าน เป็นผลให้ราษฎรชาวเขาได้เริ่มการเพาะปลูกเป็นหลักแหล่ง
ได้มีพืชพันธุ์ธัญญาหารสำหรับบริโภคเพิ่มขึ้น ในมกราคมปีนี้ ได้เสด็จพระ-
ราชดำเนินไปทรงเปิดศูนย์อบรมชาวเขาที่บ้านช่างเคียน คอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่
ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของโครงการหลวงพัฒนาชาวเขา ที่จะให้มีการสาธิตการฝึกอบรม
การปลูกพืชผัก อาทิ ผักกาด ถั่ว ยาสูบ ข้าวโพด โดยเจ้าหน้าที่จากมหาวิทยาลัย
เชียงใหม่ เจ้าหน้าที่โครงการฯ และเจ้าหน้าที่จากส่วนราชการต่าง ๆ จะฝึกสอน
ให้คำอธิบายแก่ราษฎรเผ่าต่าง ๆ ได้นำหลักวิชาการกลับไปใช้ยังหมู่บ้านของตน
พระราชปรารภกับเจ้าหน้าที่ในวันนั้นให้มีการจัดแปลงสาธิต ระบบชลประทาน
ถนนและอาคารฝึกอบรมพักอาศัยให้ใกล้เคียงกับสภาพตามหมู่บ้าน แสดงให้เห็น
ว่าพระองค์ทรงเข้าพระราชหฤทัยอย่างลึกซึ้งว่าราษฎรที่มารับการฝึกอบรมนั้น จำ
ต้องใช้วัสดุอุปกรณ์ที่มีอยู่ในบริเวณหมู่บ้าน ทอดพระเนตรเห็นว่าหากเครื่องใช้
ผิดแปลกไปมากกว่าที่มีใช้กันอยู่แล้ว การฝึกอบรม จะไม่ได้ผลเท่าที่ควร พระปฐม
บรมราชโองการว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชน
ชาวสยาม” นั้น ได้ทรงปฏิบัติโดยเคร่งครัด ทรงอุทิศพระวรกายให้แก่ประชาชน
โดยมิทรงเห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย

ในการแปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ พระราชวังไกลกังวล
อำเภอหัวหิน ในยามว่างพระราชกิจ สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า และสม-
เด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ได้เสด็จพระราชดำเนินพร้อมด้วยสมเด็จพระ
พระเจ้าลูกเธอ ไปทรงเยี่ยมเกษตรกรในบริเวณโครงการจัดพัฒนาที่ดินตามพระ-
ราชประสงค์ ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และจังหวัดเพชรบุรีเป็นประจำ ไม่ว่าจะ
เป็นไร่นาของสมาชิกสหกรณ์การเกษตรหุบกะพง สมาชิกสหกรณ์การเกษตร
หนองพลับ หรือไร่นาของราษฎร “คอนขุนห้วย” ได้ทรงพระราชดำเนิน
ทอดพระเนตรความเป็นอยู่ของราษฎรเหล่านั้นอย่างใกล้ชิด ได้มีพระราชปฏิสันถาร
เกี่ยวกับการเพาะปลูก การชลประทาน การจำหน่ายผลผลิต ได้เอาพระราชหฤทัย

ใส่ในความเป็นอยู่ของพสกนิกรทั้งสิ้น เพราะทรงริเริ่มการพัฒนาที่ดินในท้องถิ่นนี้ โดยมีพระราชดำริที่จะให้กรรมสิทธิ์ในที่ดินเป็นของสมาชิกสหกรณ์การเกษตร โดยส่วนรวม ซึ่งสมาชิกแต่ละครอบครัวนั้นมีที่สำหรับอยู่อาศัยและที่สำหรับการเพาะปลูกข้าวลูกข้าวหลาน ไม่มีการซื้อขายที่ดินใด ๆ ทั้งสิ้น แต่ความขยันหมั่นเพียรในการประกอบอาชีพบนพื้นดินที่ตนมีสิทธิครอบครองนั้น จักนำมาซึ่งความเจริญของตนเอง และของครอบครัว ทั้งได้พระราชทานฝนหลวงในถิ่นและในคราวที่แห้งแล้ง

ในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมราษฎรในจังหวัดนครราชสีมาในปีที่ทรงทราบว่าในเขตอำเภอบาเจาะและอำเภอเมือง นำจากพรุซึ่งเป็นหนองน้ำที่กว้างขวางนั้น ในฤดูฝนน้ำล้นท่วมไร่นาของราษฎร การเพาะปลูกในที่ดินจำนวนหกหมื่นไร่เศษเสียหายเป็นประจำ จึงมีพระราชปรารภให้กรมชลประทานสำรวจที่ดินเพื่อขุดคลองระบายน้ำออกจากพรุเพื่อขจัดปัญหาน้ำท่วมไร่นาของราษฎร ขณะที่ได้แปรพระราชฐานไปประทับแรม ณ ทักษิณราชนิเวศน์ระหว่างเดือนสิงหาคมถึงกันยายน ได้เสด็จพระราชดำเนิน พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ และสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ ไปทอดพระเนตรการขุดคลองระบายน้ำ และทรงเยี่ยมราษฎรในบริเวณนั้นหลายครั้ง พระราชดำริที่จะให้การขุดคลองได้แล้วเสร็จภายในช่วงเวลาสามเดือน เพื่อขจัดปัญหาน้ำท่วมจากพรุเข้าไร่นาของราษฎรนั้น สำเร็จลงเพราะความร่วมมือของราษฎรที่อุทิศที่ดินสำหรับเส้นทางของคลอง ซึ่งยาวถึงห้ากิโลเมตร และด้วยความร่วมมือของทางราชการที่ฝึกกำลังคนและเครื่องมือในการทำงาน เป็นการช่วยพัฒนาประเทศให้เจริญยิ่งขึ้น นอกเหนือจากการขจัดปัญหาน้ำท่วมแล้ว ที่ดินซึ่งเดิมเป็นพรุนั้น ได้มีพระราชดำริว่าจะสงวนไว้สำหรับทางราชการได้จัดสรรให้ประชาชน ในรูปของสหกรณ์ เช่นเดียวกับที่ได้บุกเบิกจัดสรรให้ครอบครัวเกษตรกรในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ และจังหวัดเพชรบุรี ซึ่งจะเป็นการช่วยให้ราษฎรมีที่ทำมาหากินเพิ่มขึ้นจากเดิม

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือก็เช่นเดียวกัน เมื่อมีการสร้างเขื่อนสำหรับเก็บน้ำไว้ใช้ในการผลิตไฟฟ้าและใช้ในการชลประทาน ราษฎรที่สูญเสียที่ดินสำหรับการสร้างเขื่อนก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณที่จะให้มีการจัดสรรที่ดินให้ ดังเช่นในบริเวณทุ่งลุยลาย อำเภอคอนสาร จังหวัดชัยภูมิ

พระมหากษัตริย์ของไทยทุกยุคทุกสมัยทรงเป็นพุทธมามกะ และทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภกแห่งศาสนาทั้งปวงตามขัตติยราชประเพณี และตั้งแต่เปลี่ยนแปลงการปกครองก็เป็นที่ไปตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญด้วย ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นชาวพุทธที่ดีและทรงเป็นแบบอย่างที่ดีสำหรับพุทธศาสนิกชนชาวไทยทั้งปวง พระองค์ได้ทรงพระผนวชเมื่อพระชนมายุครบตามประเพณีของไทย และได้โปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงแสดงพระองค์เป็นพุทธมามกะ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อวันที่ ๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๐๕ สำหรับพระราชกรณียกิจในด้านศาสนา ก็ทรงบำเพ็ญอย่างสม่ำเสมอ และไม่ได้ทรงปฏิบัติพระราชกิจแต่เฉพาะในอารามหลวงในพระนครเท่านั้น หากแต่ผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนไปทรงปฏิบัติ ณ อารามในต่างจังหวัด ในทุก ๆ ภาคของประเทศ ไม่ว่าจะเป็นการทรงประกอบพิธียกช่อฟ้าอุโบสถ พิธีเททองหล่อพระพุทธรูป พิธีผูกพัทธสีมาหรือพิธีอื่น ๆ ก็ตาม ยามใดที่ไม่ทรงว่างพระราชกิจ ก็จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ผู้แทนพระองค์ไปปฏิบัติพระราชกรณียกิจแทน ทุกครั้งไป ในยามที่บ้านเมืองปัจจุบันซึ่งอยู่ในภาวะค่อนข้างจะไม่มั่นคง ก็ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สร้างพระพุทธรูปนวราชบพิตร สำหรับพระราชทานให้จังหวัดต่าง ๆ ทุกจังหวัด เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และเป็นที่ยึดใจของประชาชน ได้เสด็จฯ ไปพระราชทานด้วยพระองค์เองทุกครั้ง

ทุกคราวที่เกิดเรื่องเดือดร้อนวุ่นวาย ได้ทรงปฏิบัติระงับดับทุกข์ผ่อนคลายเหตุการณ์ให้เสียหายแต่น้อย และให้เกิดความสงบ เมื่อว่างรัฐบาลลงก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งรัฐบาลขึ้น และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสมัชชาแห่งชาติ เพื่อให้ประชุมกันเลือกบุคคลที่เหมาะสมจากสมาชิก สมัชชาแห่งชาตินั้นจำนวนหนึ่ง เพื่อทรงแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๑๖ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งสมาชิกสภานิติบัญญัติแห่งชาติ เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๑๖ และสภานี้ได้พิจารณาร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยแล้วนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ซึ่งได้ทรงลงพระปรมาภิไธยให้ประกาศใช้เป็นรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เมื่อวันที่ ๗ ตุลาคม ๒๕๑๗

อนึ่ง เนื่องจากตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชยังว่างอยู่ ทรงสดับคำกราบทูลของรัฐบาลและสังฆทัตสนะในมหาเถรสมาคมโดยเอกฉันท์มติแล้ว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สถาปนา สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (วาสน) วัดราชบพิธสถิตมหาสีมาราม เป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพิธีพระราชพิธีสถาปนาในท่ามกลางสังฆมณฑลซึ่งพร้อมด้วยกรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะใหญ่เจ้าคณะภาค และเจ้าคณะจังหวัดต่าง ๆ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เพื่อเป็นการถวายพระเกียรติในตำแหน่งที่มีความสำคัญและเชิดชูพระพุทธศาสนาสืบไป เมื่อวันที่ ๒๒ มิถุนายน ๒๕๑๗ และในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาปีนี้ ก็ได้ทรงตั้งและเลื่อนสมณศักดิ์พระภิกษุผู้เถระผู้บริหารการพระศาสนาทั้งหลายอีกส่วนหนึ่ง สำหรับพิธีทางศาสนาของศาสนาอื่นๆ ถ้ามีการกราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ ก็ได้เสด็จฯ ทุกครั้งไป ถ้าประทับอยู่ในพระนคร เช่น งานฉลองครบรอบ ๕๐๐ ปีแห่งศาสนาซิกข์ งานฉลองครบรอบ ๓๐๐ ปีของวัดคอนเซ็ปชัน งานเปิดวัดพระแม่มหาการุณย์ งานเมอลิกกลางของศาสนาอิสลาม หรืองานบวงสรวงเทพเจ้าของศาสนาพราหมณ์ เป็นต้น แต่ถ้าอยู่ในระยะที่เสด็จฯ แปรพระราชฐาน ก็ได้โปรดเกล้าฯ ให้มีผู้แทนพระองค์ไปปฏิบัติแทน นอกจากนั้น ในการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมประชาชนในจังหวัดต่าง ๆ เช่น ในภาคใต้ก็ได้เสด็จฯ เยี่ยมมัสยิดหลายแห่งด้วยกันเป็นการส่วนพระองค์ ซึ่งบางแห่งราษฎรได้กราบบังคมทูลเชิญเสด็จฯ เข้าไปในมัสยิด ซึ่งตามประเพณีของชาวมุสลิมแล้วจะไม่ยอมให้บุคคลต่างศาสนาเข้าไปในมัสยิดเป็นอันขาด นี่ก็แสดงว่าราษฎรชาวมุสลิมมิได้นึกว่าสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าเป็นคนต่างศาสนาแต่นึกว่าทรงเป็นพระประมุขที่มีพระมหากรุณาธิคุณต่อพวกเขา และในการเสด็จฯ เยี่ยมมิชชันนารีในที่ต่าง ๆ ที่อุทิศตนเองช่วยราษฎรในที่ทุรกันดารทั้งในด้านการศึกษาการแพทย์และอื่น ๆ ก็ได้ทรงให้กำลังใจแก่มิชชันนารีเหล่านั้นซึ่งพวกเขามีได้มุ่งที่จะมาชักจูงให้คนไทยหันไปนับถือศาสนาคริสต์แต่อย่างเดียว หากแต่ปฏิบัติการช่วยเหลือ ในด้านมนุษยธรรมและด้านอื่น ๆ ด้วย

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า และสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดโรงเรียนในท้องถิ่นต่าง ๆ โดย

ไม่ทรงคำนึงถึงความลำบากของเส้นทางที่จะต้องเสด็จพระราชดำเนิน เพราะทรง
 เข้าพระราชหฤทัยดีว่า การพัฒนาประเทศไม่ว่าในแง่ใดย่อมเป็นประโยชน์
 แก่ประชาชน ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ช่วยในการก่อสร้างโรง
 เรียนทั่วทุกภูมิภาค และเสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรโรงเรียนนั้น ๆ ใน
 โอกาสที่เหมาะสม ในการเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดโรงเรียน “ร่มเกล้า” ที่
 บ้านหนองแคน ตำบลคงหลวง อำเภอนาแก จังหวัดนครพนม เมื่อเดือนตุลาคม
 พุทธศักราช ๒๕๑๖ ได้ทอดพระเนตรอาคารเรียนซึ่งราษฎรบ้านหนองแคนและ
 บ้านใกล้เคียงอุทิศแรงงานร่วมกับทหารกรมผสมที่ ๒๓ ก่อสร้างขึ้นจากวัสดุที่จัด
 ซื้อด้วยเงินทุนพระราชทาน ราษฎรที่ไม่สามารถช่วยในการก่อสร้างอาคาร ก็ช่วย
 ในด้านการลอกทรายจากหนองน้ำเพื่อนำมาผสมกับปูนซึ่งพ่อค้าคหบดีในจังหวัด
 นครพนมบริจาค โดยเสด็จพระราชกุศล ฝ่ายราชการได้ช่วยในการขนส่งวัสดุ
 อุปกรณ์โดยการทำถนนเข้าหมู่บ้าน หรือให้ใช้รถหรือเครื่องบิน เป็นผลให้โรงเรียน
 ได้สำเร็จขึ้น ซึ่งกุศลผลบุญที่ช่วยกันสร้างขึ้นเป็นไปตามพระพุทธานุญาตของ
 สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าที่มีว่า “บุญเจริญแก่ผู้ให้” ในการเสด็จพระราชดำเนิน
 ไปเยี่ยมประชาชน เมื่อทอดพระเนตรเห็นว่าผู้ใดป่วยเจ็บ ก็มีพระราชกระแสให้
 ข้าราชการหรือข้าราชการนำผู้นั้นไปทำการตรวจรักษาที่หน่วยแพทย์พระราชทาน
 หรือที่หน่วยแพทย์สมทบของจังหวัดเสมอไป หากจำเป็นแล้วก็ทรงพระกรุณาโปรดฯ
 ให้เจ้าหน้าที่นำผู้ป่วยเจ็บมารับการตรวจรักษาในโรงพยาบาลประจำจังหวัด หรือใน
 กรุงเทพมหานคร โดยเป็นคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์ ทรงพระกรุณาโปรดฯ
 ให้มีการเยี่ยมเยียนติดตามความเป็นอยู่ของผู้ป่วยเจ็บเหล่านั้นอยู่เนืองนิตย์

พลเมืองไทยไม่ว่าเพศใดศาสนาใด ไม่ว่าจะมาจากเผ่าหรือเชื้อชาติใด
 ไม่ว่าจะอยู่ไกลในพระนครหรืออยู่ห่างไกลในป่าดงหรือบนภูเขา ได้รับพระราช-
 ทานพระมหากรุณาธิคุณซึ่งแผ่ปกไปถึงโดยถ้วนทั่ว

พระราชกรณียกิจที่ได้ทรงบำเพ็ญตามที่ได้นำมาถวายเฉพาะที่เป็นข้อ
 สำคัญโดยสรุป เพื่อทรงพระราชอนุสรณ์แล้วจักได้ทรงมีพระปีติปราโมทย์นี้ นับ
 เป็นพระราชจรรยาส่วนรัฐาภิบาลนโยบาย จัดเป็นมงคลวิเสสที่ครบสาม

ธรรม ๓ ประการคือ สามัคคีธรรม ปธาน รัฐาภิบาลนโยบาย เป็นคุณ
 อันล้ำเลิศให้เกิดวุฒิสิริสวัสดิ์แก่ท่านผู้ได้บำเพ็ญ จึงได้ชื่อว่าเป็นมงคลวิเสสแต่ละ

ประการ มีนัยคั่งรับพระราชทานถวายเป็นสิขนามา ด้วยประการฉะนี้
สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า อันพระคุณพิเศษนั้น ๆ ประคับ
แล้ว ย่อมทรงพระเจริญด้วยพระราชอิสริยยศเชษานุภาพ เสด็จดำรงราช-
มไหศวรรยชาติปัตย์ ทรงปกครองรัฐสีมามณฑลนำประชาชนและประเทศชาติให้ลุ
ถึงความเกษมสุขสวัสดิ์ด้วยพระบุญญาบารมีอภินิหาร โดยแท้จริง

ลำดับนี้ พระสงฆ์ผู้ได้มาสันนิบาตในมงคลกาลนี้ มีสมเด็จพระ
สังฆราชเป็นประธานมีสมานฉันท์ตั้งสัตยาธิษฐาน ขอพรพระศรีรัตนตรัยที่
ปรากฏเป็นมงคลสูงสุดของทวยเทพและมวลมนุษย์ทั้งหลาย ประสิทธิถวาย
แด่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า

อรหันต์ สมมาสัมพุทธเจ้า

อตุตมัม ชมมมชฌนคา

มหาสงฆ์ ปโทเชติ

อิหฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้ธรรมอันสูงสุด ยิ่งพระสงฆ์หมู่
ใหญ่ให้เบิกบานตื่นจากกิเลสนิทรา นี้จักว่าพระรัตนตรัย คือวัตถุอันประเสริฐ
ให้เกิดความดี ๓ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้
เลื่อมใส ด้วยเชษานุภาพพระศรีรัตนตรัยคลบ้นกาล ขออุปถัมภ์และอุปสรรค
ศัตรูทั้งหลาย จงอย่าบังเกิดถูกต้องพ้องพาน จงบําราศไกลจากสมเด็จพระบรมพิตร
พระราชสมภารเจ้า พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระ
พระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร และสมเด็จพระราชธิดา ขอความเป็น
ผู้ไม่มีโรค ความสุขสำราญ ความเป็นผู้มีอายุยืนนาน และความบริบูรณ์แห่งวัตถุ
ทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิบูลผลทั้งสุข โสมนัสสวัสดิมงคลในที่ทุกสถาน จงเกิด
มีจงเป็นไปเป็นนิตย์ แด่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า กับทั้งพระบรม-
ราชวงศ์ และคณะรัฐบาลผู้บริหารประเทศไทยนี้ พร้อมทั้งพสกนิกรชาวไทยทั้ง
ปวง ขอเทพเจ้าทั่วจักรราศีผู้สิงสถิตในรัฐมณฑล จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลสมเด็จพระ
บรมพิตรพระราชสมภารเจ้า กับทั้งคณะรัฐบาลและพสกนิกรชาวไทยทั้งปวง
ด้วยอันนำเข้าไปใกล้ซึ่งอิฐวิบูลมบุญผลอันเป็นहितานุहितประโยชน์ และคอยป้อง
กันซึ่งสรรพโทษอย่าให้เกิดมี

สิทฺฐมตฺตํ สิทฺฐมตฺตํ

สิทฺฐมตฺตํ อิหํ ผลํ

เอตฺตสมิ รตนตฺตยสมิ

สมปฺสาทนเจตฺโส

ขอผลที่กล่าวนี้จึงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์
แค่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้มีพระราชมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้
สมพระราชประสงค์ทุกประการ

รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาในพระมงคลวิเสศกถา เป็น
ปสาทนิยมังคลานุโมทนา ด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

ในพระไตรปิฎก... มีผลสัมฤทธิ์... ผู้มีพระราชมนัสเลื่อมใส... สมเด็จพระบรมพิตร... พระรัตนตรัย... ขอผลที่กล่าวนี้... จงเป็นผลสัมฤทธิ์... แค่สมเด็จพระบรมพิตร... สมภารเจ้า... ผู้มีพระราชมนัสเลื่อมใส... ในพระรัตนตรัยนี้... สมพระราชประสงค์... ทุกประการ

รับพระราชทานถวายพระธรรมเทศนาในพระมงคลวิเสศกถา เป็น
ปสาทนิยมังคลานุโมทนา ด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

พระมงคลวิเสสกถา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

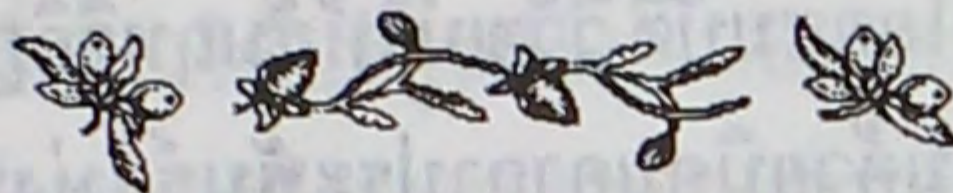
วัดบวรนิเวศวิหาร

รับพระราชทานถวาย

ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง

วันจันทร์ที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๕ เวลา ๑๒.๐๐ น.

นมโ ม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมุทฺทสฺส.

อายุ วณฺณํ ยสํ กิตฺติ

สกุคฺคํ อัจจจากุสิณฺตํ

รติโย ปตฺตยาเนน

อุพารา อปราปรา

อปฺปมาทํ ปสฺสนนฺติ

ปฺปุลฺลกิริยาสุ ปณฺทิตา

อปฺปมตฺโต อุกฺโก อตฺเต

อิทฺถคณฺหาติ ปณฺทิตो

ทิฏฺฐเต ชมฺเม จ โย อตฺโต

โย จตฺโต สมฺปฺรายิก

อตฺถาภิสมยา ธีโร

ปณฺทิตตฺติ ปฺววจฺจตี-ติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาในพระมงคลวิเสสกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี เป็นปสาทนียกถามังคลานุโมทนา ในพระมหามงคลสมยาภิลักขิตกาลเฉลิมพระชนมพรรษา ด้วยสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ เมื่ออภิลักขิตกาลพิเศษเลิศมาถึง ซึ่งตรงกับพระบรมราชสมภพมงคลสุริยคติทินกาล ทรงพระราชปรารภมหาสิริมงคลวารโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กำหนดพระราชพิธีการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ถ้วนเป็นมงคลวิเสสเหตุแห่งสรรพสุภมบุญอคุณผล อาทิทานมัยศีลมัภาวนามัยบุญมงคลกิริยา เป็นไปในพระพุทธานิรันดรย์ อติศัยอนุตตรบุญเขต ประกอบด้วยสมณเพศบริษัทเป็นต้น ทรงแผ่พระราชกัลยาณจิต ถวายส่วนพระราชกุศล

อุทิศส่วนพระราชกุศล พระราชทานส่วนพระราชกุศล ในอดีตพระจอมคนมหา-
 กษัตริยาราชเจ้าทุกพระองค์ ในเทวนิกรทุกสถาน ในทุกพระองค์ทุกท่านผู้อภิบาล
 ป้องกันรักษาพระผู้บรมราชาและสถาบันทั้งปวง ทรงแผ่พระราชกุศลด้วยพระ-
 กรุณาธิคุณใหญ่หลวง เพื่อความเจริญความเกษมสันติสุขสวัสดิ์ ไปในพระราช-
 วงศ์มุขอำมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์ สมณชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ทั่วทั้ง
 นั้น พระราชกุศลย่อมประมวลกันเป็นมงคลวิเศษ เหตุให้ทรงได้รับไมตรีหิโต
 ประเทศกัลยาณจิตน้อมถวายพระพรมงคลชัย จากสรรพเทพน้อยใหญ่และมนุษย์
 ให้ทรงบริสุทธิสถาพรในพระสิริราชย์มหิศวรรยาธิปัตย์ เจริญพระชนมายุพระ-
 ราชสิริสวัสดิ์เกษมจากพระสรรพโรคสรรพอุปัทวันตราย

อนึ่ง พระราชกุศลทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญแล้วด้วยดี ย่อมเป็นบุญราศี
 บุญนิธิสุขุบายมงคลวิเศษปโยคสมบัติ วิวัฒน์ให้สัมฤทธิ์อริฏฐกันตมนาปผล คือ อายุ
 วรรณ สุข ยศ สวรรค์ สมด้วยนิคมคาถาประพันธ์แห่งพระสูตรพุทธภาษิตตรัส
 ประทานโอวาทแก่นาถปิณฑิกคฤหบดีว่า

อายุ วณฺณ ยสํ กิตฺติ

สคฺคํ อุดจจากุณฺดินตํ

รติโย ปตฺถยาเนน

อุพารา อปราปรา

เป็นต้น มีความว่า เมื่อนรชนมาปรารถนาอายุ วรรณ ยศ เกียรติ สวรรค์ ความ
 เกิดในตระกูลสูง และความยินดีเกษมสุขอันยิ่ง ๆ ขึ้นไป พึงบำเพ็ญความไม่ประ-
 มาทให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสันดานเถิด ก็สามารถจะเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลและคุณที่ประ-
 สงค์ บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในบุญกิริยา การทำบุญทั้ง
 หลาย อันเป็นไป ณ กายวาจาจิต และกุศลสุจริตซึ่งเป็นไป ณ ๔ ภูมิคือ กามาวจร
 รูปาวจร อรูปาวจร โลกุตระ ทุกประการ บัณฑิตชนผู้ไม่ประมาทแล้วย่อมยึดประ-
 โยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือประโยชน์ในทิฏฐุธรรมภพนี้ และประโยชน์เป็นไปใน
 สัมปรายภพภายหน้า เพราะอาศัยความบรรลุประโยชน์ที่ประสงคทั้งภพนี้และภพ
 หน้าท่านจึงสรรเสริญผู้ทรงปัญญาว่าเป็นบัณฑิต ดำเนินในประโยชน์กิจด้วยปัญญา
 ความไม่ประมาทเป็นเหตุให้บัณฑิตชาติยึดประ โยชน์ทั้งสองไว้ได้ ด้วยประการฉะนี้
 พระราชกุศลบุญราศี ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำ-
 เพ็ญโดยกำลังพระปัญญาบารมีและพระอัปมาทธรรม เป็นปฏิบัติให้อริฏฐวิบุล-
 ผลมีอายุเป็นต้น เป็นไปโดยชอบ ต้องตามสุกโตวาทสัมมาปฏิบัติ ด้วยประการฉะนี้

อิโต ปรี ปวกุขามิ

คัม คัม วิเสสมงคล

มหाराชาธิราชสุส

คุณาลงการสมมต

วุดจมานัน หิ สุตวาน

โยนิโส ปจจเวกขโต

อุปปชเชยเย นรินุทสุส

โสมนสุสมนปุก

ภียโย สมุปาทเน จิตต

ปณิเช ตทนุตร

เตนาปิอ ชนินุทสุส

โสตุถิ จ มงคล สียา

ลำดับนี้ จะรับพระราชทานพรณนาพระราชจริยาสาธูปปฏิบัติ ที่ตั้ง
 แห่งสวัสดิมงคลอันพิเศษยิ่ง ซึ่งได้ชื่อว่ามงคลวิเสส เป็นพระคุณอลังการ มีพร้อม
 บริบูรณ์ในสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงสดับแล้ว ทรงปัจจ-
 เวกขณ์ถึงโดยกำลังพระปรีชา ก็จักเกิดพระปีติปราโมทย์มีกำลัง แต่นั้นจักตั้งพระ-
 ราชหฤทัยทรงบำเพ็ญเพิ่มพูนให้บริบูรณ์ยิ่ง สรรพสิ่งสิริสวัสดิพิพัฒมงคลก็จัก
 เกิดเป็นมหาผลแก่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ข้อนี้สมด้วยประพันธคาถา
 ที่บัณฑิตรับพระราชทานกล่าวถวายพระมหากษัตริย์ครั้งโบราณกาล กราบทูลให้
 ทรงวิจารณ์ทศพิธราชธรรมที่ทรงบำเพ็ญอยู่ ว่า

ทาน สील ปริจจาค

อาชชว มททว ตป

อกุโธ อวิหีสญจ

ขนุติญจ อวิโรธน

อิจเจเต กุสเล ธมฺเม

จิตเต ปสฺสาหิ อตุตฺถิ

ตโต เต ชายเต ปีติ

โสมนสุสญจนปุก

ขอพระองค์ทรงพิจารณาพระราชธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์
 คือทาน สील บริจาค ความตรง ความอ่อนโยน ตบะคือความเพียร ความไม่โกรธ
 คือเมตตา ความไม่เบียดเบียนคือกรุณา ความอดทน ความไม่ทำให้ผิดคั่งนั้น ๆ เกิด
 แต่นั้นพระปีติโสมนัสจักเกิดมีในพระองค์มิใช่น้อย ดังนี้

ก็แลพระราชจริยาซึ่งเป็นคุณาภรณ์อลงกต สมเด็จพระบรมพิตรพระราช
 สมภารเจ้าทรงมีโดยอเนกนัย พันวิสัยที่จะรับพระราชทานพรณนาในกถามรรค
 เพียงกัณฑ์เดียวนี้ จะรับพระราชทานบรรยายแต่โดยเอกเทศ

ในสภนี้ (๒๕๒๕) กรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ได้ดำรงสถาพร
 มาโดยสวัสดิครบ ๒๐๐ ปี นับเป็นมหามงคลกาล จะขอรับพระราชทานถวาย
 วิสัชนาพระคุณพิเศษส่วนอัครสมบัตติ ด้วยภัทรศีล และภัทรทิว ส่วนปรหิตปฏิบัติ
 จะรับพระราชทานถวายวิสัชนาด้วยรัฐาภิบาลโนบาย พอเป็นนิตศนัย

ภัทรศีล คือศีลที่เป็นมงคลเจริญ ภัทรทิว คือทิวที่เป็นมงคลเจริญ มีที่
มาในพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า **ทวิหิ ภิกฺขเว ฌมฺเมหิ สมฺนฺนาคโถ ปุคฺคโถ**
ยถาคํ นิกฺขิตฺโต เอวํ สกฺเค กตฺเมหิ ตีหิ ภทฺทเกน จ สีเลน ภทฺทิกาย จ ทิวฺจฺฉิยา
มีความว่า ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรมสองประการ จะต้องไป
สวรรค์เหมือนอย่างถูกนำไปให้ถึง คือ ภัททศีลหรือภัทรศีล ๑ ภัททิกาทิวหรือ
ภัทรทิว ๑ ดังนี้

ภัทรศีล ศีลที่เป็นมงคลเจริญ คือความประพฤติทางกายวาจาที่ดีชอบ
ถูกต้อง ประกอบด้วยเจตนาความจงใจ ตั้งใจเป็นกุศล เว้นจากความประพฤติน
เบียดเบียนทางกายวาจาตลอดถึงใจ โดยงดเว้นใจตนเองได้ ไม่ลู่อำนาจของความ
โลกโกรธหลง จึงงดเว้นความประพฤติที่เป็นทุจริตต่าง ๆ ทางกายวาจาและใจได้
ตั้งอยู่ในสุจริตทางกายวาจาใจในกิจทั้งปวง หลักวิธีปฏิบัติศีลทางพุทธจักรคือ
พุทธวินัยบัญญัติ ทั้งที่เป็นอาการิยะสำหรับคฤหัสถ์และอนาคาริยะสำหรับบรรพชิต
ทางราชอาณาจักรคือพระราชบัญญัติกฎหมายทั้งปวง และในที่นี้ย่อมหมายรวม
ถึงภัทรธรรมธรรมที่เป็นมงคลเจริญ คือคุณเกื้อกูลที่ตั้งอยู่ในจิตใจและก่อเจตนา-
กรรมอันเป็นกุศล เป็นคุณเกื้อกูลทางกายวาจาทั้งปวง ภัทรศีลและภัทรธรรมทั้งสองนี้
เมื่อมีคู่กันอยู่ในบุคคลใด ย่อมทำบุคคลนั้นให้เป็นภัทรบุคคล คือคนเป็นมงคล
เจริญทางกายวาจาใจ ด้วยตนเอง แห่งตนเอง ทั้งเป็นมงคลแก่บุคคลอื่นโดยศีล
โดยธรรม แต่จะเป็นภัทรศีลภัทรธรรมที่สมบูรณ์จะต้องประกอบด้วยภัทรทิว
อีกประการหนึ่ง

ภัทรทิว ทิวที่เป็นมงคลเจริญ คือทัศนะความเห็นที่ดีชอบถูกต้อง อัน
ความเห็นเป็นข้อสำคัญ ถ้ามีความเห็นผิดเป็นมิจฉาทิว ก็จะทำให้คำริคินึกผิด พุคผิด
ทำผิด เป็นต้น ไปทุกอย่าง แต่ถ้ามีความเห็นชอบถูกต้องเป็นสัมมาทิว ก็จะทำให้
คำริคินึกถูก พุคถูก ทำถูก เป็นต้น ไปทุกอย่าง ฉะนั้น ในมรรคมืองค์แปด จึงมี
สัมมาทิวเป็นข้อนำ สัมมาทิวย่อมประกอบกันอยู่กับสัมมัปปัญญาปัญญาชอบ
สัมมาญาณความรู้ชอบ ดังที่มีคำเรียกว่าญาณทัสสนะความรู้ความเห็นชอบ หมายถึง
ตั้งแต่ความรู้เห็นชอบตามทำนองคลองธรรมสามัญทั่วไปอันเป็นสามัญสัจจะ
จนถึงในอริยสัจจะ นิพพานสัจจะ ตามที่สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงแสดงไว้
อันรวมถึงความรู้เห็นชอบในเรื่องทั้งปวงที่ปฏิบัติกระทำตามหน้าที่ ตามการงานที่ทำ

มิจฉาทิฐิย๋อมเป็นเหตุให้มีมติที่ผิด ให้ตั้งจิตไว้ผิดเป็นต้น สัมมาทิฐิย๋อมเป็นเหตุ
ให้มีมติที่ถูกต้อง ให้ตั้งจิตไว้ถูกต้องเป็นต้น ดังธรรมบทบรมพุทธานุศาสนีว่า

อสาร สารมคิโน สาร จาสารทสสิโน

เป็นอาทิ มีความว่า บุคคลทั้งหลายผู้มีมติในสิ่งที่ไม่เป็นสาระแก่นสารว่าเป็น
สาระแก่นสาร และมีมติในสิ่งที่เป็นสาระแก่นสารว่าไม่เป็นสาระแก่นสาร มี
ความคิดคำริศคิดคำเนินไป ย๋อมไม่บรรลुสาระแก่นสาร ส่วนบุคคลทั้งหลายผู้รู้
เห็นในสิ่งที่เป็นสาระโดยเป็นสิ่งที่ป็นสาระ และรู้เห็นในสิ่งที่ไม่เป็นสาระโดย
เป็นสิ่งที่ไม่เป็นสาระ มีความคิดคำริชอบคำเนินไป ย๋อมบรรลุสาระแก่นสาร

ทิส ทิส ยนุต กยิรา เเวรี วา ปน เเวริน ๗ เป ๗

จิตที่ตั้งไว้ผิดเพียงทำบุคคลนั้นให้เลวร้ายยิ่งกว่าที่โจรหรือคนมีเวรเพียงทำแก่กัน
ส่วนจิตที่ตั้งไว้ชอบเพียงทำบุคคลนั้นให้ประเสริฐยิ่งกว่าที่มารดาบิดาหรือที่ญาติอื่น
พึงทำให้

อลชชิตาย ลชชนุติ ลชชิตาย น ลชชเร ๗ เป ๗

สัตว์บุคคลทั้งหลายสมาทานถือนิจฉาทิฐิ ย๋อมละอายในสิ่งที่ไม่ควรละอาย ไม่ละ-
อายในสิ่งที่ควรละอาย ย๋อมถึงทุกคติ สัตว์บุคคลทั้งหลายสมาทานถือนิจฉาทิฐิ มี
ความเห็นในสิ่งไม่เป็นภัยว่าเป็นภัย มีความเห็นในสิ่งที่เป็นภัยว่าไม่เป็นภัย ย๋อมถึง
ทุกคติ สัตว์บุคคลทั้งหลายผู้สมาทานถือนิจฉาทิฐิ มีมติในสิ่งที่ไม่มิโทษว่ามีโทษ มี
มติในสิ่งที่มีโทษว่าไม่มีโทษ ย๋อมถึงทุกคติ ส่วนสัตว์บุคคลทั้งหลายผู้สมาทานถือน
สัมมาทิฐิอันตรงกันข้าม เช่น รู้เห็นโทษโดยเป็นโทษ ที่ไม่มีโทษโดยเป็นความไม่มีโทษ
ย๋อมถึงสุคติ

เพราะฉะนั้น จึงมีพระบรมพุทธานุศาสนีตรัสอนุศาสนีไว้ว่า

หีนัม ฐมัม น เสเวยฺย ปมาเทน น ส่วเส

มิจฉาทิฎฐิ น เสเวยฺย น สียา โลกวทุตฺตโน

มีความว่า ไม่พึงส้องเสพธรรมที่เลว ไม่พึงอยู่ด้วยความประมาท ไม่พึงส้องเสพ
มิจฉาทิฐิ ไม่พึงเป็นผู้รบกวนโลกเพิ่มทุกข์ในโลก

อนึ่ง ได้ตรัสอนุศาสนีทางวิธีปฏิบัติเพื่ออนุเคราะห์สนับสนุนสัมมาทิฐิ
ไว้ในปัญจกนิบาต คือศีล สุตะ การสัคคัรบฟัง การสนทนาธรรม สมณะ
ความทำจิตให้สงบเป็นสมาธิ และวิปัสสนา ความอบรมปัญญาให้รู้แจ้งเห็นจริง

และได้ตรัสอนุสาสน์ข้อปฏิบัติสำหรับอบรมให้เจริญปัญญาไว้ด้วย คือคบหา
 คนดีที่เรียกว่าสัตบุรุษ ฟังธรรม คือคำสอนของคนดี โยนิโสมนสิการ ตริตรองให้
 รู้จักสิ่งที่ดีหรือชั่วโดยแยกขาดถูกต้อง โดยไตร่ตรองจับผลสาวหาจนถึงต้นเหตุ
 จับเหตุไปถึงผล และปฏิบัติเหตุให้สมควรแก่ผลที่ต้องการ โดยชอบถูกต้อง ที่เรียก
 ว่าธรรมานุธรรมปฏิบัติ ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม

สัมมาทิฐಿಯ่อมเป็นมงคลเจริญ จึงชื่อว่าภทททิฐิ เป็นเหตุให้บุคคลผู้มี
 สัมมาทิฐิเป็นภททบุคคล เมื่อประกอบด้วยภททศีลเป็นคู่กัน คือภททศีลภทททิฐิตั้ง
 สอง ย่อมเป็นมงคลอันสมบูรณ์ซึ่งมีพระพุทธพยากรณ์ตรัสไว้แน่นอนว่าจะต้องไป
 สวรรค์เหมือนอย่างถูกนำมาส่ง

อันสวรรค์นั้น แม้จะหมายถึงภพชาติที่ประกอบด้วยความสุขในภพ-
 หน้าในอนาคตสถานปาตีปเทศทั่วไป แต่ก็ต้องมีพระบรมพุทธานุญาตไว้เป็นกลาง ๆ
 ในสพายนววรรคสังยุตตนิกาย ทั้งนिरยะ นรก ทั้งสวรรค์ ตรัสเรียกว่าผัสสาตนิกะ
 คือนรกสวรรค์ทางที่ต่อผัสสะ ๖ คือสิ่งที่มาสัมผัสกระทบถูกต้องทางตา หู จมูก
 ลิ้น กาย และমনะคือใจ ตรัสถึงผัสสาตนิคนรกก่อนแล้ว จึงตรัสผัสสาตนิกะ
 สวรรค์อันตรงกันข้าม มีความว่า ภิกษุทั้งหลาย สวรรค์ชื่อว่าผัสสาตนิกะ เรา
 ตถาคตได้เห็นแล้ว ในสวรรค์นั้น จะเห็นรูปอะไรด้วยตา จะได้ยินเสียงอะไรด้วยหู
 จะดมกลิ่นอะไรด้วยจมูก จะลิ้มรสอะไรด้วยลิ้น จะถูกต้องสิ่งที่ถูกต้องอะไรด้วย
 กาย จะรู้สึกเรื่องอะไรด้วยใจ ก็ให้เห็น จะได้ยิน จะได้ดม จะได้ลิ้ม จะได้ถูกต้อง
 จะได้รู้สึก แต่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะสิ่งที่ถูกต้อง และเรื่องที่น่าปรารถนา
 น่าใคร่ น่าพอใจ จะมีได้เห็น มิได้ยิน มิได้ดม มิได้ลิ้ม มิได้ถูกต้อง มิได้รู้สึก รูป
 เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และเรื่องที่ไม่น่าปรารถนา ไม่น่าใคร่ ไม่น่าพอใจ ดังนี้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงบำเพ็ญภททศีลและภทททิฐิ
 โดยควรแก่พระราชธรรมจรियाสมบูรณ์มาโดยลำดับ เป็นส่วนอรรถสมบัติ ภททศีล
 จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๑ ภทททิฐิจัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๒

พระราชจริยารัฐาภิपालโนบายนั้น คือพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติ
 จัดกระทำเพื่อเป็นประโยชน์แก่พระราชอาณาจักรและประชาชน ประจวบปี
 พุทธศักราช ๒๕๒๕ นี้ ตั้งเจริญมั่นคงมาครบ ๒๐๐ ปี ได้ทรงพระกรุณาโปรด-
 เกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ และฉลองวัดพระ-

ศรีรัตนศาสดาราม โดยอนุโลมราชประเพณีที่มีมาแล้วในรัชกาลก่อน ทั้งให้สอดคล้องพอเหมาะพอควรแก่กาลสมัยปัจจุบัน รัฐบาลและประชาชนชาวไทยมีความปีติยินดีพร้อมกันแสดงกตเวทิตาคุณ สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณแห่งพระมหากษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์ พร้อมทั้งบรรพบุรุษสตรีของไทยที่จรรโลงชาติไทยให้มีความรุ่งเรืองสืบสันตติสุขมา จึงได้เตรียมจัดงานสมโภช ได้ร่วมกันบริจาคบูรณะปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ปราสาทราชมณเฑียร พระบรมมหาราชวัง และพระอารามสำคัญต่าง ๆ เป็นต้น ท้าวพระราชอาณาจักรไทย ได้จัดสร้างจัดทำสิ่งที่สมควรต่าง ๆ ร่วมสมโภช สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้าได้เสด็จพระราชดำเนินทรงบำเพ็ญพระราชกุศล และทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่างตามที่กำหนด อาทิ ได้เสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคในช่วงเดือนเมษายนที่กำหนดพระราชพิธีสมโภชนั้น ในพระราชพิธีบวงสรวงสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า ณ ท้องสนามหลวง นายกรัฐมนตรีกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระมหากรุณาในนามแห่งรัฐบาลและประชาชนชาวไทยซึ่งได้มีสมานฉันท์พร้อมใจกันเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก เป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ได้พระราชทานพระราชดำรัสครั้งสำคัญแก่ประชาชนชาวไทย ทรงแสดงความปีติชื่นชมยิ่งนักที่ประชาชนชาติไทยจัดงานเฉลิมสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ได้งดงามยิ่งใหญ่ และพร้อมเพรียงกันทุกฝ่าย ทรงชื่นชมในความจงรักภักดีในแผ่นดินอย่างมั่นคงลึกซึ้งในความพร้อมเพรียงกันในการทำมาดีของไทย ช่วยให้ไทยรักษาอิสรภาพอันไพบูรณ์มาได้สองร้อยปีแล้ว จึงทรงเชื่อมั่นว่าชาติไทยจะ ดำรงความเป็นไทยอยู่ได้ตลอดไป จะขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตอัญเชิญ พระราชดำรัสนี้ วรรณหนึ่งมาแสดงเป็นมงคลวิเสสถวายดังต่อไปนี้

“อันการรักษาอิสรภาพและความเป็นไทยให้ดำรงมั่นคงยืนยาวไป ถือเป็นกรณียกิจอันสำคัญสูงสุด นอกจากต้องอาศัยการบริหารประเทศที่ฉลาดสามารถและสุจริตเป็นธรรมแล้ว ยังต้องอาศัยความร่วมมือสนับสนุนจากประชาชนทั้งประเทศด้วย คือประชาชนแต่ละคนจะต้องขวนขวายสร้างสรรค์ประโยชน์ และดำรงอยู่ในคุณธรรมอันควรแก่ฐานะของตน ๆ คุณธรรมที่สมควรศึกษาและน้อมนำมาปฏิบัติ มีอยู่สี่ประการ ประการแรก คือการรักษาความสัตย์ความจริงใจต่อ

ตนเอง ที่จะประพฤติปฏิบัติแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์และเป็นธรรม ประการที่สอง คือการรู้จักข่มใจตนเอง ฝึกใจตนเองให้ประพฤติปฏิบัติอยู่ในความสัจความดีนั้น ประการที่สาม คือการอดทน อดกลั้น และอดออม ที่จะไม่ประพฤติล่วงความสัจสุจริต ไม่ว่าจะด้วยเหตุประการใด ประการที่สี่ คือการรู้จักละวางความชั่วความทุจริต และรู้จักสละประโยชน์ส่วนน้อยของตนเพื่อประโยชน์ส่วนใหญ่ของบ้านเมือง คุณธรรมสี่ประการนี้ ถ้าแต่ละคนพยายามปลุกฝังและบำรุงให้เจริญงอกงามขึ้น โดยทั่วกันแล้ว จะช่วยให้ประเทศชาติยังเกิดความสุข ความร่มเย็น และมีโอกาสที่จะปรับปรุงพัฒนาให้มั่นคงก้าวหน้าต่อไปได้ดังประสงค์”

ประชาชนชาวไทยได้น้อมรับพระราชดำรัสนี้ด้วยความชื่นชมโสมนัส ทางรัฐบาลกับทางคณะสงฆ์ได้ดำเนินการเผยแพร่เพื่อให้ประชาชนทั้งปวงน้อมรับคุณธรรมที่ได้พระราชทานในพระราชดำรัสเป็นหลักปฏิบัติประจำตนต่อไป

ทางคณะสงฆ์โดยมหาเถรสมาคม มีสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกเป็นประธาน ได้สั่งกำหนดให้วัดทั้งปวงทั่วพระราชอาณาจักรปฏิบัติจัดทำมงคลกิจทั้งปวง ในวันกำหนดศมโภช

ในศก ๒๕๒๕ นี้ สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทั้งในส่วนที่เกี่ยวกับการฉลองศมโภช ทั้งในส่วนอื่น ทั้งในทางพุทธจักร และทางราชอาณาจักรครบถ้วนมาโดยลำดับ จนถึงเดือนกรกฎาคมก็ได้มีแถลงการณ์สำนักพระราชวังออกมาว่า ได้ทรงพระประชวร เป็นเหตุให้เกิดความวิตกกังวลห่วงใยขึ้นทั่วไป ประชาชนพร้อมกับคณะสงฆ์ต่างได้ชวนถวายปฏิบัติกระทำทุกทาง อาทิ ปฏิบัติอธิษฐานจิตเพื่อให้หายประชวรโดยเร็ว เมื่อได้ทราบข่าวพระอาการประชวรอ่อนคลายขึ้น โดยลำดับพื้นที่พึงวิตก ต่างก็มีความอ่อนคลายใจและพากันปีติโสมนัส เมื่อได้ฟังนายกรัฐมนตรีรับกระแสพระบรมราชโองการให้แจ้งประกาศพระราชดำรัส ทรงขอบใจและชื่นชมประชาชนและคณะสงฆ์ในการที่ทุกฝ่ายได้พร้อมกันถวายพระพรให้ทรงหายประชวร

อนึ่ง สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชทานพระพุทธรูปนวราชบพิตรแก่กรุงเทพมหานคร ในวันที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๒๕ เมื่อได้ทรงพระสุหร่ายทรงเจิมพระพุทธรูปนวราชบพิตรแล้ว ได้ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้เชิญพระพุทธรูปนวราชบพิตรแห่โดยกระบวนพยุห-

ยาดราทางชลมารคจากท่าวาสุกรี ท่าราชวรดิฐ แล้วเชิญสู่หน้าพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินแทนพระองค์พระราชทานพระพุทธรูปราชูปถัมภ์แก่กรุงเทพมหานคร โดยผู้ว่าราชการกรุงเทพมหานครเข้าเฝ้า ฯ รับพระราชทาน วันนั้นอยู่ในช่วงระยะเวลางาน ๒๐๐ ปีแห่งสายสัมพันธ์ซึ่งสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้จัดขึ้นในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ครบ ๒๐๐ ปี เพื่อชักจูงให้ชาวต่างประเทศ ซึ่งประกอบด้วยนักธุรกิจระดับบริหารกิจการต่าง ๆ เช่น ธุรกิจการบิน การเกษตร การน้ำมัน การธนาคาร อุตสาหกรรมหนัก และห้างสรรพสินค้าใหญ่ ๆ ตลอดจนนักวิชาการ และนักเขียนที่มีชื่อเสียงจากทวีปยุโรป อเมริกา และเอเชีย ได้มีโอกาสรู้เห็นศิลปไทย ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยอันงดงามและมีคุณค่า ตั้งแต่สมัยต้นรัตนโกสินทร์จนถึงปัจจุบัน เพื่อจะได้นำไปเผยแพร่และชักจูงให้ผู้สนใจเดินทางมาเยือนประเทศไทยซึ่งจะช่วยสนับสนุนกิจการท่องเที่ยวและเสริมสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนในทุกประเทศเพื่อหารายได้สนับสนุนมูลนิธิศิลปาชีพพิเศษในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งมีวัตถุประสงค์ที่จะช่วยชาวไร่ชาวนาให้มีรายได้พิเศษนอกเหนือจากอาชีพหลัก ทั้งชาวไทยและแขกชาวต่างประเทศต่าง ๆ ได้มีโอกาสชมกระบวนแห่พระพุทธรูปราชูปถัมภ์ และสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถได้ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้เจ้าหญิงอเล็กซานดราแห่งอังกฤษ พร้อมทั้งพระสวามีซึ่งเสด็จในงาน ๒๐๐ ปีแห่งสายสัมพันธ์เสด็จร่วมในพระราชพิธีครั้งนี้ด้วย

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ในทุกด้าน ด้วยทรงตั้งพระราชหฤทัยมั่นว่า จะทรงอุทิศพระองค์เพื่อบำเพ็ญพระราชกรณียกิจที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขและความเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่นของพสกนิกร และประเทศชาติเป็นสำคัญ พระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติจึงครอบคลุมไปทั่วภูมิภาค ทรงเยี่ยมราษฎรและเจ้าหน้าที่ทั้งพลเรือนตำรวจทหารในพื้นที่จังหวัดต่าง ๆ ทวีราชอาณาจักร พระราชกรณียกิจด้านต่าง ๆ ที่ทรงปฏิบัติ นั้นมีมากมายที่จะพรรณนาให้จบลงได้ กล่าวยกแต่เพียงหัวข้อก็หลายประการ อาทิ ในด้านความสัมพันธ์กับต่างประเทศ ด้านการแพทย์ ด้านการพัฒนาที่ดิน ด้าน

การเกษตร ด้านการชลประทาน เพื่อให้ราษฎรมีที่ประกอบอาชีพเป็นหลักแหล่ง
ถาวร มีน้ำเพียงพอสำหรับประกอบอาชีพและบริโภคใช้สอย รู้จักรักษาสุขภาพ
อนามัย มีหลักประกันภัยในยามขาดแคลน โดยมีธนาคารข้าวสาร ธนาคารโค
กระบือ ระบบชลประทานที่ถูกแบบ กับทั้งกิจการโครงการพัฒนาซึ่งจัดเป็นรูป
ศูนย์เป็นแหล่งวิทยาทาน และการแนะนำระบบสหกรณ์ ทั้งได้ทรงศึกษาค้นคว้า
หาแนวทางที่จะแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในกรุงเทพมหานคร ดังเช่นที่เกิดขึ้นเมื่อปลายปี
๒๕๒๓ ได้มีพระราชดำริให้กรุงเทพมหานครกับกรมชลประทานร่วมมือประสาน
ปฏิบัติบรรเทาปัญหาน้ำท่วม ทั้งในระยะเร่งด่วนและระยะยาว และในปี ๒๕๒๕ นี้
เมื่ออาการพระประชวรบรรเทามากแล้ว ได้พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้
เจ้าหน้าที่กรุงเทพมหานครเข้าเฝ้า ฯ กราบบังคมทูลรายงานถึงผลของการปฏิบัติ
แก้ไขปัญหาน้ำท่วม ได้พระราชทานพระราชดำริให้กรุงเทพมหานคร และกรม
ชลประทานร่วมมือกันปฏิบัติแก้ไขป้องกัน ในระยะเวลาที่ทรงฟื้นจากพระประชวร
แต่ต้องประทับพักงคเสด็จพระราชดำเนินไปในที่ต่าง ๆ ก็ยังทรงตรวจตราสอบ
พิจารณาพัฒนาต่าง ๆ ในทุกภาคของประเทศจากแผนที่แผนงาน และจาก
บุคคลที่เกี่ยวข้องนั้น ๆ ซึ่งได้ทรงพระมหากรุณาโปรด ฯ ให้เข้าเฝ้า ได้พระราชทาน
พระราชดำริในการปฏิบัติเริ่มหรือต่อไปได้ทันที ไม่ต้องรอเพราะเหตุทรงประชวร
และก็ได้ทรงทราบต่อเนื่องกันไปว่างานได้ดำเนินไปถึงไหน ได้ทรงปฏิบัติพระ-
องค์เป็น เยี่ยงอย่างในการยังความเจริญก้าวหน้าและความมั่นคงมาสู่ประเทศชาติ
อยู่ตลอดเวลา มิได้ทรงคำนึงถึงความผาสุกส่วนพระองค์ และมีได้ทรงถือเอาการ
ส่วนพระองค์แม้การที่ทรงพระประชวรเป็นสำคัญ ดังจะพึงเห็นได้จากการที่ได้
ทรงพระมหา กรุณาโปรด ฯ ให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร
เสด็จ ฯ ไปทรงศึกษาวิชาการบินต่อในต่างประเทศ ไม่โปรด ฯ ให้ทรงรออยู่ก่อน
นอกจากนี้พระราชกรณียกิจต่าง ๆ ที่พึงปฏิบัติก็ไม่หยุดชะงัก ได้ทรงพระมหา
กรุณาโปรด ฯ ให้มีการปฏิบัติแทนพระองค์โดยควรแก่กิจนั้น ๆ อาทิโดยสมเด็จพระ
พระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราช
กุมาร สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ
เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี เมื่อถึงคราวเสด็จ ฯ แปรพระราชฐาน ก็
ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ เสด็จ

ไปทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอยู่กับพระราชาราชฎในภาคนั้น ๆ แม้จะมีได้เสด็จพระราชดำเนินในภาคทักษิณ เพราะมีอาจวางพระราชหฤทัยในพระอาการประชวรได้ในระยะนั้น แต่เมื่อวางพระราชหฤทัยในพระอาการประชวรได้ก็เสด็จพระราชดำเนินในภาคอีสาน เพราะไม่อาจทรงทิ้งห่างราชฎได้นาน และเมื่อถึงมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ได้เสด็จ ฯ ออกทรงปฏิบัติพระราชกิจทั้งฝ่ายข้าราชการ ทหาร ตำรวจ พลเรือน และประชาชน เสด็จออกมหาสมาคม ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล พระราชทานสมณศักดิ์ พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ และอื่น ๆ ครบถ้วน พระราชกิจฝ่ายพุทธจักรและราชอาณาจักร ซึ่งได้รับพระราชทานพรณนามานี้ ทรงปฏิบัติได้สมบูรณ์เพราะได้ทรงตั้งอยู่ในภัทริศลและภัทริฐิ โดยเป็นพระราชธรรมจริยาโดยสมบูรณ์ นับว่าเป็นรัฐาภิบาลนโยบาย (ส่วนปรหิตปฏิบัติ) จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๓

พระราชจริยาส่วนอัตรสมบัติ คือภัทริศล ภัทริฐิ และส่วนปรหิตปฏิบัติ คือรัฐาภิบาลนโยบาย ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสิริสวัสดิอุดมมงคลอันพิเศษ มีเอกเทศดั่งได้รับพระราชทานถวายเป็นวิธานมาฉะนี้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงตั้งอยู่ในภัทริศลและภัทริฐิโดยควรแก่พระราชธรรมจริยาสมบูรณ์มาโดยลำดับ เป็นส่วนอัตรสมบัติ เป็นเหตุให้ได้ทรงประสพผัสสายตนิทสวรร์คอยู่ในปัจจุบัน และทรงดำรงราชัยสวรร์คทรงปกครองอภิบาลรักษาประเทศชาติประชาชนโดยธรรม เป็นส่วนรัฐาภิบาลนโยบาย ให้วัฒนสถาพรในทุก ๆ ทาง และให้พากันยึดถือปฏิบัติความดี อาทิให้มีภัทริศลและภัทริฐิ ชื่อว่าได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่างเพื่อให้ประเทศไทยนี้เป็นผัสสายตนิทสวรร์ค เป็นส่วนปรหิตปฏิบัติ ประชาชนทั้งชาติกับทั้งคณะสงฆ์ จึงพากันสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น จึงบัดนี้เมื่อถึงวันเฉลิมพระชนมพรรษา ได้พากันถวายพระพรชัยมงคล ถวายพระราชสดุติ บำเพ็ญกุศลและบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ น้อมเกล้า ฯ ถวายด้วยจิตใจเคารพรักเทิดทูนศรัทธาในองค์สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นพระประมุขของประเทศชาติ และทรงเป็นองค์อัครศาสนูปถัมภก และส่วนหนึ่งได้หล่อพระพุทธรัทธิมหาธา เพื่อทูลเกล้า ฯ ถวาย เป็นการแสดงถึงความมีสมานฉันท์เทิดทูนเฉลิมพระเกียรติให้ทรงเป็นสมเด็จพระภัทรมหาราชาราชเจ้า

ของชาวไทยทั้งปวง

เทหิ เทหิ วิเสเสหิ

จิรญชีวี มหาราชา

ยสสา เตชวา จาปี

สทา ภทฺรานิ สมฺปสฺสํ

คุณะหิ ปฎิมนุทิต

สุขปฺปตฺโต อนามโย

วฑฺฒนุโศ นรุตฺตโม

จิรํ รชเช ปติฏฺฐตฺตุ

ขอสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงประดับด้วยพระคุณสมุทัยอันพิเศษนั้น ๆ ทรงพระชนมายุยืนนาน ทรงพระตำราญสมบุรณ์พระอนามัย ทรงพระเจริญด้วยพระราชอิสริยยศเดชาานุภาพ ทอดพระเนตรเห็นแต่กิจการอันเจริญเป็นนิตยกาล เสด็จสถิตยืนนานในพระราชมไหสวรรย์ ปกครองรัชสีมา มณฑลให้สมบุรณ์สมพระราชประสงค์

ลำดับนี้ พระสงฆ์ผู้ได้มาสนธิบาตในมงคลกาลนี้ มีสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกเป็นประธาน มีสมานฉันท์ตั้งสัตยาธิษฐาน ขอพรพระศรีรัตนตรัยที่ปรากฏเป็นมงคลสูงสุดของทวยเทพและมวลมนุษย์ทั้งหลาย ประสทธิธวายเป็นแต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ

มหาสงฺฆํ ปโทเชติ

อตุตฺตมํ ชมฺมมชฺฌนคา

อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรมอันสูงสุด ยิ่งพระสงฆ์หมู่ใหญ่ให้เบิกบานตื่นจากกิเลสนิทรา นี้จักว่าพระรัตนตรัย คือวัตถุอันประเสริฐให้เกิดความดีสามประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้เลื่อมใส ด้วยเดชาานุภาพพระศรีรัตนตรัยคลบ้นคาล ขออุปถัมภ์วันตรายและอุปสรรคศัตรูทั้งหลายจงอย่าบังเกิดถูกต้องพ้องพานซึ่งไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ ในกาลไหน ๆ จงบาราศไกลด้วยประการทั้งปวง ขอความเป็นผู้ไม่มีโรค ความสุขสำราญ ความเป็นผู้มีอายุยืนนาน และความบริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิบูลย์นั้น ทั้งสุขโสมนัสสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน จงเกิดมี จงเป็นไป แต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงอภิบาลไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ กับทั้งสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสธิดา พระบรมราชวงศ์ และคณะรัฐบาลมุขอำมาตยมนตรีสภาเสวกามาตย์ ทหารพลเรือนตำรวจพสกนิกรประชาราษฎร สมณชีพรามณ์ ขอเทพเจ้าทั่วจักรราศีผู้สิงสถิตอยู่ในไทยสยามรัฐมณฑลจงตั้งไมตรี

พระมงคลวิเสสกถา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

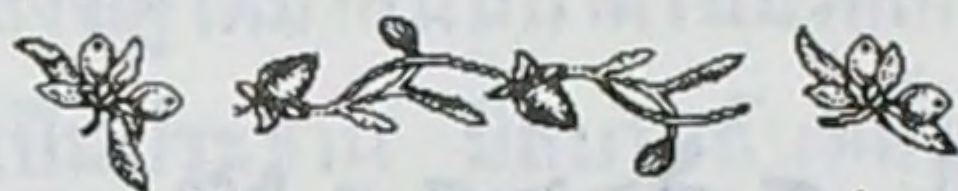
วัดบวรนิเวศวิหาร

รับพระราชทานถวาย

ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง

วันอังคารที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๖ เวลา ๑๒.๐๐ น.

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อายุ วรรณ ยสํ กิตฺติ

สกุคฺ อัจจกฺลีนตํ

รติโย ปตฺตยาเนน

อุพารา อปราปรา

อปฺปมาทํ ปสฺสนติ

ปฺญญกิริยาสุ ปญฺทิตา

อปฺปมตฺโต อุโภ อตฺเต

อริคฺคณฺหาติ ปญฺทิตอ

ทิฏฺเฐ ฐมฺเม จ โย อตฺโต

โย จตฺโต สมฺปรายิกอ

อตฺตภาสิสมยา ธีโร

ปญฺทิตตติ ปฺวจฺจตี-ติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาในพระมงคลวิเสสกถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี เป็นปสาทนียกถามังคลานุโมทนา ในพระมหามงคลสมยาภิลักขิตกาลเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระราชปรารภมหาสิริมงคลวาระนี้ ที่ตรงกับมงคลสุริยคติทินกาลแห่งพระบรมราชสมภพโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กำหนดพระราชพิธีการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ถวายเป็นมงคลวิเสส เหตุแห่งสรรพสุภมบุญอศุผล อาทิทานมัยศีลมัภาวนามัยบุญมงคลกิริยา เป็นไปในพระพุทธานิรันดรชัย อติศัยอนุตตรบุญเขต ประกอบด้วยสมณเพศบริษัทเป็นต้น ทรงแผ่พระราชกัลยาณจิตถวายส่วนพระราชกุศล อุทิศส่วนพระราชกุศล พระ-

ราชทานส่วนพระราชกุศลในอดีตพระจอมคนมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์
ในเทวนิกรทุกสถาน ในทุกพระองค์ทุกท่านผู้อภิบาลป้องกันรักษาพระผู้บรม-
ราชาและสถาบันทั้งปวง ทรงแผ่พระราชกุศลด้วยพระกรุณาธิคุณใหญ่หลวง เพื่อ
ความเจริญความเกษมสันติสุขสวัสดิ์ ไปในพระราชวงศ์มุขมหาอมาตย์มนตรีสภา
เสวกามาตย์ สมณชีพรามณ์ อาณาประชาราษฎร์ทั่วทั้งนั้น พระราชกุศलय่อม
ประมวลกันเป็นมงคลวิเศษ เหตุให้ทรงได้รับไมตรีหิโตปเทศกัลยาณจิตน้อม
ถวายพระพรมงคลชัย จากสรรพเทพน้อยใหญ่และมนุษย์ ให้ทรงบริสุทธิ์สถาพร
ในพระสิริราชย์มหิศวรรยาธิปัตย์ เจริญพระชนมายุพระราชสิริสวัสดิ์เกษมจาก
สรรพโรคสรรพอุปัทวันตราย

อนึ่ง พระราชกุศลทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญแล้วด้วยดี ย่อมเป็นบุญราศี
บุญนิธิสุขบายมงคลวิเศษปโยคสมบัติ วิวัฒน์ให้สัมฤทธิ์อิฏฐกัณตมนาปผล คือ
อายุ วรรณ สุข ยศ สวรรค์ สมด้วยนิคมกาตาประพันธ์แห่งพระสูตรพุทธ-
ภายิตตรัสประทานโอวาทแก่นาถปิณฑิกคฤหบดี ว่า

อายุ วรรณ ยศ กิตติ สกคฺ ออกจากสันต์

รติโย ปตุตยาเนน อูพารา อปราปรา

เป็นต้น มีความว่า เมื่อนรชนมาปรารถนาอายุ วรรณ ยศ เกียรติ สวรรค์ ความ
เกิดในตระกูลสูง และความยินดีเกษมสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป พึงบำเพ็ญความไม่ประมาท
ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสันดานเถิด สามารถเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลและคุณที่ประสงคฺบัณ-
ชิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในบุญกิริยา การทำบุญทั้งหลายอันเป็นไป
ในกายวาจาจิต และกุศลสุจริตซึ่งเป็นไป ณ ภูมิ ๔ คือ กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร
โลกุตรทุกประการ บัณฑิตชนผู้ไม่ประมาทแล้วย่อมยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ คือ
ประโยชน์ในทิฏฐุธรรมภพนี้ และประโยชน์เป็นไปในสัมปรายภพภพหน้า
เพราะอาศัยความบรรลุประโยชน์ที่ประสงคฺทั้งภพนี้และภพหน้าท่านจึงสรรเสริญ
ผู้ทรงปัญญาว่าเป็นบัณฑิต ดำเนินไปในประโยชน์กิจด้วยปัญญา ความไม่ประมาท
เป็นเหตุให้บัณฑิตชาติยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ ด้วยประการฉะนี้

พระราชกุศลบุญราศี ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญ
โดยกำลังพระปัญญาบารมี และพระอัปมาทธรรม เป็นปฏิปทาให้อิฏฐวิบุลผล มี
อายุเป็นต้น เป็นไปโดยชอบ ต้องตามสุกโตวาทสัมมาปฏิบัติด้วยประการฉะนี้

อิโต ปรี ปวกุขามิ

คัม คัม วิเสสมงคล

มหाराชาธิราชสุส

คุณาลงการสมมต

วูจจมานัน หิ สุตวาน

โยนิโส ปจจเวกขโต

อุปปชเชยเย นรินุทสุส

โสมนสุสมนปุก

ภิกโย สมุปาทเน จิตต

ปณิเช ตทนนตร

เตนาปิอ ชนินุทสุส

โสตถิ จ มงคล สียา

ลำดับนี้ จะรับพระราชทานพรณนาพระราชจริยาสาธูปปฏิบัติ ที่ตั้งแห่ง
 สวัสดิมงคลอันพิเศษยิ่ง ซึ่งได้ชื่อว่ามงคลวิเสส เป็นพระคุณอลังการ มีพร้อม
 บริบูรณ์ในสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงสดับแล้ว ทรงพระ-
 ปิจจเวกขณถึงโดยกำลังพระปรีชา ก็จักเกิดพระปิติปราโมทย์มีกำลัง แต่นั้นก็
 จักตั้งพระราชหฤทัยทรงบำเพ็ญเพิ่มพูนให้บริบูรณ์ยิ่ง สรรพสิ่งสิริสวัสดิพิพัฒ-
 มงคลก็จักเกิดเป็นมหาผลแก่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ข้อนี้สมด้วย
 ประพันธ์คาถาที่บัณฑิตรับพระราชทานกล่าวถวายพระมหากษัตริย์ครั้งโบราณกาล
 กราบทูลให้ทรงวิจารณ์ทศพิชราชธรรมที่ทรงบำเพ็ญอยู่ว่า

ทานัน สีล ปริจจาค

อาชชว มททว ตป

อกโกธ อวิหีสลจ

ขนุติลจ อวิโรธน

อิจเจเต กุสเล ชมเม

จิตเต ปสุสาหิ อตุตนิ

ตโต เต ชายเต ปิติ

โสมนสุสญจนปุก

ขอพระองค์ทรงพิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ คือทาน
 สีล บริจาค ความตรง ความอ่อนโยน ตบะคือความเพียร ความไม่โกรธคือเมตตา
 ความไม่เบียดเบียนคือกรุณา ความอดทน ความไม่ทำให้ผิดคั่งนั้น ๆ เกิด แต่นั้น
 พระปิติโสมนัสจักมีขึ้นในพระองค์มิใช่น้อย ดังนี้

ก็แลพระราชจริยาซึ่งเป็นคุณากรณ์อลงกต สมเด็จบรมบพิตรพระราช
 สมภารเจ้าทรงมีโดยอเนกนัย พันวิสัยที่จะรับพระราชทานพรณนาในกถามรรค
 เพียงกัณฑ์เดียวนี้ จะรับพระราชทานบรรยายแต่โดยเอกเทศ

ในสก (๒๕๒๖) นี้ จะขอรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระคุณพิเศษ
 ส่วนอตตสมบัติด้วยปฏิสังขานพละและภาวนาพละ ส่วนปรหิตปฏิบัติ จะรับพระ-
 ราชทานถวายวิสาขนาด้วยรัฐฐาภิบาลโนบายพอเป็นนิตที่สนนัย

ปฏิสังขานผละกำลังคือการพิจารณา ภาวนาผละกำลังคือการปฏิบัติ ที่มีมาในพระพุทธภายิตที่ตรัสไว้ว่า เทวmani ภิกขเว พลาณี กตmani เทว ปฏิสังขานผลญจ ภาวนาผลญจ แปลความว่า ภิกขุทั้งหลาย ผละกำลังเหล่านี้ ๒ ประการ คือปฏิสังขานผละ กำลังคือการพิจารณา ๑ ภาวนาผละ กำลังคือการปฏิบัติ ๑ และได้ตรัสสอนอธิบายไว้ต่อไปมีความว่า

ปฏิสังขานผละ กำลังคือการพิจารณา คือพิจารณาเห็นคั้งนี้ว่า กายทุจริต ประพฤติชั่วทางกาย วจีทุจริต ประพฤติชั่วทางวาจา มโนทุจริต ประพฤติชั่วทางใจ มีวิบาก คือผลิตผลเป็นบาปในปัจจุบันทันตาเห็นและในภายหน้า พิจารณาคำนวณ เห็นผลลัพท์คั้งนี้แล้ว ก็ละกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ปฏิบัติอบรมกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต บริหารตนให้บริสุทธิ์

ภาวนาผละ กำลังคือการปฏิบัติ คือเสขผละกำลังของผู้ศึกษาที่แท้จริง อาศัยกำลังนี้ละราคะโทสะโมหะ กรรมใดเป็นอกุศลก็ไม่ทำกรรมนั้น กรรมใดเป็นบาปก็ไม่สั่งเสพกรรมนั้น อีกอย่างหนึ่งภาวนาผละได้แก่ปฏิบัติอบรมโพชฌงค์ ๗ มีสติสัมโพชฌงค์เป็นต้น ที่อาศัยความสังคสงบ อาศัยความสันติคใจยินดีที่อาศัยความดับกิเลสที่แปรไปเพื่อความสลัดสละ อีกอย่างหนึ่งภาวนาผละได้แก่ปฏิบัติอบรมสมาธิจนบรรลุถึงฌาน

กำลังทั้งสองนี้เป็นกำลังแห่งการที่จะละสิ่งที่เป็นโทษไม่เป็นประโยชน์ และที่จะทำสิ่งที่เป็นคุณงามความดีเป็นประโยชน์ทุกอย่าง ถ้าขาดกำลังทั้งสองนี้ ก็ยากที่จะละและที่จะทำคั้งนั้นได้ในทุกทาง เช่นในทางที่จะปฏิบัติตน ในทางที่จะปฏิบัติหน้าที่คั้งปวง จึงจำเป็นต้องมีกำลังทั้งสองนี้อุปการะอยู่ในทุกเรื่องทุกทาง

ข้อแรก ปฏิสังขานผละ กำลังคือการพิจารณา หมายถึงพิจารณาให้รู้จัก เหตุผลของสิ่งที่จะปฏิบัติกระทำให้ถูกต้องก่อนที่จะปฏิบัติกระทำ คำว่า ปฏิสังขาน แปลว่าการพิจารณาตามอรรถคือเนื้อความ ส่วนตามพยัญชนะ แปลว่าการนับ คำนวณ ซึ่งใช้ในวิชาคิลเลข เช่นการบวกลบคูณหารต่างๆ เมื่อมีโจทย์เลขออกมา ต้องการผลลัพท์ ก็ต้องคิลคณนับคำนวณเพื่อให้ได้ผลลัพท์ที่ถูกต้อง ด้วยวิธีบวกลบ เป็นต้น ถ้าผลลัพท์ออกมาถูก ก็นำไปใช้ได้ถูก ให้เกิดคุณประโยชน์ ถ้าผลลัพท์ออกมาผิด ก็นำไปใช้ผิด ให้เกิดโทษพิบัติ การงานที่บุคคลจะทำหรือไม่ทำทุกอย่างก็เท่ากับเป็นโจทย์คั้งขึ้นมา หากไม่คิลคณคำนวณถึงผลได้ผลเสียให้คิลให้ถูกต้อง

เสียก่อนก็จะเกิดผิดพลาดเสียหาย ที่จะบังเอิญถูกต้องนั้นมีน้อย จึงเป็นสิ่งที่ไม่ควรเสี่ยง ผู้คิดเลขนั้นจะต้องบวกในที่ควรบวก ลบในที่ควรลบ ต้องบวกลบให้ถูกต้อง โจทย์ที่ง่ายก็คิดได้ง่าย ส่วนโจทย์ที่ยากซับซ้อน ก็คิดยากด้วยวิธีที่ยากยิ่งขึ้นไป เพื่อให้ได้ผลลัพธ์ออกมาให้ถูกต้อง การงานที่เป็นโจทย์ที่ตั้งขึ้นมาก็เช่นเดียวกัน ควรต้องคิดคำนวณให้ได้ผลลัพธ์อันถูกต้องก่อน ดังพระพุทธชาธิบายปฏิสังขาน-ผละในทางปฏิบัติตน คือพิจารณาให้เห็นว่า ทุจริตทั้งปวงผลลัพธ์ออกมาเป็นบาป เป็นอกุศล คือไม่ดี มีโทษ

คนในโลกเป็นอันมากที่ตกเป็นทาสของตัณหาความดิ้นรนทะยานอยาก อยู่ในอำนาจของจิตอันประกอบด้วย โลก โกรธ หลง จึงขาดปัญญาที่ชอบถูกต้อง มักจะคำนวณผลลัพธ์ของตุจริตต่างๆ ออกมาผิด ว่าดี มีประโยชน์ จึงพากันละสุจริต ประพฤติตุจริตต่างๆ ฉะนั้นผู้ที่คำนวณให้ถูกต้องได้ จึงจำเป็นต้องมีปัญญาที่ชอบถูกต้อง คือรู้ทั่วถึงในเรื่องที่เป็นโจทย์นั้น เหมือนอย่างผู้จะคิดเลขได้ถูกต้องต้องมีปัญญารู้ชอบในวิชาคิดเลข แต่ตัณหาและกิเลสต่าง ๆ เป็นเครื่องกำบังปัญญา เมื่อต้องการจะได้ปัญญาคิดคำนวณให้ถูกต้อง จึงจำเป็นต้องศึกษาปฏิบัติสงบตัณหา โลก โกรธ หลง ให้ได้เสียก่อน ด้วยศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ และปัญญาเอง เมื่อจิตสงบ ได้ปัญญาชอบถูกต้อง ก็จะพิจารณาคำนวณได้ถูก ว่าตุจริตต่าง ๆ ผลลัพธ์ออกมาเป็นบาป อกุศล ไม่ดี มีโทษ ส่วนสุจริตต่าง ๆ ผลลัพธ์ออกมาเป็นบุญกุศล ดีมีคุณ ตรงตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนไว้ สามารถปฏิบัติบริหารตนให้บริสุทธิ์ สะอาดได้ แม้การงานอื่น ๆ ทุกอย่างก็เช่นเดียวกัน เมื่อพิจารณาด้วยปัญญาชอบ อันเกิดจากจิตที่สงบ ประกอบด้วยการศึกษา จึงจะเห็นผลอันถูกต้อง

การพิจารณา หรือนับคำนวณ พร้อมทั้งวิธีพิจารณานับคำนวณ เป็น โยนิโสมนสิการการทำไว้ในใจโดยแยบคาย คือพิจารณาจับเหตุเกิดแห่งผล โยงถึงกันตั้งแต่ต้นถึงปลาย ส่วนความรู้ความเห็นผลลัพธ์ พร้อมทั้งเหตุที่โยงกันมาอันถูกต้อง เป็นตัวปัญญา โยนิโสมนสิการและปัญญาต้องอาศัยกัน แต่ก็มีลักษณะต่างกัน ดังที่พระนาคเสนถวายวิสัชนาแก่พระราชามิลินท์ว่า โยนิโสมนสิการกับปัญญานี้ต่างกัน เหมือนอย่างชานาจับฟ่อนข้าวขึ้นมาทั้งฟ่อนด้วยมือแล้วใช้เคียวหรือมีดตัดรวงข้าวออกจากต้นข้าวแห่งฟ่อนข้าวนั้น ถือเอารวงข้าว ทิ้งต้นข้าวทั้งฟ่อนนั้นเสีย โยนิโสมนสิการเหมือนอย่างกิริยาที่เอามือจับฟ่อนข้าวขึ้นมาทั้งฟ่อน ปัญญาเหมือนอย่างกิริยาที่ตัดเอาแต่รวงข้าวด้วยเคียวหรือมีด

โยนิโสมนสิการและปัญญา รวมกันเป็นปฏิสังขานผละ กำลังคือการพิจารณา

ข้อสองภาวนาผละ กำลังคือการปฏิบัติ เป็นกำลังที่ทำให้สามารถปฏิบัติกระทำในสิ่งที่ได้พิจารณาคำนวณเห็นผลพร้อมทั้งเหตุแล้ว ว่าควรปฏิบัติอย่างไรตามพระพุทธรายที่ตรัสถึงโดยอนุสนธิแห่งความในข้อแรก และในข้อสองนี้โดยตรง ในทางปฏิบัติตน รวมความเข้าได้ ว่าปฏิบัติละหุจริต อบรมสุจริต ทางกายวาจาใจ บริหารตนให้บริสุทธิ์ กรรมใดเป็นอกุศลก็ไม่ทำกรรมนั้น กรรมใดเป็นบาปก็ไม่ส้องเสพกรรมนั้น และปฏิบัติอบรมโพชฌงค์อบรมจิตให้มีสมาธิ กำลังข้อนี้จึงเป็นกำลังในการปฏิบัติ ถ้าขาดเสีย ก็จะไม่ทำให้กิจการหรือสิ่งใด ๆ เกิดมีขึ้นได้ การปฏิบัติกระทำจึงเรียกว่าภาวนา แปลโดยพยัญชนะว่าการยังให้มีขึ้นให้เป็นที่ขึ้น ลำพังข้อแรกคือปฏิสังขานผละอย่างเดียว ยังไม่ทำให้อะไรเกิดขึ้นได้เหมือนอย่างรู้วิชาทำสิ่งนั้นสิ่งนี้ แต่ก็ไม่ได้ทำสิ่งอะไรขึ้นมา ก็ไม่มีสิ่งอะไรเกิดขึ้นแม้ในทางปฏิบัติตนโดยตรง รู้จักผิดชอบชั่วดี แต่ก็ไม่ได้ปฏิบัติละชั่วละผิด ไม่ปฏิบัติดีชอบ ความชั่วดีที่มีก็คงมีอยู่ ความดีชอบอะไรก็ไม่เกิดขึ้น รู้จักว่าอะไรคือสติ จันตติ อะไรคือศีล สมาธิ ปัญญา แต่ไม่ปฏิบัติให้มีสติ จันตติ ให้มีศีล สมาธิ ปัญญาขึ้นที่ตน ก็ไม่มีธรรมเหล่านี้ ไม่เป็นธรรมเหล่านี้ ขึ้นมาที่ตน หรือที่จิตใจตนเพียงแต่รู้ว่ารู้เท่านั้น ฉะนั้น เมื่อรู้ถูกชอบแล้วก็ต้องปฏิบัติทำให้มีให้เป็นที่ขึ้นอย่างที่เรา รู้ ดังนี้คือภาวนา การทำให้มีให้เป็นที่ขึ้นมา มักจะแปลกันโดยอรรถ คือเนื้อความว่าการปฏิบัติอบรม จึงต้องมีการภาวนาผละเป็นข้อที่ ๒

การบริหารตนให้บริสุทธิ์ จำต้องอาศัยผละทั้งสองนี้ ตามพระพุทธรายที่รับพระราชทานถวายเป็นวิสัยมาแล้ว แม้การบริหารผู้อื่น ตลอดถึงหมู่ชนให้บริสุทธิ์ตามควรแก่ฐานะนั้น ๆ ก็เช่นเดียวกัน แต่ก็จำต้องบริหารตนเองให้บริสุทธิ์ก่อน ในการบริหารตนนั้น โดยตรงก็คือบริหารจิตนี้เอง ให้มีธรรมเป็นเกาะเป็นที่พึ่งอาศัยพักพิง มิให้ห้วงน้ำคือกิเลสตัณหาต่างๆ ท่วมทับได้ ตามพระพุทธรายที่ตรัสไว้ว่า

อัญจนเนนปฺปมาเทน สยฺยเมเน ทเมน จ

ทีปํ กยิราถ เมธาวิ ยํ โอโหม นาภิกิรติ

แปลความว่า ผู้มีปัญญาพึ่งทำเกาะที่ห้วงน้ำท่วมมิได้ ด้วยความหมั่นขยัน ความไม่ประมาท ความสำรวมระวัง และความฝึกรัดกุมใจ

พระพุทธภาษิตนี้ทรงนำคำว่าโอะมะคือห้วงน้ำที่ท่วมเรือนโรงไธนาบ้าน-
เมืองมาเปรียบเทียบ หมายถึงกิเลสตัณหาที่เกิดขึ้นครอบงำจิตใจ เหมือนอย่างเป็น
ห้วงน้ำท่วมจิตใจ อันทำให้มองเห็นเข้าใจได้ง่าย

ฉะนั้น การศึกษาพิจารณาพิจารณาคำนวณให้เข้าใจพุทธภาษิตแม้บทเดียวนี้
เป็นปฏิสังขานผลแล้ว ก็ปฏิบัติสร้างเกาะอันเป็นการยกจิตใจสูงขึ้นจากกิเลสตัณหา
ห้วงน้ำคือกิเลสตัณหาท่วมไม่ถึง ด้วยความหมั่นขยัน ความไม่ประมาท ความ
สำรวมระวัง ด้วยสติ และความฝึกรัดกุมใจ ด้วยปัญญา ปฏิบัติธรรมเหล่านี้ให้มีขึ้น
ในจิต เป็นเกาะซึ่งจิตขึ้นอาศัย พันอุทกภัยกิเลสตัณหาทั้งหลายได้ เป็นภาวนาผล

อีกบทหนึ่งได้ตรัสตอบปัญหาของอชิตมาณพไว้ว่า

ยานิ โสทานิ โลกสุมี สติ เตสํ นิवारณํ

โสทานํ สํวรํ พุรุมิ ปญญาเยเต ปิถियเยเร

กระแสน้ำไหลไปในที่ที่ทั้งปวง) ในโลก สติเป็นเครื่องห้ามกระแสน้ำเหล่านั้น
ตถาคตกถาวสอนให้กั้นกระแสน้ำทั้งหลาย กระแสน้ำเหล่านั้น จะกั้นปิดคือละได้
ด้วยปัญญา แม้ในพระพุทธภาษิตนี้ ก็ตรัสใช้ถ้อยคำว่ากระแสน้ำที่ไหลท่วมใน
ภายนอก ให้หมายถึงกระแสน้ำกิเลสตัณหาที่ไหลท่วมภายในจิตใจเช่นเดียวกัน และ
ตรัสยกธรรมเป็นเครื่องกั้นปิดโดยสรุปเข้าในสติและปัญญา อันพึงศึกษาให้รู้ให้
เข้าใจและให้เกิดสติปัญญาขึ้นในตน ระบายออกไปเสีย

อันห้วงน้ำหรือกระแสน้ำที่ท่วมในภายนอกย่อมมีเป็นครั้งคราว ส่วนที่
ท่วมในภายในคือท่วมจิตใจ ย่อมมีประจำอยู่เนื่องนิตย์ หากไม่มีผลทั้งสองนี้
ระบายออกเสียจากจิตก็ย่อมจะต้องเป็นทุกข์ คือเดือดร้อนอยู่เนื่องนิตย์ ผู้ที่มีผล
ทั้งสองนี้ย่อมสามารถระบายออกเสียได้ จึงบริหารตนให้บริสุทธิ์ได้ เมื่อแก่น้ำ
ท่วมในใจได้แล้ว จึงจะแก่น้ำท่วมตลอดถึงทุกข์ร้อนต่าง ๆ ในภายนอกได้ตามควร
แก้วิสัยแห่งเรื่องนั้น ๆ

สมเด็จพระบรมบิทรพระราชสมภารเจ้าทรงประกอบด้วยปฏิสังขานผล
และภาวนาผล โดยควรแก่พระราชธรรมจริยา สมบูรณ์มาโดยลำดับ เป็นพระ-
ราชพลปฏิบัติ ส่วนอรรถสมบัติ ปฏิสังขานผลจัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๑ ภาวนา-
ผลจัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๒

พระราชจริยารัษฎาภิบาลโนบายนั้น คือพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติ

จัดกระทำเพื่อเป็นประโยชน์คุณแก่พระราชอาณาจักรและประชาชน

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทั้งปวงด้วยพระพลากำลังทั้งสองอย่างเต็มที่ เพื่อประโยชน์คุณแก่พระราชอาณาจักรและประชาชน ในฐานะองค์พระประมุขแห่งชาติ ทรงเป็นที่เคารพสักการะอย่างแท้จริงแห่งประชาชาติทั้งปวง ด้วยอำนาจแห่งพระมหากรุณาและพระราชธรรมจริยาอันเหมาะสมทุกประการ ทำให้เกิดสามัคคีเอกภาพ คือความพร้อมเพรียงเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันในทุกฝ่าย ฉะนั้น แม้ระบอบการปกครองจะจำแนกหน้าที่ออกเป็นหลายฝ่าย แต่ทุกฝ่ายก็สมัครสมานกันปฏิบัติกิจทั้งปวง ไม่แตกแยกกันอย่างเหมาะสม จึงยังให้สัมฤทธิ์ผลที่พึงประสงค์ได้อย่างดีทันความต้องการ เช่นเดียวกับร่างกายที่ประกอบด้วยศีรษะ มือ เท้าเป็นต้น แยกกันไป แต่ก็รวมเป็นบุคคลเดียวกัน และก็ปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันไป ประเทศชาติพร้อมทั้งประชาชนและสถาบันทั้งปวงจึงดำรงอยู่ได้ พ้นภัยพิบัติ และมีความสุขความเจริญ ตามวัตถุประสงค์ของรัฐธรรมนูญपालโนบาย

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงปฏิบัติดำเนินรัฐธรรมนูญपालโนบายสัมฤทธิ์ผลเป็นคุณประโยชน์มาโดยลำดับ จึงปรากฏว่าได้ทรงเป็นที่รวมจิตใจรวมการงาน รวมบุคคลทุกฝ่ายให้ทำงานร่วมกันเพื่อความผาสุกของประชาชนต่างๆ อย่างเหมาะสม ดังจะพึงเห็นได้ชัดเจนจากโครงการพระราชดำริในจังหวัดต่างๆ ที่ได้ปฏิบัติดำเนินไปแล้ว และกำลังปฏิบัติดำเนินอยู่เป็นอันมาก ยกตัวอย่าง ทรงวางแผนพระราชดำริในการพัฒนาที่ดินไร้ประโยชน์ เช่นพรุในเขตพื้นที่จังหวัดนราธิวาส ซึ่งมีเนื้อที่กว่า ๒ แสนไร่ ตลอดจนกู้พื้นที่บริเวณรอบพรุ ให้สามารถใช้ประโยชน์ทางเศรษฐกิจได้ เช่นโครงการระบายน้ำบาเจาะ เมื่อดำเนินการแล้วทำให้สามารถกู้พื้นที่นาที่เคยถูกน้ำท่วมเสียหายเป็นประจำทุกปี เป็นเนื้อที่ถึง ๕ หมื่นไร่ นอกจากนั้น ยังทำให้บริเวณขอบพรุบางส่วนเริ่มแห้ง สามารถใช้ประโยชน์ได้ ส่วนโครงการระบายน้ำมูโนะก็สามารถกู้พื้นที่นาได้ถึง ๘ หมื่นไร่ และยังทำให้พื้นที่พรุอีกประมาณ ๒ หมื่นไร่เริ่มแห้งราษฎรใช้เป็นทุ่งหญ้าเลี้ยงปศุสัตว์ได้

อนึ่ง ในคราวน้ำท่วมภูมิภาคหลายแห่งในกรุงเทพมหานครและจังหวัดที่ติดต่อกัน ก็ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรเขตพื้นที่น้ำท่วม ทั้งโดยทางอากาศและโดยทางภาคพื้นดินในที่น้ำท่วมหลายครั้ง พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ผู้

เกี่ยวข้อง ได้ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งกับประชาชนในเขตน้ำท่วม พระราชทาน
 กระแสพระราชดำริในการแก้ไขวิธีระบายน้ำและวิธีป้องกันต่าง ๆ ซึ่งทุกฝ่ายก็
 น้อมรับใส่เกล้าใส่กระหม่อมนำไปปฏิบัติโดยพร้อมเพรียงกัน ยังให้เกิดปิติ
 ปราโมทย์กันทั่วไป ว่าแม้องค์พระมหากษัตริย์ก็ได้ทรงละทิ้งแม้ประชาชนชาว
 กรุงเทพฯ ในขณะที่ประสบทุกข์ เพราะเหตุที่เสด็จพระราชดำเนินไปโปรด ทำให้
 ระบายน้ำที่ท่วมใจออกไป แม้จะยังระบายน้ำที่ท่วมบ้านนอกไม่ได้ทันใจ แต่ก็มี
 จิตใจสบายขึ้น เป็นเหตุให้มีความอดทนต่อภาวะน้ำท่วมได้ดีขึ้น ถึงเช่นนั้นก็ได้
 ทรงทอดทิ้งประชาชนในภาคอื่น ได้มีพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระนางเจ้าฯ
 พระบรมราชินีนาถ เสด็จพระราชดำเนินไปประทับที่ภูพานราชนิเวศน์
 ทรงเยี่ยมและทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทั้งปวง ช่วยประชาชนทางภาคอีสาน
 ตามที่เคยเสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไป มิให้ขาด สมเด็จพระนางเจ้าฯ
 พระบรมราชินีนาถ พร้อมทั้งสมเด็จพระบรมราชชนนี พระราชโอรสธิดา พระ
 พี่นางฯ พร้อมด้วยเจ้านายและทุกท่านที่ทรงพระกรุณาโปรดให้ปฏิบัติ ต่างได้ทรง
 ช่วย และช่วยปฏิบัติพระราชกรณียกิจต่าง ๆ แห่งองค์พระมหากษัตริย์ ให้สำเร็จ
 สมบูรณ์ทุกประการ ในฝ่ายพุทธกับศาสนาทั้งปวงก็ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ
 ในฐานะทรงเป็นพุทธมามกะและองค์เอกอัครศาสนูปถัมภกครบถ้วน พระราช
 กรณียกิจ ฝ่ายราชอาณาจักรทุกประการ ดังเช่นที่ได้รับพระราชทานพรณนามา
 ได้แต่เพียงเอกเทศ ทรงปฏิบัติได้สมบูรณ์ เพราะทรงสมบูรณ์ด้วยพระพละกำลัง
 วิเสสทั้งสอง คือปฏิสังขานพละและภาวนาพละ นับว่าเป็นรัฐฎาภิบาลนโยบาย
 (ส่วนปรหิตปฏิบัติ) จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๓

พระราชกริยาส่วนอตตสมบัติ คือปฏิสังขานพละภาวนาพละ และส่วน
 ปรหิตปฏิบัติ คือรัฐฎาภิบาลนโยบาย ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสิริสวัสดิ์อุดมมงคลอันพิเศษ
 มีเอกเทศดังได้รับพระราชทานถวายเป็นวิเสสนามาฉะนี้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงอบรมพระองค์ให้ทรง
 สมบูรณ์ด้วยพระพละวิเสส คือปฏิสังขานพละและภาวนาพละ เป็นส่วนอตตสม
 บัติ ทรงดำรงราชยศวรัญญู ทรงปกครองอภิบาลรักษาประเทศชาติประชาชนโดย
 ธรรม เป็นส่วนรัฐฎาภิบาลนโยบาย ให้วัฒนสถาพรในทุกๆ ทาง พระราชทานพระ
 บรมราโชวาทในโอกาสต่างๆ ให้พากันยึดถือปฏิบัติความดีอาทิให้มีปฏิสังขานพละ

ภาวนาพละ ชื่อว่าได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่างเพื่อให้ประเทศชาติ
ไทยนี้เจริญด้วยอายุ วรรณะ สุข พล ทั้งปวง เป็นอุดมพรชัยมงคล เป็นส่วนปรหิต-
สมบัติ ประชาชนทั้งชาติกับทั้งคณะสงฆ์จึงพากันสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ
เป็นล้นพ้น

บัดนี้ ถึงวันเฉลิมพระชนมพรรษา ได้พากันถวายพระพรชัยมงคล
ถวายพระราชสดุดีบำเพ็ญกุศลสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ น้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อม
ถวาย ด้วยจิตใจเคารพเทิดทูนศรัทธาในองค์สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นพระประมุขของประเทศชาติ และทรงเป็นองค์เอกอัคร-
ศาสนูปถัมภก ตั้งสัจจาธิษฐานเป็นอันเดียวกัน ให้ทรงพระเจริญ

เดหิ เดหิ วิเสเสหิ

कुणेहि प्रणिमन्तिโต

จิรวชิวี महाराजा

सुखप्रदुतो अनामयो

यससा देखा जापि

वत्तुम्यनुतो नरुत्तुโม

सता गतुरानि समुपसुत्ति जिर्व रश्चे पतिगुत्तु

ขอสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงประทับด้วยพระคุณสมุทัย
อันพิเศษนั้น ๆ ทรงพระชนมายุยืนนาน ทรงพระสำราญสมบูรณ์พระอนามัย ทรง
พระเจริญด้วยพระราชอิสริยยศเดชาานุภาพ ทอดพระเนตรเห็นแต่กิจการอันเจริญ
เป็นนิตยกาล เสด็จสถิตยยืนนานในพระราชมหาศวรรย์ ปกครองรัชสีมา มณฑล
ให้สมบูรณ์สมพระราชประสงค์

ลำดับนี้ พระสงฆ์ผู้ได้มาในมหามงคลกาลนี้ มีสมเด็จพระสังฆราช-
สกลมหาสังฆปริณายกเป็นประธาน มีสมานฉันท์ตั้งสัตยาธิษฐาน ขอพรพระ-
ศรีรัตนตรัยที่ปรากฏเป็นมงคลสูงสุดของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ประสิทธิ์
ถวายแด่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า

อรหัง สมุมาสมพุทฺธโร อุตฺตมํ ฐมฺมมชฺฌนกา

มหาสงฆ์ ปโทเชติ อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสรู้ธรรมอันสูงสุด ยิ่งพระสงฆ์หมู่
ใหญ่ให้เบิกบาน ตื่นจากกิเลสนิทรา นี้จักว่าพระรัตนตรัย คือวัตถุอันประเสริฐให้
เกิดความดี ๓ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้เลื่อมใส
ด้วยเดชาานุภาพพระศรีรัตนตรัยคัลบันดาลขออุปัทวันตรายและอุปสรรคศัตรูทั้งหลาย

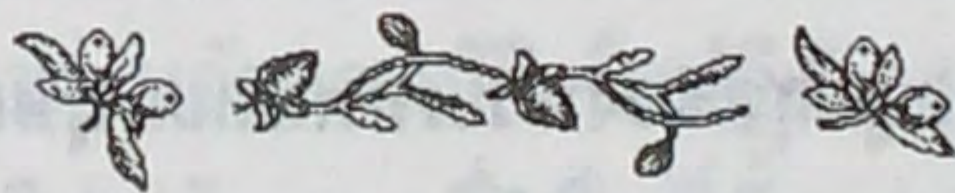
จงอย่าบังเกิดถูกต้องพ้องพานซึ่งไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ ในกาลไหน ๆ จงบาราศ
 ไกลด้วยประการทั้งปวง ขอความเป็นผู้ไม่มีโรค ความสุขสำราญ ความเป็นผู้มีอายุ
 ยืนนาน และความบริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิบูลผลนั้น ทั้งสุข
 โสมนัสสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน จงเกิดมี จงเป็นไป แแต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราช-
 สมภารเจ้า ผู้ทรงอภิบาลไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ กับทั้งสมเด็จพระนางเจ้า ฯ
 พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสธิดา พระบรมราชวงศ์ และคณะรัฐบาล มุข
 อำนวยการมนตรีสภาเสวกามาตย์ ทหารพลเรือนตำรวจ พสกนิกรประชาราษฎร
 สมณชีพราหมณ์ ขอเทพเจ้าทั่วจักรราศีผู้สิงสถิตอยู่ในไทยสยามรัฐมณฑล จงตั้ง
 ไฉนตรีจิตอภิบาล รักษาสกลไทยสยามรัฐสีมาอาณาเขต ซึ่งมีสมเด็จพระบรมพิตรพระ-
 ราชสมภารเจ้าทรงเป็นองค์พระประมุข คำนวณเข้าไปใกล้ซึ่งอิฏฐวิบูลผลอันเป็น
 หิตานุहितประโยชน์ คอยป้องกันซึ่งสรรพโทษอันไม่เกื้อกูลแก่ความเจริญอย่าให้
 เกิดมี

สิทธิขมตฤ สิทธิขมตฤ สิทธิขมตฤ อิทํ ผล

เอตสฺมี รตนตฤตยสฺมี สมปสาทนเจตโส

ขอผลที่กล่าวนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์
 แแต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้มีพระราชมณัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัย
 นี้ สมพระบรมราชประสงค์ทุกประการ

รับพระราชทานถวายเป็นวิสาขบูชาพระธรรมเทศนาในพระมงคลวิเสสสภา
 เป็นปสาทนียมังคลานุโมทนา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

พระมงคลวิเสสกถา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

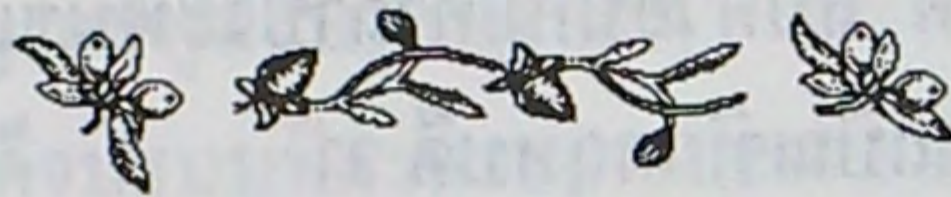
วัดบวรนิเวศวิหาร

รับพระราชทานถวาย

ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง

วันพฤหัสบดีที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๗ เวลา ๑๒.๐๐ นาฬิกา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อายุ วัฒนํ ยสํ กิตฺติ

สกุคฺ์ อุกฺจากุสิณฺตํ

รติโย ปตฺตยาเนน

อุพารา อปราปรา

อปฺปมาทํ ปสฺสนฺหิติ

ปฺลฺลณฺกิริยาสุ ปฺลฺลทิตา

อปฺปมตฺโต อุโภ อตฺโต

อธิคฺคณฺหาติ ปฺลฺลทิตโต

ทิกฺกฺเช ฐมฺเม จ โย อตฺโต

โย จตฺโต สมฺปฺรายิก

อตฺตภาสิสมยา ธีโร

ปฺลฺลทิตฺติ ปฺวฺจจฺตี - ติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนา ในพระมงคลวิเสสกถา ฉลอง
พระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี เป็นปสาทนียกถามังคลานุโมทนา ใน
พระมหามงคลสมยาภิลักขิตกาล เฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมบพิตรพระ-
ราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระราชปรารภมหาสิริมงคลวาระนี้
ที่ตรงกับมงคลสุริยคติทินกาลแห่งพระบรมราชสมภพ โปรดเกล้าโปรดกระ-
หม่อมให้กำหนดพระราชพิธีการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ถ้วนเป็นมงคลวิเสส
เหตุแห่งสรรพสุภมณฺญอคุณผล อาทิทานมัยสีลมัยภาวนามัยบุญกิริยา เป็นไปใน
พระพุทธานิรันดรชัย อติศัยอนุตตรบุญเขต ประกอบด้วยสมณเพศบริษัทเป็นต้น
ทรงแผ่พระราชกัลยาณจิตถวายส่วนพระราชกุศล อุทิศส่วนพระราชกุศล พระ-

ราชทานส่วนพระราชกุศล ในอดีตพระจอมคนมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์
 ในเทวนิกรทุกสถาน ในทุกพระองค์ทุกท่านผู้อภิบาลป้องกันรักษาพระผู้บรมราชา
 และสถาบันทั้งปวง ทรงแผ่พระราชกุศลด้วยพระกรุณาธิคุณใหญ่หลวงเพื่อเจริญ
 ความเกษมสุขสวัสดิ์ ไปในพระราชวงศ์มุขมหาอมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์
 สมณชีพรามณ์อาณาประชาราษฎร์ทั่วทั้งนั้น พระราชกุศलय่อมประมวลกันเป็น
 มงคลวิเศษ เหตุให้ทรงได้รับไมตรีหิโตปเทศกัลยาณจิตน้อมถวายพระพรชัย จาก
 สรรพเทพน้อยใหญ่และมนุษย์ให้ทรงบริสุทธิ์สถาพรในพระสิริราชย์มหัยสวรวรยา-
 ธิปัตย์ เจริญพระชนมายุพระราชสิริสวัสดิ์เกษมจากสรรพโรคสรรพอุปัทวันตราย
 หนึ่ง พระราชกุศลทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญแล้วด้วยดี ย่อมเป็นบุญราศี
 บุญนิธิสุขุบายมงคลวิเศษปโยคสมบัติ วิวัฒน์ให้สัมฤทธิ์อริฏฐกันตมनाปผล คือ
 อายุ วรรณ สุข ยศ สวรรค์ สมด้วยนิคมคาถาประพันธ์แห่งพระสูตรพุทธภาษิต
 ตรีสปรทานโอวาทแก่นาถปิณฑิกคฤหบดี ว่า

อายุ วรรณ ยศ กิตติ

สกุคฺ อุดจากุสินต์

รติโย ปตฺถยานน

อุพารา อปราปรา

เป็นต้น มีความว่า เมื่อนรชนมาปรารธนาอายุ วรรณ ยศ เกียรติ สวรรค์
 ความเกิดในตระกูลสูง และความยินดีเกษมสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป พึงบำเพ็ญความไม่
 ประมาทให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสันดานเถิด สามารถเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลและคุณที่ประ-
 สงค์ บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในบุญกิริยา การทำบุญทั้ง-
 หลายอันเป็นไปในกายวาจาจิต และกุศลสุจริตซึ่งเป็นไป ณ ภูมิ ๔ คือ กามาวจร
 รูปาวจร อรูปาวจร โลกุตระทุกประการ บัณฑิตชนผู้ไม่ประมาทแล้วย่อมยึดประ-
 โยชนทั้งสองไว้ได้ คือประโยชน์ในทิฏฐุธรรมภพนี้ และประโยชน์เป็นไปใน
 สัมปรายภพภายหลัง เพราะอาศัยความบรรลุประโยชน์ที่ประสงค์ทั้งภพนี้และภพ
 หน้าที่ท่านจึงสรรเสริญผู้ทรงปัญญาว่าเป็นบัณฑิต ดำเนินไปในประโยชน์กิจด้วย
 ปัญญา ความไม่ประมาทเป็นเหตุให้บัณฑิตชาติยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้
 ด้วยประการฉะนี้

พระราชกุศลบุญราศี ซึ่งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำ-
 เพ็ญโดยกำลังพระปัญญาบารมีและพระอัมมาทธรรม เป็นปฏิบัติให้อริฏฐวิบุลผล
 มีอายุเป็นต้น เป็นไปโดยชอบต้องตามสุกโตวาทสัมมาปฏิบัติ ด้วยประการฉะนี้

อิโต ปรี ปวกุขามิ

มหाराชาธิราชสุส

วุดจมานัน หิ สุตวาน

อุปปชเชยยุย นรินทสุส

ภียโย สมุปาทเน จิตุคัม

เตนาปิอ ชนินทสุส

ลำดับนี้

คัม คัม วิเสสมงคัม

คุณาลงการสมุมคัม

โยนิโส ปจจเวกขโต

โสมนสฺสมนปฺปกัม

ปณิเช ตทนนุตรัม

โสตฺถิ จ มงคัม สียา

จะรับพระราชทานพรณนาพระราชจริยาสาธูปฏิบัติ ที่ตั้ง
แห่งสวัสดิมงคลอันพิเศษยิ่ง ซึ่งได้ชื่อว่ามงคลวิเสส เป็นพระคุณอลังการ มีพร้อม
บริบูรณ์ในสมเด็จบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงสดับแล้ว ทรงพระปรีชา
เวกขณถึงโดยกำลังพระปรีชา ก็จักเกิดพระปีติปราโมทย์มีกำลัง แต่นั่นก็จักตั้ง
พระราชหฤทัยทรงบำเพ็ญเพิ่มพูนให้บริบูรณ์ยิ่ง สรรพสิ่งสิริสวัสดิพิพัฒมงคลก็
จักเกิดเป็นมหาผลแก่สมเด็จบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ข้อนี้สมด้วยประพันธ-
คาถาที่บัณฑิตรับพระราชทานกล่าวถวายพระมหากษัตริย์ครั้งโบราณกาล กราบ
ทูลให้ทรงวิจารณ์ทศพิธราชธรรมที่ทรงบำเพ็ญอยู่ว่า

ทานัม สีลัม ปริจจาคัม

อกุโกรธัม อวิหีสญจ

อิจฺเจเต กุสเล ธมฺเม

ตโต เต ชายเต ปีติ

อาชฺชวํ มทุทวํ ตปัม

ขนฺตึญจ อวิโรธนัม

จิตฺเต ปสฺสาหิ อุตฺตนิ

โสมนสฺสญจนปฺปกัม

ขอสมเด็จบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรง
พิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ ก็อทาน สีล บริจาค ความตรง
ความอ่อนโยน ตบะคือความเพียร เมตตาคือความไม่โกรธ กรุณาคือความไม่
เบียดเบียน ความอดทน ความไม่ทำให้ผิดดั่งนั้น ๆ เกิด แต่นั่นพระปีติโสมนัส
จักมีขึ้นในพระองค์มิใช่น้อย

ก็แลพระราชจริยาซึ่งเป็นคุณากรณ์อลงกต สมเด็จบรมพิตรพระราช-
สมภารเจ้าทรงมีโดยอเนกนัย พันวิสัยที่จะรับพระราชทานพรณนาในกถามรรค
เพียงกัณฑ์เดียวนี้ จะรับพระราชทานบรรยายแต่โดยเอกเทศ)

ในสก (๒๕๒๗) นี้ จะขอรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระคุณพิเศษ
ส่วนอดีตสมบัติด้วยทานและศีล ส่วนปรหิตปฏิบัติ จะรับพระราชทานถวาย
วิสัยนาด้วยรัฐาภิบาลนโยบาย พอเป็นนิตศนัย

ยากขาดแคลนทางกาย เช่นเมื่อต้องการอาหาร ฝ้านุ่งห่ม และได้สิ่งเหล่านั้นมา บริโภคใช้สอย ก็แก้ความขาดแคลน ทำให้เกิดความสุขทางกาย ส่วนธรรมทาน เป็นเครื่องแก้ความทุกข์ยากขาดแคลนทางจิตใจ เช่นขณะที่จิตใจเกิดทุกข์ร้อนเมื่อ ได้ธรรมที่เหมาะสมมาดับทุกข์ ก็ทำให้จิตใจเกิดความสุข นอกจากนี้ธรรมทานยังเป็นเครื่องแก้กิเลสทางจิตใจ แก่ความประพฤติชั่วร้ายเสียหาย ทำจิตใจที่หิวกระหาย ด้วยโลหะตัณหาให้รู้จักอิ่ม ให้รู้จักเต็ม ให้รู้จักพอ ธรรมอย่างเดียวกันนั้นเป็น เครื่องแก้กิเลสและทุจริตได้ จึงทำให้เกิดสุขทางกายได้ด้วย เพราะเมื่อคนมีธรรม พากันเว้นทุจริตตั้งอยู่ในสุจริต พากันประกอบอาชีพและการงานต่าง ๆ ด้วยความ ขยันหมั่นเพียรในทางที่ชอบ ก็จักเกิดความสุขสมบูรณ์โดยทั่วไป ดังเรื่องในกรุง ธรรมชาดก ชาวเมืองกลิงครัฐซึ่งเกิดฝนแล้งทุพภิกขภัย ได้ขอช้างเผือกไปจากรัฐ กุรุซึ่งฝนตกดี ด้วยคิดว่าช้างเผือกเป็นเหตุให้ฝนตกดี พระราชากุรุรัฐก็ได้พระราช- ทานช้างเผือกไป เมื่อชาวกลิงครัฐได้ช้างเผือกไปแล้ว ฝนก็คงไม่ตก ชาวกลิงครัฐ จึงกราบทูลขอไปใหม่ ซึ่งสิ่งที่เมื่อได้รับพระราชทานไปแล้วจะให้ฝนตกดีใน กลิงครัฐเหมือนในกุรุรัฐ พระราชากุรุรัฐจึงพระราชทานกุรุธรรม คือศีล ๕ เพื่อ ให้ชาวกลิงครัฐสมาทานรักษา ชาวกลิงครัฐได้รับพระราชทานกุรุธรรมคือศีล ๕ ไปสมาทานรักษากัน ฝนก็ตก แก้ความขาดแคลน เกิดความสมบูรณ์สุขขึ้นได้ ด้วยเหตุนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสว่า สพุพทานํ ธมฺมทานํ ชินาติ การให้ ธรรมชนะการให้ทั้งปวง แม้สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ยังมีได้ทรงตรัสรู้ ก็ได้ทรงให้สิ่งทั้งปวงอันเป็นวัตถุทานมาโดยลำดับ เมื่อทรง ตรัสรู้แล้วก็ได้ทรงให้ธรรมทาน คือพระพุทธศาสนา ซึ่งชาวโลกพุทธบริษัททั้งปวง ได้รับไว้และได้ให้สืบต่อกันมา พระพุทธศาสนาจึงได้ดำรงมั่นอยู่ในโลก เป็นเหตุ ให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลและความสุขตราบเท่าถึงทุกวันนี้

ตามตำนานในพระพุทธศาสนาแสดงว่า พระโพธิสัตว์ผู้ปรารถนาพุทธภูมิ โภธิญาณได้ทรงบำเพ็ญทานสังฆมเป็นทานบารมีมาช้านาน ทานบารมีของพระองค์ ได้เต็มยิ่งขึ้นโดยลำดับ จึงแบ่งออกได้เป็น ๓ ชั้น คือ

ทานบารมี ได้แก่ทานที่บำเพ็ญด้วยการสละทรัพย์ ดังคำของมหา- โควินทโพธิสัตว์ว่า “ทรัพย์และข้าวจะเป็นสิ่งที่เราเกลียดชังก็หาไม่ได้ เราจะไม่มี การสังฆมก็หาไม่ได้ แต่พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รักของเราเราจึงให้ทรัพย์”

ทานอุปบารมี ได้แก้ทานที่บำเพ็ญด้วยการสละอวัยวะ เช่นดวงตาและโลหิต
 ดังพระคำรัสของพระเจ้าสิวิราชโพธิสัตว์ว่า “ดวงตาทั้งสองจะเป็นสิ่งที่เราเกลียด
 ชังก็หามิได้ แม้นตนเองเราก็มิใช่เป็นที่เกลียดชัง แต่พระสัพพัญญุตญาณเป็นที่รัก
 ของเราเราจึงให้ดวงตา”

ทานปรมัตถบารมี ได้แก้ทานที่บำเพ็ญด้วยการสละชีวิต ดังเช่นคำ
 ของกระต่ายบัณฑิตโพธิสัตว์ว่า “เราได้ให้หนัง เนื้อ เอ็น กระดูก หทัย เส้นเอ็น
 ไข้ฟุ้งสิ้นสกรณร่างกาย แก่พราหมณ์”

อีกเรื่องหนึ่งที่อยู่จักกันทั่วไป คือเรื่องเวสสันดรชาดก หรือมหาชาติ
 แสดงถึงพระเวสสันดร พระโอรสของพระเจ้าสญชัยและพระนางมัทรีในสิวิรัฐ
 ซึ่งมีนครเชตุครเป็นราชธานี พระเวสสันดรก็มีพระชายาพระนามว่ามัทรี มีพระ-
 โอรสองค์หนึ่งพระนามว่าชาติ พระธิดาองค์หนึ่งพระนามว่ากัณหาชينا พระเวส-
 สันดรก็มีพระอัครยาศัยแนบแน่นในทานเป็นอย่างยิ่ง ทรงดำริบริจาktan และได้
 ทรงเริ่มบริจาktanมาตั้งแต่ทรงพระเยาว์ เหมือนอย่างเป็นเด็กชอบเล่น ก็เล่นทำ
 ทาน แต่ก็เป็นการทรงทำทานจริงแก่คนยากจนขัดสนเรื่อยมา และทรงมีปกติขัด
 ผู้ที่มาขออะไรไม่ได้ จะต้องประทานทุกอย่าง ได้มีพราหมณ์จากกสิงครรัฐมาทูล
 ขอช้างเผือกในวันหนึ่ง ขณะที่ทรงช้างเผือกนั้นเสด็จประพาสพระนคร ก็ประทาน
 ช้างเผือกนั้น ชาวสิพีโกธรแค้น พากันมาประชุมกราบทูลพระเจ้าสญชัยให้เนรเทศ
 พระเวสสันดรออกจากประเทศ พระเวสสันดรทรงขออนุญาตทำทานใหญ่อีกครั้ง
 หนึ่ง จัดให้มีครบทุกอย่าง แล้วเสด็จทรงรถออกจากกรุงพร้อมกับพระนางมัทรี
 และพระชาติพระกัณหาชينا ก็ยังมีพราหมณ์ตามไปขอรถม้าที่ทรงอยู่ ก็ประทาน
 ให้ ต้องทรงอุ้มพระโอรส พระนางมัทรีทรงอุ้มพระธิดา เสด็จไปประทับ ณ เขา
 วงกต ทรงผนวชเป็นฤษีดาบส ต่อมาก็ยังมีพราหมณ์ชุกตามไปทูลขอพระโอรส
 ธิดา ก็ตัดพระหฤทัยประทานอีก และได้มีพราหมณ์อีกผู้หนึ่งได้มาทูลขอพระนางมัทรี
 ก็ตัดพระหฤทัยประทาน แต่พราหมณ์ผู้นั้นถวายเป็น และทูลห้ามมิให้ประทาน
 พระนางมัทรีแก่ใครอีกต่อไป ฝ่ายชุกได้พาพระชาติและพระกัณหาชيناเข้าไป
 ในนครเชตุคร ได้พาเข้าเฝ้าพระเจ้าสญชัยในพระราชวัง พระเจ้าสญชัยได้ทรงไถ่
 พระราชนัดดาทั้งสององค์ไว้ แล้วเสด็จไปทรงรับพระเวสสันดร พระนางมัทรี
 กลับสู่พระนคร เหตุการณ์ก็กลับเรียบร้อย

เรื่องในชาดกต่าง ๆ เหล่านี้ แม้จะถือว่าเป็นเพียงนิทานนำมาเล่าอ้าง แต่ก็ยังเป็นนิทานที่ให้คติเกี่ยวแก่ทานซึ่งมีผลหลายอย่าง ทั้งมีผู้วิจารณ์กันไปหลายอย่าง แต่ก็วิจารณ์กันด้วยเหตุผลสามัญ เรื่องเหล่านี้ควรวิจารณ์ด้วยเหตุผลที่เป็นวิสามัญ เพราะท่านนำมาเล่าเป็นนิทานสาธก เฉพาะพระโพธิสัตว์พุทธางกูร ว่าทรงบำเพ็ญทานบารมี สละได้ทุกอย่าง จึงจะตรัสรู้พระโพธิญาณได้ ฉะนั้น พระโพธิสัตว์เท่านั้นจึงทำได้อย่างพระเวสสันดร

ศีล คือเจตนาที่รักษากายกรรมวจีกรรมให้ตั้งเป็นปกติดี เว้นจากประพฤติชั่วทุจริตเบญจเวรวิบัติ งคเว้นจากเวร ๕ ปาณาติบาต อทินนาทาน กามเมสุมิฉฉาจาร มุสาวาท สุราเมรยปมาทฐาน ของผู้ได้สมาทานก็ดี ไม่ได้สมาทานก็ดี ชื่อว่าศีลในที่นี้ ทั้งภายในภายนอกพุทธกาล ในภายนอกพุทธกาล เช่นที่แสดงไว้ในกुरुธรรมชาดก เรียกว่ากुरुธรรม และได้มีแสดงว่าพระเจ้าจักรพรรดิพระราชาเอกในโลกได้ทรงรักษาศีล ๕ และทรงประกาศให้ประชาชนชาวโลกรักษาศีล ๕ จึงเป็นศีลหรือกฎหมายในทางปกครองโลกของพระเจ้าจักรพรรดิด้วย แม้ในบัดนี้ถึงมีกฎหมายอยู่มากแล้ว ก็ยังต้องอาศัยศีลอุปการะ ราษฎรจึงอยู่เป็นสุขสงบ

การทำทานนั้นทั่วไปอาจเห็นว่าง่ายกว่าการรักษาศีล เพราะเมื่อให้ไปแล้วก็เสร็จกันไป ส่วนการรักษาศีลนั้น เป็นที่รู้สึกกันโดยมากกว่าเหมือนเป็นการสร้างรั้วไว้ล้อมตนเอง ศีลยิ่งมากข้อก็ยิ่งเหมือนรั้วที่แน่นหนาแข็งแรงและยังมีวงแคบ จะทำอะไรจะไปไหนก็ล้วนมีข้อห้ามทั้งนั้น เมื่อรู้สึกดังนี้จึงไม่พอใจจะรักษาศีล ปรารถนาที่จะทำอะไรจะไปข้างไหนตามความพอใจ มีเรื่องเล่าในอรรถกถาธรรมบทว่า ภิกษุรูปหนึ่งรู้สึกว่าพระวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้มีเป็นอันมาก ไม่อาจจะรักษาให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ได้ มีความเบื่อหน่ายหมกกำลังใจ พระพุทธเจ้าได้ทรงเรียกภิกษุรูปนั้นไปตรัสถามว่า สามารถจะรักษาเพียงข้อหนึ่งได้หรือไม่ ภิกษุนั้นกราบทูลว่า ถ้าเพียงข้อเดียวก็สามารถ พระพุทธเจ้าตรัสสอนว่า ถ้าเช่นนั้นก็ให้รักษาจิตของตน เมื่อรักษาจิตของตนได้เพียงข้อเดียวก็สามารถรักษาข้ออื่นได้ทั้งหมด ภิกษุรูปนั้นปฏิบัติตามพระพุทธโอวาท ก็สิ้นความอึดอัดรำคาญ สามารถรักษาพระวินัยได้ทั้งหมด

อันที่จริงจะเปรียบศีลเหมือนอย่างรั้วล้อมก็ได้ แต่หมายความว่าล้อมไว้มิให้ความชั่วร้ายเวรเข้า เหมือนรั้วล้อมบ้านกันโจรผู้ร้ายเข้า ทั้งแสดงขอบเขต

ของบ้านให้ปรากฏ ศิลก็แสดงขอบเขตของบุคคล เช่นภิกษุสามเณร อุบาสกอุบา-
 ลิกาเป็นต้น และรั้วบ้านก็มีประตูสำหรับเข้าออก แม้ตัวเรือนเองก็มีประตูหน้าต่าง
 คนโดยปรกติก็เข้าออกทางประตู ถ้าปีนรั้วปีนหน้าต่างเข้าออกก็เป็นการผิดปรกติ
 ศิลก็เช่นเดียวกัน เป็นเหมือนอย่างรั้วกัน นอกจากที่ห้ามไว้ก็อาจทำได้ เท่ากับมี
 ประตูเข้าออกอยู่พร้อมบริบูรณ์ เพราะข้อที่พึงทำได้มีมาก จะแสดงไว้ก็คงไม่หมด
 จึงแสดงไว้แต่ข้อห้ามที่มีจำนวนเพียงเล็กน้อย เช่นศีล ๕ เมื่อเข้าใจดังนี้ก็จะเข้าใจ
 ต่อไปได้ ว่าผู้ที่เว้นจากข้อห้าม ทำในข้อที่ไม่ห้าม เรียกได้ว่าเป็นคนปรกติ
 เหมือนเข้าออกทางประตูโดยปรกติ เป็นอันได้เข้าใจความหมายของศีลโดยตรง

พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญศีล สังสมเป็นศีลบารมีมาตลอดเวลาช้านาน ทั้ง
 รักษาจิตมิให้โกรธ รักษาศีลไว้โดยไม่อาลัยแก่ชีวิตเลือดเนื้อ ดังที่มีแสดงไว้ใน
 ชาดกต่าง ๆ ศีลบารมีของพระองค์ได้เต็มยิ่งขึ้นโดยลำดับ จึงแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ

ศีลบารมี ได้แก่ศีลที่บำเพ็ญด้วยรักศัลย์ยิ่งกว่าคนที่รักทรัพย์สิน ดังภาษิตที่ว่า
 “ผู้รักษาศีล พึงรักศีล เคารพในศีล เหมือนนกต้อยตีวิดรักษาไข่ เหมือนจามรี
 รักษาขนหาง เหมือนมารดารักษาลูกที่รัก เหมือนคนตาบอดข้างหนึ่งรักษานัยน์
 ตาอีกข้างหนึ่งที่เหลือ”

ศีลอุปบารมี ได้แก่ศีลที่บำเพ็ญด้วยรักศัลย์ยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน
 ดังคำของจัมเปยยกนาคว่า “ร่างกายของเราจงแตกกระจายกระจายอยู่ในที่นี้
 เหมือนเกลบที่เขาโปรยกระจายกระจายอยู่ก็ตามที่ เราจะไม่ทำลายศีล”

ศีลปรมัตถบารมี ได้แก่ศีลที่บำเพ็ญด้วยรักศัลย์ยิ่งกว่าชีวิตของตน ดังคำ
 ของภริทัตต์ว่า “ความสละชีวิตของตนเบายิ่งกว่าหญ้าในเรา ความละเมียดศีลสำหรับ
 เราเหมือนพลิกแผ่นดิน” และดังภาษิตว่า “นรชนพึงสละทรัพย์เพราะเหตุแห่งอวัยวะ
 เมื่อจะรักษาชีวิตพึงสละอวัยวะ เมื่อระลึกถึงธรรมพึงสละทุกอย่าง ทั้งอวัยวะ
 ทรัพย์และแม้ชีวิต”

ในการบำเพ็ญศีลบารมีของพระโพธิสัตว์ ได้มีแสดงในชาดกต่าง ๆ เป็น
 อันมาก เรื่องในชาดกต่าง ๆ ล้วนแสดงคติปฏิบัติธรรมมีศีลเป็นต้น และให้ข้อคิด
 ในทางปฏิบัติแม้ในการต่อสู้กันระหว่างธรรมและอธรรม ดังเรื่องธรรมาธรรมสง-
 คราม มีความย่อว่า ธรรมเทพบุตรเที่ยวชักชวนมหาชนชาวโลกให้ประพฤติธรรม
 ให้สมาทานกุศลกรรมบถ ส่วนอธรรมเทพบุตรเที่ยวชักชวนมหาชนชาวโลกให้

ประพาศิธรรม ให้สมาทานอกุศลกรรมบถ รถของเทพทั้งสองได้แล่นสวนทาง
มาพบกัน ฝ่ายธรรมเทพบุตรบังคับขู่ให้ธรรมเทพบุตรหลีกทางให้ ถ้าไม่หลีกจัก
เกิดมหาอุทธรณ์ ธรรมเทพบุตรไม่ปรารถนาจะตอบโต้ด้วยธรรม จึงเบี่ยงรถหลีก
ทางให้ด้วยจิตอันสงบ ธรรมเทพบุตรก็ตกจมลงไปในแผ่นดินในขณะนั้นเอง

ชาดกเรื่องนี้เป็นเครื่องสอนว่า ทุกคนเมื่อเกิดความกำเริบขึ้นในจิตด้วย
อำนาจโลภ โกรธ หลง หรือตัณหา อันเป็นอกุศลมูล ก็เท่ากับเป็นธรรมเทพบุตร
จักประพาศิบาปอกุศลทุจริตได้ทุกอย่าง ทั้งชักชวนคนอื่นให้ประพาศิด้วย เมื่อดับ
ความกำเริบจิตเสียได้ ธรรมในจิตก็จักดับตกลงไปทันที ทั้งนี้ด้วยวิธีหลีกทางให้
คือเอาตัวหลบ ไม่เอาตัวออกมารับออกโต้ เช่น เมื่อถูกขู่โทสะ ก็ไม่เอาตัวออกรับ
การขู่ข่ม ปลอ่ยให้เขาขู่ไปข้างเดียว ก็จักไม่เกิดโทสะซึ่งเป็นชนวนของการวิวาท
การเผชิญหน้าและชนกันทางจิตใจก็ไม่มี การขู่ข่มจึงไม่เกิดผล ฝ่ายที่ยั่วต้อง
เลิกไปเอง เท่ากับฝ่ายธรรมต้องตกจมแผ่นดิน เรื่องวิวาทที่เกิดขึ้นด้วยโทสะ ก็
เพราะเอาตัวออกมารับเผชิญหน้ากัน เหมือนอย่างรถวิ่งมาชนกัน เรื่องนี้จึงมีคติสอน
ใจได้อย่างดี ถึงวิธีปฏิบัติชนะธรรมด้วยธรรม

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญทานและศีล เพิ่มพูน
พระบารมีในส่วนทานและศีลมาโดยลำดับ นับเป็นพระราชปฏิบัติส่วนอัตตสมบัติ
ทานจัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๑ ศีลจัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๒

พระราชจริยารัฐาภิบาลโนบายนั้น คือพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติ
จัดกระทำเพื่อเป็นประโยชน์คุณแก่พระราชอาณาจักรและประชาชน จะขอรับ
พระราชทานถวายวิสาขบูชาด้วยทศพิธราชธรรม ๒ ข้อข้างต้น คือ ทานและศีล
โดยปรหิตปฏิบัติปรียาย

ข้อที่พระมหากษัตริย์ราชเจ้าทรงชุบเลี้ยงพระราชวงศานุวงศ์ และข้า
ทูลละอองธุลีพระบาทด้วยพระราชทานพระราชทรัพย์ เครื่องอุปโภคบริโภคภัณฑ์
ตามฐานะรูปของบุคคลนั้นๆ อันได้รับราชการฉลองพระเดชพระคุณ ทรงเกื้อกูล
อุปถัมภ์ก็คือ พระราชทานพัสดุมิข้าน้ำฝ้านุ่งห่มเป็นต้น แก่ประชาชนอันมิได้
ประกอบราชกิจด้วยพระราชหฤทัยคิดจะให้เป็นประโยชน์แก่ผู้รับ หรือจ่ายพระ-
ราชทรัพย์ตั้งโรงงานหรือตั้งองค์การอนุเคราะห์ เพื่อผู้ตกยากเพราะขัดสนหรือ
เพราะภัยต่าง ๆ จะได้อาศัยเลี้ยงชีวิต ในนิตยสมัยหรือกาลสมัยก็ดี เสด็จพระ-

ราชดำเนินเยี่ยมประชาชน ประทับอยู่กับประชาชนในภูมิภาคนั้นๆ ทรงพระราชดำริวางโครงการ และทรงดำเนินการปฏิบัติตามโครงการช่วยประชาชนในทางต่าง ๆ ในท้องถิ่นนั้น ๆ ทรงติดตามผลของงานที่หลายฝ่ายได้ร่วมกันปฏิบัติ แก่ไขส่งเสริมให้เกิดประสิทธิภาพเป็นความผาสุกสมบูรณ์แห่งประชาชนทั้งปวงก็คือ พระราชทานจตุปัจจัยแก่บรรพชิตผู้ประกอบกิจพระศาสนานับเป็นการบูชาธรรมปฏิบัติที่ดี พระราชทานพระบรมราโชวาทเพื่อให้บุคคลทุกคนทุกคณะทุกฝ่ายตั้งอยู่ในสัมมาปฏิบัติ ขยันหมั่นเพียรประกอบการงานตามหน้าที่อาชีพ มีความสามัคคีเพื่อความเจริญตั้งมั่นแห่งประเทศชาติเป็นต้น จะขอรับพระราชทานพระบรมราชนุญาตยกมาบทหนึ่ง พระราชกฤษฎีกาที่ทรงพระกรุณาโปรดฯ ให้จารึกที่ฐานพระพุทธรูป ภ.ป.ร. ซึ่งได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเททองหล่อที่วัดบวรนิเวศวิหาร ในโอกาสทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระชนมายุเสมอสมเด็จพระบรมราชชนก เมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๐๘ ว่า “ทฤษฎชาติยา สามคฤย สติสณฺขานเนน โภจิสฺย รกฺขนฺติ คนชาติไทยจะรักษาความเป็นไทยอยู่ได้ ด้วยมีสติสำนึกอยู่ในความสามัคคี” ก็ดี นับว่าเป็นทาน อันเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑

ข้อที่พระมหากษัตริยาราชเจ้าทรงประพฤติพระกิริยาพร้อมทั้งพระกาย พระวาจาให้สะอาดงดงามตามขัตติยราชประเพณี ดำรงด้วยดีในเบญจเวรวิบัติเป็นไปในประชาชน ทำให้ประชาชนมีความอ่อนใจสบายใจ ไม่ต้องเกรงว่าจะต้องได้รับราชภัยจากองค์พระมหากษัตริย์ สิ่งที่ได้รับจากองค์พระมหากษัตริย์จึงมีแต่พระมหากรุณา พระบรมราชูปถัมภ์ พระบรมราชานุเคราะห์ โดยส่วนเดียว จึงเรียกชื่อว่ามหาทานอีกด้วย อานิสงส์ของศีลที่พระภิกษุผู้ให้ศีลบอกทุกครั้งเมื่อให้ศีลแล้วว่า สีเลน สุขตี ยนฺติ ถึงสุคติคือไปดีด้วยศีล สีเลน โภคสมฺปทา โภคทรัพย์ ถึงพร้อมด้วยศีล สีเลน นิพฺพุตตี ยนฺติ ถึงความดับทุกข์ด้วยศีล อานิสงส์ของศีลเหล่านี้ประชาชนทั้งปวงย่อมได้จากศีลซึ่งเป็นพระราชธรรมจริยาขององค์พระมหากษัตริย์ ดังจะพึงเห็นได้ว่าเสด็จพระราชดำเนินไปในที่ใด ก็เกิดเป็นสุคติขึ้นในที่นั้น เพราะเสด็จพระราชดำเนินไปดี ประชาชนชื่นบานรับเสด็จฯ ไม่ต้องหนีหลบซ่อน การอาชีพก็เป็นสุขสะดวก เกิดโภคผลต่าง ๆ ผ่อนคลายหายความทุกข์เดือดร้อน ดังนั้นนับว่าเป็นศีล อันเป็นทศพิธราชธรรมข้อ ๒

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงพระเจริญด้วยพระบารมี ยก
 โดยเฉพาะในกถามรรคนี้ คือทานและศีล เป็นส่วนปรหิตปฏิบัติ เป็นรัฐาภิบาล-
 โนบาย คือเป็นเหตุสำคัญที่ทำให้เข้าถึงความเจริญในการปกครองรัฐให้พัฒนาสถา-
 พร ดังจะพึงเห็นได้จากพระราชกรณียกิจนานัปการ ที่ได้ทรงพระราชดำริโครงการ
 และทรงดำเนินการให้เป็นไปตามโครงการพระราชดำรินั้น ๆ มีวัตถุประสงค์ที่พึง
 ทำตามสภาพพื้นที่แต่ละแห่ง มีพระราชดำริที่ทรงเน้นเป็นพิเศษ มีคณะกรรมการ-
 การปฏิบัติสนองพระราชดำริทุกแห่ง ทั้งมีคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงาน
 โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ เรียกสั้นว่า ก.ป.ร. มีนายกรัฐมนตรีเป็น ประธาน
 มีอธิบดีศึกษาการพัฒนาพื้นที่ต้นน้ำห้วยฮ่องไคร้ อำเภอคอยสะแกเค็ด จังหวัด
 เชียงใหม่ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาภูพาน อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร ศูนย์ศึกษาการ
 พัฒนาเขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา ศูนย์ศึกษาการพัฒนา
 อ่าวคุ้งกระเบน อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย
 อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทอง อำเภอเมือง จังหวัด
 นราธิวาส

อนึ่ง ได้มีพระราชกรณียกิจในด้านการศึกษา ซึ่งเป็นที่สอดคล้องกับ
 ความต้องการของพลกนิกร และช่วยส่งเสริมสนับสนุนงานของรัฐอีกทางหนึ่ง
 เป็นอันมาก มีอาทิโครงการโรงเรียนร่มเกล้า โครงการโรงเรียนสงเคราะห์เด็กยากจน
 โครงการพระคาบส คือจัดการศึกษานอกระบบขึ้น มีลักษณะเดียวกับการศึกษา
 ในโบราณกาล เช่นที่มีในนิทานชาดก ว่าผู้ที่ต้องการหาวิชาความรู้มักจะคั้นคั้นไป
 หาพระอาจารย์ ซึ่งมักจะเป็นฤษีคาบสอยู่ในอาศรม ในป่า แล้วฝากตัวเป็นศิษย์ แต่
 วิชาที่พระคาบสสมัยใหม่เปิดสอนในระยะทดลองเป็นวิชาช่างไฟฟ้า วิทยุ เป็นต้น
 ผู้ที่จะเข้าเรียนไม่จำกัดเพศ วัย และวุฒิความรู้ หรือฐานะ หลายคนมาจาก
 ครอบครัวที่ยากจนและมีปัญหาชีวิตประจำวัน ผ่านศึกทุพพลภาพ ส่วนครูเป็นผู้
 ทรงคุณวุฒิซึ่งอาสาสมัครสอน

นอกจากนี้ได้มีโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน ซึ่งได้มีพระราช-
 ปรารภพระราชดำรัสให้ตั้งขึ้น เป็นการดำเนินการสร้างหนังสือสารานุกรมฉบับ
 ใหม่ขึ้นอีกชุดหนึ่ง ได้ทำสำเร็จ พิมพ์ขึ้นถึงปัจจุบัน ๘ เล่ม และยังมีพระ-
 มหากรรณาธิคุณที่พระราชทานแก่นักเรียน นิสิต นักศึกษา ที่ครอบครัวประสบ

สาธารณภัย ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมพระราชทานพระราช-
ทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนก่อตั้งมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ขึ้น ทั้งยังได้ทรงพระ-
กรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมตั้งทุนการศึกษาพระราชทาน นอกจากทุนภูมิพล
แล้ว ยังมีมูลนิธิอานันทมหิดล มูลนิธินวฤกษ์

นอกจากพระราชกรณียกิจทั้งปวงเหล่านี้ ยังทรงพระมหากรุณาธิคุณ
แก่การศึกษาอีกเป็นอเนกประการ เช่นการเสด็จพระราชดำเนินไปพระราชทาน
ปริญญาบัตร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้มีคณะแพทย์ ล้วน
เป็นอาสาสมัคร โดยเสด็จพระราชดำเนินไปรักษาพยาบาลราษฎรผู้ป่วยไข้ในที่ต่างๆ
ได้มีโครงการทันตกรรมพระราชทานในรูปแพทย์เคลื่อนที่ พระมหากรุณาธิคุณ
ด้านการแพทย์ได้เป็นไปพร้อมกับด้านการพัฒนาที่ดิน ด้านการชลประทานและ
อื่น ๆ ทุกด้าน

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจ
ด้วยพระมหากรุณาเป็นล้นพ้นแก่ประชาชนทั้งในกรุงเทพมหานคร ทั้งในจังหวัดต่างๆ
ทุกภาคแห่งพระราชอาณาจักร ได้เสด็จพระราชดำเนินแปรพระราชฐานไปประ-
ทับอยู่กับประชาชนในภาคนั้น ๆ เป็นประจำทุกปี สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรม
ราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชโอรสธิดา พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี
สมเด็จพระพี่นาง กับเจ้านายและข้าราชการทุกท่าน ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า
โปรดกระหม่อมให้ปฏิบัติ ต่างได้ทรงช่วยและช่วยรับปฏิบัติสนองพระราชกรณีย-
กิจต่าง ๆ แห่งองค์พระมหากษัตริย์ และปฏิบัติตามโครงการพระราชดำรินั้น ๆ
ให้สำเร็จบริบูรณ์ เพื่อประโยชน์สุขแห่งประชาชนทั้งปวง ในฝ่ายศาสนจักร ก็ได้
ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในฐานะทรงเป็นพุทธมามกะ และเอกอัครศาสนูป-
ถัมภกครบถ้วน พระราชกรณียกิจฝ่ายราชอาณาจักรทุกประการ ดังได้รับพระราช-
ทานวิสัชนาได้แต่เพียงเอกเทศส่วนหนึ่ง ทรงปฏิบัติได้สมบูรณ์ เพราะทรงสม-
บูรณ์ด้วยทานและศีลที่ได้ทรงบำเพ็ญเพื่อเพิ่มพูนพระบารมีทั้งโดยเป็นราชธรรมจรिया
นับว่าเป็นรัฐาภิบาลนโยบาย (ส่วนปรหิตปฏิบัติ) จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๓

พระราชกรณียกิจส่วนอัครสมบัติ คือทานบารมี ศีลบารมี และส่วน
ปรหิตปฏิบัติ คือทานราชธรรม ศีลราชธรรม เป็นรัฐาภิบาลนโยบาย ซึ่งเป็นที่
ตั้งแห่งสิริมงคลอันพิเศษ มีเอกเทศดังได้รับพระราชทานถวายวิสัชนามาฉะนี้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงอบรมพระองค์ให้ทรงสมบูรณ์ด้วยธรรมเป็นมงคลวิเศษส่วนอรรถสมบัติ ทรงดำรงราชไมตรี ไชยธรรม ทรงปกครอง อภิบาลประเทศชาติประชาชนโดยธรรม เป็นมงคลวิเศษส่วนรัฐาภิบาลโนบาย ให้วัฒนสภาพในทุกทาง ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่างเพื่อให้ประเทศไทยนี้เจริญด้วยอายุ วรรณ สุข พล ธารสมบัติทั้งปวง เป็นส่วนปรหิตปฏิบัติ ประชาชนทั้งชาติกับทั้งคณะสงฆ์ ต่างระลึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ พันประมาณ ถึงวันมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา จึงพร้อมกันเฉลิมฉลองทั่วประเทศ จุดเทียนถวายพระราชสดุดี เติบการกุศลเทิดพระเกียรติ บำเพ็ญจิตตภาวนา บำเพ็ญกุศลสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ น้อมเกล้าน้อมกระหม่อมถวาย ด้วยจิตใจเคารพเทิดทูนศรัทธาในองค์สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นองค์พระประมุขแห่งประเทศชาติ องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ตั้งสัจจาธิษฐานเป็นอันเดียวกันถวายพระพรชัยมงคล

เดหิ เดหิ วิเสเสหิ

จิรญชีวี มหาราชา

ยสสา เตชวา จาปี

สทา ภทรานิ สมปสุส

คุณิ ปฏิมณฺฑิต

สุขปฺปตฺโต อนามโย

วฑฺฒยนฺโต นรุตฺตโม

จิรํ รชเช ปติญฺจตุ

ขอสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงประคับด้วยพระคุณสมุทัยอันพิเศษนั้นๆ ทรงพระชนมายุยืนนาน ทรงพระสำราญสมบูรณ์พระอนามัย ทรงพระเจริญด้วยพระราชอิสริยยศเดชาานุภาพ ทอดพระเนตรเห็นแต่กิจการอันเจริญเป็นนิตยกาล เสด็จสถิตยืนนานในพระราชมไหศวรรย์ ปกครองรัชสีมา มณฑลให้สมบูรณ์สมพระราชประสงค์

ลำดับนี้ พระสงฆ์ผู้ได้มาในมหามงคลกาลนี้ มีสมานันท์ตั้งสัตยาธิษฐานขอพรพระศรีรัตนตรัยที่ปรากฏเป็นมงคลสูงสุดของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ประสิทธิ์ถวายแด่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ

มหาสงฺฆํ ปิโพเชติ

อตุตฺมํ ฐมฺมมชฺฌคา

อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ธรรมอันสูงสุด ยิ่งพระสงฆ์หมู่ใหญ่ให้เบิกบานตื่นจากกิเลสนิทรา นี้จักว่าพระรัตนตรัย คือวัตถุอันประเสริฐ

ให้เกิดความดี ๓ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้
 เลื่อมใส ด้วยเดชานุภาพพระศรีรัตนตรัยคัลบันกาล ขออุปีทวันตรายและ
 อุปสรรคศัตรูทั้งหลายจงอย่าบังเกิดถูกต้องพ้องพานซึ่งไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้
 ในกาลไหน ๆ จงบาราศไกลด้วยประการทั้งปวง ขอความเป็นผู้ไม่มีโรค ความ
 สุขสำราญ ความเป็นผู้มีอายุยืนนาน และความบริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลายอันเป็นที่
 ตั้งแห่งวิบูลผลนั้น ทั้งสุขโสมนัสสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน จงเกิดมี จงเป็นไป แค่มเด็จพระ
 บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงอภิบาลไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ กับทั้ง
 สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ พระราชโอรสธิดา พระบรมราชวงศ์
 และคณะรัฐบาลมุขอำมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์ ทหารพลเรือนตำรวจ พสกนิกร
 ประชาชนราษฎร สมณชีพราหมณ์ ขอเทพเจ้าทั่วจักรวาลผู้สิงสถิตอยู่ในไทย สยาม-
 รัฐมณฑล จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลรักษาสากลไทยสยามรัฐสีมาอาณาเขต ซึ่งมีสมเด็จ-
 บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงเป็นองค์พระประมุข ด้วยนำเข้าไปใกล้ซึ่ง
 อัญญาวิบูลผลอันเป็นहितานุहितประโยชน์ คอยป้องกันซึ่งสรรพโทษอันไม่เกื้อกูล
 แก่ความเจริญ อย่าให้เกิดมี

สิทฺธมตฺตํ สิทฺธมตฺตํ

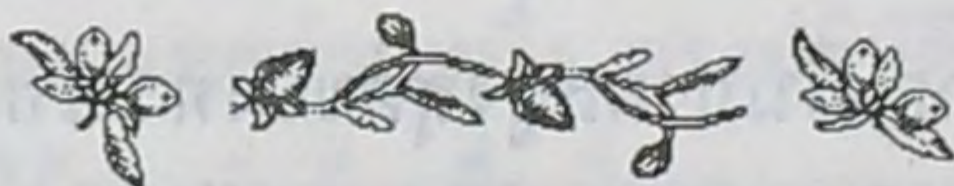
สิทฺธมตฺตํ อิทํ ผลํ

เอตสฺมี รตนตฺตยสฺมี

สมฺปสาทนเจตโส

ขอผลที่กล่าวนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์
 แค่มเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้มีพระราชมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัย
 นี้ สมพระบรมราชประสงค์ทุกประการ

รับพระราชทานถวายเป็นวิสาขบูชาพระธรรมเทศนาในพระมงคลวิเสสภคณาเป็น
 ปสาทนียมังคลานุโมทนา เอวัง ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

พระมงคลวิเสสกถา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

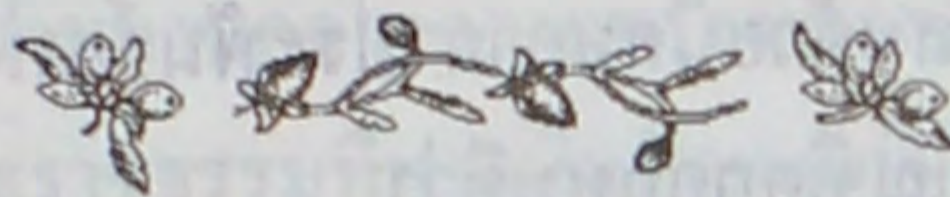
วัดบวรนิเวศวิหาร

รับพระราชทานถวาย

ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง

วันศุกร์ที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๒๘ เวลา ๑๒.๐๐ นาฬิกา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อายุ วรรณ ยส กิตติ

รติโย ปตฺถยาเนน

อปฺปมาทํ ปสฺสนุติ

อปฺปมตฺโต อุกฺโก อตฺโต

ทิฏฺฐเช ฐมฺเม จ โย อตฺโต

อตฺตภาสิสมยา ธีโร

สกุคฺ อูจฺจากุสิเนตํ

อุพารา อปราปรา

ปฺญฺญกิริยาสุ ปฺญฺฐิตา

อธิคฺคณฺหาติ ปฺญฺฐิตो

โย จตฺโต สมฺปฺรายิโก

ปฺญฺฐิตฺติ ปฺวฺจฺจตี - ตี.

บัดนี้จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาในพระมงคลวิเสสกถา ฉลองพระ-
เดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี เป็นปสาทนียกถามังคลานุโมทนา ในพระ-
มหามงคลสมยาภักตจิตกาลเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภาร
เจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระราชปรารภมหาสิริมงคลวาระนี้ ที่ตรง
กับมงคลสุริยคติทินกาลแห่งพระบรมราชสมภพโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้
กำหนดพระราชพิธีการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ถ้วนเป็นมงคลวิเสส เหตุแห่ง
สรรพสุภมณูญอคุณผล อาทิตานมัยสัลมัยภาวนามัยบุญกิริยา เป็นไปในพระ-
พุทธาธิรัตนตรัย อติศัยอนุตตรบุญเขต ประกอบด้วยสมณเพศบริษัทเป็นต้น ทรง
แผ่พระราชกัลยาณจิตถวายส่วนพระราชกุศล อุทิศส่วนพระราชกุศล พระราชทาน

ส่วนพระราชกุศลในอดีตจอมคนมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ ในเทวนิกร
ทุกสถาน ในทุกพระองค์ทุกท่านผู้อภิบาลป้องกันรักษาพระบรมราชาและสถาบัน
ทั้งปวง ทรงแผ่พระราชกุศลด้วยพระกรุณาธิคุณใหญ่หลวง เพื่อความเจริญความ
เกษมสุขสวัสดิ์ ไปในพระราชวงศ์มุขมหาอมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์ สมณชี
พราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ทั่วทั้งนั้น พระราชกุศลย่อมประมวลกันเป็นมงคล
วิเศษ เหตุให้ทรงได้รับไมตรีหิโตปเทศกัลยาณจิตน้อมถวายพระพรชัย จากสรรพ-
เทพน้อยใหญ่และมนุษย์ ให้ทรงบริสุทธิสถาพรในพระสิริราชย์มโหศวรรยาธิปัตย์
เจริญพระชนมายุพระราชสิริสวัสดิ์เกษมจากสรรพโรคสรรพอุบัติเหตุ

อนึ่ง พระราชกุศลทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญแล้วด้วยดี ย่อมเป็นบุญราศี
บุญนิธิสุขุบายมงคลวิเศษปโยคสมบัติ วิวัฒน์ให้สัมฤทธิ์อิฏฐกันตมนาปผล คือ อายุ
วรรณ สุข ยศ สวรรค์ สมด้วยนิคมกาตาประพันธ์แห่งพระสูตรพุทธภาษิตตรัส
ประทานโอวาทแก่นาถปิณฑิตกคฤหบดีว่า

อายุ วรรณ ยศ กิตติ

สกุคฺ อัจจจากุสินต์

รติโย ปตฺตยาเนน

อุพารา อปราปรา

เป็นต้น มีความว่า เมื่อนรชนปรารถนาอายุ วรรณ ยศ เกียรติ สวรรค์ ความเกิด
ในตระกูลสูง และความยินดีเกษมสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป พึงบำเพ็ญความไม่ประมาทให้
ยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสันดานเถิด สามารถเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลและคุณที่ประสงค์ บัณ-
ชิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในบุญกิริยา การทำบุญทั้งหลายอัน
เป็นไปในกายวาจาจิต และกุศลสุจริตซึ่งเป็นไป ณ ภูมิ ๔ คือ กามาวจร รูปาวจร
อรูปาจร โลกุตระทุกประการ บัณฑิตชนผู้ไม่ประมาทแล้ว ย่อมยึดประ โยชน์ทั้ง
สองไว้ได้ คือประโยชน์ในทิฏฐุธรรมภพนี้ และประโยชน์เป็นไปในสัมปรายภพ
หน้า เพราะอาศัยความบรรลุประโยชน์ที่ประสงค์ทั้งภพนี้และภพหน้า ท่านจึง
สรรเสริญผู้ทรงปัญญาว่าเป็นบัณฑิต ดำเนินไปในประโยชน์กิจด้วยปัญญา ความ
ไม่ประมาทเป็นเหตุให้บัณฑิตชาติยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ด้วยการฉะนี้

พระราชกุศลบุญราศี ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญ
โดยกำลังพระปัญญาบารมีและอัปมาทธรรม เป็นปฏิบัติให้อิฏฐวิบุลผล มีอายุ
เป็นต้น เป็นไปโดยชอบต้องตามสุกโตวาทสัมมาปฏิบัติด้วยประการฉะนี้

อิโต ปรี ปวกุขามิ

ตํ ตํ วิเสสมงฺคลํ

มหाराชาธิราชสส

คณาถการสมมตํ

วุดจมานัน หิ สุตวาน

โยนิโส ปจฺจเวกฺขโต

อุปฺปชฺเชยฺย นรินฺทสฺส

โสมนสฺส มนุสฺสํ

ภิกฺขุโย สมฺปาทเน จิตฺตํ

ปณฺิเช ตทนนฺตรํ

เตนาปิจ ชนินฺทสฺส

โสตฺถิ จ มงฺคลํ สียา

ลำดับนี้ จะรับพระราชทานพรณนาพระราชกริยาสาธูปปฏิบัติ ที่ตั้ง
แห่งสวัสดิมงคลอันพิเศษยิ่ง ซึ่งได้ชื่อว่ามงคลวิเสสเป็นพระคุณอลังการ มีพร้อม
บริบูรณ์ในสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงสดับแล้ว ทรงปัจจ-
เวกขณ์ถึงโดยกำลังพระปรีชา ก็จักเกิดพระปีติปราโมทย์มีกำลัง แต่นั้นก็จักตั้ง
พระราชหฤทัย ทรงบำเพ็ญเพิ่มพูนให้บริบูรณ์ยิ่งสรรพสิ่งสิริสวัสดิพิพัฒมงคล ก็
จักเกิดเป็นมหาผลแด่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ข้อนี้สมด้วยประพันธ-
คาถาที่บัณฑิตรับพระราชทานกล่าวถวายพระมหากษัตริย์ครั้งโบราณกาลกราบ
ทูลให้ทรงพิจารณาทศพิธราชธรรมที่ทรงบำเพ็ญอยู่ ว่า

ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ

อาชฺชวํ มทุทวํ ตปํ

อกุโณธํ อวิหีสญฺจ

ขนฺติญฺจ อวิโรธนํ

อิจฺเจเต กุสเล ธมฺเม

จิตฺเต ปสฺสาหิ อตฺตนิ

ตโต เต ชายเต ปีติ

โสมนสฺสญฺจ มนุสฺสํ

ขอสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรง
พิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ คือ ทาน สีล บริจาค ความตรง
ความอ่อนโยน ตบะคือความเพียร เมตตาคือความไม่โกรธ กรุณาคือความไม่
เบียดเบียน ความอดทน ความไม่ทำให้ผิด ดังนั้น ๆ เถิด แต่นั้นพระปีติโสมนัส
จักมีขึ้นในพระองค์มิใช่น้อย

ก็แลพระราชกริยาซึ่งเป็นคุณาภรณ์อลงกต สมเด็จพระบรมพิตรพระราช
สมภารเจ้าทรงมีโดยอเนกนัยพันวิสัยที่จะรับพระราชทานพรณนาในกถามรรค
เพียงกัณฑ์เดียวนี้ จะรับพระราชทานบรรยายแต่โดยเอกเทศ

ในศก (๒๕๒๘) นี้ จะขอรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระคุณพิเศษ
ส่วนอรรถสมบัติด้วยเนกขัมมะและปัญญา ส่วนปรหิตปฏิบัติ จะรับพระราชทาน
ถวายวิสาขนาด้วยรัฐาภิบาลนโยบาย พอเป็นนิตศนัย

เนกขัมมะ แปลว่า การออก ความออก หมายความว่า ออกจากห้วงที่

เป็นเครื่องผูกต่าง ๆ ออกจากเครื่องกันที่เป็นอุปสรรคขัดขวาง ข้อนี้พึงน้อมไปปฏิบัติได้โดยทั่วไปโดยอธิบายว่า เมื่อควรจะออกไปปฏิบัติกรรมิยะคือกิจที่พึงทำ ก็ควรออกไปปฏิบัติ ถ้ามีห่วงผูกพันอยู่ ก็ออกไปมิได้ เป็นอันไม่อาจทำอะไรให้สำเร็จ ฉะนั้น เมื่อถึงคราวออกไปก็ต้องทำการออกไป นี่คือความหมายทั่วไปของเนกขัมมะ ซึ่งทุกคนจะต้องมี สุดแต่ภาวะหน้าที่ของแต่ละบุคคล แต่ก็มี ความหมายจำกัดว่า ออกไปปฏิบัติหน้าที่หรือกิจการที่สมควร ถ้าออกไปปฏิบัติที่ไม่สมควร ก็ไม่เป็นเนกขัมมะ เช่นออกไปประพาศพิศหรือไปแหล่งอบายมุขต่าง ๆ ที่เป็นอโคจร คือที่เป็นมุ่มมืดที่มีค ถ้าออกไปในมุมสว่างที่สว่างที่ควร โคจร จึงถูกชอบ ฉะนั้น จึงอาจย่อความของคำว่า การออกไปในภาษาไทยได้เป็น ๒ คือ การออกไปที่สมควร และการออกไปที่ไม่สมควร ส่วนคำว่าเนกขัมมะ หมายถึงการออกไปที่สมควร อย่างเดียว อะไรทำให้บุคคลมีการออกไปที่ไม่สมควร ส่วนที่สมควรจะออกไป ก็ไม่ออกไป ตอบได้ว่ากิเลสในจิตเองเป็นเหตุ กล่าวยกเป็นนิทสนะคือกิเลส กิเลสที่ทำให้ใคร่ให้ปรารถนา จึงมีพระพุทธานิเทศไว้แปลความว่า “จิตข่มยาก เบา ไว มักตกไปตามกามคือความใคร่” เนกขัมมะจึงมีความหมายโดยตรงว่า ออกจากกามคือความใคร่ดังกล่าว กามนี้เองเป็นบ่วงที่คล้องใจเอาไว้ด้วยรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ (สิ่งที่ถูกต้อง) ที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจทั้งหลายที่พระพุทธเจ้า ตรัสเรียกว่ามารเชยยะ แปลว่าบ่วงของมาร มาคล้องใจสัตว์โลกด้วยบ่วงคือความใคร่ และสิ่งที่ใคร่ปรารถนาพอใจเหล่านี้ เมื่อพรากรจิตออกมิได้ ก็ทำให้ออกไปปฏิบัติกรรมิยะคือกิจที่ควรทำเช่นหน้าที่ของตนมิได้ เมื่อพรากรจิตออกได้ก็ออกไปปฏิบัติได้ ยกอุทาหรณ์มารดาบิดาและบุตรธิดาที่จะต้องจากกัน เช่นไปศึกษาในที่ไกล จะต้องพรากรจิตออกจากกันได้ จึงจะแยกกันไปได้ ทหารผู้จะออกไปปฏิบัติหน้าที่ในสนามรบ จะต้องพรากรจิตออกจากครอบครัวและจากความสุขของตนเอง จึงจะออกไปได้ ทั้งนี้ด้วยมีจิตใจมุ่งมั่นต่อหน้าที่หรือเพื่อรักษาไว้หรือได้มาซึ่งสิ่ง ที่สำคัญยิ่งกว่าทรัพย์สมบัติครอบครัว ความสุขส่วนตนหรือแม้ชีวิตของตน อาจสละได้ ความทุกข์โศกทั้งปวงย่อมเกิดจากความที่ไม่อาจพรากรจิตจากกามอันเป็นบ่วงของมารได้ ดังกล่าวทั้งสิ้น ฉะนั้น เนกขัมมะจึงเป็นธรรมจำเป็นสำหรับทุกคนผู้มุ่งผลดีที่จะพึงได้ คือสามารถพรากรจิตออกได้จากบ่วงใจทั้งหลาย ใหญ่ หรือเล็ก ชั่วระยะสั้นก็ตาม ยาวก็ตาม ตลอดไปก็ตาม ตามควรแก่กิจหน้าที่และ

ผลเลิศที่มุ่งหวัง

ผลคือเลิศที่พึงมุ่งหวังคือความดับทุกข์โทษ บรรลุสุขประโยชน์ ที่เป็นปัจจุบันบ้าง ภายหน้าบ้าง อย่างยิ่งบ้าง พระพุทธเจ้าเมื่อยังมีได้ตรัสรู้ทรงเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ทรงปฏิบัติเนกขัมมะออกจากกามกิเลสมาโดยลำดับตั้งแต่อย่างหยาบอย่างกลางจนถึงอย่างละเอียด วิธีปฏิบัติออกนั้น ออกทางกายด้วยต้องอยู่ในศีล เช่นศีลห้า หรือทำความสงบสังคตทางกายเป็นกายวิเวก ความสังคตกาย เช่นปลีกกายออกไปอยู่ในที่สงบสังคต ไม่ถึงกับออกบวช หรือออกบวช อันเป็นความหมายของเนกขัมมะของผู้มุ่งปฏิบัติออกอย่างยิ่ง ออกทางจิตด้วยตั้งจิตอยู่ในสมาธิ หรือทำความสงบสังคตทางจิตเป็นจิตตวิเวก ความสังคตจิต ซึ่งจะต้องมีศีลเป็นพื้นฐานด้วย และด้วยตั้งอยู่ในปัญญา หรือทำความสงบสังคตกิเลสเป็นอุปริวิเวก ความสังคตกิเลส ซึ่งจะต้องมีศีลและสมาธิเป็นที่ตั้งด้วย และด้วยตั้งอยู่ในปัญญา ฉะนั้น แม้ออกบวชครองเพศเป็นบรรพชิตทางกาย จึงต้องออกบวชทางจิตด้วย ก็จะต้อง ปฏิบัติในวิเวกทั้งสามไปด้วยกัน จึงจะถูกต้องด้วยวัตถุประสงค์ของการบวช และแม้ไม่ออกบวชก็ปฏิบัติในเนกขัมมะได้ ด้วยตั้งอยู่ในศีลห้า ศีลแปด ปลีกตนอยู่ในที่สงบสังคตแม้บางครั้งทำสมาธิ อบรมปัญญาในธรรมหรือวิปัสสนาปัญญาให้เห็นธรรมาคือเกิดดับของสังขารทั้งหลาย

เนกขัมมะเป็นบารมีข้อที่ ๓ ที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมาเป็นอันมาก บางพระชาติก็ออกบวช บางพระชาติก็มีได้ออกบวช แต่ก็ทรงปฏิบัติตามนัยพระพุทธภาษิตว่า อุกฤษณชนฺติ สติมนฺโต ผู้มีสติยอมส่งตนออก พระชาติที่ออกบวชเช่น พระชาติที่ทรงเป็นพระเตมียะ พระชาติที่ทรงออกบวชชั่วคราวแล้วทรงลาผนวชเช่น พระชาติที่ทรงเป็นพระเวสสันดร พระชาติที่ทรงออกบวชเมื่อชราปรากฏก็มีแสดงไว้

เนกขัมมบารมีมีแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

เนกขัมมบารมี ได้แก่การออกด้วยความรักพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รัก และทรัพย์สินจึงตัดห่วงใย ปลีกตนออกบำเพ็ญกายวิเวก ความสงบสังคตทางกาย จากกามและอกุศลกรรมทั้งหลาย

เนกขัมมอุปบารมี ได้แก่ การออกด้วยความรักในพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกาย จึงตัดห่วงใย ปลีกตนออกบำเพ็ญจิตตวิเวก ความสงบสังคตทางจิต จากกามและอกุศลกรรมทั้งหลายด้วยฉานสมาธิ

เนกขัมมปรมัตถบารมี ได้แก่การออกด้วยความรักในพระโพธิญาณ ยิ่งกว่าชีวิต จึงตัดห่วงใยในชีวิต ปลีกตนออกบำเพ็ญอุปธิวิเวก ความสงบสงัดจากกิเลส รวมทั้งกามและอกุศลธรรมทั้งสิ้นด้วย อานาจอริยมรรคญาณ

ปัญญา ความรู้ทั่ว ความรู้ถึง ปัญญาที่มีเป็นพื้นใช้เป็นเครื่องพิจารณา ไตร่ตรอง ก็เป็นเหตุให้เกิดปัญญาที่ยิ่งขึ้นไป ก็รวมกับปัญญาที่เป็นพื้นเดิมยิ่งขึ้น และก็ใช้ไตร่ตรองพิจารณาให้เกิดปัญญายิ่งขึ้นไปอีก จึงเป็นเหตุเป็นผลกันเองยิ่งขึ้นไปดังนี้ แต่ปัญญาที่แท้ต้องเป็นปัญญาที่รู้อริยตามเหตุและผล หรือรู้เหตุผลตามเป็นจริง มีลักษณะทั่วไป ๓ คือ อายโกศล ความฉลาด รู้จักความเจริญ อปายโกศล ความฉลาดรู้จักความเสื่อม อุตายโกศล ความฉลาดรู้ทางเข้าสู่ความเจริญ รวมเข้าคำเดียวคือรู้อริย รู้อริยในสิ่งใด ก็เป็นปัญญาในสิ่งนั้น และเมื่อรู้อริยแล้วว่าเป็นความเจริญ นี่เป็นความเสื่อม นี่เป็นทางเข้าไปสู่ความเจริญ ผู้รู้อริยก็ย่อมจะไม่ไปทางเสื่อมแน่นอน ย่อมจะไปทางเจริญโดยแท้ แต่ที่คนเป็นอันมากดำเนินไปทางเสื่อมคือผลอปัญญาเพราะขาดสติที่ให้เฉลียวคิด เพราะมัวเมาไปด้วยอำนาจระคะตัมหาหรือโลกโกรธหลง ปัญญาที่มีอยู่เป็นพื้นอาจเพียงพอ แต่มิได้ไตร่ตรอง สอบพิจารณา ก็กลายเป็นเหมือนไม่มีปัญญาก็กลายเป็นผู้หลงไป จึงมีคำไทยคู่กันว่า เฉลียวฉลาด ขาดเฉลียวที่เป็นสตินำ ก็ทำให้ขาดฉลาด พระพุทธเจ้าจึงตรัสสอนไว้ว่า ปญฺญํ นปฺปมชฺเชยฺย ไม่พึงประมาทปัญญา จะเข้าถึงสัจจะคือความจริงทุกอย่างได้ด้วยปัญญาเท่านั้น ไม่มีแสงสว่างใด ๆ ในโลกจะส่องให้เห็นความจริงได้ นอกจากแสงสว่างคือปัญญา พระพุทธเจ้าจึงตรัสว่า “แสงสว่างเสมอด้วยปัญญาไม่มี” แต่ปัญญานี้ก็คล้ายกับประทีปอยู่อย่างหนึ่งคือต้องจุดจึงจะสว่าง ก็จะต้องประกอบกระทำ จึงตรัสว่า โยคา เว ชายเต ฐริ ปัญญาเกิดเพราะความประกอบ คือกระทำอบรม ด้วยสุตะ การสดับรับฟังหรือการเล่าเรียน จินตา ความคิดพิจารณา ภาวนา ความทำให้มีขึ้นให้เป็นขึ้น คือ การปฏิบัติกระทำ ทั้งสามนี้แต่ละข้อเป็นเหตุให้เกิดปัญญาจึงเรียกปัญญาที่เกิดจากแต่ละข้อว่าสุตมยปัญญา จินตามยปัญญา ภาวนามยปัญญา อธิบายว่าเป็นเหตุเริ่มต้นแต่ละข้อก็ได้ เหตุทั้งสามข้อนี้อาศัยกันก็ได้ ประการหลังนี้คือเมื่อมีการสดับฟังการอ่านการเรียนแล้ว ก็ต้องมีการคิดพิจารณาให้เข้าใจแล้วก็ต้องปฏิบัติ จึงจะได้ปัญญาที่สมบูรณ์ ปัญญาคือความรู้ทุกอย่าง ดังที่เรียกกันว่าทางโลกก็ตาม ทางธรรมก็ตาม เมื่อยังไม่ถึงอริยปัญญา ก็

เรียกว่าโลกียปัญญาทั้งหมด เมื่อถึงอริยปัญญาจึงเรียกว่า โลกุตระปัญญา ปัญญาเหนือหรือพ้นโลก (โดยมีโคตรภูญาณ ญาณครอบโคตร เป็นพรมแดน)

ปัญญาเป็นบารมีข้อที่ ๔ ที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมาเป็นอันมาก เช่น พระมหอสถในทศชาติ คือในเรื่องพระเจ้าสิบชาติ และแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

ปัญญาบารมี ได้แก่ปัญญาที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักปัญญาเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน

ปัญญาอุปบารมี ได้แก่ปัญญาที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักปัญญาเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน

ปัญญาปรมัตตบารมี ได้แก่ปัญญาที่บำเพ็ญด้วยมุ่งพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักปัญญาเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิตของตน

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญเนกขัมมะ การออกไปปฏิบัติพระราชกรณียกิจในทุกภาคของประเทศ มิได้ทรงคำนึงถึงความเหนื่อยยากพระวรกาย และอันตรายใด ๆ ฝึกพระราชหฤทัยให้ตั้งมั่นให้มุ่งมั่นในพระราชกรณียกิจและพระราชกุศลจรรยาทั้งปวง ทั้งทรงทาน ทรงศีล ทรงธรรม ปฏิบัติเป็นต้น ฝึกฟอกพระราชหฤทัยให้บริสุทธิ์สะอาด และทรงบำเพ็ญพูนพระปัญญาปริชาฉลาดในฐานะทั้งปวง นับเป็นพระราชปฏิบัติส่วนอัครสมบัติ คือเนกขัมมะจัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๑ ปัญญาจัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๒

พระราชจริยารัฐาภิบาลโนบายนั้น คือพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติกระทำ เพื่อประโยชน์คุณแก่พระราชอาณาจักรและประชาชน จะขอรับพระราชนานถวายวิสาขนาด้วยทศพิชราชธรรมข้อ ๓ คือ ปริจจาคะ และข้อ ๔ คือ อาชชวะ โดยปรหิตปฏิบัติปรียาย

ปริจจาคะ แปลว่าสละบริจาค เมื่อยกขึ้นแสดงเพียงข้อเดียว ก็หมายถึงทานรวมอยู่ด้วย เมื่อยกขึ้นแสดงคู่กับทาน ก็หมายถึงการที่สละบริจาคสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ หรือมีประโยชน์น้อยกว่าแคบกว่า เพื่อสิ่งที่มีประโยชน์ใหญ่กว่ากว้างกว่า เพื่อบรรเทาตระหนี่ ดังพระพุทธรายิตแปลความว่า “ผู้มีปัญญาเมื่อเห็นสุขไพบุลย์พึงสละสุขพอประมาณเสีย” และว่า “พึงสละทรัพย์เพราะ (รักษา) อวัยวะอันประเสริฐ เมื่อรักษาชีวิต ก็พึงสละอวัยวะ เมื่อระลึกถึงธรรม ก็พึงสละอวัยวะ และแม้ชีวิตทั้งสิ้น” ข้อนี้พระมหากษัตริราชเจ้าทรงสละบริจาคพระราชทรัพย์

เป็นต้น ตลอดถึงความสุขส่วนพระองค์ เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขแห่งประชา-
 ราษฎรส่วนรวม จัดเป็นปริงจาคะ

ทศบารมีข้อที่ ๓ คือ เนกขัมมะ การออก กับทศพิชราชธรรมข้อ ๓ คือ
 ปริงจาคะ พิจารณาคุณธรรมคือความก็เนื่องเป็นอันเดียวกัน เพราะจะออกได้ก็ต้อง
 สละได้ เช่นจะออกจากที่ใดได้ ก็ต้องสละความติดในที่นั้นได้ หรือจะสละได้ ก็
 ต้องออกได้ เช่นจะสละสิ่งใดได้ก็ต้องออกจากความติดในสิ่งนั้นได้ แต่การออก
 ของพระพุทธเจ้าเมื่อทรงเป็นพระโพธิสัตว์นั้น หมายถึงการสละออกบวชเพื่อพระ-
 โพธิญาณ ทั้งสิ่งอื่นได้ แต่ไม่ทิ้งพระโพธิญาณ ส่วนพระมหากษัตริยาราชเจ้า
 ทรงสละออกเพื่อประชาชน ไม่ทรงทิ้งประชาชน โบราณบัณฑิตจึงไม่ยกเนกขัมมะ
 ขึ้นแสดงในทศพิชราชธรรม ซึ่งอาจจะทำให้เข้าใจไปในการออกอย่างยิ่ง แต่
 แสดงปริงจาคะแทน เพื่อให้มีความหมายกระชับเข้ามาว่าทรงสละเพื่อประชาชน
 เพราะทรงสละความติดในความสุขต่าง ๆ จึงทรงสละออกไปได้ และเสด็จออก
 ไปเพื่อประชาชนได้ในที่ทุกสถาน พระโพธิสัตว์ไม่ทรงทิ้งพระโพธิญาณฉนั้นใด
 พระมหากษัตริยาราชเจ้าก็ไม่ทรงทิ้งประชาชนฉนั้นนั้น ปริงจาคะในทศพิช
 ราชธรรมจึงหมายถึงพระมหากษัตริยาราชเจ้า ทรงบริจาคเพื่อประชาชน แต่ไม่
 ทรงบริจาคประชาชน เช่นเดียวกับทานที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ทำทานด้วยการ
 ให้วัตถุแก่ผู้อื่นเพื่อสงเคราะห์เป็นต้น แต่ไม่ตรัสสอนให้ทำทานด้วยการให้ตนเอง
 แก่ใคร ปริงจาคะเป็นทศพิชราชธรรมข้อที่ ๓

อาชชวะ แปลว่า ความเป็นผู้ตรง คือความมีอัธยาศัยตรง ปฏิบัติซื่อตรง
 ปราศจากมายาสาไถย ไม่ปฏิบัติลวงกันหรือหลีกเลียงแอบแฝง ข้อที่พระมหา-
 กษัตริยาราชเจ้าทรงมีพระราชอัธยาศัยประกอบด้วยความตรง ปราศจากมายา
 साไถย ดำรงในสัตย์สุจริต ซื่อตรงต่อพระราชสัมพันธมิตร พระราชวงศานุวงศ์
 ข้าทูลละอองธุลีพระบาททั้งปวงและประชาชนไม่ทรงคิดร้ายโดยอุบายผิคุติธรรม
 แม้ความที่ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอันเป็นส่วนเหตุถูกตรงต่อความต้องการที่
 เป็นส่วนผล ด้วยกำลังพระปัญญาปรีชาสามารถ จัดเป็นอาชชวะ

ทศบารมีข้อ ๔ คือ ปัญญา กับทศพิชราชธรรมข้อ ๔ คือ อาชชวะ
 ความเป็นผู้ตรง ดูถ้อยคำเป็นคำละความหมายกัน แต่เมื่อเพ่งพินิจเข้าจริง จะเห็น
 ว่าเนื่องกันอย่างใกล้ชิด เพราะปัญญาจะต้องมีความตรงจึงเป็นปัญญาแท้ ก็จะมี

ต้องรู้ตรงต่อความเป็นจริง ไม่คิดไปจากความเป็นจริง เช่นจะต้องรู้ตรงต่อเหตุ
 ผลที่เป็นจริง ไม่คิดไปจากความจริง ถ้าคคต่อเหตุผลที่เป็นจริงหรือคคต่อความจริง
 ก็มีโชปัญญา แต่เป็นโมหะ ความหลง อวิชชา ความไม่รู้ คือรู้ไม่ถูกไม่ตรง
 ปัญญาจึงมีความตรง และความตรงก็จะต้องประกอบด้วยปัญญา จึงจะเป็น
 ความตรงแท้ คือตรงต่อเหตุผล ตรงต่อความถูกต้อง ตรงต่อธรรม ตรงต่อวินัย
 ตรงต่อคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า มีคำพูดว่าชื่อโง่ ก็คือชื่อหรือตรงที่ขาดปัญญา
 ดังเรื่องเถรตรงหรือเถรส่องบาตร เรื่องเถรตรงคือเรื่องของพระแก่รูปหนึ่งที่มีงจะ
 ถือปฏิบัติตรงเป็นอุชุปฏิปันโน จะเดินไปไหนก็เดินตรง ไม่ยอมเหลียวหลังอะไร
 พบดอกไม้กอไผ่ขวางหน้าก็ไม่ยอมเหลียว เดินบุกตรงเข้าไป ก็ต้องติดอยู่กลางกอไผ่
 เรื่องของเถรส่องบาตรก็คือพระเถระผู้เป็นอุปัชฌาย์อาจารย์ ฉนล้งบาตรแล้ว ก็
 ส่องคูบาตรที่มีรูรั่วทะลุว่ามากถึงกับขาดเป็นบาตรครอง ตามวินัยแล้วหรือยัง
 ส่องคูหลังจากฉนแล้วทุกวัน พระทั้งหลายผู้เป็นศิษย์เห็นอาจารย์ส่องคูบาตรหลัง
 จากฉนเสร็จอยู่ทุกวัน ก็ส่องคูบาตรของตนตามอาจารย์บ้างโดยไม่รู้เหตุผล คิดว่า
 เป็นข้อวัตรหรือธรรมเนียมที่ฉนล้งบาตรแล้วจะต้องส่องคูบาตร จะต้องทำตาม
 อาจารย์ทั้งสอง เรื่องนี้เป็นเรื่องแสดงนิทศนะของความตรงหรือความซื่อที่ขาด
 ปัญญา ความเป็นผู้ตรงด้วยปัญญาจึงถูกต้อง ปัญญากับอาชชวะความเป็นผู้ตรงจึง
 ต้องประกอบไปด้วยกันดังนี้ อาชชวะเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๔

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงพระเจริญด้วยพระบารมี พร้อม
 ทั้งราชธรรมจรรยา ยกโดยเฉพาะในกถามรรคนี้ คือเนกขัมมะและปัญญา เป็น
 ส่วนอัครสมบัติ กับทั้งปริงจาละและอาชชวะความเป็นผู้ตรง เป็นส่วนปรหิต
 ปฏิบัติ เป็นรัฐาภิบาลโนบาย คือเหตุสำคัญที่นำให้เข้าถึงความเจริญในการ
 ปกครองรัฐให้วัฒนสถาพร ดังจะพึงเห็นได้จากพระราชกรณียกิจนานัปการที่ได้
 ทรงปฏิบัติตลอดมา ซึ่งมีอยู่เป็นอันมาก ไม่อาจยกขึ้นแสดงสาธกด้วยกถามรรค
 เพียงครั้งเดียวได้ แต่อาจย่อแสดงสาธกได้เป็น ๒ คือพระราชกรณียกิจที่พึงทรง
 ปฏิบัติตามกำหนดตามจารีตตามพระราชประเพณี กับพระราชกรณียกิจที่ทรง
 ขวนขวายปฏิบัติด้วยพระองค์เองนอกจากที่มีกำหนดให้ทรงปฏิบัติ หากจะทรง
 ปฏิบัติแต่เฉพาะพระราชกรณียกิจที่มีกำหนดให้ทรงปฏิบัติเท่านั้นก็ย่อมทรงทำได้
 เหมือนอย่างข้าราชการปฏิบัติงานตามหน้าที่ของตน แต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราช

สมภารเจ้ามิได้ทรงหยุดอยู่เพียงเท่านั้น ได้ทรงชวนขยายปฏิบัติพระราชกรณียกิจ นอกจากที่มีกำหนดไว้มากมาย เป็นการทรงเพิ่มพระราชกรณียกิจแก่พระองค์ ด้วยพระองค์เอง ทั้งนี้ด้วยกำลังพระมหากรุณาที่แผ่ไปในประชาชนทั้งปวง ไม่ทรงห่วงใยในความสุขส่วนพระองค์ เสด็จออกไปประทับในทุกภาคของประเทศ ปีละประมาณเจ็ดเดือน เสด็จทอดพระเนตรความเป็นอยู่ อาชีพเป็นต้นของประชาชน กับทั้งที่ดินแหล่งน้ำและอื่น ๆ พระราชทานพระราชดำริทำการพัฒนาการเกษตร แหล่งน้ำเป็นต้น และทรงยังให้เกิดการพัฒนาขึ้นเป็นการเป็นงานจริงจัง โดยมีโครงการอันเหมาะสม มีวิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง และมีคณะบุคคลร่วมปฏิบัติทั้งที่เป็นข้าราชการในส่วนที่เกี่ยวข้องและอาสาสมัคร ประกอบด้วยนักวิชาการและวัตถุอุปกรณ์ต่าง ๆ เป็นการสอดคล้องตามกำหนดลำดับความสำคัญให้แก่การพัฒนาชนบทของรัฐบาล เพื่อยกระดับมาตรฐานการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น การพัฒนาทั้งปวงนี้เกิดขึ้นได้ด้วยกำลังพระปัญญาปรีชาสามารถ ที่ทรงได้จากการที่ได้เสด็จ ๆ ไปทอดพระเนตรเห็น ทรงได้สดับฟัง ทรงสัมผัสถึงสถานที่และบุคคลกับทั้งสิ่งแวดล้อมทั้งหลายด้วยพระองค์เอง ทรงสอบถามไต่ถาม ทรงพระราชดำริจับเหตุผลต้นปลายโดยถูกต้อง จนถึงได้ทรงพระกรุณาโปรด ฯ ให้ก่อตั้งศูนย์วิจัยการเกษตรและการพัฒนาต่าง ๆ ซึ่งบัดนี้มีหกแห่งกระจายทั่วไปทุกภาคของประเทศ ทั้งหมดนี้แสดงถึงพระบารมีที่มีในพระองค์ สาธกเฉพาะในกถามรรคนี้ เพียง ๒ ข้อ คือพระเนกขัมมบารมี และพระปัญญาบารมี เป็นส่วนอัตตสมบัติ กับทั้งพระราชธรรมจริยาสาธกในกถามรรคนี้เพียง ๒ ข้อ คือปริจจาคะ สละบริจาค และอาชชวะ ความเป็นผู้ตรง ดังที่ได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์ทุกส่วน และกำลังพระวรกายกำลังพระราชหฤทัยกำลังพระปรีชาสามารถและอื่น ๆ ทรงงานตรากตรำลำบากตั้งแต่เริ่มต้นในป่าเขาลำเนาไพร และทรงดำเนินงานติดต่อให้ก้าวหน้าไปตามโครงการ ทรงติดตามแก้ไขส่งเสริมไปตามลำดับ ทรงสละบริจาคได้เพื่อให้การพัฒนาทั้งปวงบังเกิดความสำเร็จเป็นประโยชน์สุขแก่ประชาชนทุกประการ ด้วยพระราชอัธยาศัยที่ตรง การทรงปฏิบัติที่ตรงต่อเป้าหมายที่ประสงค์ ด้วยพระปัญญาวิจารณ์ญาณ รัฐบาลพร้อมด้วยประชาชนต่างได้มองเห็นความที่ทรงอุทิศพระองค์ทรงงานปรารภผลส่งเสริมการประกอบอาชีพดำรงชีวิตของประชาชนให้ดีขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพจึงได้ถวายความจงรักภักดีสนับสนุนพระราช-

คำริและโครงการต่าง ๆ ตามพระราชดำริ ทั้งนี้ก็เพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขที่ตรงถึงประชาชนโดยตรง นับว่าเป็นปรีชาเคสละบริจาค และอาชชวะความเป็นผู้ตรงประกอบด้วยเนกขัมมะ การออกไป และปัญญา อันสำคัญยิ่งนับว่าเป็นรัฐาภิบาลนโยบายส่วนปรหิตปฏิบัติ จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๓

แม้สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชชนนี พร้อมทั้งสมเด็จพระราชโอรสธิดา ก็ได้ทรงปฏิบัติโดยเสด็จในมงคลวิเสสทั้งปวงนี้

พระราชธรรมจริยาส่วนอดีตสมบัติ คือเนกขัมมบารมี ปัญญาบารมี และส่วนปรหิตปฏิบัติ คือปรีชาคาราธรรม อาชชวราธรรม เป็นรัฐาภิบาลนโยบาย ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสิริมงคลอันพิเศษ มีเอกเทศดังได้รับพระราชทานถวายวิสัยนามาฉะนี้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงอบรมพระองค์ให้ทรงสมบูรณ์ด้วยธรรมเป็นมงคลวิเสสส่วนอดีตสมบัติ ทรงดำรงราชไชยสวรรย์ ทรงปกครองอภิบาลประเทศชาติประชาชนโดยธรรม เป็นมงคลวิเสสส่วนรัฐาภิบาลนโยบาย ให้วัฒนสถาพรในทุกทาง ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่าง เพื่อให้ประเทศไทยนี้เจริญด้วยอายุ วรรณ สุข พล ธนสารสมบัติทั้งปวง เป็นส่วนปรหิตปฏิบัติ แม้ในทางศาสนจักรก็ได้ทรงปฏิบัติในฐานะเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก โดยควรแก่ฐานะทุกประการ ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษานี้ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ สถาปนาสมณศักดิ์ชั้นสมเด็จพระราชาคณะชั้นรองสมเด็จพระราชาคณะ พระราชทานเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์ใหม่ และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานสังฆวัตตุในสงฆ์ ในบุคคล โดยน่านับการตลอดกาละทั่วเทศะทั้งปวง ประชาชนทั้งชาติกับคณะสงฆ์ต่างระลึก สำนักในพระมหากุณาธิคุณพันประมาณ ถึงวันมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาจึงพร้อมกันเฉลิมฉลองทั่วประเทศ จุดเทียนถวายพระราชสดุดีแสดงความจงรักภักดีด้วยวิธีต่าง ๆ บำเพ็ญกุศลสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ น้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวาย ด้วยจิตใจเคารพเทิดทูนศรัทธาในองค์สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นองค์พระประมุขแห่งประเทศชาติ องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ตั้งสัจจาธิฐานเป็นอันเดียวกันถวายพระพรชัยมงคล

เทหิ เทหิ วิเสเสหิ

จิรณชีวี महाराजा

यससा तेखा जापि

सता गतुरामि समुपसुत्

कुमेहि प्रणिमन्तिโต

सुखपुत्तो अनामयो

वत्तुमन्तो नरुत्तोโม

जिर्व रุखे ปติภูत्तु

ขอสมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงประคับด้วยพระคุณ-

สมุทัยอันพิเศษนั้น ๆ ทรงพระชนมายุยืนนาน ทรงพระสำราญสมบูรณ์พระอนามัย
ทรงพระเจริญด้วยพระราชอิสริยยศเชษานุภาพ ทอดพระเนตรเห็นแต่กิจการอัน
เจริญเป็นนิตยกาล เสด็จสถิตยืนนานในพระราชมไหศวรรย์ ปกครองรัชสีมา-
มณฑลให้สมบูรณ์สมพระราชประสงค์

ลำดับนี้พระสงฆ์ผู้ได้มาในมหามงคลกาลนี้มีสมานฉันท์ตั้งสัตยาธิษฐาน
ขอพรพระศรีรัตนตรัยที่ปรากฏเป็นมงคลสูงสุดของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย
ประสิทธิ์ถวายแด่สมเด็จพระบพิตรพระราชสมภารเจ้า

อรหํ สมมาสมพุทฺธ

มหาสงฆ์ ปโทเชสิ

อตุตมํ ฐมมมชฺฌคา

อิหฺเจตํ รัตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ธรรมอันสูงสุด ยังพระสงฆ์
หมู่ใหญ่ให้เบิกบานตื่นจากกิเลสนิทรา นี้จัดว่าพระรัตนตรัย คือวัตถุอันประเสริฐ
ให้เกิดความดี ๓ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้
เลื่อมใส ด้วยเชษานุภาพพระศรีรัตนตรัยคลบ้นดาล ขออุปถัมภ์และอุปสรรค
ศัตรูทั้งหลาย จงอย่าบังเกิดถูกต้องพ้องพานซึ่งไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ ในกาล
ไหน ๆ จงบาราศไกลด้วยประการทั้งปวง ความเป็นผู้ไม่มีโรคความทุกข์สำราญ
ความเป็นผู้มีอายุยืนนาน และความบริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลาย อันเป็นที่ตั้งแห่ง
วิบุลผลนั้น ทั้งสุขโสมนัสสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน จงเกิดมี จงเป็นไป แด่สมเด็จ
กรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงอภิบาลไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ กับทั้ง
สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชชนนี พระราชโอรสธิดา
พระบรมราชวงศ์และคณะรัฐบาลมุขอำมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์ ทหาร พลเรือน
ตำรวจ พสกนิกรประชาราษฎร สมณชีพราหมณ์ ขอเทพเจ้าทั้งหลายทั่วจักรราศี
ผู้สถิตอยู่ในไทยสยามรัฐมณฑล จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลรักษาสกกลไทยสยามรัฐสีมา
อาณาเขต ซึ่งสมเด็จกรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงเป็นองค์พระประมุข ด้วย

พระมงคลวิเสสกถา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

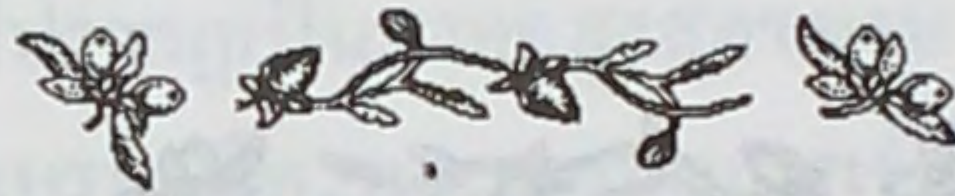
วัดบวรนิเวศวิหาร

รับพระราชทานถวาย

ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง

วันเสาร์ที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๒๘ เวลา ๑๒.๐๐ นาฬิกา

นม โสม กล้วย กล้วย กล้วย สมุสาสมุสา

อายุ วรรณ ยส กิตติ

สกุคฺ อัจจาคุลีนต์

รติโย ปตฺตยาเนน

อุพารา อปราปรา

อปฺปมาทํ ปสฺสนุติ

ปฺปญฺญกิริยาสุ ปญฺฐิตา

อปฺปมตฺโต อฺโภ อตฺเต

อริคฺคณฺหาติ ปญฺฐิตโต

ทิฏฺฐเช ฐมฺเม จ โย อตฺโต

โย จตฺโต สมฺปฺรายิโก

อตฺตภาสิสมยา ธีโร

ปญฺฐิตตฺติ ปฺวจฺจตี - ตี.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาในพระมงคลวิเสสกถา ฌลอง
พระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี เป็นปสาทนียกถามังคลานุโมทนา ใน
พระมหามงคลสมยาภิลักขิตกาลเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบรมพิตรพระ-
ราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระราชปรารภมหาสิริมงคลวารนี้
ที่ตรงกับมงคลสุริยคติทินกาลแห่งพระบรมราชสมภพโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ให้กำหนดพระราชพิธีการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล ถ้วนเป็นมงคลวิเสส เหตุ
แห่งสรรพสุภมณูญอศุขผล อาทิตานมัยสีลมมัยภาวนามัยบุญกิริยา เป็นไปใน
พระพุทธานิรันดรชัย อติศัยอนุตตรบุญเขต ประกอบด้วยสมณเพศบริษัทเป็นต้น
ทรงแผ่พระราชกัลยาณจิตถวายส่วนพระราชกุศล อุทิศส่วนพระราชกุศล พระ-

ราชทานส่วนพระราชกุศล ในอดีตพระมหากษัตริยาราชเจ้าทุกพระองค์ ใน
เทวนิกรทุกสถาน ในทุกพระองค์ทุกท่านผู้อภิบาลป้องกันรักษาพระมหाराชาธิ-
ราชเจ้าและสถาบันทั้งปวง ทรงแผ่พระราชกุศลด้วยพระมหากรุณาธิคุณใหญ่หลวง
เพื่อความเจริญความเกษมสุขสวัสดิ์ ไปในพระราชวงศ์มุขมหาอมาตย์มนตรีสภา
เสวกามาตย์ สมณะชีพรามณ์อาณาประชาราษฎร์ทั่วทั้งนั้น พระราชกุศลย่อม
ประมวลกันเป็นมงคลวิเศษ เหตุให้ทรงได้รับไมตรีหิโตปเทศกัลยาณจิตน้อม
ถวายพระพรชัย จากสรรพเทพน้อยใหญ่และมนุษย์ ให้ทรงบริสุทธิสถาพรใน
พระสิริราชย์มหิศวรรยาธิปัตย์ เจริญพระชนมายุพระราชสิริสวัสดิ์เกษมจาก
สรรพโรคสรรพอุปัทวันตราย

อนึ่ง พระราชกุศลทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญแล้วด้วยดี ย่อมเป็นบุญราศี
บุญนิธิสุขุบายมงคลวิเศษปโยคสมบัติ วิวัฒน์ให้สัมฤทธิ์อริฏฐกันตมนาปผล คือ
อายุ วรรณ สุข ยศ สวรรค์ สมด้วยนิคมคาถาประพันธ์แห่งพระสูตรพุทธภาษิต
ตรัสประทานโอวาทแก่นาถปิณฑิกคฤหบดีว่า

อายุ วรรณ ยศ กิตติ

สกุคฺ อุดจากุสินต์

รติโย ปตุตยาเนน

อุพารา อปราปรา

เป็นต้น มีความว่า เมื่อนรชนมาปรารถนาอายุ วรรณ ยศ เกียรติ สวรรค์ ความ
เกิดในตระกูลสูง และความยินดีเกษมสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป พึงบำเพ็ญความไม่ประมาทให้
ยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสันดานเถิด สามารถเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลและคุณที่ประสงคฺ บัณ-
ชิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในบุญกิริยา การทำบุญทั้งหลายอันเป็น
ไปในกายวาจาจิต และกุศลสุจริตซึ่งเป็นไป ณ ภูมิ ๔ คือ กามาวจร รูปาวจร อรูป-
าวจร โลกุครทุกประการ บัณชิตชนผู้ไม่ประมาทแล้วย่อมยึดประโยชน์ทั้งสอง
ไว้ได้ คือประโยชน์ในทิฏฐุธรรมภพนี้ และประโยชน์เป็นไปในสัมปรายภพหน้า
เพราะอาศัยความบรรลุประโยชน์กิจด้วยปัญญา ความไม่ประมาทเป็นเหตุให้บัณชิต
ชาติยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ด้วยการฉะนี้

พระราชกุศลบุญราศี ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญ
โดยกำลังพระปัญญาบารมีและอัปมาทธรรมเป็นปฏิบัติให้อริฏฐวิบุลผล มีอายุ
เป็นต้น เป็นไปโดยชอบต้องตามสุกโตวาทสัมมาปฏิบัติด้วยประการฉะนี้

อิโต ปรุ ปวกุขามิ

มหाराชาธิราชสุส

วุดจมานัน ทิ สุตวาน

อุปปุชเชย นรินทสุส

ภียโย สมุปาทเน จิตต์

เตนาปิอ ชนินทสุส

ลำดับนี้ จะรับพระราชทานพรรณนาพระราชจริยาสาธูปฏิบัติ ที่ตั้ง

แห่งสวัสดิมงคลวิเสส เป็นพระคุณอลังการ มีพร้อมบริบูรณ์ในสมเด็จพระบรมพิตร
พระราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงสดับแล้ว ทรงปัจจเวกขณถึงโดยกำลังพระปรีชา ก็
จักเกิดพระปิติปราโมทย์มีกำลัง แต่นั้นก็จักตั้งพระราชหฤทัยบำเพ็ญเพิ่มพูนให้
บริบูรณ์ยิ่ง สรรพสิ่งสิริสวัสดิพัฒมงคลก็จักเกิดเป็นมหาผลแก่สมเด็จพระบรมพิตร
พระราชสมภารเจ้า ข้อนี้สมด้วยประพันธคาถาที่บัณฑิตรับพระราชทานกล่าวถวาย
พระมหากษัตริย์ครั้งโบราณกาล กราบทูลให้ทรงวิจารณ์ทศพิธราชธรรมที่ทรง
บำเพ็ญอยู่ว่า

ทานํ สีลํ ปริจาคํ

อกุโธ อวิหีสญจ

อิจเจเต กุสเล ธมฺเม

ตโต เต ชายเต ปิติ

อาชฺรวํ มทุทวํ ตปํ

ขนฺตึญจ อวิโรธนํ

จิตฺ ปสฺสาหิ อตุตฺตนิ

โสมนสุสญจนปฺปกํ

ขอสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรง
พิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ คือทาน สีล บริจาค ความตรง
ความอ่อนโยน ตบะคือความเพียร เมตตาคือความไม่โกรธ กรุณาคือความไม่
เบียดเบียน ความอดทน ความไม่ทำให้ผิดคั่งนั้น ๆ เกิด แต่นั้นพระปิติโสมนัส
จักมีขึ้นในพระองค์มิใช่น้อย

ก็แลพระราชจริยาซึ่งเป็นคุณากรณ์อลงกต สมเด็จพระบรมพิตรพระ-
ราชสมภารเจ้าทรงมีเนกนัย พันวิสัยที่จะรับพระราชทานบรรยายแต่โดยเอกเทศ

ในศก (๒๕๒๕) นี้ จะขอรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระคุณพิเศษ
ส่วนอรรถสมบัติด้วยวิริยะและขันติ ส่วนปรหิตปฏิบัติ จะรับพระราชทานถวาย
วิสัยนาด้วยรัฐาภิบาลโนบายพอเป็นนิตศนัย

วิริยะ ความเพียร ตามศัพท์ว่าความเป็นผู้กล้า ทั้งในทางละไม่ทำ ทั้งในทางทำให้มีขึ้นเป็นขึ้น เมื่อแสดงโดยทั่วไปก็เป็นคำกลาง ๆ อาจเพียรทำชั่วก็ได้ ทำดีก็ได้ แต่ทางพระพุทธศาสนาสอนให้เพียรในทางดี คือให้เพียรละเว้นไม่ทำชั่ว ให้เพียรทำดี ดังที่สอนให้มีปธานะ การตั้งความเพียร ๔ สถาน คือเพียรระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดมิให้เกิดขึ้น เรียกว่าสังวรปธาน เพียรละบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว เรียกว่าปหานปธาน เพียรทำบุญกุศลที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น เรียกว่าภาวนापธาน เพียรทำบุญกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งอยู่และเจริญยิ่งขึ้น เรียกว่าอนุรักษนาปธาน ในการตั้งความเพียรดังกล่าว ให้มีฉันทะ พอใจ วิริยะ เพียรพยายาม จิตตะ เอาใจใส่ไม่ทอดธุระ วิมังสา พิจารณาใคร่ครวญให้รู้จักผิดชอบควรละควรทำเป็นต้น ทั้ง ๔ นี้เรียกว่าอิทธิบาท ธรรมที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จ ตั้งต้นแต่สำเร็จปธานทั้ง ๔ เป็นเครื่องละโกศลชชะ ความนอนจม คือเกียจคร้าน ลักษณะอาการของความเพียรที่ตั้งขึ้นได้ทรงตัวอยู่ได้ ก้าวหน้าไปได้ เรียกว่าธาตุ กำหนดเป็น ๓ คือ อารัมภธาตุ เริ่มต้นทรงตัวขึ้น นิกกมธาตุ ทรงตัวดำเนินไป ปรักกมธาตุ ทรงตัวก้าวหน้าไป คือความเพียรตั้งขึ้นได้ และดำเนินก้าวหน้าไป ไม่ล้มเลิกลง ในเมื่อมีลักษณะการทรงตัวทั้ง ๓ นี้ประกอบอยู่นั้นกระทั่งบรรลุความสำเร็จ

วิริยะ เป็นบารมีข้อที่ ๕ ที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมาเป็นอันมาก ในทศชาติแสดงมหาชนกชาดกในทางเชื่อมด้วยความเพียร มีเรื่องอยู่ว่า พระมหาชนก พระโอรสแห่งพระเจ้ากรุงมิตลา ต้องพลัดถิ่นไปประทับในต่างประเทศตั้งแต่ทรงอยู่ในพระครรภ์ของพระมารดา มีจิตใจกล้าหาญ มีความเพียรแรงกล้า ได้ขึ้นเรือบรรทุกสินค้าข้ามมหาสมุทรเพื่อไปสู่สุวรรณภูมิ เรือได้ถูกคลื่นลมร้ายแรง อับปางลงในท่ามกลางมหาสมุทร พระมหาชนกได้ว่ายน้ำมุ่งกรุงมิตลาโดยไม่ย่อท้อจนถึงวันที่ ๗ เทพธิดารักษามหาสมุทรชื่อมณีเมขลาได้ผ่านมาพบ จึงได้ตั้งปัญหาถามว่า เพียรว่ายน้ำไปเพื่อประโยชน์อะไร ผลสำเร็จคือความตาย พระมหาชนกได้ตอบโดยความว่า ข้าพเจ้าได้ตรองเห็นโลกวัตร ข้อวัตรปฏิบัติของโลก ตรองเห็นผลดีของความพยายามจึงพากเพียรอยู่กลางมหาสมุทรทั้งที่ไม่เห็นฝั่ง เมื่อเพียรทำกิจของบุรุษ ก็เชื่อว่าไม่เป็นหนี้ญาติ ไม่เป็นหนี้เทวดา ไม่เป็นหนี้มารดา บิดา ไม่ต้องเคียดร้อในภายหลัง คนในโลกนี้ประกอบการทำงานสำเร็จบ้างไม่สำเร็จบ้าง เห็นกันอยู่ คนอื่นจมไปแล้วก็ตาม ข้าพเจ้าจะว่ายน้ำข้ามต่อไป ข้าพเจ้าได้เห็น

ท่านผู้เป็นทวดาในทีใกล้ ก็จักเพียรพยายามต่อไปให้ถึงฝั่งสมุทร เทพธิดาได้ฟัง ถ้อยคำของพระมหาชนกอันแสดงถึงจิตใจที่ตั้งมั่นในความเพียรพยายามของตนเอง ทำกิจที่บุรุษพึงทำ ไม่ท้อถอย เพียรไปให้ถึงฝั่งสมุทร เทวดาจึงได้ช่วยนำพระมหาชนกไปส่งถึงกรุงมิตลา เรื่องนี้พึงเห็นสารคดีเป็นพิเศษได้ ว่าพระมหาชนกมิได้หวังพึ่งเทวดา แต่คิดพึ่งตนเองมาตั้งแต่ต้น เมื่อเห็นเรื่องจะอัปปาง ก็คิดเตรียมตนว่ายนน้ำ แล้วก็เพียรว่ายนน้ำ มุ่งให้ถึงฝั่งให้จงได้ตลอดเวลาหลายวัน เมื่อเทวดามาปรากฏกล่าวชักชวนให้ท้อแท้หมดกำลังใจ ก็ไม่ยอมทิ้งความเพียรคงมีใจเข้มแข็ง มั่นคง มุ่งเพียรว่ายนน้ำจนกว่าจะตายไปกับความเพียร ทั้งที่เห็นเทวดาอยู่เฉพะหน้าก็ไม่ขอให้เทวดาช่วย ตั้งหน้าช่วยตนด้วยตนเองต่อไป เทวดาจึงได้เข้าช่วย บุคคลเช่นนี้เองเรียกว่าเป็นผู้ที่เทวดาช่วย คือความเพียรนี้เองที่พึงเห็นว่าเป็นเทวดา เมื่อจับทำงานที่แรก มักเห็นความเพียรเป็นความยากลำบากน่าเบื่อหน่าย ต่อเมื่อเพียรไปจนใกล้สำเร็จ ก็จะเห็นว่าความเพียรนี้เป็นเทวดาขึ้นมาทันที ลืมความเหนื่อยยาก เพราะเห็นผลที่ทำให้ปลื้มใจอยู่เบื้องหน้าแล้ว ผู้ที่เคยพากเพียรเหนื่อยยากในการงาน ที่จะอำนวยผลที่ปรารถนาอย่างยิ่ง เมื่อใกล้จะสำเร็จผลย่อมจะรู้สึกเห็นดังนี้ อยู่ด้วยกัน เพราะงานที่จะสำเร็จผลแน่นอน ย่อมมีทางทะเลอุปรูโปรงเป็นอันสงสของความเพียรที่ผูกขึ้นมาให้เห็นชัด คนเกียจคร้านจะไม่มีโอกาสได้เห็นเทวดา คืออันนิสงส์ของความเพียร

วิริยบารมีของพระโพธิสัตว์แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

วิริยบารมี ได้แก่เพียรที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักเพียรเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน

วิริยอุปบารมี ได้แก่เพียรที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักเพียรเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน

วิริยปรมัตถบารมี ได้แก่เพียรที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักเพียรเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิตของตน

ขันติ ความอดทน ความทนทาน อย่างสามัญมีความอดกลั้นเป็นลักษณะ เรียกว่า อธิวาสนขันติ ขันติคือความอดกลั้น เช่นทนตรากตรำต่อหนาวร้อน หิวระหายเป็นต้น ทนลำบากต่อทุกขเวทนาในเวลาเจ็บไข้ได้ป่วย ทนต่อเจ็บใจ ต่อถ้อยคำจาบจ้วงล่วงเกิน เพราะสิ่งที่อดทนเหล่านี้มีเกิดขึ้นอยู่ที่กายใจ

ปรากฏมีหนาร้อนหิวระหาย มีทุกขเวทนา มีเจ็บใจ จึงอดกลั้นไว้ หนาร้อนหิวระหาย ก็อดกลั้นตามที่ควรอดกลั้น เจ็บปวดก็อดกลั้น ไม่ร้องทูลนทราญ เจ็บใจก็อดกลั้น ไม่แสดงอาการโกรธร้ายแรงทางกายวาจา อดกลั้นให้อยู่ในใจ และพิจารณาระบายออก ทำใจให้ผ่อนคลาย ไม่ให้เครียด ให้สงบ ใจจึงแจ่มใสเข้มแข็ง กายก็สงบเป็นปกติ อาการดังนี้เรียกว่าโสรจจะ ที่แปลว่าความเสงี่ยม คือสงบปกติ ชั้นดีที่สมบูรณ์จึงต้องมีโสรจจะประกอบอยู่ด้วย การหักอดกลั้น และทำใจให้สงบเป็นปกติในเวลาถูกต้องอนิฏฐารมณ์ คือเรื่องที่ไม่ชอบ ย่อมยากในตอนแรก แต่เมื่อหักปฏิบัติไปบ่อยเข้า ก็จะง่ายขึ้น จนถึงทำจิตให้สงบเป็นปกติได้ มีอาการมั่นคง มีอารมณ์อะไรมากระทบกระทั่งก็ไม่กระเทือน ชั้นดีก็เลื่อนขึ้นเป็นมีความทนทานเป็นลักษณะ เรียกว่าตติกาขั้นดี ชั้นดีคือความทนทาน ดังที่ตรัสไว้ในโอวาทปาฏิโมกข์ว่า ขนฺดี ปรมํ ตโป ตีติกฺขา ชั้นดีคือความทนทานเป็นตบะอย่างยิ่ง

ชั้นดีเป็นอสังการวิเศษ อำนาจผลแก่ผู้ที่มีอยู่ทุกคน เพราะผู้ที่มีจิตใจเข้มแข็งอดทนสงบเป็นปกติ ทนทานได้ในทุกสถานการณ์ ย่อมชื่อว่าได้ที่ตั้งรับอันมั่นคง เป็นผู้ชนะในขั้นที่ตั้งรับแล้ว ทำให้สามารถปฏิบัติกิจหน้าที่ให้สำเร็จ

ชั้นดีเป็นบารมีข้อที่ ๖ ที่พระโพธิสัตว์ได้บำเพ็ญมาเป็นอันมาก ในทศชาติแสดงจันทกุมารชาดกในทางเชื่อมด้วยชั้นดี มีเรื่องย่อว่า พระจันทกุมารโอรสพระเจ้ากรุงปุพพวดีทรงตั้งอยู่ในธรรม ทรงวินิจฉัยคดีความโดยธรรม เป็นเหตุให้ขัดประโยชน์ของปุโรหิตผู้ใริยุติธรรม ปุโรหิตจึงหาเหตุกลั่นแกล้ง จนถึงให้เตรียมการเผาพระกุมารบุชายัญ พระจันทกุมารได้ทรงมีขันติตลอดมา แม้จะต้องถูกเผาบุชายัญ ก็ไม่ทรงยอมสยบให้อธรรม ประชาชนได้ประจักษ์ในความอดทนสละได้ของพระกุมารเพื่อรักษาธรรมเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน จึงพร้อมกันช่วยพระกุมารไว้

ชั้นดีบารมีของพระโพธิสัตว์แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

ชั้นดีบารมี ได้แก่ชั้นดีที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักขันติเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน

ชั้นดีอุปบารมี ได้แก่ชั้นดีที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักขันติเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน

ขันติปรมัตถบารมี ได้แก่ขันติที่บำเพ็ญด้วยมุ่งหวังพระโพธิญาณเป็นเบื้องหน้า รักขันติเพื่อพระโพธิญาณยิ่งกว่าชีวิตของตน

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญวิริยะความเพียรในพระราชกรณียกิจทั้งปวง ทั้งในส่วนที่เป็นไปตามราชประเพณี ทั้งในส่วนที่เป็นไปตามโครงการพระราชดำริเพื่อประโยชน์สุขแห่งประชาชนทั่วทุกภาคของประเทศ ทั้งที่เป็นโลกวัตรคติโลก ธรรมวัตรคติธรรม ทั้งปวง พระวิริยะที่ทรงบำเพ็ญจึงยิ่งใหญ่ไพศาล ควรจัดเป็นพระวิริยบารมีได้ เช่นเดียวกับพระมหากษัตริย์ในมหากษัตริย์ ซึ่งได้เพียรว่านน้ำมุ่งไปกรุงมิลลา ซึ่งเป็นเมืองของพระองค์เพื่อทรงช่วยประชาชนในเมืองนั้น และได้ทรงบำเพ็ญขันติอดทนตรากตรำต่อหนาวร้อนหิวระหาย อดทนลำบากต่อทุกขเวทนาในเวลาทรงปฏิบัติงาน ในเวลาทรงพระประจวร อดทนพระราชหฤทัยต่ออารมณ์ทั้งที่นำปรารภและไม่นำปรารภต่าง ๆ ต่อบุคคล และเหตุการณ์ต่าง ๆ ทรงประกอบด้วยความเข้มแข็งอดทน ทนทาน สงบพระราชหฤทัยเป็นปกติได้ในสถานการณ์ทั้งปวง จึงทรงเป็นที่ตั้งรับที่มั่นคง พระขันติที่ทรงบำเพ็ญจึงยิ่งใหญ่ไพศาล ควรจัดเป็นพระขันติบารมีได้ เช่นเดียวกับพระจันทกุมารในจันทกุมารชาดก ซึ่งได้ทรงมีขันติในการทรงวินิจฉัยอรรถคดีโดยธรรม ทรงอดทนต่อการกลั่นแกล้งต่าง ๆ ของปุโรหิต ทรงรักษารธรรมแม้ว่าจะถูกเผาบูชาด้วย ทรงมุ่งให้เกิดความเป็นธรรมแก่ประชาชนเป็นที่ตั้ง ไม่หวั่นไหวต่ออันตรายแม้แห่งชีวิต นับเป็นพระราชปฏิบัติส่วนอหัตตสมบัติ คือวิริยะ จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๑ ขันติ จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๒

พระราชจริยารัฐาภิบาลโนบายนั้น คือพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติกระทำเพื่อประโยชน์คุณแก่พระราชอาณาจักรและประชาชน จะขอรับพระราชทานถวายด้วยทศพิธราชธรรม ข้อ ๕ คือ มัททวะ ความอ่อนโยน และข้อ ๖ คือ ตปะ หรือตบะ คุณเป็นเครื่องเผาผลาญกำจัดบาปอกุศล โดยปรหิตปฏิบัติปริยาย

มัททวะ แปลว่าความอ่อนโยน คือความเป็นผู้มีอัธยาศัยอ่อนโยน ไม่ดิ่งคือถ้อยตนด้วยอำนาจถัมภะ (คือคฺจเสา) มีความอ่อนโยนไปตามเหตุผล ตามความสมควร ดังที่เรียกว่าการณวสิก เป็นไปตามอำนาจแห่งเหตุที่ควรดำเนิน และมีสัมมาคารวะต่อท่านผู้ใหญ่ผู้เจริญ อ่อนโยนต่อบุคคลที่เสมอกันและต่ำกว่า วาง

คนสม่ำเสมอ ไม่กระด้างคูหมิ่นผู้อื่นด้วยอำนาจมานะเพราะชาติ เพราะโคตร เพราะยศ เพราะทรัพย์เป็นต้น

ข้อที่พระมหากษัตริยาราชเจ้าทรงมีพระราชอัธยาศัยอ่อนโยน เมื่อมีผู้มากราบทูลด้วยข้ออรรถข้อธรรมที่ก่อปรด้วยเหตุผล ซึ่งเป็นวิสัยของบัณฑิตชน มิได้ทรงห้ามปราม ทรงวิจารณ์โดยถ้วนถี่ ถ้าดีชอบก็ทรงอนุโมทนาอนุวัตรตาม ไม่ทรงถือพระองค์ด้วยอำนาจมานะ ทรงสัมมาคารวะอ่อนน้อมแก่ผู้เจริญโดยวัย โดยคุณ ไม่ทรงคูหมิ่น จัดเป็นมัททวะ

บารมีข้อที่ ๕ คือวิริยะ กับทศพิชราชธรรมข้อที่ ๕ คือมัททวะ ความอ่อนโยน คู่ถ้อยคำต่างความหมายกัน แต่เมื่อพิจารณาจากหลายพระสูตรจะพบว่า มีความเนื่องกันอยู่ในประการที่สำคัญ ยกตัวอย่างในกัณฑ์ทศสุตร แสดงว่าจิตที่ตั้งมั่นเป็นสมาธิแล้ว บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีเนิ่น ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อนควรแก่การงาน ตั้งอยู่ถึงความไม่หวั่นไหวยอมอ่อนนุ่มไปเพื่อญาณ ปรีชาซึ่งเป็นอภิญญาชั้นสูงได้ คือจิตที่จะควรแก่การงาน คือปฏิบัติงานเพื่อญาณปรีชาได้ จะต้องเป็นจิตที่มีสมาธิ มีลักษณะอ่อน ใช้คำว่ามฤตตะ เป็นจิตอ่อน เมื่อพิจารณา ก็จะเห็นว่าจิตที่ไม่มีสมาธิเป็นจิตที่แข็งกระด้างด้วยอำนาจนิวรณ์ คือกิเลสที่เกิดขึ้นกลุ่มรวมอยู่ในจิต ทำจิตให้กัฏฐกลุ่มวุ่นวาย ไม่อาจใช้จิตเช่นนี้ทำงาน ไม่อาจยอมไปเพื่อพิจารณาเพื่อปัญญาได้ เป็นอันว่าใช้ความเพียรไม่ได้ ไม่มีกำลังที่จะตั้งความเพียร จึงชื่อว่าไม่ควรแก่การงาน ต่อเมื่อจิตเป็นสมาธิ จึงควรแก่การงาน คือควรตั้งความเพียรทำงานได้เพราะเป็นจิตอ่อนโยน เรียกว่ายอมให้ยอมไปทำงาน แม้ในการทำงานทั่วไป ด้วยความเพียร จิตก็ต้องอ่อนยอมให้ยอมไปเพื่อตั้งความเพียรเพื่อทำงานนั้น เพียรเพื่อทำอะไรให้สำเร็จ จึงต้องมีความอ่อนโยนยินยอมพอใจของจิตประกอบอยู่ด้วย ในธาตุวิภังคสูตร แสดงอุปมาที่ทำให้เห็นได้ง่ายขึ้นว่า เปรียบเหมือนช่างทองสมทองในเบ้า คือตั้งความเพียรสมทอง ก็ต้องใช้ความเพียรให้พอดี มิให้มากไปน้อยไป บางคราวก็ต้องสุบลมให้แรง บางคราวก็ต้องพรมน้ำให้ไฟลดลง เพื่อให้ทองละลายให้พอดี ทองจึงอ่อนเหลว ควรแก่การงาน ผุดผ่องได้ที่ จึงเททองที่อ่อนเหลวได้ที่ ทำทอง รูปพรรณต่าง ๆ ได้ตามปรารถนา วิริยะกับมัททวะความอ่อนโยนจึงต้องประกอบไปด้วยกันดังนี้ มัททวะเป็นทศพิชราชธรรมข้อที่ ๕

ตปะ หรือตปะ แปลว่าเผาผลาญ หมายถึงกุศลสมาทานอันเผาผลาญอกุศลวิตกบาปกรรม สมาทานวัตรตามแบบบัญญัติ เป็นอุบายอันจะสังหารอกุศลวิตกบาปกรรมแม้เพียงขณะหนึ่งสมัยหนึ่ง แต่ในพราหมณสมัยแสดงหมายถึงการปฏิบัติถูกต้องตามหน้าที่ เช่นการปกครองประชาชนเป็นตปะของพระมหากษัตริย์ มีคำเป็นคาถาหนึ่งแสดงว่า พระอาทิตย์มีตปะส่องแสงสว่างในกลางวัน พระจันทร์มีตปะในกลางคืน เป็นต้น ผู้บำเพ็ญตปะ คือปฏิบัติหน้าที่ให้บรรลุถึงความสำเร็จด้วยดี ย่อมเป็นผู้มีตปะ ปราภฏเป็นผู้มีสง่า เป็นที่ยำเกรง ดังที่พูดกันว่ามิตปะเคชะ ส่วนผู้ที่ไม่ปฏิบัติให้สมกับหน้าที่ฐานะของตน ย่อมเป็นผู้ไม่มีตปะอย่างนั้น ไม่ปราภฏเป็นผู้มีสง่า ไม่เป็นที่ยำเกรง มีภาษิตกล่าวไว้ในมหาสุตโตสมชาดกว่า

พระราชารู้เอาชนะผู้ที่ไม่ควรชนะ ไม่ชื่อว่าพระราช

เพื่อนรู้เอาชนะเพื่อน ไม่ชื่อว่าเพื่อน

ภริยาผู้ไม่ยำเกรงสามี ไม่ชื่อว่าภริยา

บุตรผู้ไม่เล็งมารดาบิดาผู้แก่เฒ่า ไม่ชื่อว่าบุตร

สภาที่ไม่มีสัตบุรุษ ไม่ชื่อว่าสภา

ผู้ไม่พูดเป็นธรรม ไม่ชื่อว่าสัตบุรุษ

ผู้ละ หรือสงบราคะ โทสะ โมหะ พูดเป็นธรรม ชื่อว่าสัตบุรุษ

ในการปฏิบัติตปะ จำต้องอาศัยวิริยะความเพียร เผาผลาญกำจัดความเกียจคร้านและการปฏิบัติผิดหน้าที่ จึงมักแสดงอธิบายตปะด้วยความเพียรตามนัยที่ได้ถวายเป็นวิสัยมาในข้อวิริยบารมี

ข้อที่พระมหากษัตริยาราชเจ้าทรงพระวิริยอุตสาหะ พร้อมทั้งพระจันดิธรรม ใส่พระราชหฤทัยในการปกครองพระราชอาณาเขตและประชาชนให้เกษมสุขปราศจากภัยอันตราย มีพระตปะเคชะเป็นที่ยำเกรงแห่งบุคคลทั่วไป ไม่อาจหมิ่นพระบรมเดชานุภาพได้ ทั้งทรงสมาทานกุศลวัตร ทรมานพระกายพระกมล เพื่อระวังบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดไม่ให้เกิดขึ้น เพื่อกำจัดบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วให้เสื่อมสูญ ไม่ตั้งอยู่ได้ จัดเป็นตปะหรือตปะ

บารมีข้อที่ ๖ คือจันติ กับทศพิชราชธรรมข้อที่ ๖ คือตปะหรือตปะ มีความหมายอันเดียวกัน เพราะตปะย่อมหมายถึงจันติด้วย ดังพระโอวาทปาฏิ-

โมกข์ชื่อว่า ขันติคือความทนทานเป็นตบะอย่างยิ่ง และข้อขันติได้รับพระราชทานถวายวิสาขามาแล้วในข้อขันติบารมี ตบะเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๖

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงพระเจริญด้วยพระบารมีพร้อมพระราชธรรมจริยา ยกโดยเฉพาะในกถามรรคนี้ คือวิริยะและขันติ เป็นส่วนอึดตบสมบัติ กับทั้งมีททวะความอ่อนโยนและตบะคุณเป็นเครื่องเผาผลาญบาปอกุศล ทั้งทรงปฏิบัติหน้าที่อย่างเยี่ยมยอด เป็นรัฐาภิบาลนโยบายส่วนปรหิตปฏิบัติ คือเหตุสำคัญที่นำไปเข้าถึงความเจริญในการปกครองรัฐให้วัฒนาสถาพร ดังจะพึงเห็นได้จากพระราชกรณียกิจนานัปการที่ได้ทรงปฏิบัติตลอดมา ซึ่งไม่อาจยกขึ้นแสดงสาธกด้วยกถามรรคเพียงครั้งเดียวได้ จะรับพระราชทานยกสาธกถวายเพียงบางประการ เพื่อทรงพิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ เป็นเครื่องเจริญพระราชหฤทัยด้วยพระปีติโสมนัส

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมเยียนประชาชนพระราชทานความช่วยเหลือในการแก้ไขปัญหาให้แก่ประชาชนในพื้นที่ต่าง ๆ ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๕ เป็นต้นมา เพราะทรงถือว่า

“การช่วยเหลือประชาชนเป็นหน้าที่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ต้องทรงทำประจำอยู่แล้ว อนึ่ง ช่วยเหลือคนที่ตกทุกข์ได้ยากนั้น ก็สอดคล้องกับคำสอนพระพุทธศาสนาด้วย ผู้ที่ทำบุญย่อมได้รับความอิมอกอิมใจคือได้บุญ”

“การพัฒนาประเทศจำเป็นต้องทำตามลำดับขั้น ต้องสร้างพื้นฐาน คือความพอมีพอกินพอใช้ของประชาชนส่วนใหญ่เป็นเบื้องต้นก่อน โดยใช้วิธีการและใช้อุปกรณ์ที่ประหยัด แต่ถูกต้องตามหลักวิชา เมื่อได้พื้นฐานมั่นคงพร้อมพอควรและปฏิบัติได้แล้ว จึงค่อยสร้างค่อยเสริมความเจริญและฐานะเศรษฐกิจให้สูงขึ้น โดยลำดับ”

“สถาบันพระมหากษัตริย์และพระราชกรณียกิจเกี่ยวกับโครงการพัฒนาต่าง ๆ ที่เรียกว่าโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั่นเอง ที่เป็นที่มาของความมั่นคงของชาติและความสงบสุขของสังคมไทย ทั้งในปัจจุบันและในอนาคต”

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งเริ่มขึ้นตั้งแต่ปี ๒๔๕๔-๒๔๕๕ ได้มีบทบาทอย่างสำคัญในการยึดมั่นแนวทางที่สนับสนุนการรักษาความมั่นคงปลอดภัยของชาติมาโดยตลอดและจากบทบาทของโครงการอันเนื่องมาจากพระ-

ราชดำริ ในการแก้ปัญหาหลักต่าง ๆ ของชาติดังกล่าวมานั้น อาจจะนำมาวิเคราะห์ แยกแยะโดยสรุปให้เห็นถึงบทบาทในเชิงของการสนับสนุนการรักษาความมั่นคงของชาติที่ชัดเจนยิ่งขึ้นดังนี้ คือบทบาทในการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า บทบาทในการเสริมโครงการปรกติ บทบาทในแง่ของการริเริ่ม บทบาทในการส่งเสริมการพัฒนา ระบบบริหารดำเนินการพัฒนาในพื้นที่ บทบาทในการสนับสนุนการรักษาความมั่นคงของชาติ เกี่ยวกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำรินั้น ได้ทรงเน้นอยู่เสมอ ว่ามิได้ทรงมีวัตถุประสงค์ที่จะเข้าไปแย่งงานของรัฐ หรือมีลักษณะซ้ำซ้อนกับงานของรัฐ ทั้งนี้ เพราะไม่มีพระราชประสงค์ที่จะให้แผนงานปรกติของหน่วยงานใด ๆ ที่มีอยู่เดิม ต้องหยุดชะงักหรือเสียหาย สิ่งใดที่รัฐทำอยู่และได้ผลคืออยู่แล้ว ก็จะทรงผ่านเลยไป ไปทรงทำในที่ที่เหมาะสมแห่งอื่น

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” นี้คือพระปฐมบรมราชโองการแห่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ที่พระราชทานแก่ปวงชนชาวไทย ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณเมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ นับตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา พระราชกรณียกิจใหญ่น้อยทุกประการที่ทรงปฏิบัติได้เป็นไปตามพระปฐมบรมราชโองการครบถ้วน และกล่าวได้ว่าเป็นพระบรมราชปณิธานที่ได้ทรงตั้งไว้และทรงเริ่มปฏิบัติตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ พระบรมราชปณิธานที่ทรงตั้งไว้ที่ปรากฏเป็นพระปฐมบรมราชโองการจึงเป็นพระราชสัจจาธิษฐานและพระราชสัจจวาจา ตามพระพุทธานุภาพที่ตรัสไว้ว่า “สจฺจํ เว อมตา วาจา คำสัตย์จริงเป็นอมตวาจา วาจาที่ไม่ตาย” ทำให้สถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ พร้อมทั้งประชาชนชาวไทย สถิตมั่นสถาพร ด้วยมีธรรม ดังทรงมีพระราชดำรัสประกาศในพระปฐมบรมราชโองการนั้นเป็นหลัก เป็นธงชัยเป็นไปตามอมตสัจจวาจา พุทธานุภาพว่า “ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพฤติธรรม” อีกทั้งสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ ฯ ก็ได้ทรงดำเนินตามพระราชธรรมจริยา เพื่อประโยชน์สุขแห่งประชากรทุกประการ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์และพสกนิกรชาวไทย ซึ่งสนิทแน่นแฟ้นมาแต่โบราณกาล จึงคงดำรงอยู่และทวียิ่งขึ้น ฝ่ายประชาชนชาว

ไทยตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของความจงรักภักดีศรัทธาเชื่อมั่น ด้วยความสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ เป็นล้นพ้นประมาณ ฝ่ายพระมหากษัตริย์ตั้งมั่นอยู่ในพระมหากรุณาธิคุณอันไม่มีที่สิ้นสุด ด้วยน้ำพระราชหฤทัยและพระราชจริยาวัตรประกอบไปด้วยทศพิธราชธรรม และพระราชธรรมจริยาทั้งปวง ดังที่รับพระราชทาน ยกสาธกถวายในกาลมรรคนี เป็นส่วนประหิตปฏิบัติ รัฎฐาภิบาลนโยบาย ๒ ข้อ คือ มัททวะ ความอ่อนโยน และตบะคุณเป็นเครื่องเผาผลาญกำจัดบาปอกุศลประกอบด้วยวิริยะและขันติ จึงนับเป็นบุญยิ่งของประชาชนชาวไทย ที่นอกจากจะมีรัฐบาลรับผิดชอบในการบำบัดทุกข์บำรุงสุขยังมีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงดูแลสอดส่องสุขทุกข์ ส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาลอีกทางหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อพระราชประสงค์ยิ่งใหญ่ คือเพื่อความอยู่ดีกินดีของพสกนิกรชาวไทยเป็นสำคัญ มัททวะ ความอ่อนโยน ประกอบด้วยวิริยะความเพียร และตบะคุณเป็นเครื่องเผาผลาญกำจัดบาปอกุศล ประกอบไปด้วยขันติ นับว่าเป็นรัฎฐาภิบาลนโยบายส่วนประหิตปฏิบัติ จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๓

พระราชธรรมจริยาส่วนอัตตสมบัติ คือวิริยบารมี ขันติบารมี และส่วนประหิตปฏิบัติคือมัททวาราชธรรม ตปราชธรรม เป็นรัฎฐาภิบาลนโยบาย ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสิริมงคลอันพิเศษ มีเอกเทศดังได้รับพระราชทานถวายวิสัยนามาฉะนี้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงอบรมพระองค์ให้ทรงสมบูรณ์ด้วยธรรมเป็นมงคลวิเสสส่วนอัตตสมบัติ ทรงดำรงราชสววรรษย์ปกครองอภิบาลประเทศชาติประชาชนโดยธรรม เป็นมงคลวิเสสส่วนรัฎฐาภิบาลนโยบายให้วัฒนาสถาพรในทุกทาง ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่าง เพื่อให้ประเทศชาติไทยนี้เจริญด้วยอายุ วรรณ สุข พล ธนสารสมบัติทั้งปวง เป็นส่วนประหิตปฏิบัติ แม้ในทางศาสนจักรก็ได้ทรงปฏิบัติในฐานะทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก โดยควรทุกประการ ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาปี ได้ทรงพระกรุณาโปรดสถาปนาสมณศักดิ์พระราชทานเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์ใหม่ และได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานสังคหวัดฤในสงฆ์ ในบุคคล โดยน่านับการ ตลอดกาละทั่วเทศะทั้งปวง ประชาชนทั้งชาติกับทั้งคณะสงฆ์ ต่างระลึกสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณพันประมาณ ถึงวันมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาจึงพร้อมกันเฉลิมฉลองทั่วประเทศ แสดงความจงรักภักดีด้วยวิธีต่าง ๆ บำเพ็ญกุศลสาธารณ-

ประโยชน์ต่าง ๆ น้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวาย ด้วยจิตใจเคารพเทิดทูนศรัทธา
ในสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นองค์พระประ-
มุขแห่งประเทศชาติ องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ตั้งสัจจาธิษฐานเป็นอันเดียวกัน
ถวายพระพรชัยมงคล

เทหิ เทหิ วิเสเสหิ

คุณเทหิ ปฏิมนุทีโต

จิรญชีวี มหาราชา

สุขปุตโต อนามโย

ยสสา เตชวา จาปี

วฑฺฒนุโต นรุตฺตโม

สทา ภทฺรานิ สมฺปสฺสํ

จิรํ รชเช ปติญฺจตุ

ขอถวายพระพรสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงประดับด้วย
พระคุณสมุทัยอันพิเศษนั้น ๆ ทรงพระชนมพรรษาเป็นนาน ทรงพระตำราญ
สมบุรณ์พระอนามัย ทรงพระเจริญด้วยพระราชอิสริยยศเดชาานุภาพ ทอดพระ
เนตรเห็นแต่กิจการอันเจริญเป็นนิตยกาล เสด็จสถิตยืนนานในพระราชมไหศวรรย์
ปกครองราชสิมามณฑลให้สมบุรณ์สมพระราชประสงค์

ลำดับนี้ พระสงฆ์ผู้ได้มาในมหามงคลกาลนี้ มีสมานฉันท์ตั้งสัตยา-
ธิษฐานอัญเชิญพระศรีรัตนตรัยที่ปรากฏเป็นมงคลสูงสุดของทวยเทพและมนุษย์
ทั้งหลาย ประสิทธิ์ถวายแด่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ

อูตฺตมํ ชมฺมมชฺฌกา

มหาสงฺฆํ ปโปเชติ

อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ธรรมอันสูงสุด ยังพระสงฆ์
หมู่ใหญ่ให้เบิกบานตื่นจากกิเลสนิทรา นี้จักว่าพระรัตนตรัย คือวัตถุอันประเสริฐ
ให้เกิดความดี ๓ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้
เลื่อมใส ด้วยเดชาานุภาพพระศรีรัตนตรัยคลบ้นดาล ขออุปถัมภ์และอุปสรรค
ศัตรูทั้งหลายจงอย่าบังเกิดถูกต้องพ้องพานซึ่งไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ ในกาล
ไหน ๆ จงบาราศไกลด้วยประการทั้งปวง ความเป็นผู้ไม่มีโรค ความสุขสำราญ

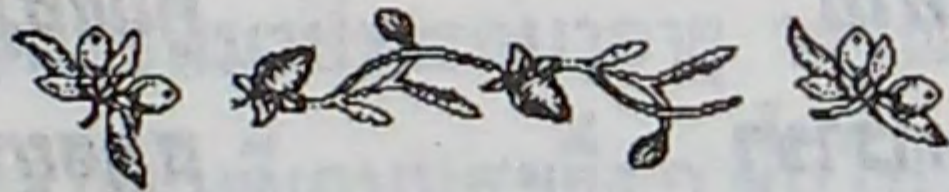
ความเป็นผู้มีอายุยืนนาน และความบริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่งวิบุลผล
 นั้น ทั้งสุขโสมนัสสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน จงเกิดมี จงเป็นไป แแต่สมเด็จพระบรมพิตร
 พระราชสมภารเจ้าผู้ทรงอภิบาลไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ กับทั้งสมเด็จพระนาง
 เจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชชนนี พระราชโอรสธิดา พระบรม-
 ราชวงศ์ และคณะรัฐบาลมุขอำมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์ ทหารพลเรือนตำรวจ
 พสกนิกรประชาราษฎร สมณชีพราหมณ์ ขอเทพเจ้าทั้งหลายทั่วจักรราศีผู้สถิต
 อยู่ในไทยสยามรัฐมณฑล จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลรักษาสกลไทยสยามรัฐสีมาอาณาเขต
 ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงเป็นองค์พระประมุขด้วยนำเข้าไป
 ไกลซึ่งอิฏฐวิบุลผลอันเป็นहितานุहितประโยชน์ คอยป้องกันซึ่งสรรพโทษอันไม่
 เกื้อกูลแก่ความเจริญอย่าให้เกิดมี

สิทฺธมตฺตํ สิทฺธมตฺตํ
 เอตฺสฺมี รตนตฺตยสฺมี

สิทฺธมตฺตํ อิทํ ผลํ
 สมฺปสาทนเจตโส

ขอผลที่กล่าวนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์
 แแต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้มีพระราชมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้
 สมพระบรมราชประสงค์ทุกประการ

รับพระราชทานถวายเป็นพระธรรมเทศนาในพระมงคลวิเสสภค เป็น
 ปสาทนียมังกลานูโมทนา เอว ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

พระมงคลวิเสสกถา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

วัดบวรนิเวศวิหาร

รับพระราชทานถวาย

ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง

วันอาทิตย์ที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๓๐ เวลา ๑๒.๐๐ นาฬิกา

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺทสฺส.

โยธ ปญฺจสตาริก-

ศีลพุทฺทสสเก มงฺก-

มิกสิรสฺส ธนฺวาค-

ปรมิณฺโท มหาภูมि-

มหิตลาธิเปตฺสโร

นรปติณฺทสฺยามินฺทา-

นาถปวิตฺตสวฺหโย

นวมินฺโท มหาราชา

เทวจตฺตาทิสวสฺसानิ

เทวสทฺสฺसानมฺปรี

รุตฺตมวสฺสสมฺกฺเค

มสฺส ทิเน ว ปญฺจเม

พลอตฺตฺยเตชวา

รามาริปีติ จกฺกิ โส

ธีราชปรโม ตถา

คุณเสฏฺโฐ ชนฺตฺตโม

สญฺญยฺพุทฺเทสิทวสฺสิโก

รชฺช การเตติ โสตฺถินา-ติ

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสัยนาในพระมงคลวิเสสกถา ฉลองพระ-
เดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี เป็นปสาทนียกถามังคลานุโมทนา ในพระ-
มหามงคลสมยาภิลักขิตกาลเฉลิมพระชนมพรรษา สมเด็จพระบพิตรพระราชสม-
ภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระราชปรารภมหาสิริมงคลวาระนี้ ที่ตรงกับ

มงคลสุริยคติทินกาลแห่งพระบรมราชสมภพ ครบ ๕ รอบ ๖๐ พระชนมพรรษา
โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กำหนดพระราชพิธีการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลล้วน
เป็นมงคลวิเศษ เหตุแห่งสรรพสุภมบุญอคุณผล อาทิทานมัยศีลมัยภาวนามัย-
บุญกิริยา เป็นไปในพระพุทธานิรันดรย์ อติศัยอนุตตรบุญเขต ประกอบด้วย
สมณเพศบริษัทเป็นต้น ทรงแผ่พระราชกัลยาณจิตถวายส่วนพระราชกุศล อุทิศ
ส่วนพระราชกุศล พระราชทานส่วนพระราชกุศล ในอดีตพระมหากษัตริยาธิ-
ราชเจ้าทุกพระองค์ ในเทวนิกรทุกสถาน ในทุกพระองค์ทุกท่านผู้อภิบาลป้องกัน
รักษาพระมหाराชาธิราชเจ้าและสถาบันทั้งปวง ทรงแผ่พระราชกุศลด้วยพระ-
มหากรุณาธิคุณใหญ่หลวง เพื่อความเจริญความเกษมสุขสวัสดิ์ ไปในพระราชวงศ์
มุขมหาอมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์ สมณชีพรามณเฑาะฎาประชาราษฎร์ทั่วทั้ง
นั้น พระราชกุศलय่อมประมวลกันเป็นมงคลวิเศษ เหตุให้ทรงได้รับไมตรีหิโต-
ปเทศกัลยาณจิตน้อมถวายพระพรชัย จากสรรพเทพน้อยใหญ่และมนุษย์ ให้ทรง
บริสุทธิสถาพรในพระสิริราชย์มหิศวรรยาธิปัตย์ เจริญพระชนมายุพระราชสิริสวัสดิ์
เกษมจากสรรพโรคสรรพอุปัทวันตราย

อนึ่ง พระราชกุศลทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญแล้วด้วยดี ย่อมเป็นบุญราศี
บุญนิธิ สุขุบายมงคลวิเศษปโยคสมบัติ วิวัฒน์ให้สัมฤทธิ์อัญญกันตมนาปผล คือ
อายุ วรรณ สุข ยศ สวรรค์ สมด้วยนิคมคาตาประพันธ์แห่งพระสูตรพุทธภายิต
ตรัสประทานโอวาทแก่นาถปิณฑิกคฤหบดีว่า

อายุ วรรณ ยศ กิตติ

สกุค อุดจากุสินต์

รติโย ปตุดยานเนน

อุพารา อปราปรา

เป็นต้น มีความว่า เมื่อนรชนมาปรารณาอายุ วรรณ ยศ เกียรติ สวรรค์ ความ
เกิดในตระกูลสูง และความยินดีเกษมสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป พึงบำเพ็ญความไม่ประมาท
ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสันดานเถิด สามารถเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลและคุณที่ประสงค บัณชิต
ทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในบุญกิริยา การทำบุญทั้งหลายอันเป็น
ไปในกายวาจาจิต และกุศลสุจริตซึ่งเป็นไป ณ ภูมิ ๔ คือ กามาวจร รูปาวจร
อรูปาจร โลกอุดรทุกประการ บัณชิตชนผู้ไม่ประมาทแล้วย่อมยึดประ โยชน์ทั้ง
สองไว้ได้ คือประโยชน์ในทิฏฐุธรรมภพนี้และประโยชน์เป็นไปในสัมปรายภพหน้า
เพราะอาศัยความบรรลุประโยชน์ที่ประสงคทั้งภพนี้และภพหน้า ท่านจึงสร-

เสริญผู้ทรงปัญญาว่าเป็นบัณฑิต ดำเนินไปในประโยชน์กิจด้วยปัญญา ความไม่
ประมาทเป็นเหตุให้บัณฑิตชาติยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ด้วยประการฉะนี้

พระราชกุศลบุญราศี ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญ
โดยกำลังพระปัญญาบารมีและอัปมาทธรรม เป็นปฏิบัติให้อิฏฐวิบูลผล มีอายุ
เป็นต้น เป็นไปโดยชอบต้องตามสุกโตวาทสัมมาปฏิบัติด้วยประการฉะนี้

อิโต ปรี ปวกุขามิ	ตํ ตํ วิเสสมงฺคลํ
มหाराชาธิราชสุต	คุณาลงฺการสมมตํ
วุจฺจมานํ หิ สุตฺวาน	โยนิโส ปจฺจเวกฺขโต
อุปฺปชฺเชยฺย นรินฺทสุต	โสมนสุสมนปฺปกํ
ภิกฺขุโย สมฺปาทเน จิตฺตํ	ปณฺิเช ตทนนฺตรํ
เตนาปิจ ชนินฺทสุต	โสตุถิ จ มงฺคลํ สฺยิยา

ลำดับนี้ จะรับพระราชทานพรธรรมาพระราชจริยาสาธูปฏิบัติ ที่ตั้ง
แห่งสวัสดิมงคลอันพิเศษยิ่งซึ่งได้ชื่อว่ามงคลวิเสส เป็นพระคุณอลังการ มีพร้อม
บริบูรณ์ในสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงสดับแล้ว ทรงปัจจ-
เวกขณ์ถึงโดยกำลังพระปรีชา ก็จักเกิดพระปีติปราโมทย์มีกำลัง แต่นั้นก็จักตั้ง
พระราชหฤทัยบำเพ็ญเพิ่มพูนให้บริบูรณ์ยิ่ง สรรพสิ่งสิริสวัสดิพิพัฒมงคลก็จักเกิด
เป็นมหาผลแต่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ข้อนี้สมด้วยประพันธคาถาที่
บัณฑิตรับพระราชทานกล่าวถวายพระมหากษัตริย์ครั้งโบราณกาล กราบทูลให้
ทรงวิจารณ์ทศพิธราชธรรมที่ทรงบำเพ็ญอยู่ว่า

ทานํ สีลํ ปริจฺจาคํ	อาชฺชวํ มทุทวํ ตปํ
อกุโภธํ อวิหีสณฺจ	ขนฺตฺติญฺจ อวิโรธนํ
อิจฺจเจเต กุสฺเส ฐมฺเม	จิตฺเต ปสฺสสาหิ อตุตฺตนิ
ตโต เต ชายเต ปีติ	โสมนสุสณฺจนปฺปกํ

ขอสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรง
พิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ คือทาน สีล บริจาค ความตรง
ความอ่อนโยน ตบะคือความเพียร เมตตาคือความไม่โกรธ กรุณาคือความไม่
เบียดเบียน ความอดทน ความไม่ทำให้ผิดคั่งนั้น ๆ เกิด แต่นั้นพระปีติโสมนัส
จักมีขึ้นในพระองค์มิใช่น้อย

ก็แลพระราชกรณียกิจซึ่งเป็นคุณากรณ์อลงกต สมเด็จพระบรมบพิตรพระ-
ราชสมภารเจ้าทรงมือเนกนัย พันวิสัยที่จะรับพระราชทานพรณนาในกถามรรค
เพียงกัณฑ์เดียวนี้ จะรับพระราชทานบรรยายแต่โดยเอกเทศ

ในศก ๒๕๓๐ นี้ จะขอรับพระราชทานถวายวิสัยนาพระคุณพิเศษส่วน
อัครสมบัตินี้ด้วยสังจะและอธิฐาน ส่วนปรหิตปฏิบัติ จะขอรับพระราชทานวิสัย-
นาด้วยรัฐาภิบาลโนบาย (อาศัยอักโกระและอวิหิงสา พร้อมทั้งสังจะและอธิฐาน)

สังจบารมี คำว่า สังจะ แปลว่า ความจริง ใช้ในความหมายว่า พุคไว้
อย่างไรก็รักษาคำพูด เช่นที่เรียกว่ารักษาสัญญาที่ได้ ทำไว้อย่างไรแจ้งว่าทำอย่างนั้น
เช่นที่เรียกว่ารับตามที่เป็นอย่างไรก็ได้ ได้เห็นอย่างไรหรือเรื่องเป็นอย่างไร ก็
บอกตามที่ได้เห็นตามเรื่องที่เป็นไปเช่นนั้น เรียกว่าพูดความจริงก็ได้ สังจะเหล่านี้มี
ลักษณะเป็นความซื่อตรง ทำให้พูดจริงเป็นสังจวาจา ตรงกันข้ามกับพูดเท็จ และ
ทำให้รักษาคำพูดรักษาหน้าที่ เพราะเมื่อรับหน้าที่อันใดแล้ว ก็รักษาหน้าที่อันนั้น
ด้วยจิตตลอดเวลาที่อยู่ในหน้าที่นั้น อีกอย่างหนึ่ง หมายถึงความตั้งใจทำจริง มุ่ง
แสวงหาความจริงหรือความถูกต้องเที่ยงธรรม และรักษาความเที่ยงธรรมไว้

ในทศชาติชาดก ท่านจัดวิรุทธชาดกเป็นชาดกที่แสดงสังจบารมี มี
เรื่องย่อว่าวิรุทธบัณฑิตเป็นปราชญ์ในราชสำนักพระเจ้าธัญชัยโกกรพะผู้ครอง
เมืองอินทปัตตะ เป็นผู้ทรงปัญญาหาผู้เสมอเหมือนมิได้ วันหนึ่งท้าวสักกเทวราช
วรณนาคราช พระยาครุฑ และพระเจ้าธัญชัย พร้อมกันสมาทานอุโบสถศีลใน
พระราชอุทยานเมืองอินทปัตตะแห่งกรุงรัฐ เมื่อออกจากที่อยู่ของตนก็ปรารภกัน
ว่าผู้ใดจะมีศีลยิ่งกว่ากัน ผู้ใดเป็นผู้สงบ ไม่อาจตกลงกันได้ จึงเชิญวิรุทธบัณฑิต
เป็นผู้ชี้ขาดจากความเห็นของพระราชทั้ง ๔ พญานาคทรงสรรเสริญความไม่โกรธ
ในบุคคลแม้ควรโกรธ พญาครุฑทรงสรรเสริญการบริโภคอาหารแต่น้อย ท้าว
สักกเทวราชทรงสรรเสริญการละความยินดีในกามคุณ ๕ พระเจ้าธัญชัยทรง
สรรเสริญความไม่มีกังวล พระมหาสัตว์วิรุทธบัณฑิตสดับแล้ว กล่าวว่า คุณธรรมทั้ง
๔ ประการนี้ตั้งมั่นในนรชนใด บัณฑิตเรียกนรชนนั้นว่าผู้สงบในโลก วิรุทธบัณฑิต
ทำให้ศีลของพระราชทั้ง ๔ พระองค์มีคุณเสมอกัน ทำให้พระราชทั้ง ๔ มีพระ
หฤทัยร่าเริงยินดี ทรงชมเชยวิรุทธบัณฑิตว่าเป็นผู้ประเสริฐสุด มีปัญญาดี รักษาธรรม
รู้แจ้งธรรม วิเคราะห์ปัญหาได้ด้วยดี ด้วยปัญญา ตัดความสงสัยลังเลใจให้ขาดได้

ทันที เหมือนช่างทำาง้างตัดง้างให้ขาดไปด้วยเลื่อยอันคมคมนั้น
 พญานาคราชทรงเล่าให้พระนางวิมลาทวีผู้ชายาฟังถึงความสามารถใน
 การแสดงธรรมได้อย่างไพเราะจับใจของวิรุบบัณฑิต พระนางใคร่จะสดับธรรมกถา
 ของวิรุบบัณฑิต เพื่อให้สมประสงค์จึงแสวงแสดงอาการดั่งเป็นไขทูลพญานาคราช
 ว่าต้องการให้นำดวงหทัยของวิรุบบัณฑิตมาให้โดยชอบธรรม มิใช่ด้วยความ
 รุนแรง มิฉะนั้นก็จะไม่มีชีวิตอยู่ต่อไป นางอิรันทศีธิดาพญานาคราช จึงประกาศ
 จะรับผู้ยังความสมปรารถนาให้แก่พระนางวิมลาทวีเป็นภัสตรา ปุณณกยัภย์ก็อาสา
 ทำพระเจ้าธัญชัยเล่นสกา เมื่อชนะก็ขอวิรุบบัณฑิต พระเจ้าธัญชัยไม่ทรงยินยอม
 ทรงกล่าวว่า วิรุบบัณฑิตเปรียบเป็นเช่นชีวิต คือเป็นตัวของพระเจ้าธัญชัยเอง
 วิรุบบัณฑิตได้รับเชิญให้ชี้ขาด วิรุบบัณฑิตกล่าวว่า ชื่อว่าที่ฟังในโลกนี้จะเสมอด้วย
 คำจริงไม่มี จึงควรพูดแต่คำจริงเท่านั้น ความจริงตนเป็นทาสของพระราชา เมื่อ
 พระราชาทรงแพ้นั้นก็ฟังพระราชทานตนเป็นค่าพนันแก่ผู้ชนะจึงจะชอบธรรม
 ด้วยคำจริงของวิรุบบัณฑิต ปุณณกยัภย์ก็ได้วิรุบบัณฑิตไปนาคพิภพ พระนาง
 วิมลาทวีก็ได้ทรงสดับธรรมอันไพเราะของวิรุบบัณฑิต เรื่องนี้จึงแสดงถึงการ
 รักษาสัจจะของวิรุบบัณฑิต ที่ให้ประโยชน์และเป็นธรรมยิ่ง

อนึ่ง ท่านอุปมาสัจจะว่า เหมือนอย่างดาวประจำรุ่งไม่คลาดวิถี เที่ยง
 ตรงอยู่ทุกฤดูกาล และแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น ดังที่แสดงมา แต่อธิบายว่า

หนึ่ง สัจจบารมี ผู้บำเพ็ญนิสสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณยิ่ง
 กว่าคนที่รักและทรัพย์สิน

สอง สัจจอุปบารมี ผู้บำเพ็ญนิสสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิญาณ
 ยิ่งกว่าอวัยวะร่างกายของตน

สาม สัจจปรมัตถบารมี ผู้บำเพ็ญนิสสัยหนักแน่นแน่นอน รักพระโพธิ-
 ญาณยิ่งกว่าชีวิตของตน แม้จะมีอันตรายเกิดขึ้นแก่ชีวิต

อธิษฐานบารมี คำว่า อธิษฐานะ ที่เรามาพูดใช้เป็นภาษาไทยว่า อธิษฐาน
 ได้แก่ความตั้งใจมุ่งมั่น ซึ่งทุก ๆ คนจะต้องมีในกิจที่พึงทำทุกอย่าง คนทุกคนทำ
 อย่างไม่ยอมมีความต้องการในผลที่จะพึงได้จากการกระทำ ความสำเร็จคือการได้
 บรรลุถึงผลนั้น จึงต้องอาศัยธรรมะข้อหนึ่งคือ อธิษฐาน ได้แก่ความตั้งใจมุ่งมั่น
 ดังกล่าวแล้วและจำต้องมีอธิษฐานทั้งในผลทั้งในเหตุ เช่นในการศึกษาเล่าเรียน ต้อง

มือธัญญาในผลคือความสำเร็จการศึกษา ในเหตุคือทำการศึกษาไปโดยลำดับ ใน
 การงานต้องมีธัญญาในผล คือความได้ทรัพย์ ยศเป็นต้น ในเหตุคือการทำงาน
 ให้ดี ในด้านความดี ต้องมีธัญญาในผลคือความมีเกียรติด้วยความดี ในเหตุคือ
 ความเว้นความชั่วทำความดี คนโดยมากมีธัญญาในผลที่ตนชอบอยู่ด้วยกันทั้งนั้น
 เช่นตั้งใจมุ่งมั่นจะเป็นนักปราชญ์ จะเป็นเศรษฐี จะได้นั้น ได้นี้ เป็นนั้นเป็นนี่ต่าง ๆ
 แต่ขาดธัญญาในเหตุ คือความตั้งใจมุ่งมั่นในอันที่จะประกอบเหตุให้สมแก่
 ผลที่ประสงค์ เช่นเกียจคร้านที่จะเล่าเรียนเขียนอ่าน จะให้เป็นนักปราชญ์ขึ้นมาเอง
 เกียจคร้านที่จะประกอบอาชีพในทางที่ชอบ เก็บหอมรอมริบสะสมขึ้นโดยลำดับ
 เหมือนอย่างก่อไฟกองน้อยให้ค่อยโตขึ้น จะให้เป็นกองโตขึ้นมาทันที ไม่ชอบที่จะ
 เว้นความชั่วทำดี หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ชอบทำชั่วไม่ชอบทำดี แต่ก็อยาก
 เป็นคนมีเกียรติมีความดีใครว่าไม่ดีเป็นไม่ได้ ฉะนั้น ธัญญาในเหตุจึงเป็นข้อสำคัญ
 คือตั้งใจมุ่งมั่นในการทำเหตุให้ได้ผลที่ประสงค์ให้ดำเนินไปโดยสม่ำเสมอ มี
 ความเพียร คือพยายามทำไป มีขันติ คืออดทน มีสัจจะ คือความจริง และรักษา
 ธัญญา คือความตั้งใจมุ่งมั่นไว้เสมอ

ตามที่กล่าวมานี้จะเห็นได้ว่า วิริยะ เพียร ขันติ อดทน สัจจะ จริง และ
 ธัญญาทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นธัมมะที่มีประกอบกันอยู่ เมื่อยกขึ้นข้อหนึ่ง ก็ย่อม
 มีอีก ๓ ข้อประกอบอยู่ด้วยเสมอ ไม่เช่นนั้นจะมีไม่ได้เลยสักข้อเดียว เช่นธัญญา
 ความตั้งใจมุ่งมั่น ในที่นี้ถ้าไม่มีอีก ๓ ข้อ เป็นธัญญา คือสำเร็จธัญญาขึ้นมา
 ไม่ได้ ท่านได้เล่าชาดกแสดงว่าพระโพธิสัตว์ทรงบำเพ็ญบารมีข้อนี้มาในชาติต่างๆ
 เป็นอันมากในทศชาติได้ยกเนมิราชชาดกเป็นตัวอย่างแห่งธัญญาบารมี มีเรื่อง
 ย่อในเนมิราชชาดกนั้นว่า กษัตริย์พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าเนมิราช ครอง
 เมืองมิลิตาในแคว้นวิเทหะ เป็นกษัตริย์ที่สนพระราชหฤทัยในการกุศล โปรด
 การทำกุศล ทรงบริจาตกทาน รักษาศีลอุโบสถอยู่เป็นนิตย์ตามขัตติยะประเพณีผู้
 ครองเมืองมิลิตานี้ เมื่อครองราชสมบัติจึงมีพระชนมายุเข้าสู่วัยชราแล้ว ก็ทรง
 มอบราชสมบัติให้แก่พระราชโอรส แล้วพระองค์เองก็ออกทรงผนวช แต่พระเจ้า
 เนมิราชทรงบำเพ็ญทานอยู่เป็นนิตย์ ทรงมีพระราชปวงญาในปัญหาว่า ทานกับ
 พรหมจรรย์อย่างไหนจะมีผลมาก ไม่มีใครจะถวายเป็นวิสัยได้ ร้อนถึงท้าวสักก
 เทวราช เสด็จมาทรงอธิบายผลของพรหมจรรย์ต่าง ๆ ซึ่งมีมากกว่าทาน และด้วย

ความประสงค์ของทวยเทพให้เชิญพระเจ้าเนมิราชเสด็จไปเยี่ยมเทวโลก ท้าวสักก-
เทวราช จึงส่งมาตุลีเทพบุตรมาเชิญ และนำพระเจ้าเนมิราชเสด็จไปทอดพระเนตร
นรกก่อน แล้วจึงนำเสด็จไปเทวโลก หลังจากได้ทอดพระเนตรนรกและสวรรค์
แล้ว พระเจ้าเนมิราชก็ทรงเห็นว่าแม้พระองค์ได้ทรงบำเพ็ญทานอย่างมากมายแล้ว
ก็ตาม แต่พระองค์ก็ควรเสด็จออกผนวชเพื่อประพฤติพรหมจรรย์อีก ดังนั้น พระ-
องค์จึงเสด็จออกทรงผนวชตามพระราชจริยาวัตรของกษัตริย์พระองค์ก่อน ๆ ใน
ชาดกนี้แสดงว่า พระเจ้าเนมิราชได้ทรงมีอธิษฐาน คือความตั้งพระทัยมุ่งมั่นใน
เหตุที่พึงทำ และในผลที่พึงได้ด้วยปัญญา ดังที่ได้ทรงตั้งเป็นปัญหาขึ้น และทรง
แสวงหาผู้ที่สามารถจะแก้ปัญหของพระองค์ได้ ด้วยความตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่น
จึงได้ทรงพบผู้มาถวายวิสัยนา ซึ่งได้ถวายวิสัยนาได้แจ่มแจ้งอย่างเปิดนรกสวรรค์
ให้เห็น ทำให้พระเจ้าเนมิราชทรงได้รับความเข้าใจพระราชหฤทัยแจ่มแจ้งว่า เพียง
แต่ทานอย่างเดียวที่ทรงบำเพ็ญอยู่หาเป็นการเพียงพอ ไม่ควรจะต้องปฏิบัติใน
พรหมจรรย์ด้วยชาดกนี้แสดงว่า ผู้ที่ต้องการแสวงหาความจริง ต้องการจะรู้เห็น
อะไร เมื่อมีความตั้งใจมุ่งมั่นแล้ว จะรู้จะเห็นได้เพราะจะได้ทำให้แสวงหาผู้รู้ จะได้
พบผู้รู้ที่จะแสดงให้รู้ให้เห็นได้ ทั้งในเรื่องของมนุษย์ ทั้งในนรกสวรรค์ ตลอดถึง
นิพพาน

พระโพธิสัตว์ได้ทรงบำเพ็ญอธิษฐานบารมีมาโดยลำดับ เป็นบารมี
สามัญ คือรักษาอธิษฐานยิ่งกว่าคนที่รักและทรัพย์สิน เรียกว่า อธิษฐานบารมี
เป็นอุปบารมี คือสูงกว่าสามัญ ได้แก่รักษาอธิษฐานยิ่งกว่าอวัยวะร่างกาย เรียกว่า
อธิษฐานอุปบารมี เป็นปรมัตถบารมี คืออย่างยิ่งยวดขึ้นไปเป็นลำดับ ได้แก่รักษา
อธิษฐานยิ่งกว่าชีวิต เรียกว่า อธิษฐานปรมัตถบารมี

พระพุทธเจ้าเมื่อพระองค์ทรงผจญมารในราตรีที่ทรงตรัสรู้ ท่านแสดงว่า
ได้ทรงอธิษฐานพระหฤทัยถึงพระบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญ มีทาน ศีลเป็นต้น ทรง
อ้างพระธรรมเป็นพยาน จึงได้ทรงชนะมาร เมื่อได้ตรัสรู้แล้ว ก็ได้ทรงทำสังฆา-
ธิษฐาน คือตั้งพระหฤทัยมุ่งมั่นจะดำรงพระอายุสังขารอยู่ต่อไป ยังไม่เสด็จปริ-
นิพพาน จนกว่าบริษัท ๔ จะตั้งขึ้น พรหมจรรย์คือพระพุทธศาสนาจะตั้งลงมั่นคง
ในโลก ครั้นถึงเวลานั้นจึงได้ปลงอายุสังขารเสด็จปรินิพพาน จึงกล่าวได้ว่าพระ-
พุทธศาสนา เป็นผลของพระพุทธาธิษฐาน ซึ่งมีอานุภาพอำนวยผลแก่ผู้ปฏิบัติอยู่
ทุกกาลสมัย

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงตั้งอยู่ในสัจจะและอธิษฐานะ
ในพระราชกรณียกิจทั้งปวง พระสัจจะจึงยิ่งใหญ่ไพศาล ควรจัดเป็นพระสัจจบารมี
ได้เช่นเดียวกับวิชรบัณฑิตในวิชรชาดก พระอธิษฐานะก็เช่นเดียวกัน ควรจัดเป็น
พระอธิษฐานบารมีได้เช่นเดียวกับพระเจ้าเนมิราชในเนมิราชชาดก นับเป็นพระ-
ราชปฏิบัติส่วนอตตสมบัติ คือสัจจะ จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๑ อธิษฐาน จัดเป็น
มงคลวิเสสที่ ๒

พระราชจริยารัฐาภิบาลโนบายนั้น คือพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติ
กระทำเพื่อประโยชน์คุณแก่พระราชอาณาจักรและประชาชน จะขอรับพระราชทาน
ถวายเป็นศุภศีลธรรม ข้อ ๗ คืออักษโกธะ ความไม่โกรธ และข้อ ๘ คือ อวิหิงสา
ความไม่เบียดเบียนโดยประหิตปฏิบัติปรียาย

อักษโกธะ ความไม่โกรธ กิริยาที่ไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ ตลอดถึง
ไม่พยายามมุ่งร้ายผู้อื่น แม้จักต้องลงโทษผู้ทำผิดก็ทำตามเหตุผล ไม่ทำด้วย
อำนาจของความโกรธ ชื่อว่าอักษโกธะ คนผู้ร่วมกันอยู่เป็นหมู่ ย่อมมีการกระทบ
กระทั่งกันบ้าง เมื่อข่มใจไว้ไม่ได้ เกิดโกรธจึงต่อกันขึ้นและผูกเวรไว้ ก็เป็นสมุฏ-
ฐานให้เกิดโทสะ ความประทุษร้ายกันทางใจก่อน แล้วประทุษร้ายกันทางกาย ทาง
วาจาสืบไป อันเรียกว่าพยาบาท ทำให้อยู่ด้วยกันไม่เป็นสุข ต่อเมื่อรักษาใจข่มใจไว้
ไม่เกิดโกรธขึ้น หรือเมื่อเกิดโกรธขึ้นในใจ ก็ระงับไว้ไม่แสดงออกมาให้ปรากฏ
ไม่ปฏิบัติลุอำนาจแห่งความโกรธ จักอยู่ด้วยความสงบเรียบร้อยเป็นสุข ความไม่
โกรธจักมีได้ก็เพราะมีเมตตา หวังความสุขความเจริญแก่ตนและต่อกันและกัน คน
ที่เป็นหัวหน้าปกครองก็ตาม เป็นผู้อยู่ในปกครองก็ตาม เมื่อแสดงความโกรธ
ออกมาให้ปรากฏก็แสดงว่าตนเองลุอำนาจของความโกรธ กิริยาที่แสดงความโกรธ
ออกมานั้นก็ไม่งาม

ข้อที่พระมหากษัตริยาราชเจ้าทรงมีพระราชอัธยาศัยประกอบด้วยพระ-
เมตตา ไม่ทรงปรารถนาถ้อยกัถ้อยให้ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ทรงพระพิโรธด้วยเหตุที่ไม่
ควร แม้มีเหตุให้ทรงพระพิโรธ แต่ก็ทรงข่มเสียได้ ให้สงบระงับอันตราย ทรง
ปฏิบัติโดยโยนิโสมนสิการ คือการใส่ใจพิจารณาจนพบต้นเหตุ จัดเป็นอักษโกธะ
ข้อที่ ๗

อนึ่ง ในข้อที่ ๗ นี้ สำหรับบารมีนั้น ได้แก่สัจจบารมี ส่วนในศุภศีล-

ราชธรรมนั้น ได้แก่อักษโกธะ ความไม่โกรธ อันหมายถึงเมตตาประกอบอยู่ เมื่อพิจารณาแล้ว แม้ว่าทั้ง ๒ ข้อนี้จะมีพยัญชนะที่ต่างกัน แต่ในด้านปฏิบัติ นั้นก็ต้องอาศัยซึ่งกันและกัน กล่าวคือการทำที่จะปฏิบัติให้มีความไม่โกรธ หรือมีเมตตาขึ้นได้ นั้นจะต้องมีจิตใจประกอบด้วยสัจจะ คือความตั้งใจจริงในการที่จะปลูกเมตตาขึ้นมาในจิตใจ คือให้เป็นเมตตาจริงในจิตใจ เมื่อเป็นดังนี้จึงจะทำให้เกิดความไม่โกรธอันตรงกันข้ามขึ้นได้ และเมื่อเกิดความไม่โกรธ และเกิดเมตตาขึ้นแล้ว ก็จะทำให้มุ่งดีปรารถนาดี จึงอดอยู่มิได้ที่จะอยู่เฉย ๆ จึงต้องชวนชวนที่จะทำให้ผู้ที่มีเมตตานั้นเกิดความสุขความเจริญตามความหมายของเมตตา เพราะถ้ามีเมตตาจริงแล้วก็อยู่เฉย ๆ ไม่ได้ จะต้องไปปฏิบัติทำให้เกิดความสุขความเจริญขึ้นในที่นั้น ๆ ในที่ที่มีเมตตานั้น เมื่อทรงมีพระเมตตาอยู่ในราษฏร จึงต้องชวนชวนที่จะเสด็จพระราชดำเนินไปทรงทำให้เกิดความสุขความเจริญแก่ราษฏร ทั้งนี้ก็ต้องอาศัยมีสัจจะ คือความจริงใจที่จะปฏิบัติให้มีเมตตาขึ้นจริง เพราะฉะนั้นเมตตานี้จะเป็นเมตตาจริงขึ้นมาได้ต้องมีอักษโกธะคือไม่โกรธ จะไม่โกรธจริงขึ้นได้ก็ต้องมีสัจจะคือความจริงใจที่จะไม่โกรธ ความจริงใจที่จะมีเมตตา ถ้าหากขาดความจริงใจ คือขาดสัจจะเสียข้อเดียว เมตตาก็เป็นเมตตาไม่จริง เป็นเมตตาที่แสดงกันออกมาแต่ภายนอก เช่น ทางวาจาว่าเมตตา หรือทางกิริยาว่าเมตตา แล้วละทิ้งทอดทิ้งไม่ได้ช่วยอะไรจริงจัง แต่หากว่าถ้าเป็นเมตตาจริง คือมีเมตตาประกอบด้วยสัจจะคือความจริงใจ ทำให้เมตตาเป็นเมตตาจริงขึ้นมา ไม่โกรธก็ไม่โกรธจริงขึ้นมา ดังนี้แล้ว จึงจะทำให้ปฏิบัติชวนชวนเพื่อประโยชน์สุขต่าง ๆ ดังที่สมเด็จพระพุทธเจ้าได้ทรงปฏิบัติ เพราะฉะนั้น ธรรมะทั้ง ๒ ข้อนี้ คือสัจจะกับอักษโกธะ ที่หมายถึงเมตตา จึงมีความหมายที่ต้องอาศัยซึ่งกันและกันเป็นไป อักษโกธะเป็นทศพิชราชธรรมข้อที่ ๗

อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน กิริยาที่ไม่เบียดเบียนให้ลำบาก คือความไม่ก่อทุกข์ยากแก่ผู้อื่น ตลอดถึงสัตว์ ด้วยเห็นเป็นสนุกของตนเพราะอำนาจโมหะ เช่น ทำร้ายคนและสัตว์อื่นเล่น ชื่อว่าอวิหิงสา คนผู้รวมกันอยู่เป็นหมู่ ทั้งผู้ปกครอง ทั้งผู้อยู่ในปกครอง จะอยู่ด้วยกันได้เป็นสุขก็เพราะไม่เบียดเบียนกัน โดยเฉพาะผู้ปกครองถึงจำต้องอาศัยเก็บภาษีอากรจากราษฏรผู้อยู่ในปกครองเพื่อจ่ายบำรุงประเทศ และต้องเกณฑ์กำลังแรงงานในคราวที่จำเป็น แต่ถ้าเก็บและเกณฑ์รุนแรง

อันเป็นการริคเกินสมควร ราษฎรผู้อยู่ในปกครองก็เดือดร้อน ระส่ำระสายอยู่ไม่
เป็นสุข มีเรื่องครั้งโบราณว่า ผู้อยู่ในปกครองถูกผู้ปกครองเบียดเบียน ต่างอพยพ
ไปอยู่ต่างถิ่นก็มี ความไม่เบียดเบียนจะเป็นไปได้ก็ต้องอาศัยกรุณาเป็นเบื้องหน้า
และอันความไม่เบียดเบียนนี้ เมื่อมาคู่กับอีกโกธะคือความไม่โกรธ ก็มีความที่
ต่างกันอยู่บ้างและสัมพันธ์กันบ้าง

อันอีกโกธะ คือความไม่โกรธ อันเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๗ ที่ได้
แสดงมาแล้วนั้น คือความที่ไม่ลุอำนาจต่อความโกรธ อันรวมความถึงโทสะพยา-
บาท อันจะทำให้ทำร้ายผู้อื่นสัตว์อื่นด้วยอำนาจของความโกรธ ด้วยอำนาจของ
โทสะ ซึ่งหมายถึงความที่มีเมตตานั่นเอง แต่การที่ไม่ยกเอาเมตตาเป็นที่ตั้งออกหน้า
แต่ยกเอาอีกโกธะคือความไม่โกรธออกหน้า ก็เพื่อที่จะจีจู้คนสำคัญของผู้
ปกครองซึ่งเป็นผู้มีอำนาจ ซึ่งตั้งแต่โบราณกาลมามักจะเป็นผู้ที่ลุอำนาจของความ
โกรธ เมื่อโกรธขึ้นมาก็มักจะสั่งทำร้ายทารุณผู้ที่ถูกโกรธนั้น ผู้มีอำนาจตั้งแต่
โบราณมักจะเป็นอย่างนั้น เพราะฉะนั้น จึงต้องคอยที่จะเอาอกเอาใจเพื่อไม่ให้โกรธ
โดยการที่พยายามตามใจต่าง ๆ เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีอำนาจไม่มีธรรมะจึงมักจะเป็น
ผู้โกรธง่าย สั่งทำร้ายใครง่าย ๆ ดังที่ปรากฏมาในโบราณ เพราะฉะนั้น เมื่อแสดง
ธรรมะของผู้ปกครองเพื่อจะจีจู้จุดนี้ จึงได้ยกเอาความไม่โกรธขึ้นมาตั้งไว้เป็นหัวข้อ
ซึ่งโดยความก็คือความมีเมตตานั่นเอง ดังที่ได้แสดงมาแล้ว และในข้อนี้ยกเอา
อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนมาเป็นหัวข้อ ก็เพราะว่าบรรดาผู้ปกครองตั้งแต่ใน
อดีตมา เมื่อมีอำนาจขึ้น แม้ว่าโกรธ แต่ว่าลุอำนาจของความโลภความหลง ไม่
ได้พิจารณาให้เหมาะสมกับสังปฏิบัติการต่างๆ เป็นการเบียดเบียนผู้อื่นให้เดือดร้อน
ด้วยอำนาจของโลภะบ้าง ด้วยอำนาจของโมหะคือความหลงบ้าง เช่นว่าเมื่อไปที่ไหน
เมื่อเห็นสิ่งที่ชอบใจ ก็มักจะหาทางที่จะนำมาให้ได้เป็นของของตน เช่น จะเป็น
ทรัพย์สินก็ดี จะเป็นสตรีก็ดี จะเป็นแก้วแหวนเงินทองก็ดี เพราะฉะนั้น ผู้ที่มีสิ่ง
เหล่านี้อยู่ จึงมักจะต้องคอยซ่อนเร้นไม่ให้ผู้ปกครองที่มีอำนาจได้เห็น เพราะฉะนั้น
จึงต้องยกเอาข้ออวิหิงสา ไม่เบียดเบียน ขึ้นมาเป็นที่ตั้ง และโดยความก็คือว่า
ความที่มีกรุณานั้นเอง เพราะความกรุณานั้นตรงกันข้ามกับวิหิงสา อันได้แก่
ความที่สงสาร คิดช่วยให้พ้นทุกข์ และปฏิบัติช่วยให้พ้นทุกข์ เพราะฉะนั้น
กรุณาข้อนี้จึงได้ถือเป็นพระคุณอันสำคัญของพระพุทธเจ้าในพระคุณทั้ง ๓ พระ-

กรุณาทั้ง ๓ นั้น ได้แก่พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ และพระกรุณาคุณ พระกรุณาคุณนั้น นับเป็นพระคุณที่ ๓ ของพระพุทธเจ้า ก็ได้แก่การที่มีพระกรุณาอันแสดงออกเป็นการเสด็จจาริกไปทรงแสดงธรรมะสั่งสอนโปรดแก่หมู่เวไนยนิกร คือหมู่ชนที่พึงแนะนำได้ ให้ได้ประสบประโยชน์ตามภูมิตามชั้น

และพระมหากษัตริย์ก็มีคำว่า พระมหากรุณาธิคุณ และใช้เป็นคำนำ เช่น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม คำว่ากรุณานี้ก็เป็นการปฏิบัติที่ช่วยให้พ้นทุกข์ คือเป็นการปฏิบัติช่วยเหลือต่าง ๆ ที่ได้ทำแก่ประชาชนในด้านต่าง ๆ แสดงออกถึงความกรุณา และแม้กรุณานี้ก็ยังเนื่องด้วยเมตตาตนเอง จะต้องมิเมตตาความมุ่งดีปรารถนาดีเป็นพื้นฐานของจิตใจอยู่ จึงจะมีกรุณาความช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ ซึ่งเป็นการที่แสดงออกและมีธรรมะหลายหมวดที่แสดงออกมาด้วยอำนาจของกรุณา เช่นในสังคหวัตถุ ๔ ธรรมะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดเหนี่ยวน้ำใจของกันและกันนั้น ก็ได้แก่ทาน การให้ เป็นการเฉลี่ยเผื่อแผ่เจือจานความสุขของตนแก่ผู้อื่น ปิยวาจา เจรจาถ้อยคำอันเป็นที่รักจับใจ อุตถจริยา ประพฤติสิ่งที่เป็นประโยชน์ต่าง ๆ และสมานัตตตา ความวางตนสม่ำเสมอ ไม่เป็นผู้ที่ถือตัว เข้ากันได้กับหมู่ชนทั้งปวง เพราะฉะนั้น กรุณาจึงตรงกันข้ามกับวิหิงสา คือความไม่เบียดเบียนนั้นก็หมายถึงกรุณานั้นเอง

กล่าวโดยเฉพะข้อที่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้ามีพระราชอัธยาศัยกอปรด้วยพระมหากรุณา ไม่ทรงปรารถนาก่อทุกข์แก่ผู้ใดผู้หนึ่ง ไม่ทรงเบียดเบียนพระราชวงศานุวงศ์ ข้าทูลละอองธุลีพระบาท และอาณาประชาราษฎร์ให้ลำบากด้วยเหตุอันไม่ควรทำ หรือด้วยตั้งพิกัดเก็บภาษีอากรเกินขนาด ทรงปกครองประชาชนดังบิดาปกครองบุตร ดังนี้จัดเป็นอวิหิงสา

ในทศพิธราชธรรมข้อที่ ๘ นี้ก็คือ อวิหิงสา ส่วนในทศบารมีข้อที่ ๘ นั้น ได้แก่อริชชานะ คือความตั้งใจมุ่งมั่น เมื่อเทียบกันดูแล้ว ถ้อยคำจะต่างกัน ในบารมีคืออริชชานะ ความตั้งใจมุ่งมั่น แต่ว่าในทศพิธราชธรรมคือ อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ได้แก่กรุณา แต่เมื่อพิจารณาแล้วทั้ง ๒ ข้อนี้ก็มีความสัมพันธ์กัน อริชชานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้น ความตั้งใจมุ่งมั่นในเรื่องอะไร ข้อที่ควรตั้งใจมุ่งมั่นสำคัญก็คือตั้งใจมุ่งมั่นในการที่จะมีกรุณา มีความสงสาร ใครจะช่วยให้พ้นทุกข์ และปฏิบัติกรช่วยเหลือให้พ้นทุกข์ต่าง ๆ ให้ประสบความสุขต่าง ๆ ความกรุณานี้จะ

เป็นไปได้อีกก็ต้องอาศัยมือธัญฐานะ คือความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะกรุณา ซึ่งเป็น การไม่เบียดเบียนหรือจะยกเอาอวิชชาขึ้นมาเป็นที่ตั้ง ก็ต้องมีธัญฐานะ คือความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะไม่เบียดเบียนใคร เมื่อเป็นดังนี้ จึงจะทำให้เกิดการปฏิบัติไม่เบียดเบียนอันเป็นความกรุณาขึ้นได้ และเพราะความกรุณานั้นเอง ก็ทำให้มีความตั้งใจมุ่งมั่นที่จะช่วยเหลืออันเรียกว่าธัญฐานะอีกด้วย เพราะฉะนั้น ธัญฐานะ หรือ ธัญฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นทำให้เกิดกรุณา หรือจะกล่าวว่าการกระทำทำให้เกิดธัญฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นก็ได้ ก็แปลว่าทั้ง ๒ ข้อนี้จะต้องมีด้วยกัน เมื่อปฏิบัติในบารมีข้อธัญฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นก็นำให้ปฏิบัติในข้ออวิชชาความไม่เบียดเบียนหรือการกระทำนี้ด้วย หรือเมื่อปฏิบัติในข้ออวิชชา ความไม่เบียดเบียนคือความกรุณา ก็เป็นการปฏิบัติในข้อธัญฐานะ หรือธัญฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย เพราะฉะนั้น พระมหากษัตริย์ผู้ที่ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรมข้อนี้ คืออวิชชา ความไม่เบียดเบียนอันได้แก่พระราชทานพระมหากรุณาแก่ทั่วไป ก็เป็นอันว่าได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีในข้อธัญฐานะ ความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย และบุคคลทั่วไปซึ่งเป็นผู้ปกครองก็ดี เป็นผู้อยู่ในปกครองก็ดี หรือว่าใคร ๆ ทุก ๆ คนเมื่อปฏิบัติในหลักธรรมข้อนี้ คืออวิชชาความไม่เบียดเบียน คือความกรุณาดังกล่าว ก็เป็นอันว่าได้ปฏิบัติในหลักธรรมข้อบารมี คือธัญฐานะความตั้งใจมุ่งมั่นนั้นด้วย และเมื่อปฏิบัติในหลักธรรมข้อธัญฐานะความตั้งใจมุ่งมั่น ก็เป็นอันนำไปปฏิบัติในข้อ อวิชชาความไม่เบียดเบียนคือความกรุณาดังกล่าวมาด้วย อวิชชา เป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๘

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงพระเจริญด้วยพระบารมีพร้อมพระราชธรรมจรรยา ยกโดยเฉพาะในกถาธรรมคัมภีร์ คือสังฆะและธัญฐานะ เป็นส่วนอรรถสมมติ กับทั้งอีกโกธะ ความไม่โกรธ และอวิชชา ความไม่เบียดเบียน ทั้งทรงปฏิบัติหน้าที่อย่างเยี่ยมยอด เป็นรัฐาภิบาลนโยบายส่วนประทีปปฏิบัติ คือเหตุสำคัญที่นำไปเข้าถึงความเจริญในการปกครองรัฐให้วัฒนาสถาพร ดังจะพึงเห็นได้จากพระราชกรณียกิจนานัปการที่ได้ทรงปฏิบัติตลอดมา ซึ่งไม่อาจยกขึ้นแสดงสาธกด้วยกถาธรรมคัมภีร์เพียงครั้งเดียวได้ จะรับพระราชทานยกสาธกถวายเพียงบางประการเพื่อทรงพิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ เป็นเครื่องเจริญพระราชหฤทัยด้วยพระปีติโสมนัส

จากการเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรอย่างต่อเนื่องทั่วทุกภูมิภาค
ของประเทศ ทำให้สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงมีพระราชหฤทัย
มุ่งมั่นที่จะขจัดปัญหาความยากจนและล้าหลังของเกษตรกร เพื่อปรับปรุงสภาพ
ความเป็นอยู่ของราษฎรให้ดีขึ้น ได้ทรงศึกษาข้อการพัฒนาอย่างครบวงจร ที่มี
ความสำคัญต่อปัจจัยการผลิต ได้แก่ น้ำ ที่ดินทำมาหากิน ทุน ความรู้ในการเพาะ
ปลูกและเลี้ยงสัตว์ และการตลาด ในการนี้ ได้พระราชทานพระราชดำริให้จัด
ตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ใน ๖ ภูมิภาคของประเทศ
คือ

๑. ห้วยฮ่องไคร้ อำเภอคอยสะแกด จังหวัดเชียงใหม่

๒. ภูพาน อำเภอเมืองฯ จังหวัดสกลนคร

๓. เขาหินซ้อน อำเภอพนมสารคาม จังหวัดฉะเชิงเทรา

๔. อ่าวคุ้งกระเบน อำเภอท่าใหม่ จังหวัดจันทบุรี

๕. ห้วยทราย อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี

๖. พิกุลทอง อำเภอเมืองฯ จังหวัดนราธิวาส

วัตถุประสงค์ของโครงการจัดตั้งศูนย์ศึกษาการพัฒนาต่าง ๆ เหล่านี้ ก็
เพื่อศึกษา ค้นคว้า ทดลอง วิจัยปัญหาเกษตรกรรมในท้องถิ่น ทั้งด้านทฤษฎีและ
ด้านปฏิบัติ ตลอดจนแสวงหาแนวทางกับวิธีพัฒนาต่าง ๆ ที่เหมาะสมและ
สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมและการประกอบอาชีพของราษฎรที่อาศัยอยู่ใน
แต่ละท้องถิ่น เพื่อให้ราษฎรสามารถนำไปปฏิบัติได้อย่างจริงจัง เมื่อสามารถ
ค้นพบหรือค้นคิดวิธีแก้ไขปัญหาส่วนใด วิธีการหรือประดิษฐ์สิ่งใหม่ ๆ แล้ว ก็
จะจัดการ “สาธิต” ภายในบริเวณศูนย์ศึกษาการพัฒนา สำหรับปัญหาส่วนที่ยัง
ขบไม่ได้ ก็ดำเนินการศึกษาต่อไป เนื่องจากปัญหาแต่ละข้อมีความยากง่ายไม่เท่ากัน

ในที่สุดประชาชนในท้องถิ่น ตลอดจนที่มาจากท้องถิ่นใกล้เคียงก็สามารถ
เดินทางมาศึกษาดูงานวิทยาการแผนใหม่จากงานสาธิตการพัฒนาเบ็ดเสร็จ ซึ่งจะ
ทำให้ทราบถึงวิธีการจะทำมาหากินให้มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น นอกจากนั้นยังสามารถ
เข้าฝึกอบรมทั้งในด้านการเกษตรอุตสาหกรรมในครัวเรือน และด้านศิลปอาชีพ
พิเศษ กิจกรรมทั้งหมดของศูนย์ศึกษาการพัฒนาทุกแห่งจะมีลักษณะคล้ายพิพิธ-
ภัณฑ์ธรรมชาติวิทยาที่มีชีวิต ซึ่งนักเรียนนักศึกษา และผู้ที่สนใจทั่วไป สามารถ

เดินทางไปชมในแง่การทัศนศึกษานอกสถานที่ ตลอดจนพักผ่อนหย่อนใจไปในโอกาสเดียวกัน ภารกิจหลักอีกประการหนึ่งก็คือการกระจายผลที่ได้จากการศึกษาในรูปของวิธีการพัฒนาไปสู่ท้องถิ่นอื่น ๆ ในภูมิภาคเดียวกัน จนกระทั่งขยายแผ่กระจายวงกว้างออกไปเรื่อย ๆ หากพบว่าพื้นที่ใดในแต่ละภาคประสบปัญหา มากและอาจมีลักษณะแตกต่างกันก็อาจพิจารณาจัดตั้งศูนย์สาขาขึ้น โดยได้รับการสนับสนุนในทุก ๆ ด้านจากศูนย์ใหญ่ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริต่าง ๆ กระจายกันอยู่ตามท้องถิ่นทั่วทั้งประเทศประมาณ ๑,๐๐๐ โครงการ โครงการเหล่านี้ครอบคลุมกิจกรรมการพัฒนาสาขาต่าง ๆ ไว้ทุกด้าน ได้แก่

๑. การพัฒนาแหล่งน้ำธรรมชาติและชลประทาน
๒. การส่งเสริมการเกษตรและการพัฒนาอาชีพ
๓. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ
๔. การพัฒนาการจัดสรรที่ดิน
๕. การพัฒนาการติดต่อสื่อสาร
๖. การสาธารณสุข โดยเน้นการป้องกันและรักษาสุขภาพอนามัย
๗. การให้การศึกษาโดยให้ฝึกอบรมอาชีพแก่เกษตรกร

โครงการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริส่วนใหญ่ตั้งอยู่ในพื้นที่ยากจนและห่างไกลความเจริญ กระจายกันอยู่ในเขตพื้นที่ ๕๖ จังหวัดของประเทศไทยประมาณ ๑ ใน ๑๐ ของหมู่บ้านทั่วประเทศ หรือประมาณ ๔,๐๐๐ หมู่บ้าน ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาแหล่งน้ำ อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เป็นเนื้อที่เพาะปลูกทั้งสิ้นถึง ๒,๕๐๐,๐๐๐ ไร่

โครงการน้ำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามพระราชดำริ ตามที่กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในและกองทัพบก ในฐานะหน่วยงานหลักในการประสานงานกับทุกส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ และภาคเอกชน เพื่อสนองตอบพระราชดำริของสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ในการแก้ไขปัญหาสภาวะการขาดแคลนน้ำอย่างเร่งด่วนของประชาชนภาคตะวันออกเฉียงเหนือในฤดูแล้งที่ผ่านมา นี้ เกิดขึ้นด้วยพระมหากรุณาธิคุณของสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ที่ทรงมีสายพระเนตรอันยาวไกล พระองค์ได้ทรงเล็งเห็นความสำคัญของภาคอีสานในด้านยุทธศาสตร์ของประเทศ และเกี่ยวกับ

ปัญหาความเดือดร้อนเนื่องจากความแห้งแล้งขาดแคลนน้ำ พระองค์จึงทรงมีกระแสพระราชดำริต่อผู้บัญชาการทหารบก เมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๐ ถึงความห่วงใยพสกนิกรภาคอีสานและได้ทรงมอบให้กองทัพบกในฐานะที่เป็นส่วนราชการที่มีกำลังพล และอุปกรณ์พร้อมมูลอยู่แล้ว ทำหน้าที่เป็นหน่วยหลักในการประสานงานกับทุกส่วนราชการรัฐวิสาหกิจและภาคเอกชน เพื่อดำเนินการให้ความช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนโดยเร่งด่วนเฉพาะหน้าและดำเนินการช่วยเหลือพัฒนาภาคอีสานอย่างต่อเนื่องต่อไป ซึ่งจากผลการดำเนินการช่วยเหลือเฉพาะหน้าดังกล่าวระหว่างปลายเดือนมีนาคม เมษายน และได้สิ้นสุดการช่วยเหลือเมื่อปลายพฤษภาคม ๒๕๓๐ ปรากฏว่าได้รับผลสำเร็จ สามารถบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชนลงในระดับที่น่าพอใจอย่างยิ่ง และได้รับความร่วมมือจากหน่วยงานทั้งภาครัฐบาลและภาคเอกชนทุกหน่วยงานเป็นอย่างดี เพื่อให้การช่วยเหลือพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นไปอย่างต่อเนื่อง สามารถแก้ไขปัญหการขาดแคลนน้ำได้อย่างถาวรตลอดไป กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในกองทัพบก และทุกส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจที่เกี่ยวข้อง จึงได้ร่วมกันจัดทำแผนงานหลักเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือขึ้นโดยกำหนดหัวระยะเวลาของการพัฒนา ๕ ปี และจะเริ่มการดำเนินงานตั้งแต่ปลายปี ๒๕๓๐ เป็นต้นไป ทั้งนี้ เพื่อเป็นการสนองพระราชดำริของสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าอย่างต่อเนื่องจากการช่วยเหลือเร่งด่วนเฉพาะหน้าดังกล่าวแล้ว

ด้วยน้ำพระราชหฤทัยของสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ดังได้กล่าวมาแล้วจึงก่อให้เกิดโครงการน้ำพระทัยจากในหลวง ตั้งแต่วันที่ ๒๕ มีนาคม ๒๕๓๐ กองทัพบกได้ระดมทรัพยากรทั้งกำลังพล ยานพาหนะ และอุปกรณ์ต่าง ๆ ของหน่วยทหารในพื้นที่ กองทัพภาคที่ ๒ และจากส่วนราชการให้การช่วยเหลือบริการน้ำอุปโภคบริโภคแก่ประชาชน รวมทั้งร่วมกับส่วนราชการต่าง ๆ ดำเนินการพัฒนาแหล่งน้ำ ด้วยการขุดเจาะบ่อน้ำบาดาล ขุดลอกหนองบึง สูบน้ำจากแหล่งน้ำ และดำเนินการการทำฝนเทียมเป็นต้น สามารถบรรเทาความเดือดร้อนแก่ราษฎรในปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่ออุปโภคบริโภคลงไปชั้นหนึ่ง

แต่เพื่อเป็นการสนองพระราชดำริให้การช่วยเหลือแก่พี่น้องชาวอีสานเป็นไปอย่างต่อเนื่อง ส่วนราชการต่าง ๆ รวมทั้งภาคเอกชนจึงได้ร่วมกันจัดทำ

แผนงานหลักเพื่อดำเนินการพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อแก้ไขภาวะขาดแคลนน้ำ โดยเฉพาะน้ำอุปโภคและบริโภค ให้เพียงพอแก่ราษฎรในพื้นที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนืออย่างถาวรตลอดไป และบรรเทาความเดือดร้อนเกี่ยวกับน้ำเพื่อใช้ในการเกษตรในห้วงฤดูแล้งหรือสภาพฝนทิ้งช่วง วัตถุประสงค์อีกประการ เพื่อรวบรวมและประสานการพัฒนาแหล่งน้ำของหน่วยงาน และจังหวัดต่าง ๆ ให้เป็นแผนรวมของการพัฒนาแหล่งน้ำในภาคตะวันออกเฉียงเหนือเพียงแผนเดียว และเพื่อฟื้นฟูป่าไม้และสิ่งแวดล้อมให้เอื้ออำนวยต่อการอนุรักษ์ดินและน้ำและกำหนดเป้าหมายการดำเนินการพัฒนาภาคอีสานเป็นระยะ ๕ ปี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๐-พ.ศ. ๒๕๓๕ ในลักษณะโครงการเบ็ดเสร็จ สมบูรณ์เป็นระบบเพื่อพัฒนาภาคอีสานให้บังเกิดความอุดมสมบูรณ์ โดยใช้ชื่อโครงการว่า “โครงการน้ำพระทัยจากในหลวง เพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ตามพระราชดำริ”

แผนงานหลักโครงการน้ำพระทัยจากในหลวงเพื่อพัฒนาภาคตะวันออกเฉียงเหนือตามพระราชดำรินี้ จะสามารถดำเนินการให้บรรลุผลตามวัตถุประสงค์ตามที่วางไว้ได้อย่างแน่นอน หากส่วนราชการต่าง ๆ รวมทั้งผู้ที่เกี่ยวข้องกับความสุขของราษฎรทั้งหมดได้ร่วมกันปฏิบัติหน้าที่อย่างจริงจังและมุ่งมั่นอย่างแท้จริงที่จะให้ประชาชนในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีความอยู่ดีกินดี มีความสุขตามอัธยาศัย ปัญหาความแห้งแล้งและขาดแคลนน้ำจะคลี่คลายเบาบางลงหรือหมดสิ้นไป และอนาคตอันใกล้นี้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือจะมีแต่ความเขียวชอุ่มชุ่มชื้นสมบูรณ์ด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหารตลอดไป

โครงการบรรเทาน้ำท่วมกรุงเทพมหานครและปริมณฑลอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จากการที่เกิดน้ำท่วมใหญ่ในเขตกรุงเทพมหานครและพื้นที่ปริมณฑลในปี พ.ศ. ๒๕๑๘, ๒๕๒๑, ๒๕๒๓ และ ๒๕๒๖ ทำให้ทรัพย์สินและพืชผลจำนวนมากของประชาชนตลอดจนสิ่งก่อสร้างต่าง ๆ ได้รับความเสียหาย สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงห่วงใยต่อปัญหาน้ำท่วมดังกล่าวเป็นอย่างยิ่ง จึงทรงศึกษาและค้นคว้าหาแนวทางแก้ไขพร้อมกับพระราชทานแนวพระราชดำริแก่เจ้าหน้าที่หน่วยงานต่าง ๆ ให้ร่วมกันแก้ไขปัญหาน้ำท่วมพื้นที่กรุงเทพมหานครและพื้นที่ปริมณฑล ตามแนวพระราชดำริที่สำคัญ ดังนี้

- ควรเร่งระบายน้ำทางด้านทิศตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ในฤดู

น้ำหลากให้ไหลออกสู่อ่าวไทย โดยผ่านตามคลองต่าง ๆ และในขณะเดียวกัน ให้ควบคุมน้ำจากพื้นที่ด้านทิศตะวันออกที่ไหลเข้าสู่ใจกลางกรุงเทพมหานครให้เหลือน้อยลงด้วย

- จัดให้มีเขตพื้นที่สีเขียวในเขตพื้นที่บริเวณปริมณฑลทางด้านทิศตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ซึ่งพื้นที่สีเขียวดังกล่าวนี้ จะสามารถแปรสภาพเป็นทางระบายน้ำฉุกเฉินออกสู่อ่าวไทยได้ตามที่ต้องการ

- สร้างระบบป้องกันน้ำท่วมในเขตชุมชนของกรุงเทพมหานครให้สมบูรณ์

- สร้างสถานที่เก็บกักน้ำตามจุดต่าง ๆ ในเขตกรุงเทพมหานครตามความเหมาะสม

- ขยายทางน้ำหรือเปิดทางน้ำในจุดที่ผ่านทางหลวงหรือทางรถไฟ เพื่อให้ระบายน้ำจำนวนมากให้สะดวก

หน่วยราชการที่เกี่ยวข้อง มีกรุงเทพมหานคร กรมชลประทาน กรมทางหลวง และการรถไฟแห่งประเทศไทย ได้ร่วมกันศึกษาถึงแนวทางและวิธีการแก้ไขปัญหาน้ำอย่างละเอียดแล้วทำการก่อสร้างระบบการแก้ไขและป้องกันน้ำท่วมในบริเวณต่าง ๆ เพื่อสนองพระราชดำริ ได้แก่การขุดลอกคลองสำหรับระบายน้ำออกสู่อ่าวไทยให้สะดวกจำนวนหลายสาย ก่อสร้างคันกั้นน้ำและปรับปรุงถนนสายต่าง ๆ เป็นคันกั้นน้ำทางด้านทิศตะวันออกของกรุงเทพมหานคร ก่อสร้างโรงสูบน้ำช่วยสูบน้ำออกสู่อ่าวไทยและโรงสูบน้ำตามคลองต่าง ๆ ตลอดจนการสร้างอาคารบังคับน้ำตามคลองและที่กั้นกั้นน้ำหลายแห่ง เป็นต้น ในปัจจุบันแต่ละหน่วยราชการได้ดำเนินการก่อสร้างแล้วเสร็จตามโครงการ สามารถบรรเทาปัญหาการเกิดน้ำท่วมในเขตพื้นที่ส่วนใหญ่ได้ดี ไม่ปรากฏน้ำท่วมขังอยู่นานนับเดือนเหมือนกับสภาพน้ำท่วมที่เกิดในปีต่าง ๆ ที่ผ่านมา

โครงการปรับปรุงบึงมักกะสัน ได้พระราชทานพระราชดำริให้จัดทำโครงการบำรุงบึงมักกะสัน ที่ทรงเรียกว่า "เป็นโครงการแบบคนจน" ทรงโปรดให้พัฒนาเฉพาะในส่วนที่จำเป็นจริง ๆ เท่านั้น โดยรักษาสภาพแวดล้อมในบางส่วนไว้เพื่อจะได้ไม่ต้องลงทุนเป็นจำนวนมหาศาล ซึ่งปรากฏว่าสามารถพัฒนาแหล่งน้ำให้มีสภาพแวดล้อมดีขึ้น และใช้เป็นตัวอย่างในการพัฒนาแหล่งน้ำอื่น ๆ

ในลักษณะเดียวกัน

สรุปความว่า ภารกิจหลักของโครงการฯ นี้ ในฤดูแล้งคือการกำจัดน้ำโสโครกด้วยผักตบชวา ส่วนในฤดูฝนให้ทำหน้าที่เก็บกักน้ำและระบายน้ำส่วนเกินสำหรับกิจกรรมได้แก่การใช้ผักตบชวาทำปุ๋ยหมัก เชื้อเพลิง เยื่อสาร ตลอดจนการส่งเสริมการปลูกผักน้ำชนิดต่าง ๆ เช่น ผักบุ้ง และการปรับปรุงคุณภาพน้ำให้สามารถเพาะเลี้ยงปลาน้ำจืดได้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงห่วงใยปัญหาการจราจรในกรุงเทพมหานคร ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม ให้อัญเชิญพระราชกระแสมายังกรมตำรวจ ว่าทรงมีพระราชประสงค์ไม่ให้มีการปิดถนนตลอดแนวเสด็จฯ ขอแต่เพียงอำนวยความสะดวกต่อขบวนเสด็จก็เพียงพอแล้ว ด้านตรงข้ามกับทางขบวนเสด็จฯ ก็ยังเปิดให้มีการจราจรเป็นปกติ ส่วนด้านขบวนเสด็จฯ ต้องผ่านนั้น ก็ได้มีการอำนวยความสะดวกให้ขบวนได้ผ่านไปอย่างเรียบร้อยเท่านั้น ไม่ได้มีการปิดกั้นการจราจรแต่อย่างใด

สรุป เหตุผลประการเดียวที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมุ่งมั่นบำเพ็ญพระราชภารกิจอย่างทรากตรำเหน็ดเหนื่อยทั้งพระวรกายและพระราชหฤทัยอยู่ตลอดเวลาเกือบ ๔๐ ปีมาแล้ว เพื่อทรงพระมหากรุณาช่วยแก้ไขปัญหาพื้นฐานต่าง ๆ เพื่อยกฐานะความเป็นอยู่ของพสกนิกรที่ยากไร้ในชนบท แม้แต่ชาวต่างประเทศก็นึกไม่ถึงว่า ในโลกปัจจุบันยังมีพระมหากษัตริย์อยู่พระองค์หนึ่ง ผู้ทรงอุทิศพระองค์ทรงงานหนักถึงเพียงนี้ เหตุผลของพระองค์ท่านนั้นคือ เพื่อความร่มเย็นเป็นสุขของประชาชนทุกรูปทุกนาม สมดังพระราชปณิธานที่ทรงประกาศเป็นปฐมบรมราชโองการว่า "เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม"

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พระบรมราชโอรส พระราชธิดา พร้อมทั้งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา ก็ได้ทรงโดยเสด็จพระราชดำเนินในพระราชธรรมจริยาเพื่อประโยชน์แห่งประชากรทุกประการ ดังนั้น ความสัมพันธ์ระหว่างสถาบันพระมหากษัตริย์และพสกนิกรชาวไทย ซึ่งสนิทแน่นแฟ้นมาแต่โบราณกาล จึงดำรงอยู่และทวียิ่งขึ้น ฝ่ายประชาชนชาวไทย

ตั้งมั่นอยู่บนพื้นฐานของความจงรักภักดีศรัทธาเชื่อมั่น ด้วยความสำนึกในพระ-
 มหากษัตริย์คุณเป็นพันประมาณ ฝ่ายพระมหากษัตริย์ตั้งมั่นอยู่ในพระมหา-
 กษัตริย์คุณอันไม่มีที่สิ้นสุดด้วยน้ำพระราชหฤทัยและพระราชกรณียกิจประกอบไป
 ด้วยทศพิธราชธรรม และพระราชธรรมจรรยาทั้งปวง ดังที่รับพระราชทานยกสาธก
 ถวายในกถามรรคนี้ เป็นส่วนปรหิตปฏิบัติ รัฐาภิบาลนโยบาย ๒ ข้อ คือ
 อักโกระความไม่โกรธ และอวิหิงสาความไม่เบียดเบียน ประกอบด้วยสังฆะและ
 อธิษฐาน จึงนับเป็นบุญยิ่งของประชาชนชาวไทยที่ได้มีพระมหากษัตริย์ผู้ทรง
 พระคุณอันประเสริฐ ทรงดูแลสอดส่องสุขทุกข์ส่งเสริมการปฏิบัติหน้าที่ของรัฐบาล
 อีกทางหนึ่ง ทั้งนี้เพื่อพระราชประสงค์ยิ่งใหญ่ คือเพื่อความอยู่ดีกินดีของพสก-
 นิกรชาวไทยเป็นสำคัญ

อักโกระความไม่โกรธ ประกอบด้วยสังฆะความจริง และอวิหิงสาความ
 ไม่เบียดเบียนประกอบไปด้วยอธิษฐาน นับว่าเป็นรัฐาภิบาลนโยบายส่วนปรหิต
 ปฏิบัติ จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๓

พระราชธรรมจรรยาส่วนอถตสมบัติ สังฆบารมี อธิษฐานบารมี และ
 ส่วนปรหิตปฏิบัติคืออักโกธราชธรรม อวิหิงสाराชธรรม เป็นรัฐาภิบาลนโยบาย
 ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสิริมงคลอันพิเศษมีเอกเทศดังได้รับพระราชทานถวายวิสัยนามาฉะนี้
 สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ได้ทรงอบรมพระองค์ให้ทรงสม-
 บูรณ์ด้วยธรรมเป็นมงคลวิเสสส่วนอถตสมบัติ ทรงดำรงราชไมตรีปกครอง
 อภิบาลประเทศชาติประชาชนโดยธรรม เป็นมงคลวิเสสส่วนรัฐาภิบาลนโยบาย
 ให้วัฒนสถาพรในทุกทาง ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่าง เพื่อให้ประเทศ
 ชาติไทยนี้เจริญด้วยอายุ วรรณ สุข พล ธนสารสมบัติทั้งปวง เป็นส่วนปรหิตปฏิ-
 บัติ แม้ในทางศาสนจักรก็ได้ทรงปฏิบัติในฐานะทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก
 โดยควรทุกประการ ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษาปีนี้ ได้ทรงพระกรุณา
 โปรดสถาปนาสมณศักดิ์พระราชทานเลื่อนและตั้งสมณศักดิ์ใหม่ และได้ทรง
 บำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานสังกหวัดถุในสงฆ์ ในบุคคล โดยน่านับการ ตลอด
 กาละทั่วเทศะทั้งปวง ประชาชนทั้งชาติกับทั้งคณะสงฆ์ ต่างระลึกสำนึกในพระ-
 มหากษัตริย์คุณพันประมาณ ถึงวันมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ
 ๖๐ พรรษาปีนี้จึงพร้อมกันเฉลิมฉลองทั่วประเทศยิ่งใหญ่เป็นพิเศษ แสดงความ

จงรักภักดีด้วยวิธีต่าง ๆ โดยคณะรัฐบาลอำนาจการมีอาทิ ขอพระราชทานพระ-
 มหากรุณา หล่อพระพุทธรูปปฏิมาสุคนธ์แต่จะมีพระราชดำริ ได้ทรงมีพระราชดำริ
 ประกอบด้วยพระราชศรัทธาปสาทะที่จะหล่อพระพุทธรูปประจำพระชนมวาร
 วันพระบรมราชสมภพตามโบราณราชประเพณี เป็นพระพุทธรูปยืนปางห้าม-
 ญาติ ขนาด ๘ นิ้ว หล่อด้วยเงินล้วนกะไหล่ทอง และพระพุทธรูปมหามงคล
 เฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ โดยอนุโลมราชประเพณีในรัชกาลก่อน ๆ ซึ่งมี
 การทรงหล่อ พระพุทธรูปประจำพระชนมพรรษา มีจำนวนตามพระชนมพรรษา
 แต่ในครั้งนี้นำไปรดเกล้าฯ ให้หล่อองค์เดียว เป็นพระพุทธรูปขนาดหน้าพระเพลา
 ๑๘ นิ้ว เท่ากับพระกัณฑ์ประ (หนึ่งศอกของพระองค์) เป็นพระพุทธรูปแบบพระ
 พุทธนวราชบพิตร แต่โปรดเกล้าฯ ให้เป็นพระพุทธรูปปางสมาธิและกะไหล่ทอง
 และได้ทรงบรรจุประดิษฐานพระพุทธรูปผงพิมพ์จิตรลดาด้วยพระองค์เองไว้ที่
 ฐานบัวบัลลังก์ พระพุทธรูปทั้ง ๒ องค์นี้ ได้เสด็จฯ ทรงเททองหล่อ เมื่อวันที่ ๑๐
 สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม พระพุทธรูป
 มหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบนี้ ได้ประดิษฐานคู่กับพระสัมพุทธพรรณี
 ในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม และรัฐบาลจะได้กราบบังคมทูล ขอพระ-
 ราชทานโดยเสด็จพระราชกุศลถวายฉัตรทองคำ ๑ คู่ พุ่มทองเงิน ๑ คู่ ถวายเป็น
 พระบรมราชานุสรณ์แห่งมหามงคลพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ตั้งถวายเป็น
 พุทธบูชาในพระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เป็นสักขีแห่งความจงรักภักดี
 ของปวงชนชาวไทยทั่วประเทศ (ในวันที่ ๗ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐)

ได้เสด็จพระราชดำเนินประกอบพระราชพิธีฉลองสมโภชพระพุทธรูป
 ประจำพระชนมวาร พระพุทธรูปมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ และ
 พระไตรปิฎกฉบับสังคายนามหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ณ พระ-
 อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในวันที่ ๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐

อนึ่ง ได้เตรียมจัดหน้าที่ทำพิธีพลีกรรมจากแหล่งน้ำศักดิ์สิทธิ์ที่มีชื่อเป็น
 มงคล ๑๐๓ แห่งทั่วพระราชอาณาจักรที่ประชาชนเคารพนับถือกันมาแต่โบราณ-
 กาล ทำพิธีพลีกรรมพร้อมกันในวันธงชัย คือวันพุธที่ ๑๑ พฤศจิกายน พุทธศักราช
 ๒๕๓๐ เวลา ๑๓.๓๐ น. และได้ัญเชิญมารวมประกอบรัฐพิธีเสกน้ำพระพุทธรมนต์
 ศักดิ์สิทธิ์ ณ พระวิหารหลวง วัดสุทัศนเทพวราราม กรุงเทพมหานคร ในวันธงชัย

คือวันพุธที่ ๒ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๐ เวลา ๑๓.๓๐ น. มีสมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกเป็นองค์ประธาน พร้อมด้วยสมเด็จพระราชาคณะและพระภิกษุสงฆ์ รวม ๖๑ รูป และในวันเสาร์ที่ ๕ ธันวาคม อันเป็นวันมหาอุคคฆตพิเศษเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๕ รอบ กระบวนอิสริยยศได้แห่อัญเชิญน้ำพระพุทธรูปมณฑลศักดิ์สิทธิ์ จากวัดสุทัศนเทพวราราม ไปยังมณฑลพิธีพระที่นั่งชัยมังคลาภิเษก ท้องสนามหลวง และได้ขอพระราชทานพระมหากรุณาธิคุณเสด็จออกมหาสมาคม ณ พระที่นั่งชัยมังคลาภิเษก ท้องสนามหลวง เพื่อทรงรับน้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมถวายชัยมงคล และทรงรับทูลเกล้าฯ ทูลกระหม่อมถวายน้ำพระพุทธรูปมณฑลศักดิ์สิทธิ์ลงในพระครอบมูรธาภิเษกที่ทรงถือจากผู้แทนปวงชนชาวไทยในช่วงเวลาเช้า

นอกจากนี้ ยังมีกิจที่ประกอบกระทำน้อมเกล้าฯ ถวายอีกมาก เช่น จัดให้มีการบวชพระ การปฏิบัติธรรมเฉลิมพระเกียรติพระมหाराชแห่งสยาม การวิ่งลอยฟ้าเฉลิมพระเกียรติซึ่งมีผู้เข้าร่วมจำนวนเป็นแสน ยิ่งใหญ่อย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน เป็นการเปิดสะพานพระราม ๘ อันเป็นสะพานที่มีช่วงกลางยาวที่สุดในโลก สวนหลวง ร. ๘ สวนเฉลิมพระเกียรติสร้างน้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมถวายในมหามงคลสมัยพิเศษนี้ มีการตกแต่งประทีปรงทิวดวงามสว่างไสวไปทั่วทุกหนทุกแห่ง อีกทั้งการบำเพ็ญกุศลสาธารณประโยชน์นานา น้อมเกล้าฯ น้อมกระหม่อมถวายด้วยจิตใจเทิดทูนศรัทธาจงรักภักดีในสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงคุณอันประเสริฐ ทรงเป็นองค์เอกอัครศาสนูปถัมภก ตั้งสัจจาธิษฐานเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วยจิตใจน้อมถวาย ถวายพระพรชัยมงคล

โยธ ปลายจตุรทิศ

เทวสุทธานมูปริ

ตีสพุทธสเก มงก-

รุตตมวสุสมงคเด

มิกสิรสสุ ธนุวาค-

มสุส ทิเน ว ปลายเม

ปรมิโนโท มหาภูมิ-

พลอดุลยเตชวา

มหิตลาธิเปสสุโร

รามาริปติ จกุกิ โส

นรปตินุทสุยามินุทา-

ธีราชปรโม ตถา

นาถปวิศตสวุหโย

คุณเสฏโฐ ชนุตตโม

— นวมินุโท มหาราชา สฏฺญยทุเทสิทวสุสิโก
 เทวจตุตทาฬีสวสุธานี รชชํ กาวเรติ โสตุถินา
 วันที่ ๕ ธันวาคม มิคสิรมาส พุทธศักราช ๒๕๓๐ ปีมะโรง อันเป็น
 อุดมมงคลนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศร-
 รามาธิบดี จักรีนฤพดินทร สยามินทราธิราช บรมนาถบพิตร ผู้ทรงพระคุณอัน
 ประเสริฐสูงสุดแห่งนครชน พระมหाराชเจ้าจอมไผท รัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระ-
 ชนมพรรษาครบ ๕ รอบ ทรงครองราชสมบัติมาโดยสวัสดิ์ ๔๒ โดยปี

ธมฺมราชา	ปิตุราชา	สพฺพททยยาภิmaniโต
รฎฺฐาภิपालโนบาย		ปยุตฺโต ธมฺมปิตุตํ
ทานํ สีลํ ปริจฺจจาโค		อาชฺชวํ มทฺทวํ ตโป
อกฺโกโร อวิหีสา จ		ขนฺติ จ อวิโรธนํ
ทสิเม เกนจิ สกฺกา		ตสฺสตุตเนว ปสฺสิตุํ
สพฺพเพสํ ชายเต เปมํ		ธมฺมราชา สภคฺตํ

พระธรรมราชา พระราชาผู้ทรงธรรม พระปิตุราชา พระราชาผู้ทรง
 เป็นพระบิดา เป็นพระพ่อเมือง อันชาวไทยทั้งปวงนับถือเทิดทูน ทรงประยุกต์
 ธรรมและความเป็นบิดาในรัฐาภิपालโนบาย ธรรม ๑๐ ข้อเหล่านี้ คือ ทาน สีล
 จาคะ สละบริจาค อาชชวะ ความตรง มัททวะ ความอ่อนโยน ตบะ ความเพียร
 ปฏิบัติหน้าที่ อักโกระ ความไม่โกรธประกอบด้วยเมตตา อวิหิงสา ความไม่
 เบียดเบียนประกอบด้วยกรุณา ขันติ ความอดทน อวิโรธนะ ความไม่ผิด อัน
 ไคร ๆ อาจเพื่อเห็นในพระองค์แห่งพระราชานั้น ความรักพร้อมทั้งความภักดี
 จึงเกิดแก่ประชาชนทั้งปวงในพระธรรมราชา

เตหิ เตหิ วิเสเสหิ	कुณैहि	प्रणिमन्तिโต
จिरญชีวี มหาราชา	सुखपुत्तโต	อนามโย
ยสสา เตชวา จาปี	वत्तयन्तो	नरुत्तโม
สทา ภทรานि สมฺปสฺสํ	จिरํ	रชเช
		ปติญฺจตุ

ขอสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงประดับด้วยพระคุณสมุ-
 ทย์อันพิเศษนั้น ๆ ทรงพระชนมพรรษาช้านาน ทรงพระสำราญสมบุรณ์พระ
 อนามัย ทรงพระเจริญด้วยพระราชอิสริยยศเดชาานุภาพ ทอดพระเนตรเห็นแต่
 กิจการอันเจริญเป็นนิตยกาล เสด็จสถิตช้านานในพระราชมหาศววรรษย์ ปกครอง
 ราชสิมามณฑลให้สมบุรณ์สมพระราชประสงค์

ลำดับนี้ พระสงฆ์ผู้ได้มาในมหามงคลกาลนี้ มีสมเด็จพระสังฆราช
 สกลมหาสังฆปริณายกเป็นประธาน มีสมานฉันท์ตั้งสัตยาธิษฐาน ขอพรพระศรี-
 รัตนตรัยที่ปรากฏเป็นมงคลสูงสุดของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย ประสิทธิ์ถวาย
 แด่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า

อรหันต์ สมมาสัมพุทธะ

อุตุตมัม ชมมมชฌนคา

มหาสงฆ์ ปโทเชติ

อิเจตัม รตนตตยัม

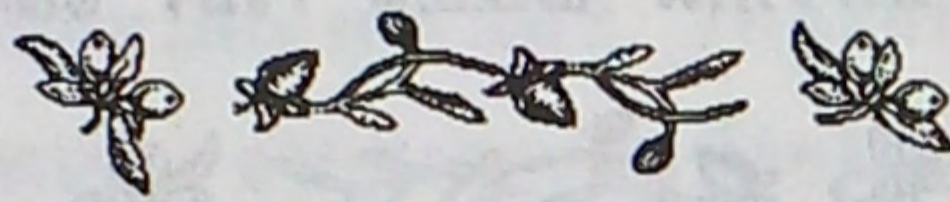
พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ธรรมอันสูงสุด ยังพระสงฆ์
 หมู่ใหญ่ให้เบิกบานตื่นจากกิเลสนิทรา นี้จักว่าพระรัตนตรัย คือวัตถุอันประเสริฐ
 ให้เกิดความดี ๓ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้
 เลื่อมใสด้วยเดชาานุภาพพระศรีรัตนตรัยคลบ้นดาล ขออุปัทวันตรายและอุปสรรค
 ศัตรูทั้งหลายจงอย่าบังเกิดถูกต้องพ้องพานซึ่งไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ ในกาล
 ไหน ๆ จงบาราศไกลด้วยประการทั้งปวง ความเป็นผู้ไม่มีโรคความสุขสำราญ
 ความเป็นผู้มีอายุช้านาน และความบริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่ง
 วิบุลผลนั้น ทั้งสุขโสมนัสสวัสดิ์ในที่ทุกสถาน จงเกิดมี จงเป็นไป แด่สมเด็จพระ
 บรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงอภิบาลไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ กับทั้ง
 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชชนนี พระราช-
 โอรสธิดา พระบรมราชวงศ์ และคณะรัฐบาลมุขอำมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์
 ทหารพลเรือนตำรวจ พสกนิกรประชาราษฎร สมณชีพราหมณ์ ขอเทพเจ้าทั้ง
 หลายทั่วจักรวาลผู้สถิตอยู่ในไทยสยามรัฐมณฑล จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลรักษาสกล-
 ไทยสยามรัฐสีมาอาณาเขต ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงเป็นองค์
 พระประมุข ค้ำยันนำเข้าไปใกล้ซึ่งอิฏฐวิบุลผลอันเป็นहितานุहितประโยชน์ คอย
 ป้องกันซึ่งสรรพโทษ อันไม่เกื้อกูลแก่ความเจริญอย่าให้เกิดมี

สิทฺธมตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
เอตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต

สิทฺธมตฺตฺตฺตฺตฺต
อิทํ ผลํ
สมปฺปทาณเจตฺตฺต

ขอผลที่กล่าวนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์
แค่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้มีพระราชมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้
สมพระบรมราชประสงค์ทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในพระมงคลวิเสสภวา เป็น
ปสาทนียมังคลานุโมทนา เอวํ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

เป็นมณฑลเทศาภิบาล
บุชฌิมวิสาขมา
ธรรมะ
ปฐกัมม
กสิกรรม
เกษตร
ไม้ดอกไม้
กสิกรรม
เป็น
เกิดใน
ประเทศ
ประเทศ
เป็น
ปี
วัน

พระมงคลวิเสสกถา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

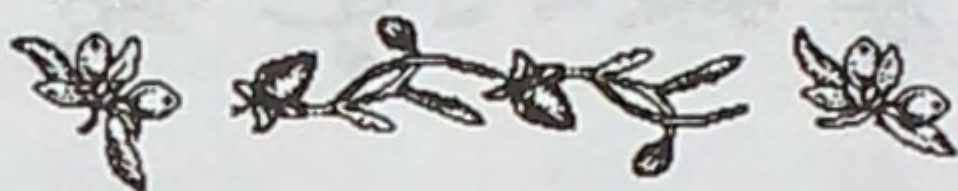
วัดบวรนิเวศวิหาร

รับพระราชทานถวาย

ในพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา

ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย พระบรมมหาราชวัง

วันจันทร์ที่ ๖ ธันวาคม ๒๕๓๑ เวลา ๑๒.๐๐ นาฬิกา

นม ตสุส ภควโต อรหโต สมุมาสมุพุทธสุส.

โยธ ปญจสตาริก-

เอกศีสสเก มงฺก-

มิกสิรสสุส ธนฺวาค-

ปรมิโนโท มหาภูมि-

มหิตลาธิเปสฺสโร

นรปติโนทสุยามินุทา-

นาถปวิตฺตสวฺหโย

นวมินุโท มหาราชา

ติจฺจตาพีสวสุธานี

เทวสทสุธานมุปริ

รุตฺตมวสุสมงฺกเล

มสุส ทิเน ว ปญฺจเม

พลอตุลฺยเตชวา

รามาริปีติ จกฺกโก

ธิราชปรโม ตถา

คุณเสฏฺโฐ ชนฺตฺตโม

ปฺญฺณเมกสฺสญฺจิวสุสิโก

รชฺชํ กอารติ โสตุถินา-ติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาในพระมงคลวิเสสกถา ฉลองพระ-
เดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี เป็นปสาทนียกถามังคลานุโมทนา ในพระ-
มหามงคลสมยาภิลักขิตกาล เฉลิมพระชนมพรรษาสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสม-
ภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพระราชปรารภมหาสิริมงคลวาระนี้ ที่
ตรงกับมงคลสุริยคติทินกาลแห่งพระบรมราชสมภพครบ ๖๑ พระชนมพรรษา

โปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้กำหนดพระราชพิธีการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
ล้วนเป็นมงคลวิเศษเหตุแห่งสรรพสุภมบุญอคุณผล อาทิทานมัย สีมัย ภาวนามัย
บุญกิริยาเป็นไปในพระพุทธานุภาพ อติศยอนุตตรบุญเขต ประกอบด้วย
สมณเพศบริษัทเป็นต้น ทรงแผ่พระราชกัลยาณจิตถวายส่วนพระราชกุศล อุทิศ
ส่วนพระราชกุศล พระราชทานส่วนพระราชกุศล ในอดีตพระมหากษัตริยาธิ-
ราชเจ้าทุกพระองค์ ในเทวนิกรทุกสถาน ในทุกพระองค์ ทุกท่านผู้อภิบาลป้องกัน
รักษาพระมหाराชาธิราชเจ้าและสถาบันทั้งปวง ทรงแผ่พระราชกุศลด้วยพระมหา-
กรุณาธิคุณใหญ่หลวง เพื่อความเจริญความเกษมสุขสวัสดิ์ไปในพระราชวงศ์มูข
มหาอมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์สมณะชีพราหมณ์อาณาประชาราษฎร์ทั่วทั้งนั้น
พระราชกุศลย่อมประมวลกันเป็นมงคลวิเศษ เหตุให้ทรงได้รับไมตรีหิโตปเทศ
กัลยาณจิตน้อมถวายพระพรชัย จากสรรพเทพน้อยใหญ่และมนุษย์ ให้ทรงบริ-
สุทธิสถาพรในพระสิริราชย์มหิสวรรยาธิปัตย์ เจริญพระชนมายุพระราชสิริ-
สวัสดิ์เกษมจากสรรพโรค สรรพอุปัทวันตราย

อนึ่ง พระราชกุศลทั้งหลายที่ทรงบำเพ็ญแล้วด้วยดี ย่อมเป็นบุญราศี
บุญนิธิสุขุบาย มงคลวิเศษปโยคสมบัติ วิวัฒน์ให้สัมฤทธิ์อริฏฐกันตมนาปผล คืออายุ
วรรณะ สุข ยศ สวรรค์ สมด้วยนิคมคาตาประพันธ์แห่งพระสูตรพุทธภาษิตตรัส
ประทานโอวาทแก่นาถปิณฑิกกถุหบดีว่า

อายุ วรรณ ยศ กิตติ สัคค ออกจากกลิ่นดี
รติโย ปตฺถยานน อูพารา อปราปรา

เป็นต้น มีความว่า เมื่อนรชนมาปรารถนาอายุ วรรณะ ยศ เกียรติ สวรรค์ ความ
เกิดในตระกูลสูง และความยินดีเกษมสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป พึงบำเพ็ญความไม่ประมาท
ให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไปในสันดานเถิด สามารถเป็นบ่อเกิดแห่งกุศลและคุณที่ประสงค์
บัณฑิตทั้งหลายย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในบุญกิริยาการทำบุญทั้งหลายอัน
เป็นไปในกายวาจาจิต และกุศลสุจริต ซึ่งเป็นไป ณ ภูมิ ๔ คือ กามาวจร รูปาวจร
อรูปาจร โลกอุดรทุกประการ บัณฑิตชนผู้ไม่ประมาทแล้วย่อมยึดประโยชน์
ทั้งสองไว้ได้ คือประโยชน์ในทิฏฐุธรรมภพนี้ และประโยชน์เป็นไปใน

ล้มปราชญ์หน้า เพราะอาศัยความบรรลุประโยชน์ที่ประสงค์ทั้งภพนี้และภพหน้า
ท่านจึงสรรเสริญผู้ทรงปัญญาว่าเป็นบัณฑิต ดำเนินไปในประโยชน์กิจด้วยปัญญา
ความไม่ประมาทเป็นเหตุให้บัณฑิตชาติยึดประโยชน์ทั้งสองไว้ได้ ด้วย ประการฉะนี้
พระราชกุศลบุญราศี ซึ่งสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญ
โดยกำลังพระปัญญาบารมีและอัปมาทธรรม เป็นปฏิบัติทำให้อิฏฐวิบุลผล มีอายุ
เป็นต้น เป็นไปโดยชอบ ต้องตามสุกโตวาทสัมมาปฏิบัติด้วยประการฉะนี้

อิโต ปรี ปวกุขามิ	คัม วิเสสมงคัม
มหाराชาธิราชสุส	คุณาลงการสมมุตัม
วูจจมานัน หิ สุตฺวาน	โยนิโส ปจฺจเวกฺขโต
อุปฺปชฺเชยฺย นรินฺทสุส	โสมนสุสมนปฺปกัม
ภิกฺขุโย สมฺปาทเน จิตฺตัม	ปณฺนิเช ตทนนฺตรัม
เตนาปิจ ชนินฺทสุส	โสตุติ จ มงฺคณํ สียา

ลำดับนี้ จะรับพระราชทานพรณนาพระราชจริยาสาธูปฏิบัติที่ตั้งแห่ง
สวัสดิมงคลอันพิเศษยิ่ง ซึ่งได้ชื่อว่ามงคลวิเสส เป็นพระคุณอลังการ มีพร้อม
บริบูรณ์ในสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงสดับแล้ว ทรงบังจ-
เวกข์ถึงโดยกำลังพระปรีชา ก็จักเกิดพระปีติปราโมทย์มีกำลัง แต่นั่นก็จักตั้ง
พระราชหฤทัยบำเพ็ญเพิ่มพูนให้บริบูรณ์ยิ่งสรรพสิ่งสิริสวัสดิพิพัฒมงคลก็จักเกิด
เป็นมหาผลแก่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ข้อนี้สมด้วยประพันธคาถา
ที่บัณฑิตรับพระราชทานกล่าวถวายพระมหากษัตริย์ครั้งโบราณกาล กราบทูลให้
ทรงวิจารณ์ทศพิธราชธรรมที่ทรงบำเพ็ญอยู่ว่า

ทานํ สีลํ ปริจฺจาคัม	อาชฺชวํ มทุทวํ ตปํ
อกุโกธํ อวิหีสณฺจ	ขนฺติลฺลจ อวิโรธนํ
อิจฺเจเต กุสเล ธมฺเม	จิตฺเต ปสุธาหิ อตุตฺตนิ
ตโต เต ชายเต ปีติ	โสมนสุสณฺจนปฺปกัม

ขอสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงพิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ คือ ทาน ศีล บริจาค ความตรง ความอ่อนโยน ตบะคือความเพียร เมตตาคือความไม่โกรธ กรุณาคือความไม่เบียดเบียน ความอดทน ความไม่ทำให้ผิดคั่งนั้น ๆ เกิด แต่นั้นพระปิติโสมนัสจักมีขึ้นในพระองค์มิใช่น้อย

ก็แลพระราชกริยาซึ่งเป็นคุณากรณ์อลงกต สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงมีอเนกนัย พันวิสัยที่จะรับพระราชทานพรพรรณานในกถามรรคเพียงกัณฑ์เดียวนี้ จะรับพระราชทานบรรยายแต่โดยเอกเทศ

ในศก(๒๕๓๑)นี้ จะขอรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระคุณพิเศษส่วน อุตตสมบัติด้วยเมตตาและอุเบกขา ส่วนปรหิตปฏิบัติ จะขอรับพระราชทานวิสาขนาด้วยรัฐาภิบาลโนบาย อาศัยขันติและอวิโรหนะพร้อมทั้งเมตตาและอุเบกขา

เมตตาบารมี เมตตาคือภาวะของจิตใจที่มีเชื้อใยไมตรีจิต มิตรใจคิดเกื้อกูลด้วยสุขประโยชน์ ปราศจากอาฆาตพยาบาทซึ่งเกลียดโกรธแค้น แสดงออกทางสีหน้าและสายตาที่สงบเข้มแข็ง มองด้วยสายตาอันแสดงถึงใจที่เอิบอาบด้วยความปรารถนาดีให้มีความสุข ปราศจากความพยาบาทมุ่งร้ายที่เป็นภัยเวรทั้งปวง เมตตานี้เป็นพรหมวิหารธรรมข้อหนึ่งซึ่งอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรมคือระวังใจมิให้โกรธแค้นขัดเคืองอาฆาตพยาบาท เมื่อภาวะของจิตเช่นนั้นเกิดขึ้น ก็พยายามสงบระงับเสีย โดยคิดว่าตนเองรักสุข ต้องการสุขนั้นใด คนอื่น สัตว์อื่น ทั้งปวงก็ฉันทันนั้น และตนเองปรารถนาสุขแก่คนที่รักที่พอใจนั้นใด ก็ควรปรารถนาสุขแก่คนอื่นสัตว์อื่นด้วยฉันทันนั้น เมื่อทำความสงบอาฆาตพยาบาท กระทบไมตรีจิตมิตรใจให้เกิดขึ้นได้แล้ว ก็หักแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่นโดยเจาะจง หรือโดยไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยใจคิดปรารถนาสุขประโยชน์ เช่น คิดว่า จงอย่ามีเวร อย่ามีเบียดเบียน อย่ามีทุกข์ มีสุข รักษาตนให้สวัสดิ์

ชาดกที่ท่านยกขึ้นสำหรับเมตตาบารมี ก็คือ สุวรรณสามชาดก ได้แก่ ชาดกเรื่องพระสุวรรณสาม มีเรื่องโดยย่อว่า ได้มีบุตรและธิดาของเนสาท คือนายพรานป่า ๒ ตระกูล ซึ่งมารดาบิดาได้ปรารถนาที่จะให้ตบแต่งอยู่ครองเรือน แต่บุคคลทั้งสองนั้นเป็นผู้มีจิตใจที่ได้โน้มไปในการบรรพชา คือการบวช และเป็นผู้ที่ไม่นิยมในการฆ่าสัตว์ซึ่งเป็นอาชีพของตระกูล จึงได้พากันออกไปบวชเป็นฤๅษี

และฤๅษี ได้มีบุตรคนหนึ่งชื่อว่าสามะ ซึ่งมักเรียกว่าสุวรรณสาม ต่อมามารดา บิดาของสุวรรณสามได้ถูกงูพิษพันพิษเข้านัยน์ตา จึงตาบอดหมดทั้งสองคน สุวรรณสามได้เลี้ยงมารดาบิดาของตนอยู่ในป่า มารดาบิดาและบุตรทั้งสามนี้เจริญเมตตา ภาวนาอยู่เป็นประจำ ด้วยอำนาจของเมตตา สัตว์ป่าทั้งหลายที่เป็นสัตว์ร้าย และ ทั้งที่เป็นสัตว์ไม่ร้าย ก็พากันมีจิตอ่อน ไม่ทำอันตรายและให้ความคุ้มครอง สนับสนุน คุ้มครองเป็นมิตรสหาย สุวรรณสามนั้น เมื่อได้ออกไปทำกิจต่าง ๆ เช่น ตักน้ำหาอาหาร เป็นต้น เลี้ยงมารดาบิดาก็ได้สัตว์ป่าทั้งหลายพากันห้อมล้อมไปและกลับ ทั้งสามคนนั้นก็ได้อยู่เป็นผาสุกในป่า จนถึงคราวหนึ่ง พระราชาแห่งกรุงพาราณสีได้เสด็จ ออกมาล่าเนื้อ และได้แอบซ่อนมองเห็นสุวรรณสามพร้อมทั้งหมู่เนื้อกำลังออกไป ตักน้ำเพื่อจะไปให้มารดาบิดา จึงได้ยิงด้วยลูกธนูอาบยาพิษไปถูกสุวรรณสามล้มลง ก่อนที่สุวรรณสามจะสลบไสลด้วยอำนาจของสรอาบยาพิษนั้น ก็ได้กล่าวเรียกหา บุคคลผู้ยิงด้วยวาจาอันอ่อนหวาน ไม่แสดงความโกรธ พระราชาพาราณสีได้ทรง ฟังเรียกเช่นนั้น ก็มีพระหฤทัยอ่อนและได้เสด็จเข้าไปหาสุวรรณสาม ซึ่งนอน กระวนกระวายคร่ำครวญอยู่ว่า ต่อไปนี้จะได้ใครเป็นผู้เลี้ยงมารดาบิดา ก็ได้ทรง ถาม และครั้นทรงทราบแล้ว ก็ทรงรังทศเสียพระหฤทัยในการที่ได้ทำไป และ ก็รับทรงเป็นผู้อุปการะมารดาบิดาของสุวรรณสาม สุวรรณสามก็สลบไสลไปใน ขณะนั้นด้วยอำนาจของสรอาบยาพิษ พระราชาแห่งพาราณสีก็ได้เสด็จไปอาศรม ซึ่งเป็นที่อยู่ของมารดาบิดา และได้ทรงทำการปฏิบัติ ฝ่ายมารดาบิดาของสุวรรณ สามสังเกตเห็นความผิดปกติในกิริยาเป็นต้น กำหนดว่าคงจะไม่ใช่สุวรรณสาม จึงได้ถามขึ้น พระราชาแห่งพาราณสีก็ทรงเล่าให้ทราบตามเป็นจริง ทั้งสองท่าน นั้น ครั้นได้สดับ ก็ขอให้พระราชาแห่งกรุงพาราณสีช่วยนำไปยังสุวรรณสาม ครั้น เมื่อไปถึงยังที่นั้นแล้ว ทั้งสองท่านนั้นก็มีความโศกรันทด และก็ได้ตั้งสัตยาธิษฐาน ขึ้นว่า “สามะนี้เป็นผู้ประพฤดิธรรม ประพฤติดังพรหม กล่าวแต่คำสัตย์จริง เลี้ยง มารดา บิดา ประพฤติอ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล รักสัตว์มีชีวิต ด้วยความสัตย์ นี้ขอให้ พิษสรในกายของสามะเหือดหายเถิด” และก็มีแสดงว่านางพสุนธรีเทวธิดาซึ่ง สถิต อยู่ที่เขาคันธมาทน์ ซึ่งเคยเป็นมารดาของสุวรรณสามมาในภพอดีต ก็ได้มา ทำสังจกิริยาเช่นเดียวกันว่า “ไม่มีใครอื่นซึ่งจะเป็นที่รักของตนยิ่งไปกว่าสุวรรณ สาม” ด้วยอำนาจของสังจกิริยานั้น สุวรรณสามก็ฟื้นขึ้น มารดาบิดาก็หายจาก

ความตาบอด ในขณะที่เดียวกันกับอรุณขึ้น เพราะฉะนั้น บุคคลทั้งหมดนั้นจึงได้กลับมีความสวัสดิ และพระราชแห่งกรุงพาราณสีก็ได้กลับทรงตั้งอยู่ในธรรมของผู้ปกครองประชาชน

ตามเรื่องในชาดกนี้ แม้จะมีเล่าถึงเหตุการณ์ที่บังเกิดเหมือนเป็นอนิหารคือผลที่บังเกิดขึ้นด้วยอำนาจของสังกิริยาดังเล่าในเรื่องนั้น แต่สารัตถะคือความสำคัญของเรื่องก็มุ่งแสดงถึงอำนาจจิตใจ อำนาจจิตใจของบุคคลซึ่งเกี่ยวข้องในเรื่องนี้ เมื่อกล่าวโดยย่อแล้วก็มีเป็นสองฝ่าย คืออำนาจจิตใจอันประกอบด้วยธรรมอย่างหนึ่ง อำนาจจิตใจอันประกอบด้วยธรรมอีกอย่างหนึ่ง อำนาจจิตใจประการแรกก็ได้แก่ที่ประกอบด้วยเมตตาและความกตัญญูกตเวทีเป็นต้น กล่าวโดยเฉพาะบุคคลผู้ที่เล่าในเรื่องเป็นผู้อบรมเมตตา มีจิตใจประกอบด้วยเมตตาธรรม ส่วนอีกฝ่ายหนึ่งนั้น คือที่ประกอบด้วยธรรม ก็ได้แก่โทสะ วิหิงสาหรือพยาบาทซึ่งเป็นฝ่ายกิเลส และบุคคลเมื่อมีโทสะ วิหิงสาหรือพยาบาทก็ย่อมจะประกอบการเบียดเบียนบุคคลอื่นให้เดือดร้อน เมื่ออำนาจจิตใจทั้งสองฝ่ายนี้มาประจบกันเข้าแล้ว อำนาจจิตใจที่ประกอบด้วยธรรม คือเมตตา ก็ย่อมชนะอำนาจจิตใจที่ประกอบด้วยโทสะ วิหิงสาในที่สุด แต่ว่ากว่าที่จะชนะได้นั้น ก็ต้องประสบความทุกข์เดือดร้อน เมื่อมีสังกิริยาคือการตั้งสัจจะเข้าช่วย ความชนะจึงจะบังเกิดขึ้นได้ในที่สุด

ในเรื่อง เมื่อจะพิจารณาโดยนัยทางปฏิบัติ ก็ย่อมจะเห็นความได้ว่า ในกรณีที่ธรรมจะต่อสู้กับธรรมนั้น ก็ย่อมจะประสบความทุกข์เดือดร้อน ถ้าฝ่ายธรรมไม่มีสังกิริยา คือการตั้งสัจจะให้แน่วแน่แล้ว ฝ่ายธรรมก็อาจจะแพ้ได้ แต่หากว่าตั้งสังกิริยาให้แน่วแน่ จะไม่แพ้ จะชนะด้วยความดีคือธรรมนั้นในที่สุด ทั้งอาจจะกลับใจฝ่ายธรรมให้กลับมาประกอบด้วยธรรมได้ดังกล่าวในเรื่อง

เมตตาบารมีท่านแบ่งออกเป็นสามชั้น คือ หนึ่ง เมตตาบารมี คือเมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อประโยชน์แห่งพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในเมตตายิ่งกว่ารักษาคนที่รักและทรัพย์สิน สอง เมตตาอุปบารมี คือเมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในเมตตายิ่งกว่ารักษาอวัยวะของตนเอง สาม เมตตาปรมัตตบารมี คือเมตตาของผู้บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ รักษาปฏิบัติในเมตตายิ่งกว่าชีวิต อุเบกขาบารมี ทางพระพุทธศาสนาสอนธรรมไว้ข้อหนึ่ง เรียกว่าอุเบกขา

ธรรมข้อนี้ไม่ใช่อุเบกขาธรรมชาติ ซึ่งไม่ประกอบด้วยความรู้ แต่เป็นญาณอุเบกขา คืออุเบกขาที่ประกอบด้วยความรู้ อาศัยอุเบกขาที่มีอยู่เป็นธรรมชาตินี้เองอบรม ให้เป็นธรรมปฏิบัติขึ้น ท่านได้รวบรวมอุเบกขาไว้มีลักษณะต่าง ๆ เป็นต้นว่า

อุเบกขาประกอบด้วยองค์ ๖ อธิบายตามพระสูตรว่า รับอารมณ์ทางอายตนะทั้ง ๖ แล้ว เกิดชอบใจหรือไม่ชอบใจหรือทั้งสองอย่าง ก็รู้ว่าความชอบใจไม่ชอบใจเกิดขึ้นแล้ว เป็นของปรุงแต่ง เป็นของหยาบ ส่วนธรรมชาตินี้สงบประณีตคืออุเบกขา เมื่อรู้คั้งนี้ความชอบใจไม่ชอบใจก็ดับ อุเบกขาก็จะตั้งขึ้นโดยเร็ว

อุเบกขาในพรหมวิหาร คือความมีใจมัธยัสถ์เป็นกลางในสัตว์ทั้งหลาย ไม่ตกไปในราคะ คือความยินดีคิด หรือปฏิฆะ ความยินร้าย พรหมวิหาร มี ๔ ข้อ ได้แก่ เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข กรุณา ความสงสารคิดจะช่วยให้พ้นทุกข์ มุทิตา ความพลอยยินดีในเมื่อผู้อื่นมีความสุขความเจริญ และ อุเบกขา ข้อนี้ที่พึงใช้ในเวลาที่ไม่ควรจะใช้ข้อข้างต้น วิธีอบรมคือพิจารณาไปในบุคคลนั้นหรือทั้งหมด ว่ามีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทคือรับผลแห่งกรรมของตนเอง เมื่อวางใจลงไปในการมได้ ใจก็จะเกิดเป็นกลาง ก็เป็นอุเบกขาขึ้นได้ อุเบกขาในพรหมวิหารคั้งนี้ พึงอบรมให้มีขึ้นในจิต วิธีอบรมคือระวังใจมิให้ขึ้นลงด้วยความยินดียินร้าย ทั้งในคราวประสบสมบัติ ทั้งในคราวประสบวิบัติ เมื่อภาวะของจิต เช่นนั้นเกิดขึ้น ก็พยายามระงับใจ หักคิดถึงกรรมและผลของกรรม หักคิดวางลงไป ให้แก่กรรม เหมือนอย่างให้กรรมรับผิดชอบเอาไปเสีย เมื่อทำจิตให้เป็นอุเบกขาได้ ก็หักแผ่จิตเช่นนี้ออกไปแก่คนอื่นสัตว์อื่น โดยเจาะจงหรือไม่เจาะจงทั่วไป ด้วยคิดว่าทุกสัตว์บุคคลมีกรรมเป็นของตน เป็นทายาทรับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย ทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว ก็ต้องรับผลของกรรมนั้น อันที่จริงภาวะของจิตเป็นอุเบกขานี้ ย่อมมีอยู่เป็นธรรมชาติธรรมดา ในเวลาปรกติคั้งที่ได้กล่าวมาแล้ว ยังไม่มีอะไรมาทำให้เกิดความยินดียินร้ายก็เป็นอุเบกขาที่เป็นธรรมชาติธรรมดานี้ แต่ยังเจือด้วยความไม่รู้ที่เรียกว่า อัญญาณะ และจะเปลี่ยนไปเป็นความยินดียินร้ายขึ้นได้โดยง่าย พระบรมครูทรงสั่งสอนให้ปรับปรุงภาวะที่มีอยู่แล้วนี้แหละให้เป็นธรรมปฏิบัติขึ้น คือให้เป็นคุณอันบริสุทธิ์ ที่เกื้อกูลกว้างขวางออกไป ไม่ใช่ในเวลาที่ไม่มีการกระทบจิตเท่านั้น แม้มีเรื่องมากระทบจิตให้ยินดียินร้ายก็ระงับได้ ทำใจให้สงบเป็นอุเบกขาได้ ด้วยความรู้

ที่เรียกว่า ญาณะ หรือ ญาณ เพราะว่าเป็นความยินดีที่เรียกว่าราคะ ความยินดีที่เรียกว่าปฏิมะ เป็นศัตรูที่ห่างของอุเบกขา ส่วนอุเบกขาด้วยความไม่รู้ อันตัวความไม่รู้อันเรียกว่าอัญญาณะนี้เป็นศัตรูที่อยู่ใกล้ของอุเบกขา ฉะนั้น ในการปฏิบัติ เพื่ออบรมอุเบกขาพรหมวิหาร ก็พึงยกตนขึ้นเป็นพยานหรือเป็นอุปมา ดังเช่นว่า คนไม่ชอบให้ใครอื่นมาเพ่งเล็งชอบใจอยากได้อะไรของตน และไม่ชอบให้ใครอื่นมาหมายมั่นป้องร้ายฉนใด ตนก็ไม่ควรจะไปคิดยินดียินดีร้ายดั่งนั้นแก่คนอื่น ควรจะมีใจมัธยัสต์คือเป็นกลางฉนนั้น และให้ยกบุคคลที่เป็นกลาง ๆ ขึ้นเป็นอุปมา ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสสอนไว้ว่า “พึงแผ่จิตถึงสัตว์ทั้งปวงด้วยอุเบกขา เหมือนอย่างเห็นบุคคลผู้มีใจเป็นที่ชอบใจ มิใช่เป็นที่ไม่ชอบใจ ก็มีอุเบกขาฉนนั้น”

อุเบกขาที่เป็นโพชฌงค์ คือองค์แห่งความรู้ โพชฌงค์มี ๗ ข้อ ตั้งต้นด้วยสติ ลงท้ายด้วยอุเบกขา คือเพ่งดูจิตที่เป็นสมาธิอย่างสงบเฉยอยู่

อุเบกขาในสมาธิ จิตที่จะเป็นสมาธิอย่างสูง ต้องมีอุเบกขาที่บริสุทธิ์ แม้ในสมาธิชั้นต่ำลงมาก็ต้องมีอุเบกขามาโดยลำดับ

อุเบกขาในปัญญา คือปัญญาส่วนเหตุ อันได้แก่ปัญญาที่ใช้พิจารณา ย่อมมีอาการวิจัย คือค้นหา เลือกเฟ้น และมีอาการยึดสิ่งที่ค้นนั้นไว้ จึงยังไม่เป็นอุเบกขา ส่วนปัญญาส่วนผล ได้แก่ปัญญาที่ค้นพบแล้วย่อมมีอาการว่างแล้วหยุด เพราะไม่ต้องค้นไม่ต้องยึดอีก จึงเป็นอุเบกขา อุเบกขาในโพชฌงค์มีลักษณะดังนี้ แต่ในที่นี้มุ่งถึง อุเบกขาในวิปัสสนา ดังที่กล่าวเป็นหัวข้อว่าอุเบกขาในปัญญา และในสังขาร มีอุปมาเหมือนอย่างว่า คนผู้หนึ่งค้นหาที่เลื่อยเข้าไปในบ้าน เห็นงูนอนขดอยู่ในที่แห่งหนึ่ง มองคว่างหรือมิใช่ ครั้นได้เห็นลายแถบบนศีรษะก็สิ้นสงสัย ไม่ต้องค้นต่อไปว่างหรือไม่ใช่ เรียกว่ามีอุเบกขา ซึ่งมีอาการมัธยัสต์เป็นกลางขึ้นในการค้น หมายความว่าเลิกค้นได้ฉนใด การทำวิปัสสนาก็ฉนนั้น เมื่อได้พิจารณาเห็นไตรลักษณ์แล้ว ก็หยุดค้น ให้เห็นไตรลักษณ์ต่อไปได้ เรียกว่ามีอุเบกขาในวิปัสสนา มีอาการอย่างเดียวกัน อนึ่ง เมื่อได้เห็นงูแล้ว จึงใช้ไม้มีง่ามจับไว้มัน คือว่าจะนำไปปล่อยอย่างไร งูจึงจะไม่มีอันตราย และตนเองก็ปลอดภัย ครั้นปล่อยงูเสียแล้ว ก็เกิดอุเบกขาในการจับ คือเรื่องการจับงูผ่านพ้นไปแล้ว วางใจลงได้ฉนใด ผลทางวิปัสสนาต่อไปก็ฉนนั้น เมื่อได้อุเบกขาในวิปัสสนาปัญญาแล้ว ก็จะได้อุเบกขาที่มีอาการมัธยัสต์เป็นกลางในสังขาร คือปล่อย ไม่ยึดไว้

อุเบกขาในสติปัฏฐาน คือเมื่ออบรมปฏิบัติในสติปัฏฐานไปโดยลำดับ จนถึงข้อที่ ๔ แล้วท่านแสดงว่า “เห็นการละความยินดีในร้ายนั้นด้วยปัญญา เพ่ง เป็นอุเบกขาอยู่ด้วยดี”

นอกจากนี้ยังมี อุเบกขาในความเพียร หมายถึงระคองความเพียรไว้ให้ สม่ำเสมอ ไม่หย่อน ไม่ตั้ง อุเบกขาในเวทนา คือเสวยเวทนาที่เป็นกลาง ๆ ไม่ ทุกข์ไม่สุข อุเบกขาในเจตสิกธรรม ที่มีอาการของจิตที่มัธยัสต์เป็นกลางในอารมณ์ นั้น ๆ อุเบกขา ๒ อย่างหลังนี้เป็นเรื่องของธรรมชาติธรรมดา

ในทศชาติชาดก เฉพาะ นารทชาดก ท่านแสดงถึงบารมีข้อนี้ คือข้อ อุเบกขาบารมีนี้ เรื่องย่อมีว่า พระเจ้าอังคตราชแห่งแคว้นวิเทหะ ทรงฟังคำสอน ของคุณาชิวกแล้ว ทรงเห็นผิดไปตามว่าบุญบาปไม่มีเป็นต้น พระรุกราชธิดาถวาย คติธรรมที่ชอบก็ไม่ทรงละมิจฉาปฏิญญินั้น พระพรหมนารทะได้ทราบอธิฐานขอให้ ช่วยของพระราชธิดา จึงได้ลงมาแสดงธรรมจนพระเจ้าอังคตราชถอนความเห็น ผิด เรื่องนี้แสดงว่า พระพรหมนารทะได้บำเพ็ญสมาธิจนได้ฌานสมาบัติมาแล้ว องค์ สำคัญของฌานชั้นสูงก็คือ อุเบกขอันบริสุทธิ์ จึงถือชาดกนี้ว่าแสดงอุเบกขาบารมี

และนอกจากนี้ยังแสดงว่า ท่านผู้ใดอุเบกขาแล้วก็มีใช้ว่าจะเฉยเมย เมื่อ ถึงคราวจะช่วยทำอะไรก็ช่วย และช่วยทำได้ดีมากกว่าผู้ที่ไม่มียุเบกขา เพราะช่วย โดยปราศจากอคติ มุ่งธรรมเป็นที่ตั้ง ดังที่กล่าวไว้ข้างต้นว่า “แยกตนออกมาเป็น คนกลาง ที่เรียกว่ามีอาการมัธยัสต์เป็นกลาง พิจารณาถึงกรรมเป็นหลัก หมายถึง พิจารณาหาความจริงว่าอะไรผิดอะไรถูก ใครผิดใครถูกอย่างไร” ดังที่เรียกว่าโดย ยุติธรรม ฉะนั้น ธรรมคืออุเบกขานี้จึงเป็นธรรมอันสำคัญ

แม้อุเบกขาบารมี ท่านก็แบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. อุเบกขาบารมี คืออุเบกขาของผู้บำเพ็ญเพื่อประโยชน์แห่งพระโพธิ- ญาณ รักษาปฏิบัติในอุเบกขายิ่งกว่ารักษาคนที่รักและทรัพย์สิน

๒. อุเบกขาอุปบารมี คืออุเบกขาของผู้บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณ รักษา ปฏิบัติในอุเบกขายิ่งกว่ารักษาอวัยวะของตนเอง

๓. อุเบกขาปรมัตตบารมี คืออุเบกขาของผู้บำเพ็ญเพื่อพระโพธิญาณรักษา ปฏิบัติในอุเบกขายิ่งกว่ารักษาชีวิตของตน

สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ เจ้า ทรงตั้งอยู่ในเมตตาและอุเบกขา

ในพระราชกรณียกิจทั้งปวง พระเมตตาจึงยิ่งใหญ่ไพศาล ควรจัดเป็นพระเมตตา-
 บารมีได้เช่นเดียวกับสุวรรณสาม ในสุวรรณสามชาดก พระอุเบกขาที่เช่นเดียวกัน
 ควรจัดเป็นพระอุเบกขาบารมีได้เช่นเดียวกับพระพรหมนารถะในนารถชาดก นับ
 เป็นพระราชปฏิบัติส่วนอิตตสมบัติ คือเมตตา จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๑ อุเบกขา
 จัดเป็นมงคลวิเสสที่ ๒

พระราชจริยารัฐาภิบาลโนบายนั้น คือพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติ
 กระทำเพื่อประโยชน์คุณแก่พระราชอาณาจักรและประชาชน จะขอรับพระราชทาน
 ถวายด้วยทศพิชราชธรรมข้อ ๘ คือ ขันติ ความอดทน และข้อ ๑๐ คืออวิโรธนะ
 ความไม่ผิดโดยปรหิตปฏิบัติปรียาย

ขันติ ความอดทน กิริยาที่อดทนต่อโลกะ ความอยากได้บ้าง ต่อโทษะ
 ความโกรธเคือง จนถึงพยายามมุ่งร้ายบ้าง ต่อโมหะ ความหลงมงายบ้าง เพราะ
 ได้ประสบอารมณ์ที่ยั่วให้เกิด เมื่อมีอารมณ์มาประสบยั่วให้เกิดอยากได้ อยากล้าง
 ผลาญ อยากเบียดเบียน ก็อดทนไว้ได้ ไม่แสดงวิกลวิการอันชั่วร้ายทางกายวาจา
 ออกไป ตามอำนาจแห่งโลกะ โทษะ โมหะ และอดทนต่อทุกขเวทนา มีเย็นร้อน
 เป็นต้นอันทำให้ลำบาก อดทนตรากตรำประกอบกรงานต่าง ๆ อดทนต่อถ้อยคำ
 ที่มีผู้กล่าวชั่วไม่เป็นที่ชอบใจ ชื่อว่าขันติ

พระมหากษัตริย์ทรงบำเพ็ญขันติราชธรรมเพื่อประชาชนในการปกครอง
 บ้านเมือง และกล่าวโดยเฉพาะข้อที่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้ามีพระราชหฤทัยกล้า-
 หาญ อดทนต่อโลกะ โทษะ โมหะที่เกิดขึ้น เพราะได้ประสบอารมณ์ที่มายั่วให้เกิด
 ทรงอดทนต่อเวทนา มีเย็น ร้อนเป็นต้น ทรงตรากตรำอดทนปฏิบัติพระราช-
 กรณียกิจต่าง ๆ ทรงอดทนต่อถ้อยคำที่มีผู้กล่าวชั่ว รักษาพระราชฤทัยและพระ-
 อากาณ พระกาย พระวาจา ให้สงบเรียบร้อย คั่งนี้จัดเป็นขันติ

เมตตาและขันติย่อมต้องเนื่องกันและอาศัยกัน บารมีข้อ ๘ อันได้แก่เมตตา
 กับทศพิชราชธรรมข้อ ๘ คือขันติ ธรรมะทั้ง ๒ ข้อนี้แม้จะมีชื่อธรรมะต่างกัน แต่
 การปฏิบัตินั้นก็ย่อมต้องเนื่องกันและอาศัยกัน คือเมตตานั้นจะต้องมีขันติช่วยอยู่
 จึงจะปฏิบัติไปในเมตตาได้ และได้สมาธิเสมอ แม้ในข้อขันตินั้นแล้ว จะเป็นขันติ
 ได้ก็ต้องมีเมตตาสนับสนุนอยู่ ในข้อว่าจะเป็นเมตตาต้องมีขันติสนับสนุนนั้น ก็
 คือว่าความมุ่งดีปรารถนาดีหรือความรักใคร่ปรารถนาให้เป็นสุข อันเป็นความหมาย

ของเมตตานัน ตรงกันข้ามกับโทสะพยาบาท เพราะฉะนั้น หากว่าเกิดโทสะ
 พยาบาทขึ้น ก็ต้องมีขันติคืออดทนดับโทสะพยาบาทลงไป และมีขันติอดทนต่อ
 อารมณ์อันเป็นที่ตั้งของโทสะพยาบาท อนึ่ง ในการอบรมเมตตานัน นอกจากต้อง
 ไม่ให้จิตใจประกอบด้วยโทสะพยาบาทแล้ว ยังต้องไม่ให้เมตตานันนำไปเกิดราคะ
 สينهอันเป็นกิเลส เพราะฉะนั้น จะต้องต้องมีขันติ อดทน ต่อราคะสินหาอันเป็น
 ตัวกิเลสหากเกิดขึ้น อดทนต่ออารมณ์อันเป็นที่ตั้งของราคะสินหาด้วย เมื่อเป็น
 คั้งนี้การอบรมเมตตาจึงจะเป็นไปได้ ส่วนข้อที่ว่าขันตินันต้องมีเมตตาอุปถัมภ์ด้วย
 ก็โดยที่ว่าขันติคือความอดทนนั้นถ้าหากว่าอดทนอย่างเดียวโดยไม่มีจิตใจที่เข้ม
 ชื่นด้วยธัมมะคือเมตตาเข้ามาช่วยด้วยแล้ว ก็ยากที่จะปฏิบัติขันตินันได้นานได้สำเร็จ
 ดังเช่นเมื่อกิเลสกองโลกก็ตี กองโกรธก็ตี กองหลงก็ตี เกิดขึ้น หรือเมื่อพบกับ
 อารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสเหล่านี้ ตั้งใจว่าจะมีขันติคืออดทน เพราะฉะนั้น ใน
 การอดทนนั้น จำเป็นที่จะต้องอดทนใจคืออดทนกิเลส แต่หากว่ากำลังของขันตินัน
 น้อย ขันติก็จะพ่ายแพ้ กิเลสก็จะชนะ แต่ถ้ากำลังของขันติมีกำลังแรง จึงสามารถ
 อดทนได้

และในการที่จะทำให้ขันติมีกำลังขึ้นนั้น ก็จะต้องหาทางปราบกิเลส
 กองโลกโกรธหลงในใจลงด้วย หาทางปราบอารมณ์อันเป็นที่ตั้งของกิเลสเหล่านั้น
 ลงด้วย โดยที่ต้องอาศัยเมตตา คือตั้งจิตปรารถนาให้เป็นสุขนี้ แผ่จิตคั้งนี้ออกไป
 เหมือนอย่างเอาน้ำพรมลงไปที่ใจอันกำลังร้อนอยู่ด้วยอำนาจของกิเลสและอารมณ์
 ของกิเลสเหล่านี้ กิเลสเหล่านี้เป็นเหมือนไฟที่ลุกขึ้นเผาใจอยู่ เมื่อถูกน้ำคือเมตตา
 พรมลงไปแล้ว ก็จะทำให้ไฟคือกิเลส อารมณ์คือกิเลสนี้ดับลงไปหรือว่าลด
 ความร้อนลงไป ลดกำลังลงไป ทำให้ขันติสามารถอดทนได้ดียิ่งขึ้น และเมื่อมีเมตตา
 เต็มที่ขึ้นแล้ว ก็จะได้ดับกิเลส ดับอารมณ์ของกิเลสลงได้ ขันติเป็นทศพิธราชธรรม
 ข้อที่ ๕

อวิโรธนะ ที่แปลว่า ความไม่ผิด สำหรับธัมมะชั้นนี้ควรหมายความว่า
 รู้ผิดแล้วไม่คือขึ้นทำ คือไม่ยอมทำผิดทั้งรู้ รู้ผิดในที่นี้หมายถึงผิดจากข้อที่ถูกที่
 ควรทุกอย่าง เช่นผิดจากความยุติธรรมด้วยอำนาจอคติ ผิดจากปกติ คือเมื่อประสบ
 ความเจริญหรือความเสื่อม ก็รักษาอาการกายวาจาไว้ให้คงที่ ไม่ให้ขึ้นลงเพราะ
 ยินดียินร้าย คนสามัญทั่วไปในชั้นต้นยังทำผิดอยู่เพราะไม่รู้ว่ามีผิด ถ้ายอมปล่อย

ไปเช่นนั้น ไม่ศึกษา ก็จักเป็นผู้ไม่รู้จักชอบ ไม่รู้จักผิด ไม่อาจปฏิบัติถูกต้องได้ ผู้ปกครองผู้เป็นหัวหน้าเมื่อทำผิดด้วยอำนาจชอบบ้าง อำนาจชงบ้าง อำนาจหลงบ้าง อำนาจกลัวบ้าง ผู้อยู่ในปกครองก็เดือดร้อนอยู่เป็นทุกข์ ผู้อยู่ในปกครองเมื่อทำผิดเช่นนั้นผู้อยู่ในปกครองด้วยกันตลอดถึงผู้ปกครองเองก็เดือดร้อนอยู่เป็นทุกข์ แต่

ถ้าผู้ปกครองผู้เป็นหัวหน้ามองใจก่อปรด้วยกรรม มุ่งความถูกต้อง พยายามศึกษาพิจารณา ให้รู้จักผิดและชอบแล้ว พยายามทำการงานให้ถูกต้องตามคลองธรรมไม่ให้ผิด และแนะนำพร่ำสอนผู้อยู่ในอำนาจปกครองให้ประพฤติเช่นนั้นด้วย ผู้อยู่ในปกครองก็พยายามทำให้ถูกต้องตามคลองธรรม ไม่ให้ผิด ต่างฝ่ายก็จักอยู่ด้วยความสงบสุข

กล่าวโดยเฉพา ข้อที่พระมหากษัตริยาธิราชเจ้าทรงตั้งอยู่ในขันติ ราชประเพณี ไม่ทรงประพฤติผิดจากราชธรรมจรรยา นวัตกรรมนิตติศาสตร์ราชศาสตร์ ไม่ทรงประพฤติให้คลาดจากความยุติธรรม ทรงอุปถัมภ์ยกย่องคนผู้มีคุณความชอบ ควรอุปถัมภ์ยกย่อง ทรงบำราบคนมีความผิด ควรบำราบในทางที่เป็นธรรม ไม่ทรงอุปถัมภ์ยกย่องและบำราบคนนั้น ๆ ด้วยอำนาจอคติ ๔ ประการ มีฉันทาคติ เป็นต้นก็ดี เมื่อมีลาภยศสรรเสริญสุข ซึ่งเป็นที่พอพระราชหฤทัยมาถึงพระองค์ ก็ไม่ทรงแสดงความยินดี ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้อื่นคูหมั่นได้ว่าทรงมัวเมาอยู่ในสิ่งนั้น เมื่อมีความเสื่อมลาภเสื่อมยศต้องนิทาได้ความทุกข์ร้อน ซึ่งไม่เป็นที่พอพระราชหฤทัยมาถึง ก็ไม่แสดงความยินร้ายเสียพระราชหฤทัยให้ปรากฏ ซึ่งเป็นเหตุให้ผู้อื่นคูหมั่นได้ว่า ทรงหาขันติคุณมิได้ หรือเป็นเหตุให้ผู้น้อยซึ่งอยู่ในพระบรมเดชาานุภาพ พลอยตกใจ แตกตื่นอลหม่าน ทรงรักษาพระอาการคงที่อยู่ ไม่แสดงให้ผิดจากปรกติเดิมก็ดี ดังนี้จัดเป็นอวิโรธนะ ที่แปลว่าความไม่ผิดอันเป็นบทที่ครบ ๑๐ ในทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑๐ คือ อวิโรธนะ ไม่ผิดนี้ เมื่อพิจารณาแล้วก็จะเห็นว่า เป็นข้อรวมของทุก ๆ ข้อได้ด้วย เพราะธัมมะทุก ๆ ข้อที่เป็นราชธรรมนั้น ล้วนเป็นข้อปฏิบัติที่ไม่ผิดทั้งนั้น คือเป็นข้อปฏิบัติที่ถูกต้องสมควร ถ้าไม่ปฏิบัติข้อใด ข้อหนึ่งก็เรียกว่าเป็นการปฏิบัติผิดในข้อนั้น แต่ถ้าปฏิบัติในข้อนั้นและทุก ๆ ข้อ ได้แล้ว ก็ได้ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติได้ถูกต้องไม่ผิด เพราะฉะนั้น ข้อสรุปคือข้อที่ว่า ไม่ผิดนี้ จึงเป็นข้อที่สำคัญในทศพิธราชธรรมทั้ง ๑๐ ข้อนั้น

อนึ่ง ทศบารมีข้อครบ ๑๐ คืออุเบกขา ทศพิธราชธรรมข้อครบ ๑๐ คือ อวิโรธนะ ไม่ผิด ชื่อของธัมมะต่างกัน แต่เมื่อพิจารณาโดยความแล้วก็จะเห็นได้ว่า

ทั้ง ๒ ข้อนี้ต้องปฏิบัติสัมพันธ์กัน ปฏิบัติด้วยกัน คือในการปฏิบัติทำอุเบกขานั้น ก็ต้องปฏิบัติให้ได้ไม่ผิดด้วย จึงเป็นอุเบกขาที่ถูกต้อง เช่นเป็นอุเบกขาพรหมวิหาร เป็นต้น และในการปฏิบัติไม่ผิดซึ่งเป็นทศพิธราชธรรมนั้น ก็ต้องปฏิบัติให้ประกอบ ด้วยอุเบกขา ซึ่งมีความหมายแม้ในข้อที่ว่ามัธยัสถ์เป็นกลางไม่ลำเอียงไปด้วยอคติทั้ง ๔ คือไม่ลำเอียงไปเพราะชอบ ชัง หลง กลัว หากว่าขาดอุเบกขา คือมีความลำเอียง ไปเพราะข้อใดข้อหนึ่งเสียแล้ว การปฏิบัตินั้น ๆ ก็เป็นการปฏิบัติผิดขั้นทันที เพราะ ฉะนั้น บารมี ๑๐ คือ อุเบกขา และทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑๐ คือ อวิโรธนะ ความ ไม่ผิด จึงมีสัมพันธ์กัน ต้องปฏิบัติด้วยกัน อวิโรธนะเป็นทศพิธราชธรรมข้อที่ ๑๐

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงเจริญด้วยพระบารมีพร้อมพระ- ราชธรรมจรिया ยกโดยเฉพาะในกถามรรคนี้ คือเมตตาและอุเบกขา เป็นส่วน อุตตสมบัติ กับทั้งขันติ ความอดทน และอวิโรธนะความไม่ผิด ทั้งทรงปฏิบัติหน้าที่ อย่างเยี่ยมยอด เป็นรัฐาภิบาลโนบาย ส่วนปรหิตปฏิบัติ คือเหตุที่สำคัญที่ทำให้ เข้าถึงความเจริญในการปกครองรัฐให้วัฒนาสถาพร ดังจะพึงเห็นได้จากพระ- ราชกรณียกิจนานัปการที่ได้ทรงปฏิบัติตลอดมา ซึ่งไม่อาจยกขึ้นแสดงสาธกด้วย กถามรรคเพียงครั้งเดียวได้ จะรับพระราชทานยกสาธกถวายเพียงบางประการเพื่อ ทรงพิจารณาพระธรรมส่วนชอบอันตั้งอยู่ในพระองค์ เป็นเครื่องเจริญพระราช- ฤทธิ์ด้วยพระปีติโสมนัส

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าได้ทรงแสดงพระบรมราชปณิธานไว้ ในพระปฐมบรมราชโองการในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๔๕๓ ว่า "เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุข แห่งมหาชนชาวสยาม" กล่าวได้ว่าได้ทรงครองแผ่นดินโดยธรรม คือทศบารมีที่ได้ ยกขึ้นถวายวิสาขามมาแล้วศกละ ๒ ข้อ โดยลำดับจนถึงสกนี้ คือเมตตาและอุเบกขา อันเป็นข้อครบ ๑๐ โดยเป็นมงคลวิเสส ส่วนอุตตสมบัติคู่กันไปกับทศพิธราชธรรม ที่ได้ยกขึ้นถวายวิสาขามมาแล้วโดยลำดับ ศกละ ๒ ข้อ จนถึงสกนี้ คือขันติและ อวิโรธนะ อันเป็นข้อครบ ๑๐ โดยเป็นมงคลวิเสสส่วนปรหิตปฏิบัติ ซึ่งแต่ละข้อ ของทั้ง ๒ หมวดนี้เทียบกันได้และในการปฏิบัติ ก็อาศัยกันและกันทุกข้อ จึง กล่าวได้อีกว่าได้ทรงปฏิบัติอยู่ในทุกข้อ

ความลึกซึ้งแห่งพระบรมราชปณิธานเป็นการแสดงความกตัญญูกตเวที

อย่างยิ่งในพระราชหฤทัย ซึ่งมีต่อประเทศชาติศาสนาพระมหากษัตริย์พร้อมบริบูรณ์
แผ่นดินนี้สมเด็จพระบรมราชบุพการีทุกพระองค์ทรงหวงแหนรักษาสืบต่อกันมา
เช่นเดียวกับที่ทรงรักษาพระพุทธศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ ที่ทรงมี
พระบรมราชปณิธานและทรงมั่นคงปฏิบัติพระบรมราชปณิธานตลอดมาเป็นการ
ทรงแสดงพระราชอำนาจในพระมหากษัตริย์ของสมเด็จพระบรมราชบุพการี และ
ทรงปฏิบัติสนองพระมหากษัตริย์นั้น ซึ่งเป็นการแสดงความทรงมีพระ-
ราชอำนาจและตอบสนองพระคุณชาติศาสนาพระมหากษัตริย์ พร้อมกับพระราชทาน
พระมหากษัตริย์ต่ออาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง

เมื่อวันที่ ๑ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ สมเด็จพระเทพรัตนราช
สมภารเจ้าทรงครองราชย์ยืนนาน ๔๒ ปี ๒๒ วัน เสมอกับพระบาทสมเด็จพระ
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมวงศานุวงศ์ รัฐบาล ข้าราชการ ฝ่ายทหาร ตำ-
รวจ พลเรือน และพสกนิกรชาวไทยทั้งปวง อำนาจในพระมหากษัตริย์ที่ได้
ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจอย่างหนักเพื่อแผ่นดินและประชาชนมาถึงปีที่ ๔๓ ทั้ง
เสด็จดำรงรัฐสีมายืนยาวยิ่งกว่าสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้าพระองค์ใดที่ปรากฏ
ในพระราชพงศาวดาร เป็นที่ชื่นชมโสมนัสพันประมาณ จึงมีสมานฉันท์พร้อม
กันจัดงานเฉลิมพระเกียรติสนองพระเดชพระคุณ ขอพระราชทานให้ทรงกำหนด
งานพระราชกุศลและพระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษกอนุโลมตามราชประเพณีครั้ง
พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม
ให้กำหนดพระราชกุศลทักษิณานุปทานและพระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษกย่อเพียง ๓
วัน คือพระราชพิธีทักษิณานุปทาน พระราชพิธีสมโภชสิริราชสมบัติรัชมิ่งคลาภิเษก
และพระราชพิธีบวงสรวงสังเวศสมเด็จพระมหากษัตริย์ในอดีต ในวันที่ ๒-๓-๕-
กรกฎาคม โดยลำดับ

งานพระราชกุศลที่พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดขึ้นดังกล่าวนี้
ส่วนใหญ่เป็นเครื่องแสดงความสำนึกด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม ในสมเด็จพระ-
บรมราชบุพการีและสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้าในอดีตทั้งปวง โดยเฉพาะ
ทรงแสดงความสำนึกในพระมหากษัตริย์ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า
เจ้าอยู่หัว ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตและพระพรชัยมงคลเพื่อทรงสถิต
ในบรมราชอิสริยยศสมบัติยิ่งยืนนานสืบไปอย่างสวัสดิ์ชั่วกาลนาน

ในการศาสนา ทรงปฏิบัติวางพระองค์เป็นองค์ศาสนูปถัมภก ทรงอุปถัมภ์ทุกศาสนาในสยามประเทศนี้อย่างทรงมีพระราชหฤทัยสม่ำเสมอในทุกศาสนา ในศาสนิกของทุกศาสนา สำหรับพระพุทธศาสนาก็ทรงแสดงพระองค์เป็นองค์เอกอัครพุทธศาสนูปถัมภกอย่างแท้จริงในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา โดยมีทรงแสดงความท้อแท้เบื่อหน่าย เมื่อสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สกลมหาสังฆปริณายก สิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๒๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๕๓๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรดพระราชทานพระโกศกุดั่นใหญ่สำหรับประดิษฐานพระศพพระราชทานพระพิธีธรรมสวดพระอภิธรรม ๗ วัน ทั้งกลางวันและกลางคืน ทรงโปรดให้ไว้ทุกข์ในพระราชสำนัก ๑๕ วัน และเสด็จพระราชดำเนิน ถวายน้ำสรงศพ เสด็จพระราชดำเนินบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทาน ๗ วัน ๕๐ วัน และ ๑๐๐ วัน ได้พระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์ในการพระศพโดย ตลอด

ในมหาศุภมงคลวโรกาสเฉลิมพระชนมพรรษาปีนี้ เช่นเดียวกับทุกปี ทรงพระมหากรุณาโปรดสถาปนาเลื่อนสมณศักดิ์พระภิกษุสงฆ์จำนวนมาก โดยควรแก่ฐานานุกรม ด้วยทรงมีพระราชปรารภน่าจะให้พระภิกษุสงฆ์เหล่านั้นมีกำลังปฏิบัติดำรงรักษาพระพุทธศาสนาให้รุ่งเรืองมั่นคงสวัสดิ์อย่างบริสุทธิสืบไปชั่วกาลนาน ทั้งได้โปรดพระราชทานพระบรมราชานุเคราะห์อันควรแก่พระภิกษุสามเณรอยู่เป็นนิตย์ ทรงประกอบพระราชพิธีต่าง ๆ ทางพุทธศาสนามิได้ว่างเว้นเป็นการทรงรักษาไว้ซึ่งศาสนพิธีและขนบธรรมเนียมประเพณีไทย

เกี่ยวกับการบ้านเมือง เพื่อความเหมาะสมกับสถานการณ์ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมแต่งตั้งนายกรัฐมนตรีและคณะรัฐมนตรี และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พลเอกชาติชาย ชุณหะวัณ นายกรัฐมนตรี นำคณะรัฐมนตรีเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทถวายสัตย์ปฏิญาณ และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้นายทหารและนายตำรวจชั้นนายพลเข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทรับพระราชทานสัญญาบัตรยศ

ด้วยมีพระมหากรุณาเป็นเบื้องหน้า สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงประกอบพระราชกรณียกิจทั้งปวงเพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชน เมื่อเกิดอุทกภัยใหญ่ทางภาคใต้ครั้งนี้ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้พลเอกเปรม ติณสูลานนท์ องคมนตรี เดินทางไปเยี่ยมพร้อม

กับองคมนตรีอีกท่านหนึ่งและข้าราชการที่เกี่ยวข้อง และสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์จำนวน ๕ ล้านบาทผ่านมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ ไปช่วยสงเคราะห์ผู้ที่ประสบความเดือดร้อน และได้พระราชทานผ้าจีวรสำหรับพระภิกษุสามเณร ในวัดที่ประสบอุทกภัย ๕๐๐ ชุด สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ทรงพระมหากรุณาพระราชทาน ๕ แสนบาท จากทุนการกุศลสมเด็จพระย่า สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมารทรงพระราชทาน ๒ แสนบาท และสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอทรงพระมหากรุณาประทาน ๒ แสนบาท จากทุนการกุศล ก.ว. ซึ่งบัดนี้ได้ไปถึงผู้ว่าราชการจังหวัดทั้งหลายที่ประสบความเดือดร้อนแล้ว

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชโอรสธิดายังได้พระราชทานไปช่วยสงเคราะห์อีกหลายครั้ง รัฐบาล ข้าราชการ ฝ่ายทหาร พลเรือน ตำรวจ พร้อมทั้งประชาชนได้ช่วยสงเคราะห์ คณะสงฆ์ก็ได้ประกาศให้วัดทั้งหลายช่วยสงเคราะห์โดยพร้อมเพรียงกัน

ขอพระราชทานเชิญพระบรมราโชวาทที่ได้พระราชทานแก่บุคคลคณะต่าง ๆ ที่ได้ทรงพระกรุณาโปรดให้เข้าถวายพระพรในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ ธันวาคม เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคมนี้ ทรงย้ำเตือนช่องว่างตอนหนึ่งว่า “การส่งสิ่งของไปทางเรือเพื่อช่วยเหลือ ซึ่งกองทัพเรือก็ได้ช่วยลำเลียงของโดยใช้พาหนะที่มีอยู่อย่างเห็น กองทัพบกได้ใช้รถสายพาน กองทัพอากาศก็ได้ใช้เครื่องบิน นอกจากนั้น ก็มีเฮลิคอปเตอร์ของกรมตำรวจไปช่วย และนอกจากนั้นก็ได้มีการส่งของไปช่วยยังที่กองกำกับการตำรวจชายแดนและค่ายทหารต่าง ๆ อยู่แล้ว ไว้พร้อมที่จะให้ส่งไปช่วยผู้ที่ประสบภัยธรรมชาติต่าง ๆ ซึ่งได้ทำเป็นประจำ ฉะนั้น การที่จะช่วยก็ต้องกลบช่องว่างนี้ได้มาพอสมควรได้ผลดี รู้สึกว่าความเดือดร้อนได้บรรเทาไปอย่างดีที่สุด ต่อจากนั้นจะต้องช่วยฟื้นฟูชีวิตของคนเหล่านั้น ซึ่งจะต้องทำทุกทางทั้งทางที่จะให้ที่อยู่อาศัยและสร้างอาชีพ ทั้งสร้างความเป็นอยู่ที่เขาต้องการ เช่นสำหรับเด็ก ๆ ก็ต้องมีโรงเรียน มีการศึกษา ซึ่งในสมัยเมื่อ ๒๐ กว่าปีที่มิวาทภัยที่แหลมตะลุมพุกนั้น ก็เคยคล้าย ๆ กับอย่างนี้”

อนึ่ง ในวโรกาสเสด็จออกมหาสมาคม ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

เช้าวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๓๑ ได้มีพระราชดำรัสว่า “ข้าพเจ้ามีความยินดีชื่นชม
ยิ่งนัก ที่ท่านทั้งหลายมีไมตรีจิตพร้อมเพรียงกันมาให้พรวันเกิด ขอขอบใจ
ขอขอบพระทัย และขอขอบใจในคำอวยพรอันแสดงความมุงดี มุ่งเจริญด้วยประการ
ต่าง ๆ ขอทุกท่านจงได้รับพรและไมตรีของข้าพเจ้าเช่นเดียวกัน

คนไทยรักษาชาติรักษาแผ่นดินให้มั่นคงเป็นปึกแผ่นมาได้ด้วยสติ
ปัญญาความสามารถ ด้วยความรักชาติและด้วยคุณความดี อิศรภาพ ความร่ม
เย็นเป็นสุข ตลอดจนคุณธรรม ความเจริญทุกอย่างที่มีอยู่ บัดนี้บรรพชนของเรา
ผู้ยึดมั่นในความเป็นไทย เป็นผู้สร้างสมไว้ให้ทั้งนั้น เราทั้งหลายในปัจจุบันจึง
ต้องเป็นหน้าที่สำคัญสูงสุดที่จะต้องรักษาแผ่นดินไทย พร้อมทั้งจิตใจที่เป็นไทย
ไว้ให้มั่นคงทั้งสืบทอดต่อกันไปมิให้ขาดสาย

ขอทุกคนทุกฝ่ายจงรวมกำลัง กำลังกาย กำลังใจให้พร้อมเพื่อสร้าง
เสริมพลังแห่งความรู้ความสามารถและความดีของเราให้เพิ่มพูนแน่นแฟ้นเป็น
อันดับหนึ่งอันดีด้วยกัน แล้วเร่งรัดปฏิบัติสรรพกิจการงานบรรดามี ด้วยความ
สุจริตมั่นใจและบริสุทธิ์ใจโดยขะมักเขม้น ให้ดำเนินก้าวหน้าไปโดยสอดคล้องและ
เกื้อกูลกันทุก ๆ ส่วน และสัมฤทธิ์ผลอันไพบูรณ์คือความสถาพรยั่งยืนของชาติ
ความเจริญก้าวหน้าของบ้านเมืองและความอยู่ดีมีอิสรภาพของเราทุกคน

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวไทยทั้งมวลเคารพ
เลื่อมใส จงอภิบาลรักษาท่านให้มีความสุข ปราศจากทุกข์ ปราศจากภัย ทุกเมื่อ
เพื่อให้มีกำลังกาย กำลังใจ และกำลังปัญญาที่จะคิดอ่านปฏิบัติงานของแผ่นดิน
และนำพาประเทศชาติให้ผ่านพ้นอุปสรรคกับทั้งภัยอันตรายทั้งปวงไปได้โดยสวัสดิ์”

เพื่อให้สัมฤทธิ์ดังพระบรมราชปณิธาน ไม่ทรงคำนึงถึงความลำบาก
เหนื่อยยากทั้งพระวรกายและพระราชหฤทัย ไม่ทรงคำนึงถึงภัยอันตรายทั้งปวง
ในปีหนึ่ง ๆ ทรงอุทิศเวลากว่าครึ่งปี เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎรและ
ทอดพระเนตรกิจการ โครงการพัฒนาตามพระราชดำริในท้องถิ่นทุรกันดารทั่ว
ประเทศ ได้ทรงศึกษาและทรงทราบความเป็นไปอย่างแท้จริง ได้ทรงทราบปัญหา
ขัดข้องและทางแก้ปัญหานั้น ๆ อย่างถูกต้อง ต่าง ๆ กัน เช่นทรงโปรดให้สร้าง
อ่างเก็บน้ำที่มีประโยชน์อันประเสริฐ ได้ทรงโปรดให้จัดซื้อที่ดินหลายแปลงใหญ่
เกี่ยวกับการพัฒนาแหล่งน้ำ เช่นที่ดินติดต่อกับบริเวณวัดญาณสังวรารามวรมหา-

วิหาร ในพระบรมราชูปถัมภ์ ซึ่งเป็นท้องที่กันดารและมีประชาชนอาศัยอยู่มาก จึงจำเป็นต้องใช้น้ำมากเพื่อการเกษตร และในสภานี้ก็ได้ทรงโปรดให้จัดซื้อที่ดิน ติดต่อกับบริเวณวัดมงคล จังหวัดสระบุรี ซึ่งมีการเพาะปลูก และขาดแคลนน้ำ เสมอทั้งช่วงฤดูฝนและฤดูแล้ง พระราชดำรินี้ได้พระราชทานความเจริญความ เป็นสุขแก่ประชาราษฎร์เป็นอันมาก เป็นที่ปรากฏประจักษ์ทั่วไปอย่างชัดเจน

โครงการพัฒนาตามพระราชดำริที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระ- หม่อมให้ดำเนินการทุกแห่งนั้น เป็นการช่วยเหลือราษฎรอย่างมีระบบเป็นขั้นตอน คือแก้ไขปัญหาเฉพาะหน้า และป้องกันปัญหาด้านอื่น ๆ ในระยะยาว ตลอดจน เป็นประโยชน์กับพื้นที่พัฒนาในด้านการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและ ความมั่นคง ในพื้นที่ ทำให้ราษฎรมีที่ทำกินเป็นหลักแหล่งถาวร มีความมั่นคงในชีวิต มีอาหาร และน้ำบริโภคเพียงพอแก่ความต้องการของร่างกาย ทำให้แข็งแรงมีภูมิต้านทาน โรคภัยไข้เจ็บ เป็นการลดภาวะด้านการรักษาพยาบาลในอนาคต มีหลักประกันใน ยามเกิดภัยพิบัติ คือมีธนาคารข้าว ธนาคาร โคกระบือ ระบบชลประทานที่สมบูรณ์ แบบ แหล่งวิทยาทานที่เกษตรกรหรือนักเรียน ตลอดจนนักพัฒนาการสามารถไป เยี่ยมเยียนศึกษาหาความรู้ได้ อาทิความรู้ระบบสหกรณ์ซึ่งเป็นพื้นฐานสำคัญของ การเกษตรกรรม เป็นการงานร่วมกันอย่างมีระเบียบวินัย ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่สามัคคีกลมเกลียว รู้จักประหยัดและต้องปฏิบัติ ตามหน้าที่ของตน ซึ่งจะไม่นำความเสียหายให้เกิดแก่ตนและส่วนรวม การซื้อ ขายในนามของสหกรณ์จะทำให้ไม่เสียเปรียบ ประโยชน์อีกประการหนึ่งที่จะได้ จากสหกรณ์คือเกษตรกรจะกู้เงินสหกรณ์ไปลงทุนได้ในยามจำเป็นจริง ๆ ไม่ใช่กู้ ไปใช้อย่างฟุ่มเฟือย

เรื่องความประหยัดทรงปฏิบัติเป็นเยี่ยงอย่างมาโดยสม่ำเสมอ คือไม่โปรด ให้มีการใช้เครื่องมืออุปกรณ์ที่ต้องใช้เชื้อเพลิงที่มีราคาแพง โดยไม่จำเป็นจริง ๆ เช่นเครื่องสูบน้ำ เครื่องสีข้าว เครื่องไถพรวน จากการทำทรงปลูกนิสัยประหยัด ทำให้เกิดการประดิษฐ์คิดค้นเครื่องมือที่ใช้พลังงานจากธรรมชาติ ใช้แรงงานคน และสัตว์ หรือเชื้อเพลิงที่ผลิตขึ้นได้เอง

ที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือทรงส่งเสริมเรื่องก๊าซชีวภาพ อันเป็นการรักษา อนามัยในการกำจัดสิ่งปฏิกูลด้วย ได้ผลพลอยได้ด้วย คือการนำสิ่งปฏิกูลที่ต้อง

การกำจัดไปหมักรวมกันในบ่อหมักก๊าซชีวภาพ แล้วต่อท่อ นำก๊าซไปใช้ประโยชน์ ในการหุงต้มหรือจุดตะเกียงเจ้าพายุ ส่วนกากที่เหลือจากการหมักนำไปใช้เป็นปุ๋ย ที่มีคุณภาพดีได้ด้วย และเครื่องอุปกรณ์ดังกล่าวไม่มีการสงวนลิขสิทธิ์ ทุกคนขอแบบและขอคำปรึกษาเพื่อนำไปประดิษฐ์ใช้ในงานของตนได้

ปัญหาใหญ่ประจำทุกปีคือปัญหาน้ำท่วม และน้ำเน่าเสีย ทรงเห็นความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องแก้ไขให้ได้ เพราะเป็นเหตุแห่งความเดือดร้อนยุ่งยาก เป็นอุปสรรคแก่การประกอบธุรกิจของราษฎรเป็นอันมาก ได้ทรงดำเนินการทุกวิธีเพื่อแก้ไข ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรสภาพน้ำท่วมด้วยพระองค์เอง หลายครั้งที่ต้องทรงลุยน้ำ เพื่อตรวจสภาพการณ์ให้เห็นทางแก้ปัญหานี้ ในแต่ละครั้งทรงมีพระราชดำริหลายประการอย่างสุขุมคัมภีรภาพยิ่งด้วยพระปรีชาญาณ เมื่อรัฐบาลรับสนองพระราชดำริเต็มกำลังความสามารถ ผลก็เกิดเป็นที่ประจักษ์ ปัญหาน้ำท่วมในกรุงเทพมหานครบรรเทาเบาบางลงได้จริง

เกี่ยวกับปัญหาน้ำเน่า ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรหลายแห่ง ทั้งในกรุงเทพมหานครและต่างจังหวัด เช่นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา แต่ละครั้งได้มีพระราชดำริเกี่ยวกับการแก้ไขพระราชทานเป็นอันมาก เช่น ใช้น้ำดีช่วยบรรเทาน้ำเสีย ใช้วิธีการกรองน้ำเสียโดยธรรมชาติด้วยการใช้ผักตบชวา ซึ่งสามารถในการดูดสารพิษสารเคมีและโลหะหนักที่อยู่ในน้ำ ตลอดจนอินทรีย์สารและสารที่เป็นตะกอนแขวนลอยในน้ำ เป็นการช่วยกำจัดสิ่งปฏิกูลจากบ้านเรือนราษฎร ทั้งช่วยทำให้น้ำใสและคุณภาพดีขึ้นกว่าเดิมอย่างเห็นได้ชัด โครงการบึงพระราม ๕ เป็นโครงการบรรเทาน้ำเสียในเขตที่ดินของสำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ ซึ่งอยู่ติดกับคลองลาดพร้าวทางฝั่งตะวันตก และด้านทิศใต้จรดกับคลองแสนแสบพื้นที่บึงเป็นเขตติดต่อของเขตห้วยขวางและเขตบางกะปิ กรุงเทพมหานคร พื้นที่ประมาณ ๑๓๐ ไร่ ทรงทดลองใช้เครื่องปั่นอากาศเพื่อเพิ่มออกซิเจนให้มากขึ้น ควบคู่ไปกับการใช้ผักตบชวาคด้วย ความสำคัญและจำเป็นที่จะต้องกำจัดน้ำเน่ามีพระราชดำรัสเปรียบว่า โครงการกำจัดน้ำเน่า คือโครงการบึงมักกะสันและบึงพระราม ๕ เปรียบเสมือนเป็นไตที่มีหน้าที่กำจัดสิ่งสกปรกและโรค ไตมีหน้าที่ฟอกเลือด ถ้าไตทำงานไม่ดี คนก็ตาย สวนสาธารณชนนั้นเปรียบเสมือนเป็นปอด

นอกจากนั้นทรงมีโครงการสระเก็บน้ำพระราม ๕ อันเนื่องมาจากพระราชดำริอีกโครงการหนึ่งในที่ดินของส่วนราชการที่จับจองไว้และมีได้ทำประโยชน์ในเขตอำเภอธัญบุรี และอำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี จำนวน ๓,๐๓๒ ไร่ ที่รัฐบาลน้อมเกล้าฯน้อมกระหม่อมถวายเพื่อใช้เป็นสถานที่ก่อสร้างแหล่งเก็บน้ำอเนกประสงค์ขนาดใหญ่ ตามพระราชดำริ ที่ตั้งโครงการอยู่ระหว่างคลองระบายน้ำ สายที่ ๕ และที่ ๖ ทางด้านเหนือคลองรังสิตของโครงการชลประทานรังสิตเหนือ เป็นโครงการชุดสะพานขนาดใหญ่นับเป็นพันไร่ ทรงมีพระราชดำริว่า เพื่อให้สามารถรับน้ำที่หลากมาจากทางเหนือในฤดูฝนไว้ได้ส่วนหนึ่ง เป็นการบรรเทาน้ำท่วมกรุงเทพฯ ๑ ได้ ในฤดูแล้งก็จะสามารถส่งน้ำจากสระน้ำนี้ไปให้น้ำเสียในคูคลองต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ๑ ให้ดีขึ้นได้ และน้ำส่วนที่เหลือก็ส่งให้เกษตรกรทำนาครั้งที่ ๒ ได้ แนวพระราชดำริทั้งหลายเป็นที่เชื่อว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาน้ำท่วมและน้ำเสียอันเป็นความเดือดร้อนของชาวกรุงเทพฯ ๑ ให้บรรเทาเบาบางลงได้ และแม้ทุกฝ่ายได้ร่วมมือกันอย่างจริงจังก็จะทำให้การแก้ไขปัญหานี้ประสบผลสำเร็จเร็วในที่สุด

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐมีพระราชปณิธานมุ่งมั่นในการพัฒนาและสงเคราะห์ช่วยเหลือประชาชน และนำความเจริญมั่นคงมาสู่ประเทศชาติ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้จัดตั้งมูลนิธิชัยพัฒนาขึ้น เพื่อสนับสนุนส่งเสริมอย่างประสานสอดคล้องกับกิจกรรมพัฒนากับแผนงานโครงการของรัฐ เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น และสามารถดำเนินไปได้รวดเร็วยิ่งขึ้น โดยเฉพาะในกรณีที่โครงการของรัฐถูกจำกัดด้วยระเบียบกฎเกณฑ์ต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านงบประมาณ อันเป็นเหตุให้โครงการที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติและประชาชนไม่สามารถดำเนินการได้ หรือทำให้ล่าช้า มูลนิธิชัยพัฒนาจะพิจารณาให้การสนับสนุนให้เกิดโครงการได้ มูลนิธินี้สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงดำรงตำแหน่งองค์นายกิตติมศักดิ์ และสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงดำรงตำแหน่งองค์ประธานกรรมการ สำนักงานตั้งอยู่ ณ อาคารชัยพัฒนา ในบริเวณสวนจิตรลดา

เพียงเท่าที่รับพระราชทานกล่าวมาบางส่วนบางประการ จะเห็นได้ว่าสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่เพื่อ

ประโยชน์สุขแห่งอาณาประชาราษฎร์ในแต่ละปีมิใช่น้อย ต้องทรงตรากตรำพระวรกายเป็นอย่างมาก แต่มิได้ทรงย่อท้อ มิได้ทรงเห็นแก่ความสำราญสุขส่วนพระองค์ แต่ก็ทรงรักษาพระพลานามัยให้สมบูรณ์แข็งแรงอยู่เสมอ ด้วยการออกกำลังพระวรกายเป็นประจำเมื่อทรงว่างจากพระราชภารกิจ รับพระราชทานกล่าวได้ว่า สมเด็จพระบรมบิดรพระราชสมภารเจ้าทรงปฏิบัติพระองค์เป็นเยี่ยงอย่างในการยังความเจริญก้าวหน้า และความมั่นคงมาสู่ประเทศชาติตลอดเวลา จึงทรงเป็นพระมหากษัตริย์ผู้ทรงคุณธรรมอันประเสริฐ เลิศล้ำด้วยพระมหากรุณาธิคุณต่ออาณาประชาราษฎร์ หาที่เปรียบมิได้

โยธ ปลายจตุรทิศ-	เทวสุทธานมุปริ
เอกศีลสเก มงก-	รุตตมวสุสมงกเล
มิกสิรสสุส ธนุวาค-	มสุส ทิเน ว ปลายเม
ปรมิบุโท มหาภูมิ-	พลอดุลยเตชวา
มหิตลาธิเปสฺสโร	รามาทิปติ จกุกิโก
นรปติบุตสฺยามินุทา-	ธिरาชปรโม ตตา
นาถปวิตตสฺวหโย	คุณเสฏฺโฐ ชนุตฺตโม
นวมินุโท มหาราชา	ปฺญฺณณกสฺสฺสฺยิวสุสิโก
ติจตุตทาพีสฺวสุธานี	รชชฺ กอารติ โสตุตินา

วันที่ ๕ ธันวาคม มิกสิรมาส พุทธศักราช ๒๕๓๑ ปีมะโรง อันเป็นอุดมมงคลนี้ พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช มหิตลาธิเบศร-รามาทิบดี จักรีนฤพดินทร์ สยามมินทรราชิราช บรมนาถบพิตร ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐสูงสุดแห่งนรชน พระมหाराชเจ้าจอมไพบุชกาลที่ ๕ ทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๖๑ พรรษา ทรงครองราชสมบัติมาโดยสวัสดิ์ ๔๓ โดยปี

ธมฺมราชา ปิตุราชา	สพฺพทญฺยาภิmaniโต
รญฺจภิปาลโนปาย	ปยุตฺโต ธมฺมปิตุตํ
ทานํ สีลํ ปริจฺจจาโก	อาชฺชวํ มทุทวํ ตโป
อกุโกโร อวิหีสา จ	ชนฺติ จ อวิโรธนํ
ทสิเม เกนจิ สกฺกา	ตสฺสตุตเนว ปสฺสิตุํ
สพฺพเพสํ ชายเต เปมํ	ธมฺมราชา สภคฺตํ

พระธรรมราชา พระราชาผู้ทรงธรรม พระปิตุราชา พระราชาผู้ทรงเป็น
พระบิดา เป็นพระพ่อเมือง อันชาวไทยทั้งปวงนับถือเทิดทูน ทรงประยุกต์ธรรม
และความเป็นบิดาในรัฐาภิบาลโนบาย ธรรม ๑๐ ข้อ เหล่านี้ คือ ทาน ศีล จาคะ
สละบริจาคน อาชชวะ ความตรง มัททวะ ความอ่อนโยน ตบะ ความเพียรปฏิบัติ
หน้าที่ อักโกธะ ความไม่โกรธประกอบด้วยเมตตา อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน
ประกอบด้วยกรุณา ขันติ ความอดทน อวิโรธนะ ความไม่ผิด อันใคร ๆ อาจเพื่อ
เห็นในพระองค์แห่งพระราชนั้น ความรักพร้อมทั้งความภักดีจึงเกิดแก่ประชาชน
ทั้งปวงในพระธรรมราชา

เทหิ เทหิ วิเสเสหิ

कुमेहि प्रणिमन्तिโต

จิรวชิวิ महाराजा

सुखपुत्तो अनामयो

यससा तेखा जापि

वत्तुननुतो नरुत्तโม

सता गतरानि समुत्स

जि ररुเซ प्रतिगुत्तु

ขอสมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงประทับด้วยพระคุณสมุทัย
อันพิเศษนั้น ๆ ทรงพระชนมพรรษาเย็นยาน ทรงพระสำราญสมบูรณ์พระอนามัย
ทรงพระเจริญด้วยพระราชอิสริยยศเดชานุภาพ ทอดพระเนตรเห็นแต่กิจการอันเจริญ
เป็นนิตยกาล เสด็จสถิตยืนนานในพระราชมหาศวรรย์ ปกครองราชสีมามณฑลให้
สมบูรณ์สมพระราชประสงค์

ลำดับนี้ พระสงฆ์ผู้ได้มาในมหามงคลกาลนี้ มีสมานฉันท์ตั้งสัตยาธิษฐาน
ขอพรพระศรีรัตนตรัยที่ปรากฏเป็นมงคลสูงสุดของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย
ประสิทธิ์ถวายแด่สมเด็จบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า

อรหํ สมมาสมพุทฺโธ

อุตฺตมํ ฐมฺมมชฺฌคา

มหาสงฺฆํ ปโปเธสิ

อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ธรรมอันสูงสุด ยังพระสงฆ์
หมู่ใหญ่ให้เบิกบาน ตื่นจากกิเลสนิทรา นี้จัดว่าพระรัตนตรัยคือวัตถุอันประเสริฐ
ให้เกิดความดี ๓ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่งใหญ่ไพศาลแก่ผู้
เลื่อมใส ด้วยเดชานุภาพพระศรีรัตนตรัยคลบ้นดาล ขออุปถัมภ์และอุปสรรค
ศัตรูทั้งหลายจงอย่าบังเกิดถูกต้องพ้องพานซึ่งไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ ในกาล
ไหน ๆ จงบาราศไถลด้วยประการทั้งปวง ความเป็นผู้ไม่มีโรค ความสุขสำราญ

ความเป็นผู้มีอายุยืนนาน และความบริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลายอันเป็นที่ตั้งแห่ง
 วิบุลผลนั้น ทั้งสุข โสมนัส สวัสดิ์ในที่ทุกสถาน จงเกิดมี จงเป็นไป แแต่สมเด็จพระบรม-
 บพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงอภิบาลไทยสยามรัฐมหาชนบทนี้ กับทั้งสมเด็จพระ
 พระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ สมเด็จพระบรมราชชนนี พระราชโอรสธิดา
 พระบรมราชวงศ์ และคณะรัฐบาลมุขอำมาตย์มนตรีสภาเสวกามาตย์ ทหารพล
 เรือรบตำรวจ พสกนิกร ประชาชนราษฎร สมณะชีพรามณ์ ขอเทพเจ้าทั้งหลายทั่ว
 จักรราศีผู้สถิตอยู่ในไทยสยามรัฐมณฑล จงตั้งไมตรีจิตอภิบาลรักษาสกลไทย
 สยามรัฐสีมาอาณาเขต ซึ่งสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงเป็นองค์พระ-
 ประมุขด้วยนำเข้าไปใกล้ซึ่งอิฏฐวิบุลผลอันเป็นहितานุहितประโยชน์ คอยป้องกัน
 ซึ่งสรรพโทษอันไม่เกื้อกูลแก่ความเจริญอย่าให้เกิดมี

สิทธิคุณคุณ สิทธิคุณคุณ

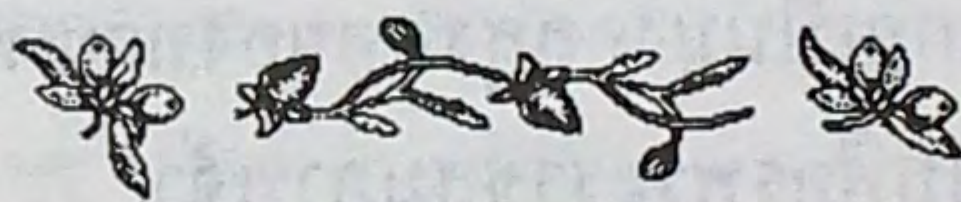
สิทธิคุณคุณ อธิ์ ผล

เอตสมมี รตนตฤตยสมมี

สมปสาทนเจตโส

ขอผลที่กล่าวนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์
 แแต่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้มีพระราชมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัย
 นี้ สมพระบรมราชประสงค์ทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในพระมงคลวิเสสสภา
 เป็นปสาทนียมังกลานูโมทนา เอว ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

พระธรรมเทศนาทูลลภกถา

ในการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
ทักษิณานุประทาน ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย

ในพระบรมมหาราชวัง

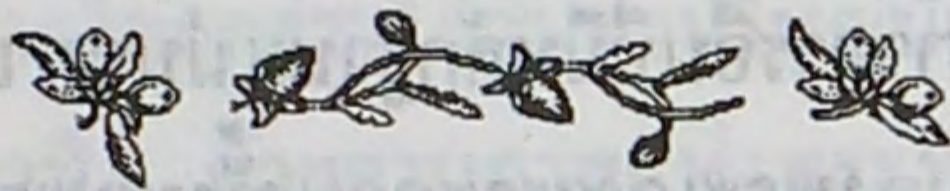
ในพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก

วันเสาร์ที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑

เวลา ๑๖ นาฬิกา ๓๐ นาที

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

รับพระราชทานถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

เทวเม ภิกฺขเว ปุคฺคลา ทูลลภา โลกสุมี กตเม เทว โย จ ปุพฺพการี
โย จ กตญฺญกตเวที อิม โข ภิกฺขเว เทว ปุคฺคลา ทูลลภา โลกสุมินฺติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดช
พระคุณประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิ
ณานุประทานถวาย พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระจุลจอม
เกล้าเจ้าอยู่หัวอันเป็นพระราชพิธีเบื้องต้นแห่งพระราชพิธีรัชมังคลาภิเษก อนุโลม
ตามราชประเพณี เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงดำรงรัช
ยีนยาวยิ่งกว่าพระมหากษัตริย์ทุกพระองค์อันมีปรากฏในพระราชพงสาวดาร

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
รัชมงคล เมื่อปีที่ทรงครองราชย์ครบ ๔๐ ปี ในปีพุทธศักราช ๒๔๕๐ เท่ากับปี
ครองราชย์ของสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๒ แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งได้ทรงครองราชย์
ยาวนานที่สุดในพระราชพงสาวดาร ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้กำหนด

แสดงพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยกตัญญูกตเวทิตาธรรม และทรงนอบน้อมถวาย
ความเคารพเทิดทูน พระมหากรุณาธิคุณสมเด็จพระบรมอัยกาธิราชเจ้าพระองค์นั้น
ขอพระราชทานพระบรมราชานุญาตและพระพรชัยมงคลให้ทรงพระเจริญพระ-
ชนมพรรษายืนยาว ทรงชัยครองราชย์ตลอดกาลนาน

ก่อนที่จะทรงประกอบพิธีฉลองสมโภชสิริราชสมบัติ จึงทรงบำเพ็ญ
พระราชกุศลทักษิณานุปทานเป็นวาระแรกตามภูมิชั้นของสาธุชนคนดี มีความ
กตัญญูกตเวทิต่อท่านผู้เป็นบุพพการี ตามพระพุทธศาสนโนวาทที่สมเด็จพระบรม
ศาสดาศรัยยกย่องและได้ตรัสเตือนไว้ว่า บุพพการีและกตัญญูกตเวทิต่เป็นบุคคลที่
หาได้ยาก ตามพระพุทธานุญาตบทยุทธศาสตร์แปลความว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒ จำพวกเหล่านี้หาได้ยากในโลก คือ บุพพการี
บุคคลผู้ทำอุปกัระก่อนหนึ่ง กตัญญูกตเวทิต่ บุคคลผู้รู้อุปกัระที่ท่านทำแล้ว และ
ประกาศอุปกัระที่ท่านทำแล้ว ก็ตอบแทนคุณท่านหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๒
จำพวกเหล่านี้แลหาได้ยากในโลก ดังนี้

อันประชาชนชาวไทยกล่าวได้ว่า ส่วนใหญ่นับถือบุคคล ๒ จำพวก คือ
บุพพการีและกตัญญูกตเวทิต่ ด้วยอนุภาพแห่งพระพุทธศาสนาที่ได้นับถือมา
ตลอดเวลาช้านาน

บุพพการี คือบุคคลผู้ทำอุปกัระก่อน ส่วนกตัญญู คือบุคคลผู้รู้อุปกัระ
ที่ท่านได้ทำแล้ว กตเวทิต่ คือประกาศอุปกัระที่ท่านทำแล้วให้ปรากฏ หมายความว่า
ปฏิบัติตอบแทน กตัญญูและกตเวทิต่เป็นคำที่ใช้ร่วมกัน หมายถึงบุคคลประเภทที่
๒ บุคคลใดบุคคลหนึ่งก็ตาม เมื่อทำอุปกัระก่อน โดยมีใช่เป็นการตอบแทน แต่
เป็นผู้ให้ก่อนทีเดียว ชื่อว่าบุพพการี ส่วนบุคคลผู้ที่ได้รับอุปกัระของท่าน แล้วรู้
คุณของท่านและไม่ลบหลู่คุณของท่าน ประกาศให้ปรากฏในโอกาสอันควรประกาศ
ตอบแทนคุณท่านด้วยการให้การทำสิ่งที่เป็นไปเพื่อสุขประโยชน์แก่ท่านเป็นการ
ปฏิการคือตอบแทน ชื่อว่ากตัญญูกตเวทิต่ สมเด็จพระบรมศาสดาศรัยว่าบุคคล ๒
จำพวกนี้หาได้ยาก ท่านอธิบายว่า บุคคลเป็นอันมากควรจะปฏิบัติตนเป็นบุพพการี
แต่ไม่ปฏิบัติ เพราะจิตใจถูกรอบงำด้วยตัณหา คือความคั่นรันทะยานอยากแต่จะ
ได้ ไม่ปรารถนาจะเป็นผู้ให้ ส่วนบุคคลที่ควรจะเป็นกตัญญูกตเวทิต่แต่ไม่เป็น
เพราะจิตใจถูกรอบงำด้วยอวิชชา คือความไม่รู้ โดยตรงคือไม่รู้คุณท่าน ลบหลู่

คุณท่าน อีกอย่างหนึ่ง เพราะบุคคล ๒ จำพวกนี้ที่เกี่ยวข้องกันโดยฐานะเฉพาะ
 อย่างใดอย่างหนึ่งมีจำนวนจำกัด เช่นมารดาบิดากับบุตรธิดา มารดาบิดาเป็น
 บุพพการีของบุตรธิดาก็มีเพียงหนึ่งเท่านั้น หรือจะกล่าวว่ มารดาก็มีเพียงหนึ่ง
 บิดาก็มีเพียงหนึ่งก็ได้ ส่วนบุตรธิดาก็มีจำนวนเท่าที่มีจึงหาได้ยาก เพราะจะหา
 มารดาบิดาให้มากกว่าท่านละหนึ่งหาได้ไม่

โดยฐานะที่เกี่ยวข้องกันดังนี้ พึงจำแนกแสดงบุคคลทั้งสองจำพวกนี้ได้
 ๔ คู่ คือมารดาบิดากับบุตรธิดา คู่ ๑ ครูอาจารย์กับศิษย์ คู่ ๑ พระมหากษัตริย์
 กับพสกนิกร คู่ ๑ พระสัมมาสัมพุทธเจ้ากับพุทธศาสนิกชน คู่ ๑ มารดาบิดาเป็น
 ผู้ทำอุปการะก่อนแก่บุตรธิดา เพราะเป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูอุปถัมภ์ต่าง ๆ จึง
 ชื่อว่าเป็นบุพพการีของบุตรธิดา ฝ่ายบุตรธิดาเมื่อระลึกคุณของมารดาบิดา ไม่
 ลบหลู่ แต่แสดงคุณให้ปรากฏ ปฏิบัติสนองคุณมารดาบิดา ชื่อว่าเป็นกตัญญูกต
 เวทีในมารดาบิดา ครูอาจารย์เป็นผู้ทำอุปการะก่อนแก่ศิษย์เพราะได้ประสาทวิทยา
 ให้และอบรมด้วยคุณงามความดีต่าง ๆ จึงได้ชื่อว่าเป็นบุพพการีของศิษย์ ฝ่ายศิษย์
 เมื่อระลึกคุณ ไม่ลบหลู่ แต่แสดงคุณให้ปรากฏเคารพครูอาจารย์ ปฏิบัติสนองคุณ
 ครูอาจารย์ ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์ทรงทำอุปการะ
 ก่อนแก่พสกนิกร เพราะทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจโดยธรรม ยังให้เกิดความสุข
 ความเจริญแก่พสกนิกร ชื่อว่าทรงเป็นบุพพการีของพสกนิกร แม้รัฐบาลและบุคคล
 ผู้มีอำนาจหน้าที่ปกครองทุกระดับ ก็ชื่อว่าเป็นผู้ทำอุปการะก่อนแก่พสกนิกรตาม
 ระดับ ฝ่ายพสกนิกรเมื่อระลึกคุณพระมหากษัตริย์ ไม่ลบหลู่ ประกาศให้ปรากฏ มี
 ความเคารพรักจงรักภักดี ปฏิบัติตอบแทนพระมหากษัตริย์ตามฐานะ เช่นปฏิบัติ
 ตามกฎหมาย เสียส่วยสาอากรปฏิบัติตนอยู่ในศีลธรรมอันดี ชื่อว่าเป็นกตัญญูกต
 เวทีในพระมหากษัตริย์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงทำอุปการะก่อนแก่เวไนยนิกร
 เพราะได้ทรงมีพระมหากษัตริย์แสดงธรรมสั่งสอนโปรดให้พ้นความทุกข์ให้ได้รับสุข
 ประโยชน์ตามภูมิชั้น ชื่อว่าทรงเป็นบุพพการีแห่งเวไนยนิกรพุทธศาสนิกชนทั่วไป
 ฝ่ายพุทธศาสนิกชนเมื่อระลึกคุณพระคุณ ไม่ลบหลู่ต่อพระศาสนา อุปถัมภ์พระ
 พุทธศาสนาตามควรแก่กรณี บูชาด้วยอามิสบูชา และปฏิบัติบูชา ดำรงรักษาสืบ
 ต่อพระพุทธศาสนา ชื่อว่าเป็นกตัญญูกตเวทีในพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

แสดงโดยสรุป บุคคลผู้ที่ให้ก่อนด้วยเมตตากรุณา ชื่อว่าบุพพการี ฝ่าย

บุคคลผู้รับแล้วให้ตอบแทนในภายหลัง ชื่อว่ากตัญญูกตเวทิต์ ผู้ที่ลู่อ่านาจแห่งคณหา คือความอยากแต่ที่จะได้ หรืออยากแต่จะเป็นผู้แบมือรับ ไม่อาจจะสละให้ ย่อมเป็นบุพพการีไม่ได้ ถึงจะอยู่ในฐานะที่พึงเป็นบุพพการี ก็ปฏิบัติหน้าที่ของบุพพการีไม่ได้ พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้อบรมพรหมวิหารธรรม มีเมตตา กรุณา เป็นต้น และสังกหัตถุ คือธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความสงเคราะห์ยึดเหนี่ยวจิตใจ ได้แก่การให้การเจรจาจาเป็นที่รัก ความประพฤติประ โยชน์ และความวางตนสม่ำเสมอ ฝ่ายผู้ที่มีวิชาหนาแน่น รับอุปการะของท่านแล้วก็ไม่รู้คุณท่าน แทนที่จะสำนึกตนว่ากลายเป็นลูกหนี้ท่าน กลับคิดว่าเหมือนเป็นเจ้าของหนี้ท่าน ต้องการที่จะทวงให้ได้ยิ่งขึ้น ครั้นไม่ได้ตามปรารถนา ก็กลับโกรธลบหลู่คุณของท่าน ดังนี้ ก็เป็นกตัญญูกตเวทิต์ไม่ได้ พระบรมศาสดาจึงตรัสสอนให้อบรมสติปัญญาให้สำนึกรู้จริงในคุณของท่านผู้มีคุณ และปฏิบัติตอบแทนตามหลักสังกหัตถุนั้นแหละ เมื่อเป็นเช่นนี้ สังคมหมู่ชนจึงดำเนินไปได้ด้วยดี มีความสุขความเจริญ เหมือนดังล้อรถที่มีเพลลา ย่อมหมุนนำรถไปได้ฉะนั้น ด้วยอานุภาพแห่งพระพุทธศาสนาและความรับปฏิบัติตามพระธรรมคำสั่งสอน บุคคล ๒ จำพวกนี้จึงยังหาได้อยู่ในประชาชนชาวไทย อันอาจหาได้ยากในที่อื่น ธรรมนี้จึงรักษาชนผู้ประพฤติธรรมให้มีความสุข ดังที่ปรากฏเห็นได้ชัด

ส่วนที่ลู่อ่านาจเป็นทาสคณหาและอวิชาโมหะ หากไม่มีธรรมะเป็นเครื่องยับยั้งใจ ย่อมปฏิบัติตรงกันข้ามคือเป็นเวรีและปฏิเวรีต่อกัน เวรีนั้นคือบุคคลผู้มีเวรี ได้แก่เป็นผู้ที่ก่อเวรีขึ้น คือได้กระทำเบียดเบียนชีวิตบ้าง ร่างกายบ้าง ทรัพย์สมบัติบ้าง วงศ์สกุลบ้าง เบียดเบียนล่อลวงเพื่อประโยชน์ของตนบ้าง คืบนำเมาอันเป็นเหตุให้ก่อเวรีดังนั้นบ้าง ดังนี้ เรียกว่าเวรี ส่วนผู้ที่ได้รับเบียดเบียนจากผู้ก่อเวรีขึ้นดังกล่าว และก่อเวรีตอบแทน เช่นว่าเขาเบียดเบียนร่างกายมา ก็เบียดเบียนร่างกายเขาตอบแทน เขาเบียดเบียนชีวิตมา ก็เบียดเบียนชีวิตเขาตอบแทน เขาเบียดเบียนทรัพย์มา ก็เบียดเบียนทรัพย์เขาตอบแทน เป็นการแก้แค้น ดังนี้ เรียกว่าปฏิเวรี เวรีนั้น ภาษาไทยเรียกว่าไฟรี ที่มักแปลว่า ศัตรู ปฏิเวรีนั้นก็เท่ากับปฏิไฟรี คือเป็นศัตรูตอบ เวรีหรือไฟรีก็ตรงกันข้ามกับบุพพการี ปฏิเวรีหรือปฏิไฟรีก็ตรงกันข้ามกับกตัญญูกตเวทิต์

กล่าวได้ว่าในโลกนี้คนเป็นไฟรีและปฏิไฟรีต่อกันมีมาก หรือเรียกว่าหา

ง่ายเพราะโดยมากเป็นผู้ลุ่มอนาถ เป็นทาสของตัณหาของอวิชชา พร้อมด้วยโลก
 โกรธหลงทาง่าย ส่วนผู้ที่ปฏิบัติตนเป็นบุพพการีและกตัญญูกตเวทีต่อกัน คือ
 ประพฤติดีต่อกันมีเมตตากรุณาต่อกันมีน้อย ดังที่เรียกว่าหายากตามพระพุทธภาษิต
 และการที่ตรัสไว้ดังนี้ก็เพื่อสะกิดใจบุคคลทุกคนให้ได้สติมีความระลึกได้ถูกต้อง
 เป็นสัมมาสติคือความระลึกชอบ อันเป็นเหตุให้ปฏิบัติได้ถูกชอบ ไม่ลุ่มอนาถ ไม่
 เป็นทาสของตัณหาอวิชชา เมื่อมีสติก็จะได้ปัญญาเป็นแสงสว่างให้เห็นทางปฏิบัติ
 ที่ถูกชอบ คือที่เป็นความดีทั้งหลาย มีเมตตากรุณา ธรรมะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวนำใจ
 กัน มีทาน ปิยวาจา เป็นต้น อันจะนำให้อยู่ด้วยกันโดยสันติ มีความสุขความเจริญ

ทุกคนระลึกให้เป็นสัมมาสติได้ เพราะเป็นเรื่องของจิตใจ ที่อาจน้อมจิตใจ
 ให้คิดไปได้ จึงขอแต่เพียงว่า ให้น้อมจิตใจคิดไปในทางสงบเท่านั้น โดยพยายาม
 ระงับดับจิตใจที่เร่าร้อนไม่สงบลงเสีย แนวคิดที่จะนำไปสู่สัมมาสติ ดังเช่นคิดดูว่า

๑. เราทั้งหลายเป็นอะไรกัน ถ้าคิดด้วยความโกรธ ก็จะได้คำตอบว่าเป็น
 ศัตรูกัน โกรธเกลียดกัน ซึ่งจะต้องเอาชนะกันให้ได้ แม้ด้วยการใช้กำลังประหัต-
 ประหารกัน แต่ถ้าคิดด้วยจิตใจที่สงบ ก็จะได้คำตอบว่า เราเป็นพี่น้องกัน ร่วมชาติ
 ศาสนา พระมหากษัตริย์เดียวกัน หรือแม้แต่ร่วมเกิด แก่ เจ็บ ตายด้วยกัน บรรพบุรุษ
 สตรีของเราได้เสียสละทุกอย่าง รักษาสถาบันต่าง ๆ ของชาติไทยไว้ให้แก่เรา เรา
 ทั้งหมดจึงเหมือนอยู่ในครอบครัวเดียวกัน ผู้ที่เป็นผู้ใหญ่ก็เป็นเหมือนเป็นพ่อเป็นแม่
 เป็นตาเป็นยาย เป็นปู่เป็นย่า เป็นน้าเป็นอา ผู้ที่เป็นเด็กกว่าก็เป็นเหมือนอย่างเป็น
 ลูกเป็นหลาน ที่เป็นชั้นเดียวกันก็เป็นเหมือนอย่างเป็นที่พี่น้องกันทั้งนั้น ไม่ใช่
 ใครที่ไหน ความระลึกได้เช่นนี้จะทำให้จิตใจอ่อนโยนลง จะทำให้เกิดความ
 คิดที่จะปรองดองกัน สัมผัสमानกันขึ้น

๒. อนึ่ง เราทั้งหลายกำลังจะทำอะไรแก่กัน ถ้าตอบด้วยความโกรธ ก็
 จะได้คำตอบว่า เราจะต้องไม่ยอมกันเด็ดขาด จะต้องบังคับเอาสิ่งที่เราต้องการ หรือ
 จะไม่ยอมให้ทุกอย่าง แม้ด้วยการใช้กำลัง แต่ถ้าคิดด้วยใจที่สงบ ก็จะมองเห็นว่า
 เราทั้งหลายต่างเป็นญาติกันทั้งหมด มิใช่ใครอื่นที่ไหน ควรที่จะผ่อนปรนกัน สมมติ
 ว่าผ่อนความต้องการของตนบ้าง ทำใจเป็นกลางต่อกัน ฟังเหตุผลที่ฟังเป็นไปได้
 เพราะการที่ดึงดันเอาแต่ใจของตนฝ่ายเดียวนั้นยากที่จะตกลงกันได้ หลักของความ
 สามัคคีประการหนึ่งก็คือ ความรู้จักเอาใจเขามาใส่ใจเรา หรือเอาใจเราไปใส่ใจเขา
 แต่จะต้องทำใจให้สงบเสียก่อนจึงจะเกิดความคิดผ่อนปรนประนีประนอมดังกล่าวได้

๓. อนึ่ง เราทั้งหลายกำลังมุ่งอะไรเพื่ออะไร สิ่งที่มีงุนั้น ถ้าไม่ขัดกันก็ไม่เกิดปัญหาขัดแย้งกัน แต่ถ้าขัดกันก็เกิดปัญหาขัดแย้ง แต่ก็จะต้องมีจุดที่มุ่งหมายว่าเพื่ออะไร เมื่อมีจุดที่มุ่งหมายเป็นอันเดียวกัน เช่น เพื่อชาติ ก็หน้าที่ทุกฝ่ายจะพากันเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อส่วนรวมคือชาติ อันหมายถึงประชุมชนทั้งหมดพร้อมทั้งสถาบันทั้งหลายของชาติด้วยสันติวิธี พยายามหาทางปฏิบัติโดยสันติที่จะบรรลุถึงจุดที่มุ่งหมาย ทุก ๆ คนยอมรวมอยู่ในชาติ ต่างเป็นกำลังของชาติ ดังที่เรียกกันว่า “พลเมือง” จึงต้องรักษาตนไว้ให้ดีด้วยกัน การที่จะมาทำลายกันเองลงไปเท่ากับเป็นการทำลายกำลังของชาตินั้นเอง ทำให้ชาติอ่อนกำลังลง และเราทั้งหลายต่างก็มีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นองค์พระประมุขของชาติ ผู้ทรงดำรงอยู่ในทศพิธราชธรรม วางพระองค์เป็นกลางจริง ๆ เป็นที่เคารพนับถืออย่างสูงสุด ปรากฏว่าพระองค์ทรงมีพระราชหฤทัยวิตกห่วงใยเป็นอันมาก ทรงมีพระมหากรุณาแผ่ไปอย่างยิ่ง เมื่อเกิดเหตุการณ์ที่น่าจะรุนแรงขึ้นเพียงใด ความทุกข์อย่างหนักก็ย่อมจะเกิดขึ้นในพระราชหฤทัยเพียงนั้น จึงหน้าที่ทุก ๆ ฝ่ายจะรำลึกถึงพระมหากรุณา และปฏิบัติผ่อนปรนแก่กันด้วยมุ่งประโยชน์แก่ประเทศชาติอันเป็นส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และระลึกถึงพระศาสนา ซึ่งสอนให้ใช้สัมมาสติ กล่าวได้ว่าทุกศาสนาย่อมสอนให้ใช้สัมมาสติทั้งนั้น

แนวคิดทั้ง ๓ ประการนี้ เป็นแนวคิดที่นำไปเป็นสัมมาสติ ให้ปฏิบัติถูกชอบ ฉะนั้น ทุกคนทุกฝ่ายพึงพากันยับยั้ง คิครำลึก ถึงจะต้องใช้เวลาสักหน่อยก็ยังคงดีกว่าการทำอะไรลงไปด้วยความผลุนผลัน พอให้อารมณ์ที่ตึงเครียดผ่อนคลาย พอให้จิตใจสงบ และคิดตามแนวที่เสนอแนะ หรือแม้แนวอื่นที่จะนำไปสู่ความพบเหตุพบผลที่ดีกว่า ย่อมจะได้สัมมาสติและปัญญา ในอันที่จะแก้ไขผ่อนปรนนำไปสู่วัตถุประสงค์ที่ต้องการร่วมกันโดยสวัสดิ์ และเชื่อว่าได้ปฏิบัติธรรมนำไปเป็นกตัญญูกตเวทีแด่องค์พระมหากษัตริย์ พระประมุขแห่งชาติ

นวโรกาสรัชมังคลาภิเษกนี้ มหาชนทุกหมู่เหล่าจึงสมควรปฏิบัติตนฉลองพระเดชพระคุณ ถวายความกตัญญูกตเวทีแด่องค์พระมหากษัตริย์ ซึ่งทรงเป็นองค์พระบรมราชูปถัมภ์แห่งประเทศไทย ด้วยแต่ละคนปฏิบัติตนถูกชอบตามควรแก่ภาวะของตน ตามหลักของบุคคลหาได้ยากทั้งคู่นี้แก่กันและกัน แสดงโดยย่อที่สุดคือปฏิบัติตนเป็นผู้ให้ คือให้คุณ อุปการะ อกภัย อันเป็นส่วนดีที่เป็นประโยชน์ที่ต้องการเกื้อกูลให้เกิดความสุข และปฏิบัติตนเป็นผู้รับการให้

ตสุสาภิเสกกาโล หิ	สมปตฺโต รชชมงฺกเล
สมาโน รชชกาเลน	ปญฺจมจกฺกิราชีโน
เอโส ปิโย มหาราชา	จุพาลงฺกรโณ สุโภ
ดาวกาลสิ รชชฏโธ	ทุลโล ตาทีโส สโม

สมเด็จพระภูมิพลมหาราช เสด็จสถิตในสิริราชสมบัติมานานนับได้ ๔๒ ปี ๒๒ วัน เสมอด้วยรัชกาลแห่งพระบรมราชจักรีวงศ์รัชกาลที่ ๕ กาลแห่งรัชมังคลาภิเษกมาถึงแล้ว

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหาราช ผู้ทรงคุณอันงาม รัชกาลที่ ๕ พระองค์นั้น ได้ทรงดำรงอยู่แล้วในสิริราชสมบัติตลอดกาลนานเท่านั้น พระมหากษัตริย์เสมอเช่นนั้นหาได้ยาก

อิทานิ นวโม ราชา	เตน สโมว ตาทีโส
เทวสหสฺसानมฺพุทฺมฺปิ	ปญฺจสเทกคีสเม
พุทฺธสเกว อาสาพุท-	มาสสุส ทุติเย ทิเน
ตโต จิตรํ รชเช	ปติฏฺฐาติ มหิสฺสโร

บัดนี้ สมเด็จพระมหาราชนวมรัชกาล ทรงดำรงสิริราชสมบัติมาเช่นนั้น เสมอด้วยสมเด็จพระปิยมหาราช รัชกาลที่ ๕

ในวันที่ ๒ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๓๑ สมเด็จพระมหิศรภูมิพลมหาราชทรงดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติมานานกว่านั้น

อิโต ติวเส สพุพฺ	รฏฺฐํ อกา มหามหํ
จุพาลงฺกรณินุทสุส	มหาราชสุส ทกฺขิณํ
ภูมิพลโธ มหาราชา	อนุปรุพเทติ คารโว
จิรํ ชิวตุ ทิมายุ	วรมสุสาภิปตฺถยํ
ราชสมปตฺติรชชสุส	อภิเสกํ สุมงฺกลํ
กโรติ มหกมฺเมน	สุเขตเต รตนตฺตเย
อโธ อติตราหุณํ	มหายาคํ ปญฺญชติ

แต่วันที่ ๒ นี้ไป ๓ วัน ทวีประเทศได้ทำการฉลองใหญ่ สมเด็จพระภูมิพลมหาราช ทรงเคารพบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทานถวายสมเด็จพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์ พระปิยมหาราช ทรงมีพระราชปรารธนาพระพรแห่งสมเด็จพระปิยมหาราชพระองค์นั้น ว่าจงทรงมีพระชนมพรรษายืนยาวดำรงอยู่ตลอด

กาลนาน

ทรงกระทำมหารกรรมสมโภชสิริราชสมบัติรัชมังคลาภิเษกในพระรัตนตรัย
ซึ่งเป็นเขตอันคิ่งาม

อนึ่ง ทรงประกอบพระราชพิธีสังเวศม์เด็จพระอศิตมหาราชทั้งหลาย

อุพาลงกรณ์ เทวเม ภูมิปาโล จ ภูมิปา

มหปเปีย มหปเปมา ปชาย สุตฺตฺเชสิโน

พระภูมิบาลมหาราชทั้ง ๒ พระองค์นี้ คือ พระบาทสมเด็จพระปรมินทร-
มหาจุพาลงกรณ์ และพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็น
ที่รักมากของประชาชน ทรงมีรักมากในประชาชน ทรงมีปรกติแสวงหาความสุข
ดียิ่งแก่ประชาชน

รัตนตฺตฺยานุภาเวน กตปฺญฺณสุส เตชสา

ด้วยอำนาจแห่งพระรัตนตรัย ด้วยเดชแห่งพระราชกุศลบุญบารมีที่ได้
ทรงกระทำแล้ว

ภูมิพล มหาราชา ชยต์ ชยมงคล

อศิตราชเทเวหิ สพฺพรญฺเจหิ รกฺขิต

ขอสมเด็จพระภูมิพลมหาราช จงทรงชนะในชัยมงคล อันสมเด็จพระ
อศิตมหาราชและเทพทั้งหลายรักษา พร้อมทั้งประชารัฐทั้งปวง

ทีมาตุตาทิสมฺปนฺโน ธาตุ รชเช ชย์ จิร

ราชินีวสฺวิปฺโล รมฺมิโก สพฺพปฺุชิต

จงทรงถึงพร้อมด้วยพระสรรเพชญ์ชัยมงคล มีความเจริญพระชนมพรรษา
ยืนยาวเป็นต้น เสด็จสถิตดำรงอยู่ในสิริราชสมบัติ ทรงชัยอยู่ตลอดกาลนาน

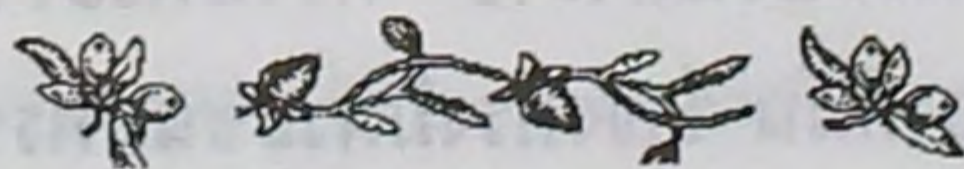
ทรงไพบูลย์พร้อมด้วยสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ และ
พระราชวงศ์ ทรงตั้งอยู่ในธรรม อันปวงชนบูชาเทิดทูน

ทญฺยรญฺจสุส การตุ รชชฺ รมฺเมน สพฺพทา

นาโถ สาทฺตุ สพฺพเพสฺส ภิชฺโย อตฺถหิตํ สุข

ขอสมเด็จพระบรมนาถบพิตร ทรงครองราชย์แห่งไทยรัฐให้บริหาร
ประเทศชาติโดยธรรมทุกเมื่อ ทรงประสาธน์ให้สำเร็จประโยชน์हितสุขแก่ปวงชน
ทุกหมู่เหล่ายิ่ง ๆ ขึ้นเทอญ

รับพระราชทานถวายเป็นสิขณาพระธรรมเทศนายุติลง เอวิกมีด้วยประการ
ฉะนี้ ขอถวายพระพร.

พระธรรมเทศนาธรรมปีติกถา

ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษา

สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ

ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง

วันอังคารที่ ๑๒ สิงหาคม ๒๕๒๓

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

รับพระราชทานถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ธมฺมปีติ สุขํ เสติ วิปฺสฺสนฺเนน เจตฺสา

อริยปฺปเวทิตฺเต ธมฺเม สทา รมตี ปญฺทิตฺ - ติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ในธรรมปีติกถา
ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี เป็นปสาทนียกถามังคลานุโมทนา
ในมหามังคลาภลักขิตกาลทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเฉลิมพระชนมายุพรรษา ซึ่ง
สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรง
ปรารภวันพระราชสมภพซึ่งเวียนมาบรรจบ โดยสุรทินคติกาล ณ วันนี ครบ ๔
รอบ ๔๘ พรรษา จึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทานมัยบุญกิริยาเป็นอาทิ ใน
ภิกษุสงฆ์ ทรงพระราชอุทิศถวายพระสยามเทวาธิราช สมเด็จพระบูรพบรมกษัตริ-
ยาราชเจ้า สมเด็จพระบรมราชบุพพการีสยามรัฐิกเทวคาทั้วราชอาณาจักรไทย
และอารักขเทพผู้อุปการะอภิบาลพระองค์มา เป็นส่วนปุปพเปตพลี เทวคาทพลี
ธรรมบรรณาการ ข้อนี้ก็ได้อันเกิดศุภผลเป็นไปตามพระพุทธานุภาพที่ตรัสไว้
แปลความว่า เทพเหล่าใดมีแล้วในที่นั้นพึงอุทิศทักษิณาทานเพื่อเทพเหล่านั้น เทพ

เหล่านั้นได้รับบูชาแล้วก็จะบูชาตอบ ได้รับนับถือแล้วก็จะนับถือตอบ แต่นั่นย่อมอนุเคราะห์เหมือนอย่างมารดาอนุเคราะห์บุตรผู้เกิดแต่อุระ คนผู้อันเทพอนุเคราะห์แล้วจะเห็นความเจริญทั้งหลายทุกเมื่อ ดังนี้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระราชโอรสธิดาทุกพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลตลอดมา โดยเฉพาะสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลด้านการสังคัมสงเคราะห์มาตลอดเวลาอันยาวนาน สถาบันการศึกษาชั้นสูงของเมืองไทยจึงทูลเกล้า ฯ ถวายปริญญาคุณวุฒิปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ของมหาวิทยาลัยต่าง ๆ เป็นพระเกียรติยศ

จากการที่ทรงทุ่มเททั้งพระวรกายและพระราชทรัพย์ในการทะนุบำรุงชาวไทยให้อยู่ดีกินดี ชาวโลกจึงได้สรรเสริญพระเกียรติคุณให้ปรากฏไปทั่วโลก ด้วยการทูลเกล้า ฯ ถวายเหรียญเซเรสขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติแด่พระองค์ พร้อมกับผู้อำนวยการใหญ่องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ได้กล่าวสดุดีพระเกียรติ ๓ พระที่นั่งจักรีมหาปราสาท เหรียญเซเรสสักพระบรมฉายาลักษณ์สมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมทั้งจารึกอักษรแปลเป็นไทยว่า “ให้โดยไม่เลือกที่รักมักที่ชัง” เหรียญนี้จะมอบแก่ผู้ที่ทำประโยชน์แก่โลกในด้านการยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชนให้อยู่ดีกินดีมีพละนามัยและมีความสุขขึ้น ปีละ ๑ คนเท่านั้น

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินไปสหรัฐอเมริกาเมื่อปี ๒๕๒๓ ได้ทรงเผยแพร่สินค้างานฝีมือของไทยให้เป็นที่รู้จักของชาวต่างประเทศอย่างประสบความสำเร็จยิ่ง และเมื่อเสด็จพระราชดำเนิน ฯ พร้อมสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ไปทรงเยี่ยมโรงเรียนนายร้อยเวสพอยท์ที่ได้ทรงขอภัยไทยให้นักเรียนนายร้อยหลายสิบคนที่กำลังได้รับโทษทางวินัยอยู่เนื่องจากความประพฤติเสียหายเล็กน้อย สร้างความปีติยินดีแก่เหล่านักเรียนนายร้อยทั้งโรงเรียนเป็นอย่างยิ่ง และยังได้เสด็จพระราชดำเนิน โรงเรียนกฎหมายและการทูตเฟลตเซอร์แห่งมหาวิทยาลัยทัฟท์ที่เมืองแมคฟอร์ด รัฐแมสซาชูเซต ในโอกาสที่ทูลเกล้า ฯ ถวายปริญญามนุษยศาสตร์คุณวุฒิปรัชญาดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ ในฐานะที่ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจบรรเทาทุกข์เป็นอย่างดีแก่ผู้ลี้ภัย

เมื่อเสด็จพระราชดำเนินกลับสู่ประเทศไทยแล้วก็ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจในการเยี่ยมเยียนราษฎรทั่วประเทศต่อไปเช่นเดิม ทั้งยังทรงมีพระราชดำริจะจัดสรรที่ดินให้เป็นที่ทำมาหากินของราษฎรผู้ปราศจากที่ทำกิน แต่มีฝีมือในทางหัตถกรรมต่าง ๆ เพื่อได้อยู่ร่วมกันและผลิตงานฝีมือออกขาย ทั้งยังสะดวกในการจะหาตลาดให้ด้วย ดังนั้น ในวโรกาสที่ทรงมีพระชนมายุครบ ๔ รอบนี้ รัฐบาลจึงได้น้อมเกล้าฯ ถวายที่ดินแปลงหนึ่งที่ตำบลบางไทร อำเภอบางปะอิน จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เป็นการสนองพระราชนโยบายในโครงการหมู่บ้านนี้ ซึ่งเรียกง่าย ๆ ว่าหมู่บ้านศิลปาชีพ

สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ ทรงได้รับความสำเร็จอย่างงดงามดังกล่าวมา เหตุด้วยทรงประกอบด้วยธรรมที่เป็นกำลัง ๓ ข้อ ในพระพุทธศาสนา พละ คือ ธรรมะที่เป็นกำลัง ๓ ข้อ ได้แก่ ธรรมะที่เป็นกำลัง คือ สติ สมาธิ และปัญญา สติพละ กำลังคือ สตินั้น สติก็ได้แก่ ความระลึกได้ หรือว่าความระลึก รู้ ท่านอธิบายไว้ว่าคือสติที่เป็นเครื่องรักษาอย่างยิ่ง สติที่เป็นเครื่องปกครองอย่างยิ่ง ก็คือรักษาตน รักษาจิต ปกครองตน ปกครองจิต สติอย่างหนึ่งก็คือระลึกได้ตามระลึกได้ถึงการทำคำที่พูดมานานได้ สติคังนี้ย่อมมีอุปการะมาก เพราะทำให้สามารถทำ สามารถพูดได้โดยถูกต้องในปัจจุบัน และสติคือความระลึกได้หรือระลึกรู้นี้ ก็รวมหมายถึงการรู้สำนึก อันนำไปให้เกิดหิริความละอายใจต่อทุจริตทั้งหลาย รังเกียจต่อทุจริตทั้งหลายและ โอตตัปปะความเกรงกลัวต่อทุจริตทั้งหลาย ด้วย ทั้งเมื่อระลึกได้ดังกล่าว ก็จะทำให้ระลึกได้ถึงผิดชอบชั่วดีต่าง ๆ แห่งการทำคำที่พูดไว้แล้วอีกด้วย อันจะนำไปสู่คำที่พูดในปัจจุบันเป็นไปโดยถูกต้อง เป็นไปโดยสุจริตอีกด้วย กับทั้งสตินี้ยังหมายถึงสติที่เป็นอนุปัสสนา คือตามดู ตามรู้ ตามเห็น ความประพฤติกาย ทางวาจา ทางใจ ที่เป็นไปอยู่ในปัจจุบัน และก็เป็นเครื่องห้ามกีดกันมิให้ประพฤติกุศลทางกาย ทางวาจา ทางใจ แต่จะส่งเสริมให้ประพฤติกุศลทางกาย ทางวาจา ทางใจ ก็เป็นสติปัจจุบัน คือระลึกได้ถึงความประพฤติกุศลความเป็นไปอยู่ของกาย ของวาจา ของใจในปัจจุบัน เมื่อมาถึงสติที่เป็นปัจจุบันนี้ พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงสั่งสอนให้ใช้สติตามดู ตามรู้ ตามเห็น กาย เวทนา จิต ธรรม ก็คือความประพฤติกุศลของกาย ของเวทนา ของจิต ของธรรมที่เป็นไปอยู่ในปัจจุบันนั่นเอง เพราะว่าทุกคนก็มีกายคือร่างกายอันนี้ มี

เวทนาคือความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุขต่าง ๆ มีจิตที่
 รู้อะไรได้ คิดอะไรได้ต่าง ๆ อยู่ที่นี่ และมีธรรมะคือเรื่องที่ยังเกิดขึ้นในจิต ได้แก่
 เรื่องที่จิตคิดอันได้แก่อารมณ์ และมีอาการของจิตที่สืบมาจากเรื่องที่จิตคิดนั้นเป็น
 ไปในทางไม่ดี เป็นอกุศลธรรม เช่น เป็นนิวรณ์ทั้งหลาย รวมเข้าก็เป็นราคะ โทสะ
 โมหะ ที่ยังเกิดขึ้นกลุ่มรวมจิตก็มี เป็นกุศลธรรมทั้งหลาย เช่น เป็นเมตตาเป็นกรุณา
 เป็นสติสัมปชัญญะเป็นต้นก็มี เหล่านี้เรียกว่า เป็นความประพฤติกองกาย ของ
 เวทนา ของจิต ของธรรมที่เป็นไปอยู่ในปัจจุบัน และการประพฤติกองจิตต่าง ๆ ทาง
 กาย ทางวาจา ทางใจ นั้น กล่าวอีกอย่างหนึ่งก็คือความประพฤติกองกาย เวทนา จิต
 ธรรมนี้แหละที่เป็นไปในทางทุจริต หรือว่าสุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจต่าง ๆ
 กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ก็คือความประพฤติกองกาย เวทนา จิต ธรรมนี้แหละที่เป็น
 ไปในทางสุจริต เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงได้ตรัสสอนให้มาตั้งสติ ตามดู ตาม
 เห็นความประพฤติกองกาย เวทนา จิต ธรรมที่เป็นไปอยู่ในปัจจุบัน และเมื่อเป็น
 คำนี้นี้แล้วก็จะได้มีความรู้กาย เวทนา จิต ธรรม เป็นไปอยู่อย่างไร และสติที่ตามดู
 ตามรู้ ตามเห็นนี้เอง ก็จะเตือนให้ละทุจริต ประพฤติสุจริตดังกล่าวเป็นประการ
 แรก และเมื่อเป็นคำนี้นี้ ก็จะนำศีลให้ตั้งขึ้นมา กับทั้งจะเตือนให้เกิดหิริโอตตปปะ
 ที่จะละทุจริต ที่จะประพฤติกองสุจริต นำศีลให้เกิดขึ้นและตั้งอยู่มั่นคงอีกด้วย กับทั้ง
 สติ ที่เป็นความระลึกได้นี้ก็อีกเช่นเดียวกัน ก็จะเป็นเครื่องเตือนให้รู้จักเลือกเชื่อให้
 ได้ศรัทธาอันถูกต้องอีกด้วย เหมือนจะเตือนให้ใช้ความเพียรพยายามที่ถูกต้องอีก
 ด้วยเหมือนกัน สติจึงเป็นตัวสำคัญ และสตินี้เองยังจะนำไปให้เจริญสมาธิและปัญญา
 สืบต่อไปได้ด้วย เพราะฉะนั้น สติจึงเป็นธรรมะที่สำคัญมากคือความระลึกได้ การ
 ระลึกรู้การที่จำคำที่พูดมานานได้ ก็คือการที่จำคำที่พูดที่เป็นส่วนอดีต และระลึกรู้
 ตามดู ตามรู้ ตามเห็นความประพฤติกองกาย วาจา ใจ หรือของกาย เวทนา จิต
 ธรรมที่เป็นไปอยู่ในปัจจุบัน และเมื่อมีสติคำนี้นี้รักษาอยู่ ก็ชื่อว่ามีความรักษา มี
 เครื่องปกครองจิตใจ มีเครื่องรักษามีเครื่องปกครองตนอย่างดียิ่ง จะทำให้อกุศล
 ธรรมทั้งหลายเสื่อมลงไป จะทำให้อกุศลธรรมทั้งหลายเจริญขึ้น เพราะฉะนั้น จึง
 ควรอบรมสตินี้ให้มีมากอยู่เสมอ

สมาธิพละ กำลังคือสมาธิ สมาธิก็ได้แก่การละอารมณ์ที่มีอยู่เป็นอัน
 มากของจิตให้เหลืออยู่แต่เพียงอารมณ์เดียว และให้จิตตั้งอยู่ในอารมณ์อันเดียวนั้น

อันเรียกว่า จิตแตกคคตา คือความมีอารมณ์เดียวของจิต เพราะว่าจิตนี้โดยปรกติมี
 อารมณ์มาก จิตจึงพุ่งชานไปในอารมณ์เป็นอันมากนั้นทางทวารทั้ง ๖ คือออกไป
 ทางตาบ้าง ออกไปทางหูบ้าง เป็นต้น จิตจึงไม่มีสมาธิ และนอกจากนี้อารมณ์เป็น
 อันมากที่เข้ามาทางตา ทางหู เป็นต้น อันดึงจิตให้พุ่งชานออกไปนั้น ก็ทำให้เกิด
 รากะหรือโลภะบ้าง นำให้เกิดโทสะบ้าง นำให้เกิดโมหะบ้าง หรือนำให้เกิด
 ตัณหาคือความคั่นรณะยานอยากต่าง ๆ บ้าง เมื่อเป็นดังนี้ รากะ หรือโลภะ โทสะ
 โมหะ หรือว่าตัณหาความคั่นรณะยานอยากก็ยิ่งเกิดขึ้นเป็นนิเวศน์อยู่ในจิต ทำให้
 จิตไม่ได้ความสงบ ไม่ได้ความตั้งมั่นเป็นสมาธิ และทำให้ทรมานปัญญา เพราะกัน
 ไว้มิให้ ปัญญาบังเกิดขึ้น เพราะฉะนั้น จึงได้ตรัสสอนให้ทำสมาธิ คือให้ละอารมณ์
 เป็นอันมาก สละอารมณ์เป็นอันมากทั้งหลายเสีย ตั้งจิตไว้ในอารมณ์อันเดียว คือ
 มีเรื่องอันเดียว และเมื่อรักษาจิตให้ตั้งอยู่ในอารมณ์อันเดียวได้ไม่แตกออกไป ก็
 เรียกว่า ได้สมาธิ ได้เอกัคคตา คือความที่จิตมีอารมณ์เป็นอันเดียว

ในข้อนี้ ทางปฏิบัติทางหนึ่งก็อาศัยสติดังกล่าวนี้แหละ กำหนดดูตามรู้
 ตามเห็นกาย เวทนา จิต ธรรม แต่ว่าในทางปฏิบัติก็ยกขึ้นมาเพียงอย่างเดียวก่อน
 เช่น สติกำหนดกาย แม้กายนั้นก็มีหลายอาการ ก็กำหนดเพียงอาการเดียว ดังที่
 พระพุทธเจ้าตรัสสอนไว้เป็นประการแรก ก็คือตั้งสติกำหนดลมหายใจเข้าออก
 มีสติหายใจเข้า มีสติหายใจออก หายใจเข้ายาวก็ให้รู้ หายใจออกยาวก็ให้รู้ ข้อนี้ก็
 คือว่าหายใจโดยปรกติ ดังที่หายใจเข้าก็ผ่านปลายจมูก ผ่านอุระเข้าไปถึงนาภี หาย
 ใจออกก็ผ่านจากนาภี ผ่านอุระมาออกทางจมูก ดังที่เรียกกันว่าหายใจทั่วท้อง ซึ่ง
 เป็นการหายใจอยู่โดยปรกติ เมื่อหายใจเข้ายาวดังนี้ก็ให้รู้ หายใจออกยาวดังนี้ก็ให้รู้
 เมื่อกำหนดรู้อยู่ดังนี้ก็นับว่าได้ขั้น ๑ ได้ฉันทะ ได้ปราโมทย์ กายก็จะสงบเข้า จิตก็
 จะสงบเข้า การหายใจก็จะสั้นไปอีก ดังเช่น หายใจเข้าก็จะไม่ลงไปจนถึงท้อง
 คล้าย ๆ อยู่แค่อุระ หายใจออกก็จะไม่ออก จากท้องก็จะคล้ายออกจากอุระ ก็แปล
 ว่าสั้นเข้า เมื่อเป็นดังนี้ก็ให้มีสติ หายใจเข้าสั้นก็ให้รู้ หายใจออกสั้นก็ให้รู้ และ
 เมื่อได้ฉันทะ ได้ปราโมทย์ กายก็จะละเอียดยิ่งขึ้น จิตก็จะละเอียดยิ่งขึ้น การหายใจ
 ก็จะสั้นยิ่งขึ้น คล้ายกับว่าหายใจเข้าก็แค่จมูก หายใจออกก็แค่จมูก หายใจออก
 ก็แค่จมูก ไม่ลงไปถึงอุระ ไม่ออกมาจากอุระ เป็นไปเอง มาแล้ว ๆ อยู่แค่ปลายจมูก
 เข้าก็ให้รู้ ออกก็ให้รู้ว่าสั้น ก็นับว่าได้ขั้นที่ ๒ ครั้นแล้วก็ให้ศึกษากำหนดรู้กายทั้ง

หมคว่า กายนี้บัดนี้กำลังนั่งอยู่เบื่องบนตั้งแต่เท้าขึ้นมา เบื่องต่ำตั้งแต่ปลายผมลงไป มีหนัง หุ้มอยู่โดยรอบและกำลังนั่งหายใจอยู่ ที่เป็นการหายใจอย่างละเอียด จิตใจเองก็กำหนดรวมอยู่ ศึกษากำหนดเข้ามาที่กายทั้งหมด ให้รู้กายทั้งหมดหายใจเข้า ให้รู้กายทั้งหมดหายใจออกดังนี้ จิตก็จะไม่ออกไปจากกาย กายก็อยู่ในจิต และเมื่อถึงขั้นนี้ก็นับว่าได้ขั้น ๓ เมื่อถึงขั้น ๓ ดังนี้แล้วก็ย่อมจะรู้ว่า กายอันนี้ละเอียดมากขึ้นแล้ว จิตก็สงบมากขึ้นแล้ว ยังหายใจอยู่เข้าออกเท่านั้น นั่นแหละเป็นการปรุ้งเพียงกาย คือยังมีลมหายใจเพียงกายอยู่ ยังมีอาการหายใจอยู่ ก็ไม่ไปเพิ่มการปรุ้งนี้ให้มากขึ้นและสงบให้น้อยลงไป และก็ต้องระวังอย่าให้จิตปรุ้ง ให้จิตเพียงแต่รู้อยู่เท่านั้น ไม่ไปปรุ้งไม่ไปแต่ง ไม่ไปปรุ้งไม่ไปแต่งตัดณความคึนรนทะยาน อยากให้บังเกิดขึ้นด้วย อยากจะได้ อย่างนั้น อยากจะได้ อย่างนี้ อยากจะเห็นอย่างนั้น อยากจะเห็นอย่างนี้ ก็ไม่ไปปรุ้งทั้งหมด กำหนดความรู้เท่านั้น สงบการปรุ้งแต่งทั้งหมด และกายก็จะปรุ้งน้อยเข้า ๆ อาการที่เมื่อยขบต่าง ๆ ก็จะหายไป ๆ ก็จะรู้สึกไม่เมื่อยไม่ขบ หรือจะรู้สึกว่ามีตัวก็ได้ มีแต่ความรู้ที่รู้อยู่เท่านั้น นับว่าได้ขั้นที่ ๔ มาถึงขั้นนี้ก็แปลว่า มาดับสงบความปรุ้งได้ทั้งหมด จิตได้สมาธิ ได้จิตเตกัคคตา คือความที่มีอารมณ์เดียวของจิต ดังนี้คือสมาธิ จิตที่เป็นดังนี้จึงสงบ จะไม่มีนิวรณ ไม่มีมัวง ไม่มีหลับ จิตจะตื่นสว่าง แต่ว่าสงบนิ่งไม่ออกไปทางไหน ดังนี้คือสมาธิ อาศัยสติกำหนดลมหายใจเข้าออก

สมาธิดังนี้ควรหัดปฏิบัติอยู่เสมอ ก็เป็นอันได้สมาธิที่มากขึ้น โดยจะเป็นขณิกสมาธิ สมาธิที่ชั่วครั้งชั่วคราว ก็จะได้สมาธิที่เป็นอุปจารที่จะใกล้สงบ แนบแน่น จะได้ความสงบที่เป็นอัปปนา คือแนบแน่นขึ้น ๆ มันคงยืนนานขึ้นโดยลำดับ จะทำให้จิตเป็นจิตที่สงบและมีความสุข หายความเครียด สงบนิวรณได้ทั้งหมด เพราะฉะนั้น แม้ล้าพังสมาธิเพียงเท่านี้ ท่านจึงแสดงว่า ทำให้ได้รับความสุขอยู่ในปัจจุบัน เป็นทิฏฐธรรมสุขวิหาร คืออยู่เป็นสุขในปัจจุบันไม่มี อะไรยุ่ง ๆ เข้ามาใกล้สมาธิ ก็คล้าย ๆ กับว่าร้อน ๆ อยู่ ได้ลมเย็น ได้ความสงบ ได้ความสบาย จึงเป็นข้อที่พึงอบรมให้มีกำลังยิ่ง ๆ ขึ้นไปอยู่เสมอ

ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา ปัญญาได้แก่ความรู้ทั่วถึง อันหมายความว่า รู้ทั่วถึงเหตุและผลที่เป็นจริง เรียกสั้นว่ารู้จริง ก็คือรู้เหตุผลที่เป็นจริง รู้จักเหตุจริง รู้จักผลจริงของสิ่งทั้งหลาย ปัญญานี้เป็นสิ่งสำคัญมาก เป็นเครื่องทำให้จิต

หายความหลง ทำให้เกิดสัมมาทิฏฐิ ความเห็นชอบ ละมิจฉาทิฏฐิ ความเห็นผิด
 แต่ว่าปัญญานั้นจะมีขึ้นได้ก็ต้องอาศัยสุตา การฟัง หรือว่าการเรียน ต้องอาศัยจินตา
 คือความคิดพิจารณา ต้องอาศัยภาวนา คือการปฏิบัติอบรมทำให้มีขึ้นให้เป็น
 ขึ้น และเมื่อกกล่าวถึงลักษณะปัญญาทั่วไปก็มี ๓ คือ อาย โภสล ความฉลาดรู้ในทาง
 เจริญอบาย โภสล ความฉลาดรู้ในทางเสื่อม อูบาย โภสล ความฉลาดรู้ในทางที่จะ
 ดำเนินเข้าไปสู่ความเจริญ ลักษณะปัญญาทั่วไปย่อมมี ๓ ดังนี้ และปัญญานี้ก็
 ต้องอาศัยสมาธิเป็นบาทคือเป็นเท้า เพราะจิตจะต้องมีสมาธิจึงจะทำให้มีการเพ่ง
 พินิจพิจารณา และเมื่อมีการเพ่งพินิจพิจารณาจึงจะได้ปัญญาที่เป็นความรู้จริง อัน
 จิตนั้นเป็นธาตุรู้ที่สามารถรู้อะไรก็ได้ ซึ่งโดยปรกติก็รู้อะไร ๆ อยู่แล้วทางอายตนะ
 คือทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย และทางমনะคือใจ รู้รูป รู้เสียง รู้กลิ่น
 รู้รส รู้โผฏฐัพพะ และรู้เรื่องราวอะไรทั้งหลาย แต่ว่าก็เป็นความรู้ทั่ว ๆ ไป ต่อเมื่อ
 มีสมาธิ จิตรวมเพ่งพินิจพิจารณาในสิ่งที่ต้องการให้เกิดปัญญานั้นแหละจึงจะได้
 ปัญญาที่เป็นความรู้ รู้สูงขึ้นไปกว่าความรู้ทางอายตนะทั่ว ๆ ไปนั้น สุตาก็ดี จินตาก็ดี
 ภาวนาก็ดี เป็นทางศึกษาให้เกิดปัญญา แต่ว่าสุตาเอง จินตาเอง ภาวนาเอง ซึ่ง
 เป็นการศึกษาทั่วไปยังไม่ใช่ปัญญา ก็เป็นความรู้ทางอายตนะนั้นแหละ สุตาเป็น
 ความรู้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย จินตาเองก็เป็นความรู้ทางมโนคือใจ
 และภาวนาเองก็เป็นความรู้ทางกรรมคือการกระทำ ก็ใช้ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
 นี้แหละกระทำขึ้นมา เพราะฉะนั้น จิตที่เป็นธาตุรู้จึงจะต้องมีภาวนาทางจิตที่
 ยิ่งขึ้นคือสมาธิเพ่ง พินิจลงไปในจิต ในสิ่งที่ตาเห็น ในสิ่งที่หูได้ยิน เป็นต้น จึงจะ
 ได้ปัญญาที่เป็นความรู้ เหตุรู้ผลที่เป็นตัวความจริงขึ้นมาอีกชั้นหนึ่ง

มนุษย์เรานี้ท่านแสดงว่าเกิดมาด้วยอำนาจของกุศล จึงได้ปัญญาติดตัว
 มาเป็นชาติปัญญา ปัญญาที่มาพร้อมกับชาติ จึงมีปัญญาที่เป็นพื้นฐานนี้สูง ทำให้
 สามารถศึกษา รู้จักเหตุ รู้จักผลที่เป็นตัวปัญญายิ่ง ๆ ขึ้นไปโดยลำดับ ดังจะเห็น
 ได้ว่า รู้จักเหตุ รู้จักผลเกี่ยวแก่ชีวิต เกี่ยวแก่เครื่องเลี้ยงชีวิต ว่าชีวิตนี้จะต้องอาศัย
 เครื่องเลี้ยงชีวิตอะไรบ้าง ทำอย่างไรบ้างแล้วก็สร้างกระทำ จึงสามารถเลี้ยงชีวิตให้
 มีความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป สามารถสร้างบ้านสร้างเมือง และสร้างอุปกรณ์ของความ
 สุขต่าง ๆ เหล่านี้ก็เป็นปัญญาของมนุษย์ที่รู้จักเหตุ รู้จักผลในสิ่งทั้งหลาย แล้วก็มา
 สร้างมากระทำสำหรับที่จะให้ตนประสบความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไปได้ แต่แม้เช่นนั้น

ก็ยังคงประสบความทุกข์ต่าง ๆ อยู่อีกเป็นอันมาก ไม่สามารถที่จะปฏิบัติให้พ้นจากความทุกข์ต่าง ๆ อยู่อีกเป็นอันมาก และทั้งยังได้สร้างได้กระทำสิ่งที่เป็นเครื่องบั่นทอนทั้งหลาย ทั้งตนเอง ทั้งผู้อื่นอีกเป็นอันมากด้วย ก็แสดงว่ายังมีความเห็นผิดเข้าใจผิดอยู่อีกเป็นอันมาก ยังขาดปัญญาอยู่เป็นอันมาก จนกระทั่งเมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงแสดงธรรมะสั่งสอนเหมือนดังทรงชูดวงประทีปในที่มืดเพื่อให้ผู้ที่มีปัญญาเป็นพื้นอยู่ เรียกว่ามีจักขุ คือดวงตาที่เป็นตัวปัญญาเป็นพื้นอยู่นี้รับแสงสว่างจากพระธรรมที่ทรงสั่งสอน มองเห็นทางปฏิบัติอันถูกต้อง ดวงประทีปที่พระพุทธเจ้าชูขึ้นนี้ ก็คือพระพุทธศาสนานั้นเอง เป็นความสว่างที่ชูขึ้นในโลกที่ยังปรากฏอยู่ถึงบัดนี้ แต่ว่าแม้เช่นนั้นก็ต้องมีปัญญาสำหรับเพ่งพินิจพิจารณาให้รู้จักเหตุ รู้จักผล แม้จากพระธรรมคำสั่งสอนที่ทรงแสดงนั้นไว้ ให้ได้ เพราะฉะนั้น จึงได้ทรงแสดงหลักของปัญญาที่เป็นสัพปุริสธรรมไว้ ก็ได้แก่ ให้รู้จักเหตุ รู้จักผล ให้รู้จักตน รู้จักประมาณ ให้รู้จักกาล ให้รู้จักบุคคล ให้รู้จักบริษัฏ อันนี้เป็นหลักสำคัญ เพราะว่าพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้านั้นมีหลายชั้น เป็นชั้นโลกีย์เกี่ยวกับโลกก็มี เป็นชั้นโลกุตระเหนือโลกพ้นโลกก็มี เพราะฉะนั้น ก็ต้องมีปัญญารู้จักที่จะเลือกเฟ้นธรรมมาปฏิบัติเพื่อให้เหมาะแก่ตน ดังเช่นบุคคลที่เป็นชั้นโลกีย์ยังต้องอยู่ในโลก ยังถือเราถือเขา ถือของเราของเขา เมื่อยังมีตนมีของตนก็ให้มีไป แต่ว่าให้รู้จักตน ให้รู้จักรักษาดตน ได้ตรัสสอนไว้ว่า จะชื่อว่ารักตนรักษาดตนนั้น ก็จะต้องไม่ประพฤติทุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจจึงจะชื่อว่ารักตนรักษาดตน เพราะผู้ที่ไม่ประพฤติทุจริตทางกายทางวาจา ทางใจนั้น ก็จะยังตนให้ได้รับความสุขสวัสดิปราศจากทุกข์ภัยเวรต่าง ๆ จึงชื่อว่ารักตน ชื่อว่ารักษาดตน แต่ว่าผู้ที่ประพฤติทุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจนั้น แม้ว่าจะคิดว่ารักตนรักษาดตน ก็หาชื่อว่ารักตนรักษาดตนไม่ เพราะว่าทุจริตที่ประพฤตินั้นเป็นบาป เป็นอกุศล ก็จะนำไปเกิดความทุกข์เดือดร้อนวิบัติต่าง ๆ คล้ายกับว่าทำตนให้เป็นศัตรูของตนเองไม่ใช่ผู้อื่นทำให้เป็น ทำตนเองให้ทำลายตนเองดังนี้ เพราะฉะนั้น จึงต้องรู้จักตนว่า บัดนี้ตนอยู่ในสภาพที่มีตัวมีตนยังเกี่ยวข้องอยู่กับโลก มีของตน เมื่อเป็นดังนี้ ก็ต้องปฏิบัติรักษาดตนให้ถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนนี้ ความประพฤติทุจริตต่าง ๆ นั้นเป็นเหตุ และความทุกข์ต่าง ๆ นั้นเป็นผล ทุจริตต่าง ๆ นั้นเป็นเหตุ ทุกข์ต่าง ๆ นั้นเป็นผล ก็ต้องเพ่งพินิจ

พิจารณาให้รู้จักที่จริงที่ถูกต้องในขั้นที่เป็นพื้นฐานของตนเองว่า ตนเองอยู่ในพื้นฐานนี้ก็ปฏิบัติให้เหมาะแก่พื้นฐานนี้ เพียงเท่านั้นก็ได้รับความสุข คราวนี้ถ้าต้องการปฏิบัติให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ ต้องการที่จะปฏิบัติให้พ้นโลกที่เป็นโลกุตระ หรือเพื่อที่จะทำใจให้สงบระงับยิ่งขึ้นไปอีก ก็ปฏิบัติใช้ปัญญาแห่งพินิจพิจารณา ดังที่ตรัสสอนไว้ว่า ประกอบด้วยความรู้ทั่วถึงเกิดดับของสิ่งทั้งหลาย เป็นความรู้ที่ประเสริฐที่ขำแรกกิเลส อันเป็นเหตุให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบดังนี้ ก็คือพิจารณาสังขารทั้งหลายว่าเป็นอนิจจัง ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ คงอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป เป็นอนัตตา มิใช่อัตตาตัวตน

เพราะฉะนั้น เมื่อรู้เหตุรู้ผลจึงต้องรู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จักกาลเวลาที่จะปฏิบัติ รู้จักบุคคล รู้จักบริษัทเป็นต้น เมื่อเป็นดังนี้แล้วการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาจึงจะเป็นการปฏิบัติธรรมที่สมควรแก่ธรรม เพราะทำให้บังเกิดความสุข

ข้อที่ควรแสดงย้าอีก คือการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้น ต้องปฏิบัติให้สมควรแก่ธรรม ดังที่เรียกว่าธรรมานุธรรมปฏิบัติ ก็ต้องการให้ปฏิบัติดี ปฏิบัติตรง ปฏิบัติเป็นธรรม ปฏิบัติชอบเหมาะ ก็ต้องให้ดีด้วย ตรงด้วย เป็นธรรมด้วย และต้องให้ชอบให้เหมาะด้วย คือชอบเหมาะตามเหตุผล เหมาะแก่ตน แก่ประมาณ คือความพอดี เหมาะแก่กาลเวลา บุคคล และบริษัท เหล่านี้ต้องอาศัยปัญญา ปัญญาดังกล่าวมานี้เป็นสิ่งที่มีความประโยชน์มาก จะทำให้ศรัทธาคือ ความเชื่อถูกต้อง จะทำให้ความเพียรถูกต้อง จะทำให้เกิดหิริ เกิดโอตตปปะ จะทำให้มีสติ มีสมาธิยิ่งขึ้นไปด้วย และในขณะเดียวกัน ธรรมเหล่านี้ก็เป็นอุปการะแก่ปัญญาเป็นอันมาก ทุกข้อต้องอาศัยกัน แต่ปัญญานี้เป็นข้อสำคัญ เป็นกำลังที่ทำให้สามารถปฏิบัติธรรมทุกข้อให้สมควรแก่ธรรมตามควรแก่ภาวะของตน เป็นเหตุให้ได้ปฏิบัติในธรรมให้มีใจผ่องใส และให้ได้รับความสำเร็จและประโยชน์สุข ยิ่ง ๆ ขึ้นไป สมดังพระพุทธภาษิตที่รับพระราชทานยกขึ้นไว้เป็นบทอุเทศ แปลความว่า “ผู้มีปิติในธรรม มีใจผ่องใสแล้ว ย่อมอยู่เป็นสุข บัณฑิตย่อมรื่นรมย์ยินดีในธรรมที่พระอริยะประกาศแล้วทุกเมื่อ”

มีอรรถาธิบายดังได้รับพระราชทานถวายวิสัชนามาด้วยประการฉะนี้
บัดนี้ พระสงฆ์ผู้มาประชุมสันติบาตในที่นี้ มีสมเด็จพระสังฆราช สกล

มหาสังฆปริณายกเป็นประธาน จักได้ประมวลจิตอธิษฐาน ถวายพระพรชัยมงคล

อรหํ สมมาสมพุทฺธโร

อตุตฺตมํ ฐมฺมมชฺฌนกา

มหาสงฺฆํ ปโทเชติ

อิหฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบรรลุนิพพานอันสูงสุดแล้ว ทรงยังพระสงฆ์หมู่ใหญ่ให้เบิกบานตื่นจากกิเลสนิทรานี้ จักว่าพระรัตนตรัย คือ วัตถุอันประเสริฐให้เกิดความดี ๓ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความบริสุทธิ์อย่างยิ่งใหญ่ไพศาล แก่ผู้เลื่อมใส

เอตฺตสฺส อานุกาเวน

กตปุญฺญสฺส เตชสา

ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัยอนุตราดิศัยนี้ และด้วยเดชแห่งพระราชกุศลบารมีที่ได้ทรงบำเพ็ญ ขออุปถัมภ์วันตราอุปสรรคศัตรูทั้งหลาย จงอย่าเกิดถูกต้องฟ้องพยาน จงบาราศไกล ขอความไม่มีโรคใด ๆ ความสุขสำราญความเป็นผู้มีอายุยืนนาน และความบริบูรณ์ทุกประการอันเป็นที่ตั้งแห่งวิบูลสุข โสมนัส สวัสดิ์มงคล จงเกิดมีจงเป็นไปเป็นนิรันดร์ แด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์ ผู้ทรงคุณอันประเสริฐ พร้อมทั้งสมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระราชโอรสธิดา พระราชวงศ์ กับทั้งคณะรัฐบาล ประกอบด้วยข้าราชการทุกหมู่ทุกเหล่า พร้อมทั้งพสกนิกรชาวไทยทั้งปวง

ขอพระสยามเทวาธิราช สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า สมเด็จพระบรมราชบุพพการี สยามรัฐกเทวดาท้าวราชอาณาจักรไทย และอารักษ์เทพผู้อุปการะอภิบาลได้โปรดอภิบาล ด้วยอันนำเข้าไปใกล้ซึ่งอิฐวิบูลมบุญผลอันเป็นมงคลहितานุहितประโยชน์ และได้ป้องกันซึ่งสรรพโทษอย่าให้เกิดมี

สิทฺฐมตฺตํ สิทฺฐมตฺตํ

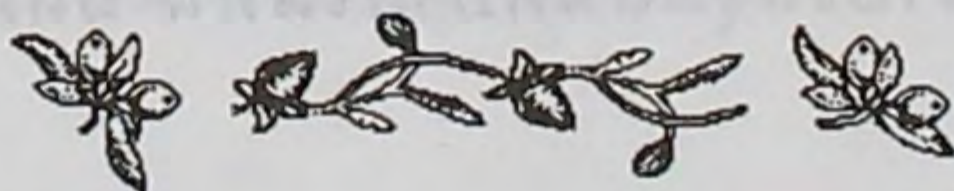
สิทฺฐมตฺตํ อิทํ ผลํ

เอตฺตสฺมิ รตนตฺตยสฺมิ

สมฺปสทาทนเจตโส

ขอผลที่กล่าวนี้จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ แด่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงมีพระราชมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้ทุกประการ

รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ในธรรมปีติกถา เป็นปสาทนิยมังกลานุโมทนา เอว ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

ปัญญาชีวิตกถา

ในการพระราชกุศลทักษิณานุปทาน

ในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญ

พระราชกุศลฉลองพระชนมายุ

สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี

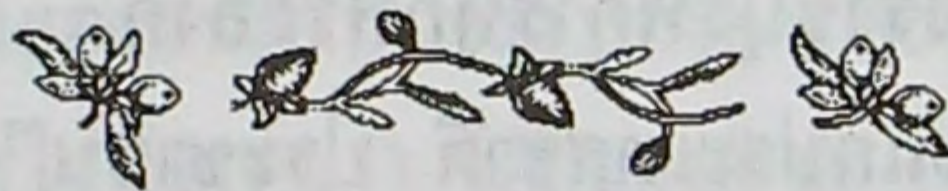
ครบ ๗ รอบ

ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพระบรมมหาราชวัง

วันเสาร์ที่ ๒๐ ตุลาคม ๒๕๒๗ เวลา ๑๗.๐๐ น.

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

รับพระราชทานถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

โย จ วสฺสสํ ชีเว ทฺปฺปญฺโถ อสมฺมาหิโต

เอกาหํ ชีวิทํ เสยฺโย ปญฺญวณฺตสฺส ฌายิโน-ติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในปัญญาชีวิต-
กถา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี อนุรูปพระราชกุศลทักษิณ-
านุปทาน ที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ทรงบำเพ็ญเป็นเบื้องต้น
แห่งพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุสมเด็จพระศรี-
นครินทราบรมราชชนนี ครบ ๗ รอบ ด้วยสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า
ทรงพระราชปรารภว่า สมเด็จพระบรมราชชนนี จะทรงมีพระชนมายุครบ ๘๔
พรรษา ในวันที่ ๒๑ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ เป็นเหตุควรที่จะทรงพระ
โสมนัสปราโมทย์และจะทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเฉลิมพระชนมพรรษาสนอง
พระมหากรุณาธิคุณโดยพระราชประเพณี จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งการ

พระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุ และในวันที่ ๒๐ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๒๗ ก็วันนี้ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กำหนดการพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทาน ถวายสมเด็จพระบรมราชบุรพการี สมเด็จพระบรมราชชนก และพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล พร้อมทั้งพระราชทานส่วนพระราชกุศลแก่พระชนกพระชนนีในสมเด็จพระบรมราชชนนีในโอกาสเดียวกันนี้ด้วย ในวโรกาสทรงบำเพ็ญพระราชกุศลฉลองพระชนมายุสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนี ครบ ๖ รอบ ๗๒ พรรษา เมื่อพุทธศักราช ๒๕๑๕ ได้พระราชทานพระสุพรรณบัฏจารึกนามที่โกศอัฐิพระชนกพระชนนี ในสมเด็จพระบรมราชชนนีก่อนแต่ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลครั้งนั้นแล้ว การพระราชกุศลทั้งปวงนี้สำเร็จด้วยพระราชหฤทัยประกอบด้วยพระกตัญญูกตเวทิตา ในสมเด็จพระบรมราชบุรพการีทุกพระองค์ และในสมเด็จพระบรมราชชนนี ทั้งสืบขึ้นไปในพระชนกพระชนนี ในสมเด็จพระบรมราชชนนีตามภูมิธรรมแห่งสาธุชน ดังพระพุทธรูปนันทภายิตที่ตรัสไว้ว่า “ภูมิ เว สาธุรูปานุกตัญญูกตเวทิตา ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นภูมิแห่งสาธุชน ” ดังนี้

สมเด็จพระบรมราชบุรพการีทุกพระองค์ ได้ทรงพระราชคุณูปการแก่พระบรมราชวงศ์ และแก่ประเทศชาติ ประชาชน พร้อมทั้งศาสนา สมณชีพราหมณาจารย์เป็นอเนกประการ แม้สมเด็จพระบรมราชชนนีได้ทรงมีพระเดชพระคุณมาเป็นล้นพ้น ในสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้า และได้ทรงมีพระราชคุณูปการแก่บ้านเมือง ศาสนา และประชาชนเป็นอเนกปริยาย ดังปรากฏในประกาศเฉลิมพระนามาภิไธยสมเด็จพระบรมราชชนกและสมเด็จพระบรมราชชนนี เมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๑๓ แล้ว แม้ต่อจากนั้นสมเด็จพระบรมราชชนนีก็ได้ทรงมีพระราชหฤทัยเปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณาธิคุณ ทรงบำเพ็ญพระกรณียกิจต่าง ๆ สืบต่อมา แม้จะได้เสด็จแปรพระราชฐานไปประทับอยู่ ณ ต่างประเทศตลอดระยะเวลาอันหนึ่ง ก็เพื่อประทับพักผ่อนพระวรกายที่ได้ทรงตรากตรำมาเป็นอันมาก และปรากฏว่าได้ทรงพระราชดำริและทรงเตรียมพระองค์ในพระกรณียะต่าง ๆ ที่จะเสด็จกลับมาทรงปฏิบัติเพื่อประโยชน์สุขแก่ประชาชนให้ยิ่งขึ้นไปอีก จึงทรงดำรงอยู่ในฐานะที่พึงระลึกถึงพระราชคุณูปการ และถวายพระพรในโอกาสอันเป็นมงคลพระชนมายุครบ ๗ รอบพร้อมกันโดยแท้

สมเด็จพระบรมราชบุรพการีทุกพระองค์ และสมเด็จพระราชชนนี ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจเป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ ศาสนา และประชาชนอย่างไพศาล กล่าวโดยปริยายหนึ่งได้ว่า เพราะทุกพระองค์ได้ทรงปฏิบัติดำเนินถูกต้องทางธรรมะอันเป็นหลักปฏิบัติดำเนินชีวิตของผู้มีปัญญา ตามพระพุทธานุญาตในพระธรรมบทคาถาหนึ่งที่ได้รับพระราชทานยกขึ้นเป็นบทอุทเทศเบื้องต้นว่า โยจ วสุสสคัม ชีเว เป็นต้น แปลความว่า “ชีวิตเพียงวันเดียวของผู้ที่มีปัญญาเพ่งพินิจประเสริฐกว่าผู้ที่ทรมานปัญญา มีจิตใจไม่มั่นคง ถึงจะมีชีวิตอยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี”

วิธีปฏิบัติที่ถูกต้องทางธรรมะ คือปฏิบัติตนโดยลดความโลภ ความโกรธ ความหลง ชื่อว่าถูกต้องในทางที่ดีของโลกด้วย ความโลภ โกรธ หลง เป็นอย่างไรทำไมจึงต้องลด จะได้กล่าวต่อไป

ความโลภ อยากจะได้ อยากจะเป็น ในทรัพย์สินของในตำแหน่งของผู้อื่น หรือที่ไม่ควรจะได้จะเป็นของตน ความโกรธเคืองแค้น เพราะไม่ได้ตั้งใจ หรือเพราะขัดใจ ไม่ถูกใจ ไม่ตรงใจ จนถึงจะต้องให้ได้ในทางร้ายหรือจะต้องตอบโต้ในทางร้ายให้สาสมกัน หรือยิ่งกว่า โมหะ หลงไหลไม่ใช้ปัญญาพินิจให้รู้เหตุผล จึงหลงตนเองคือไม่รู้จักตนเองตามที่เป็นจริง หลงทาง คือถือเอาทางที่ผิด เดินทางที่ผิด เพราะไม่มีมนสิการ (ใส่ใจพิจารณา) โดยแยกกาย โมหะที่มีเพราะไม่ใช้ปัญญามนสิการโดยแยกกายนี้ เป็นมูลฐานให้โลภ ให้โกรธ ดังกล่าวมาแล้ว ด้วยกล่าวรวมกันว่า ทั้งสามนี้เป็นกิเลส คือเครื่องเศร้าหมอง เพราะเป็นมูลเหตุก่อเจตนาให้ประกอบกรรมที่เศร้าหมอง คือทุจริตทางกาย วาจา ใจต่าง ๆ

กิเลสมี ๒ อย่าง คือ จิตกิเลส กิเลสทางใจ กรรมกิเลส กิเลสทางกรรม ในทางโลกของฆราวาสลำพังกิเลสทางใจอย่างเดียว ยังไม่เรียกกันว่าเป็นกิเลส ต่อเมื่อเป็นกิเลสทางกรรม (การกระทำ) จึงเรียกกันว่าเป็นกิเลส กิเลสของฆราวาส จึงหมายถึงกิเลสทางใจนั้นแหละที่แรงขึ้นจนถึงทำทุจริตต่าง ๆ คือเป็นกิเลสทางกรรมขึ้นแล้ว พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสสอนเรื่องกิเลสแก่ภคฤหิสถ์ ก็ตรัสสอนถึงกิเลสทางกรรมเช่นนี้ และที่ตรัสถึงอกุศลมูล (รากเง่าของอกุศล) มีความตอนหนึ่งว่า “คนที่โลกโกรธหลงแล้ว ย่อมก่อทุกข์แก่ผู้อื่นด้วยไม่มีสติ” กรรมที่เศร้าหมองอันหมายถึงทุจริตต่าง ๆ เป็นกิเลสที่ใคร ๆ ก็มองเห็น และพูดกันว่า เป็นกิเลสคือเศร้าหมองจริง ใครไปทำเข้า ก็ก่อให้เกิดความเดือดร้อนและความเสื่อม แม้

คนที่ทำทุจริตเอง ก็ต้องช้อนทำ และต้องพยายามกลบเกลื่อนแก้ตัวหรือหลบหนี เพราะก็รู้ว่าผิดไม่ดี และความรู้นี้เอง คอยหลอนรบกวนจิตใจตนเองอยู่เสมอ ทำให้ไม่มีสุข เพราะคนที่เกิดมาเป็นมนุษย์โดยทั่วไป ย่อมมีระดับจิตใจสูงพอที่จะสำนึกในความผิดชอบชั่วดีอยู่ตามสมควร เมื่อจิตใจเศร้าหมองไม่พองใส ร่างกายก็เศร้าหมอง หมดสง่าราศี เป็นกิเลสจริงดังนี้ ฉะนั้น วิธีปฏิบัติที่ถูกต้อง ไม่ว่าจะในทางธรรมโดยตรงหรือในทางที่ดีของโลก จึงอยู่ที่ปฏิบัติลดความโลภ ความโกรธ ความหลง มิใช่ปฏิบัติโดยการเพิ่มให้มากขึ้น

อีกคำหนึ่ง คือตัณหา มักพูดกันในภาษาไทยว่า กิเลสตัณหา เฉพาะคำว่า ตัณหา แปลกันว่า ความทะยานอยาก ความดิ้นรนใจ เพื่อจะได้สิ่งที่ชอบ จะเป็นตามที่อยู่ จะไม่เป็นอย่างที่ไม่ชอบ บางทีก็แปลว่าความอยากเท่านั้น ฟังดูคล้ายกับความโลภ ทั้งถ้าแปลตัณหาว่าทะยานอยาก ก็คล้ายจะแรงกว่าความโลภไปเสียอีก แต่การแปลภาษาโดยเฉพาะศัพท์ธรรมะ เป็นการยากที่จะหาคำให้ตรงความหมายกัน จึงต้องอาศัยอธิบาย ได้อธิบายความหมายของคำว่า โลภ มาแล้ว ส่วนคำว่าตัณหา นี้ ใช้หมายถึงความอยากที่มีเป็นวิสัยของโลก เมื่อเป็นโลกุตระ (เหนือหรือพ้นโลก) จึงจะสิ้นตัณหา พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “โลกอันตัณหาก่อขึ้น” และพระอานนท์ได้กล่าวไว้ว่า “พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ฟังอาศัยตัณหาละตัณหาเสีย” ท่านพระอานนท์อธิบายไว้เอง ถือเอาแต่ใจความย่อ ๆ ว่า “คือคิดปรารถนาว่า ท่านผู้มีชื่อนี้ ได้บรรลุวิมุตติแล้ว เมื่อไรจักได้บรรลุบ้าง” ฉะนั้น ในวิสัยโลกทั่วไป จึงยังมีและอาศัยตัณหา เพื่อก่อสร้างความดี แต่ถ้าเป็นความอยากในทางที่ผิดก็มีโทษ และถ้าแรงจนถึงเป็นโลกที่ทำให้ทำทุจริต ก็เป็นกิเลสที่จะต้องปฏิบัติลดลง ทั้งถ้าเป็นทาสของตัณหา ก็จะเดือดร้อนไม่มีสุข เช่นเมื่ออยากได้มาก ๆ ได้เท่าไรไม่พอ หรืออยากดีมากไป ก็กระเสือกกระสนให้ทำงานเกินกำลังที่แรกแม้ไม่ได้คิดจะทำทุจริตแต่ความอยากใหญ่โตอาจจูงใจไปให้ทำได้ จึงจำเป็นต้องลดลงอีกเหมือนกัน ให้อยู่ในระดับที่พอดี ลดลงได้ จึงจะเป็นไทแก่ใจของตนเองและมีสุข

วิธีที่จะลดความโลภ โกรธ หลง คือหัดใช้ปัญญาเพื่อให้เกิดความรู้ที่รู้ชัด ด้วยการใส่ใจพิจารณาโดยแยกกาย คือโดยเหตุผลที่ไม่อยู่ในอำนาจของความโลภ โกรธ หลง ปัญญาที่จะหัดใช้พิจารณาให้รู้ดังนี้ ทุก ๆ คนย่อมมีอยู่เป็นพื้นน้อย

หรือมาก แต่ถึงจะมีน้อย ก็สูงกว่าสัตว์ดิรัจฉานแน่ สัตว์ดิรัจฉานบางพวกน่าจะมี
 ความรู้อยู่บ้าง ดังสังเกตจากกิริยาของแมวในขณะที่ล่ปลา มีอาการซ่อนเจตนา
 เช่นทำเดินเมียงเข้าไป หรือหมอบคอยที่อยู่เฉย ๆ เหมือนไม่เอาใจใส่ ได้ทำก็คาบ
 ปลาวิ่งหนีไปโดยเร็ว กิริยาที่แสดงออกของแมวดังนี้ แสดงว่า แมวรู้ว่าปลาเป็น
 สิ่งที่เขาของหวง และการที่ทำนั้นเป็นความผิด จึงต้องรีบหนี เมื่อแมวยังรู้ว่าผิด
 โฉนคนจะไม่รู้ว่าผิด คนย่อมรู้ได้ดีกว่าแน่นอน แต่คนที่ทำชั่วทำผิดมักไม่ใช่
 ความรู้หรือไม่ใช้ปัญญาพินิจให้เกิดความรู้ ไปใช้ความโลภ ความโกรธ ความหลง
 หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่า ถูกความโลภ โกรธ หลงเป็นนายใช้ให้ทำ ส่วนความรู้
 ไม่ได้ใช้ น่าจะเป็นเพราะมีกำลังอ่อนกว่า ดังเช่นตัวอย่างว่า ใจหนึ่งคิดจะทำทุจริต
 อีกใจหนึ่งคิดว่า นี่เป็นความชั่วความผิด ไม่ใช่อย่าทำ แต่ใจที่คิดจะทำ แย่งว่ามัว
 กลัวผิดก็จนอยู่อย่างนี้แหละ ทำดีไม่เห็นจะพอใช้สักที ถ้าใจที่คิดอยากร้ายวาง
 ทุจริต (โลภ) แรงกว่า ก็เป็นฝ่ายชนะ ผลก็คือทำทุจริต ฉะนั้น วิธีปฏิบัติที่ถูก
 ต้องก็คือปฏิบัติเสริมกำลังให้แก่ความรู้ในความดีความชั่ว ด้วยการเพิ่มพูนความรู้
 โดยหมั่นใส่ใจพิจารณาให้แยบคาย ให้ยุติด้วยเหตุผลที่เป็นเสรีจากความโลภโกรธหลง
 กับด้วยการเพิ่มกำลังสมทบด้วยคุณสมบัติเหล่านี้ คือความเคารพเชื่อฟังกฎหมาย
 ศาสนา คตินิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ดีงาม ความพากเพียรพยายาม ความมี
 สติ ความตั้งใจมั่นคงแน่วแน่ กำลังผสมเหล่านี้ประกอบกันเข้ากับความรู้ดังกล่าว
 ก็รวมเป็นกำลังใจฝ่ายธรรมะคือฝ่ายดี จะเอาชนะฝ่ายกิเลสได้ เครื่องยั่วเข้าให้อยาก
 ทำทุจริตกันจะยั่วไม่สำเร็จเพราะมีกำลังใจฝ่ายธรรมะแข็งแรงกว่าต่อต้านไว้ได้
 คนที่ติดสุรา หรือติดยาเสพติดให้โทษ อาจเลิกได้ด้วยกำลังใจที่เด็ดเดี่ยว ฉะนั้น
 หากมีกำลังใจฝ่ายธรรมะ โฉนจะลดความโลภโกรธหลงไม่ได้ กำลังใจดังกล่าวนี้
 มีความรู้ที่แหละเป็นข้อสำคัญ จึงกล่าวไว้ข้างต้นว่า ให้หัดใช้ปัญญาเพื่อให้เกิด
 ความรู้ที่รู้ชั่ว

จะกล่าวถึงการเพิ่มพูนความรู้อีกอย่างหนึ่ง ความรู้ที่ได้จากปัญญา คือ
 ความรู้ในสัจจะ (ความจริง) สัจจะมีซับซ้อนกันอยู่หลายชั้นหลายอย่าง ดังเช่นที่
 จะกล่าวต่อไป

โลกสัจจะ สัจจะของโลก เช่นคน สัตว์ดิรัจฉาน ต้นไม้ ภูเขา เพราะใน
 โลกมีสิ่งเหล่านี้อยู่จริง จึงเป็นสัจจะของโลกแต่ละอย่าง

สมมุติสัจจะ สัจจะโดยสมมุติ คำว่า สมมุติ แปลว่ารู้พร้อมกัน รู้ด้วยกัน แต่มีใช้กันอยู่ ๒ คำ คือ สมมุติ (มีสระ,) กับสมมติ (ไม่มีสระ,) ในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๔๕๓ ใช้ในความหมายอย่างเดียวกันว่า “สมมติ สมมุติ ก. ตกลงกันว่า, ยินยอมกันว่า, สัน. ต่างว่า” ในคิกขันนะรีบาตี ของ ทิตบลิว. ริส เควิดส์ ให้คำแปลต่างกันว่า สมมติ สงบ, พักผ่อน, ส่วน สมมุติ ตกลง, อนุมัติ เป็นต้น กล่าวเฉพาะในความหมายว่า รู้พร้อมกัน รู้ด้วยกัน หรือตกลง อนุมัติ ดังกล่าวในสัจจะข้อนี้ ในตำราศัพท์อภิธานัปที่ปีกาสูจิใช้ว่า สมมุติ (เหมือนในคิกขันนะรีของ ริส เควิดส์) แต่ในตำราภาษาบาลีบางเล่ม และในพระไตรปิฎกฉบับสยามรัฐ พ.ศ. ๒๔๗๑ ใช้สมมติ (ไม่มีสระ,) เป็นพื้น คูในตำราศัพท์สันสกฤตเทียบ ในคิกขันนะรีของวะมัน ชิวราม อปเต ใช้รูปเดียวว่า สัมต สัมติ อีกฉบับหนึ่ง ใช้ว่าสมมติ (ไม่มีสระ,) ประมวลเข้าแล้วน่าจะให้ได้ทั้ง ๒ รูป คือสมมุติสัจจะ สมมติสัจจะ

สัจจะโดยสมมุติ คือโดยตกลง ยินยอม อนุมัติกัน เช่นชื่อของคน ชื่อของสัตว์ ชื่อของต้นไม้ ภูเขาเป็นต้น ซึ่งตั้งขึ้นเรียกรู้กัน โดยตกลงยินยอมพร้อมกันว่าใช้ชื่อนี้ เช่นต้นมะม่วง ต้นทุเรียน ชื่อวัตถุที่คนนำมาเป็นต้นมาปรุงแต่ง ประกอบเข้า เช่นโต๊ะ เก้าอี้ เป็นสมมุติสัจจะ แม้ภาษาที่พูดต่าง ๆ เช่นภาษาไทย จีน แขก ฝรั่งเศส เป็นสมมุติสัจจะ เช่นเดียวกัน เพราะตั้งคำขึ้น สำหรับพูดเขียนที่รับรอง ใช้พร้อม ๆ กัน ในชนชาติที่พูดภาษาเดียวกัน สมมุติดังกล่าวเป็นสัจจะขึ้น เพราะตกลงยินยอมพร้อมกัน เช่นเมื่อตั้งชื่อให้แก่ต้นไม้ชนิดหนึ่งว่า ต้นมะม่วง ต้นไม้ชนิดนั้นก็เป็นต้นมะม่วงขึ้นจริง ใคร ๆ พากันเรียกว่ามะม่วง ถ้าเรียกเป็นอย่างอื่น ก็ผิด ไม่มีใครรับรอง ทั้งอาจพูดเท็จอีกด้วย เช่นเมื่อเดินผ่านต้นมะม่วงมา ถูกถามว่า ได้เดินผ่านต้นมะม่วงมาหรือเปล่า ตอบทั้งรู้ว่า ไม่ได้เดินผ่านมาก็เป็นพูดเท็จ เพราะความจริงได้เดินผ่านมา ทุกอย่างที่ยินยอมขึ้นแล้ว ก็กลายเป็นสัจจะขึ้น โดยสมมุติดังนี้

ปรมัตตสัจจะ สัจจะโดยปรมัตถ์ คือเด็ดขาด คำว่า ปรมัตถ์ ประกอบขึ้นจาก ปรม อย่างยิ่ง, สูงสุด+อตถ เนื้อความ, ประโยชน์, ผล, ความดี แปลรวมกันว่า เนื้อความอย่างยิ่ง, ประโยชน์อย่างยิ่งเป็นต้น เมื่อใช้กับสัจจะ หมายถึง สัจจะโดยเนื้อความละเอียดอย่างยิ่ง คือโดยเด็ดขาด มิใช่โดยโลกบัญญัติ หรือ

โดยสมมุติ เช่นคน สัตว์ดิรัจฉาน ต้นไม้ ภูเขา ที่เป็นโลกสังจะ หรือคนชื่อนั้นชื่อนี้ มีบรรดาศักดิ์อย่างนั้นอย่างนี้ ที่เป็นสมมุติสังจะ แต่เมื่อว่าโดยปรมัตตสังจะแล้ว ก็ไม่มีคน ไม่มีสัตว์ดิรัจฉาน ไม่มีภูเขา ต้นไม้ ไม่มีนาย ข. นาง ฉ. มีแต่ชั้นธอายุตนะ ธาตุ หรือมีแต่อริยสังจะ ๔ คือทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ ทางปฏิบัติให้ ถึงความดับทุกข์ ดังมีคาถาแสดงปรมัตตสังจะบทหนึ่ง แปลความว่า “ทุกข์มีอยู่ แต่ใคร ๆ ผู้ถึงทุกข์ไม่มี การทำมีอยู่ แต่ผู้ทำไม่มี ความดับมีอยู่ แต่บุคคลผู้ดับไม่มี ทางมีอยู่ แต่บุคคลผู้ไปไม่มี” การอธิบายทางปรมัตต ก็อธิบายไปตามแนวธรรม ล้วน ๆ ไม่พูดถึงสัตว์บุคคล เช่นว่า เมื่อส่วนต่าง ๆ อันเรียกว่า “ธาตุ” มาประกอบ ประชุมต่างกันขึ้นเรียกว่า “สังขาร” ตามที่เรียกกันต่าง ๆ ดังกล่าวแล้วในโลกสังจะ สมมุติสังจะ ระยะเวลาที่ก่อเกิดขึ้น เป็นชาติ (ความเกิด) ต่อไปเป็นชรา (ความแก่) ในที่สุดก็แตกแยกออกจากกัน เป็นมรณะ (ความตาย) เมื่อยังมีเหตุ ธาตุทั้งหลาย ก็มาประกอบประชุมต่างกันอีก จนกว่าจะสิ้นเหตุ จึงจะหยุดประกอบประชุมต่างเป็น อะไร ๆ อีกต่อไป

สังจะมีซับซ้อนกันหลายชั้นหลายอย่างดังนี้ ถ้านำไปพูดกันผิดที่ผิดทาง ก็สับสนไม่เข้าใจ ชีวิตที่ยังดำเนินอยู่ในโลก ต้องอาศัยสังจะทั้งหมดนี้ จึงอยู่ได้ จะมีเพียงปรมัตตสังจะอย่างเดียวหาได้ไม่ เหมือนอย่างต้นไม้เป็น ถ้ามีแต่แก่น ก็อยู่ไม่ได้ ต้องมีทั้งเปลือก กะพี้ กิ่ง ใบเป็นต้น แม้พระพุทธศาสนาก็แสดงธรรม เหมือนอย่างต้นไม้ที่มีพร้อมทุกอย่าง คือประกอบด้วยสังจะทุกอย่าง เช่นวินัย และศีลธรรมเบื้องต้น เป็นไปทางโลกสังจะ สมมุติสังจะ ธรรมชั้นสูงจึงหนักไป ทางปรมัตตสังจะ จนถึงเป็นปรมัตตล้วน และปรมัตตล้วนนั้น เป็นไปในการ ปฏิบัติภายในจิตใจแท้ ๆ แต่สำหรับเป็นข้อปฏิบัติทางกาย (แม้ของพระอรหันต์) ก็เป็นไปตามควรแก่โลกสังจะ สมมุติสังจะ เช่นศีล หรือวินัยดังกล่าวแล้ว

มนุษย์เราเกิดมา มีปัญญาที่ทำให้รู้จักคิดอ่าน จึงใช้ปัญญาปรับปรุงตนเองให้เจริญขึ้น พ้นจากเป็นสัตว์ป่า คนป่า มาเป็นคนบ้าน คนเมือง มีความเจริญ เห็นประโยชน์ของการอยู่ด้วยกันอย่างมีระเบียบ ด้วยความสงบสุข จึงได้ตั้งคตินิยม ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เห็นกัน ยินยอมกันว่าดีงามขึ้น จนถึงตั้งเป็นกฎหมายบังคับ และตั้งศาสนาขึ้นสำหรับเป็นทางปฏิบัติดีทางกายวาจาใจ ทั้งเพื่อเป็นที่พึ่งยึดเหนี่ยวของใจ ด้วยความประสงค์ที่ประมวลเข้ามาได้ว่า เพื่อเว้นการที่ควรเว้น

ประพศติการที่ควรประพศติ จะได้ควบคุมกันอยู่อย่างมีระเบียบและมีความสุขสงบ
 สิ่งทั้งปวงที่ตั้งขึ้นนี้โดยมากตั้งขึ้นตามโลกสัจจะ สมมุติสัจจะ จึงนับเป็นสัจจะ
 เหล่านี้ด้วย ถ้าไม่มีปรมัตตสัจจะ คือเหตุผลที่แท้จริงเป็นมูลฐานอยู่บ้าง ตั้งกันขึ้น
 แล้วก็เลิกกันไปคราวหนึ่ง ๆ บางอย่างก็เลิกเร็ว เช่นความนิยมที่เรียกว่าสมัยนิยม
 แม้ศาสนาหรือศีลธรรมในศาสนาก็เช่นเดียวกัน ถ้ามีมูลฐานจากปรมัตตสัจจะด้วย
 ก็ตั้งอยู่ยั่งยืน ถ้าแสดงคำสอนเป็นปรมัตตสัจจะโดยแท้ ก็จักตั้งอยู่ได้ตลอดไป

ศาสนาหรือศีลธรรมในศาสนา กฎหมาย ตลอดถึงคตินิยม ขนบธรรมเนียม-
 ประเพณีประเพณีที่ดี เป็นสิ่งที่จำเป็นต้องมีในหมู่ชนที่เจริญ เพื่อความอยู่ด้วยกัน
 อย่างมีระเบียบเรียบร้อยและมีความสุข ว่าเฉพาะทางศีลธรรม แม้ในหมู่
 โจรก็ต้องมีศีลธรรมในหมู่โจรด้วยกัน คือไม่ลักขโมย ไม่หักหลังกันเองเป็นต้น
 คนที่ใช้ความโลภ โกรธ หลง ไม่มีศีลธรรมแก่คนอื่น แต่ก็ต้องมีศีลธรรมแก่ตนเอง
 และผู้ที่ตนรัก เช่นเบียดเบียนตัดรอนผู้อื่น รวบรวมทรัพย์อำนาจมา ก็เพื่อบำรุงตน
 และผู้ที่ตนรัก ไม่มีที่จะคิดเบียดเบียนตัดรอนตนและผู้ที่ตนเองรักเลย และคนที่
 ชั่วร้ายจะดำรงชีวิตมีความสุขอยู่ได้ ก็เพราะไม่มีผู้ร้ายอื่นมาทำร้าย ชื่อว่าอยู่ได้
 ด้วยศีลธรรมของคนอื่น ถึงตนเองจะไม่มีศีลธรรม ฉะนั้น ถ้าคิดสักหน่อยเดียวเท่านั้น
 ก็จะเห็นว่าศีลธรรมเป็นสิ่งจำเป็นต้องมีอยู่เป็นเครื่องบำรุงรักษาโลกให้ดำรงอยู่ได้

การหัดใช้ความคิดตามเหตุผลที่ไม่ขึ้นอยู่ในอำนาจของโลภ โกรธ หลง
 เป็นทางเพิ่มพูนความรู้ในสัจจะ และเมื่อหัดคิดไปจนถึงปรมัตตสัจจะ เพียงถึงแก่
 ตายที่ทุก ๆ คนต้องประสบ พุคสัน ๆ ก็คิดถึงความตายกันบ้าง ก็จะเป็นวิธี
 ลดความโลภ โกรธ หลง ได้มาก และถ้ายังได้คิดให้รู้ซึ่งถึงความดีความชั่ว ถึง
 ประโยชน์ของศีลธรรมของศาสนาก็จะทำให้ประพศติตนอยู่ในศีลธรรม ให้ประกอบ
 ประโยชน์คุณงามความดีเพื่อตน และเพื่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ดังนี้ ก็จะ
 เป็นการใช้ชีวิตให้เป็นประโยชน์ได้มาก ชื่อว่าเป็นการปฏิบัติตนให้ถูกต้องตาม
 ทางธรรมะทำให้ประเสริฐ ด้วยปัญญาแห่งพินิจปฏิบัติกิจที่ถูกต้องทั้งปวงด้วย
 จิตใจที่ตั้งมั่นคง ตามพระพุทธรายิตในพระธรรมบทนั้นว่า “ชีวิตเพียงวันเดียวของ
 ผู้ที่มีปัญญาแห่งพินิจ ประเสริฐกว่าผู้ที่ทราบบัญญา มีจิตใจไม่มั่นคง ถึงจะมีชีวิต
 อยู่ตั้ง ๑๐๐ ปี” ดังถวายเป็นวิสัยนามาด้วยประการฉะนี้

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า เมื่อได้ทรงพระอนุสรณ์ระลึกถึง

พระธรรมเทศนาอรรถสรณกถา

ในการพระราชพิธี เฉลิมพระชนมพรรษา
สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิราลงกรณ์

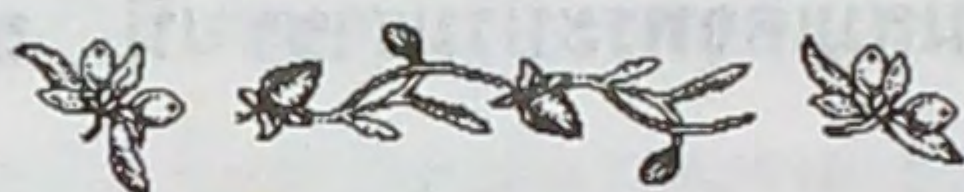
สยามมกุฎราชกุมาร

ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง

วันเสาร์ ที่ ๒๘ กรกฎาคม ๒๕๒๒

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

รับพระราชทานถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

อตุตฺที่ปา วิหฺรต อตุตฺสรณฺา อนนฺุณฺสรณฺา

ธมฺมที่ปา วิหฺรต ธมฺมสรณฺา อนนฺุณฺสรณฺา-ติ.

ท่านทั้งหลายจงมีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง.

จงมีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง อย่ามีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ในอรรถสรณกถา
ประดับพระปัญญาบารมี เป็นปสาทนียกถามังคลานุโมทนา ในมหามังคลาภิลัก-
จิตกาลทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวันพระราชสมภพสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
สยามมกุฎราชกุมาร ซึ่งเวียนมาบรรจบโดยสุรทินคติกาล ณ วันนี้ ด้วยพระราช-
หฤทัยเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณและความสนิทยุติสนนหาอย่างยิ่ง สมเด็จพระบพิตร
พระราชสมภารเจ้าจึงได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทานมัยบุญกิริยาเป็นอาทิในภิกษุ
สงฆ์ ทรงมุ่งตรงเพื่อพระราชทานเพิ่มพูนพระราชสิริสวัสดิพิพัฒมงคลวิมลสุข
ทุกประการแก่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมารผู้ทรงเป็นที่
สนิทยุติสนนหาอย่างยิ่งนัก

อนึ่ง เหตุด้วยทรงมีพระราชปรีชาญาณเหตุแห่งความไม่หลงผิดและ

ทรงมีความกตัญญูกตเวทิตาธรรมดำรงสนิทในพระราชหฤทัยสม่ำเสมอ จึงทรงเห็นประจักษ์แจ้งชัดแน่วแน่นมั่นคงทุกเวลา ว่าความเจริญสวัสดิ์ตลอดมาของสถาบันสูงสุดแห่งไทยนั้นเกิดด้วยพระเมตตาบารมีและพระบุญญาธิการแห่งพระสยาม-เทวาธิราช สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าแห่งสยามทุกพระองค์ และสยามอารักขเทวดาทิ้งปวง จึงเมื่อทรงมุ่งความเจริญใหญ่หลวงให้เกิดแก่สยามประเทศและแก่สมเด็จพระบรมปิโยรสาทิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร จึงทรงมีพระราชปรารภวันอันเป็นนวมยามงคลนี้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายทุกท่านผู้เป็นเหตุแห่งความเจริญสวัสดิ์ดังกล่าวมา นี้เป็นการทรงตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวทิตา-ธรรมและบุพพการีธรรมทั้งสองประการ ซึ่งจักเป็นไปเพื่อเพิ่มพูนพระราชสิริสวัสดิพิพัฒมงคลพระชนมสุขทุกประการแห่งสมเด็จพระบรมพิตรสยามมกุฎราชกุมาร ผู้ทรงเป็นสมเด็จพระบรมปิโยรสาทิราชเพียงพระองค์เดียว และจักเป็นไปเพื่อความสถิตดำรงมั่นคงตลอดจิรกาลด้วยความเจริญรุ่งเรืองแห่งพระสิริราชสมบัติพระบรมราชวงศ์ พระราชวงศ์พร้อมทั้งประเทศชาติประชาชน

สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงพระราชสมภพเมื่อวันจันทร์ที่ ๒๘ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๔๕๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เริ่มการถวายพระอักษรในโรงเรียนจิตรลดาเมื่อพระชนมายุ ๔ พระพรรษา และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาต่อที่โรงเรียนคิงสมีด ประเทศอังกฤษ เมื่อทรงมีพระชนมายุ ๑๔ พระพรรษา เสด็จพระราชดำเนินไปทรงศึกษาวิชาการทหาร ณ ประเทศออสเตรเลีย ในโรงเรียนคิงสสกูล นครซิดนีย์ ซึ่งเป็นโรงเรียนเตรียมทหาร เมื่อพระชนมายุ ๑๘ พระพรรษา และได้ทรงเข้าประจำเหล่านักเรียนนายร้อยที่โรงเรียนนายร้อยคันทรูนเมื่อพระชนมายุ ๒๐ พระพรรษา ตั้งแต่ภาคแรกแห่งปีการศึกษาพุทธศักราช ๒๕๑๕ จนทรงสำเร็จการศึกษาเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๑๘ พระชนมายุ ๒๓ พระพุทธศักราช ๒๕๒๑ กองทัพบกได้มีคำสั่งให้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราช ฯ สยามมกุฎราชกุมารทรงดำรงตำแหน่งรองผู้บังคับการกองทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ กรมทหารราบที่ ๑ มหาดเล็กรักษาพระองค์ ซึ่งก็ได้ทรงปฏิบัติพระองค์เป็นเยี่ยงอย่าง คือเสด็จพระราชดำเนินไปทรงปฏิบัติราชการ ณ กองทหารมหาดเล็กทั้งในเวลาและนอกเวลาราชการ

สำหรับในฐานะที่ทรงเป็นองค์พระราชทายาทก็ได้ทรงปฏิบัติสนองพระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถชนนีอย่างดียิ่ง ทรงสนพระราชหฤทัยในการพัฒนาประเทศเป็นอย่างมาก และสนพระราชหฤทัยในพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๑ ทรงมีพระราชศรัทธาในการทรงผนวช จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีขึ้นในวันที่ ๖ พฤศจิกายน พุทธศักราช ๒๕๒๑ ณ พระอุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม แล้วเสด็จพระราชดำเนินไปประทับ ณ พระตำหนักทรงพรต วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นเวลา ๑๕ วัน ในระหว่างทรงผนวช ได้ทรงปฏิบัติกิจของสงฆ์ตามพระธรรมวินัย อาทิเสด็จพระราชดำเนินลงพระอุโบสถเข้าเย็นเพื่อทรงร่วมสวดทำวัตรเข้าเย็นสม่ำเสมอ เสด็จพระราชดำเนิน รับประทานบิณฑบาต และเสด็จพระราชดำเนินไปทรงนมัสการปูชนียสถานที่สำคัญในภาคต่างๆ และได้ทรงรับการอบรมสมณวิปัสสนากรรมฐานตลอดเวลาที่ทรงผนวชอยู่อย่างใส่พระราชหฤทัย นับว่าได้ทรงปฏิบัติพระองค์ด้วยดี เป็นอรรถสัมมาปณิธิ ความตั้งตนไว้โดยชอบ

อันการปฏิบัติตนด้วยดี เป็นอรรถสัมมาปณิธิตั้งตนไว้โดยชอบนั้น จะบังเกิดขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยการแสวงหาตนให้พบตนและปฏิบัติฝึกตน เมื่อเป็นดังนี้ ก็ชื่อว่าได้เป็นผู้ตั้งตนไว้โดยชอบ และบุคคลผู้ฝึกตนดีแล้วชื่อว่ายอมเป็นผู้มีตนเป็นที่พึ่งของตนได้ ย่อมได้ที่พึ่งที่ได้ด้วยยาก การแสวงหาตนให้พบตนและฝึกตนโดยชอบนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงแสดงสั่งสอนไว้ให้ทุกคนพิจารณาว่าการแสวงหาตนและการแสวงหาสิ่งอื่นนั้นข้อไหนจะประเสริฐ ผู้ฟังที่พิจารณาก็ได้กราบทูลตอบ ว่าการแสวงหาตนเป็นการประเสริฐ ดังนี้ เมื่อเป็นดังนี้จึงได้ละการแสวงหาสิ่งอื่นและตั้งใจฟังธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าก็ได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนให้ผู้ฟังได้พบตนและได้ฝึกตนโดยชอบ อันธรรมที่ทรงสั่งสอนนั้นแม้ว่าจะมีปริยายคือทางเป็นอันมาก แต่ก็กล่าวรวมได้ว่า ล้วนเป็นคำสั่งสอนที่ให้บุคคลผู้ฟังทุก ๆ คนได้พบตนเองทั้งนั้น เพราะว่าเป็นคำสั่งสอนที่แสดงน้อมเข้ามาในตน มิได้แสดงในภายนอก ดังที่มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ในที่แห่งหนึ่งว่า เราตถาคตบัญญัติโลก บัญญัติเหตุเกิดโลก บัญญัติความดับโลก บัญญัติทางปฏิบัติให้ถึงทางดับโลก ในกาย อันมีใจครอง มีสัญญา ยาววานี้ ดังนี้ ฉะนั้น ธรรมที่ทรงแสดงทุกข้อทุกบทจึงล้วนเป็นสังจะ คือความจริงที่ชี้เข้ามาที่ตนเอง

ของทุก ๆ คน ให้ผู้ฟังได้รู้จักความจริงในตนเอง มิใช่ในภายนอก เพราะฉะนั้น เมื่อทุก ๆ คนตั้งใจฟัง น้อมเข้ามาอยู่ที่ตนอันเป็นที่ตั้งแห่งธรรมที่ทรงสั่งสอน ย่อมจะพบสัจจะคือความจริงในตน และก็เชื่อว่าได้พบตน เมื่อเป็นดังนี้ก็สามารถที่จะฝึกตนให้เป็นไปตามธรรมที่ทรงสั่งสอนได้ การฟังธรรมด้วยวิธีแสวงหาตนโดยธรรม ย่อมจะเข้าใจธรรมด้วย ได้พบตนด้วย

การแสวงหาตนให้พบตนนี้ ในเบื้องต้นก็แสวงหาเข้ามาให้พบว่าตนได้เป็นอยู่อย่างไร โดยชาติ โดยความรู้ โดยการทำงานอันเป็นตำแหน่งหน้าที่ของตน และโดยประการอื่น เมื่อแสวงหาเข้ามาดังนี้ ก็ย่อมจะระลึกได้ ความระลึกได้นี้เป็นสติ และก็ย่อมจะรู้อันเป็นตัวปัญญาตามเป็นจริงต่อไป ว่าตนได้ปฏิบัติตนโดยชอบให้เหมาะแก่ภาวะฐานะของตน เป็นไปอยู่อย่างไร ความรู้เป็นอย่างไร อะไรบกพร่องควรจะอบรมเพิ่มเติม การงานที่กระทำ เอาเฉพาะการงานที่เป็นหน้าที่ก่อน เป็นอย่างไร บกพร่องอย่างไรที่ควรจะแก้ไขทำให้บริบูรณ์ ส่วนที่ดีอยู่ก็รักษาเอาไว้และทำเพิ่มเติมให้มากขึ้น เมื่อมีสติและมีปัญญาความรู้ดังนี้ ก็ฝึกตนให้ละส่วนที่ไม่ดีไม่ชอบกระทำส่วนที่ดีที่ชอบให้ยิ่ง ๆ ขึ้น ให้เหมาะแก่ภาวะนั้น ๆ ดังนี้ เชื่อว่าเป็นการแสวงหาตน ให้พบตน และฝึกตนให้เป็นการปฏิบัติตนด้วยดี ให้ตั้งตนไว้โดยชอบ เป็นประการแรก ยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ก็พิจารณาแสวงหาตนให้ใกล้เข้ามาอีก คือให้ดูที่กายกรรม วาจกรรม มโนกรรม ของตนเองว่าเป็นอย่างไร เพราะว่ากายกรรมวาจกรรมมโนกรรมนี้อยู่กับตน อันนับว่าเป็นการแสวงหาที่ใกล้เข้ามา

ในประการแรกนั้น การแสวงหาตนที่การงานเป็นต้นดังกล่าวก็อาจจะอยู่ใกล้บ้างไกลบ้าง แต่ว่าการแสวงหาตนที่กายกรรมวาจกรรมมโนกรรมของตนนี้ นับว่าอยู่ใกล้มาก อยู่กับตน เมื่อได้ตั้งใจแสวงหาเข้ามาด้วยสติและปัญญาดังกล่าว ก็ย่อมจะพบได้เห็นได้ว่าเป็นอย่างไร ก็จะพบได้เห็นได้ว่ากายกรรมวาจกรรมมโนกรรมนั้นเป็นไปในฝ่ายอกุศลกรรมบถทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศล หรือเป็นไปในฝ่ายที่เป็นกุศลกรรมบถทางแห่งกรรมที่เป็นกุศล อกุศลกรรมบถนั้นกายกรรมมีสาม ก็คือว่า ข่าเขาหนึ่ง ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขามีได้ให้หนึ่ง ประพฤติผิดในกามทั้งหลายหนึ่ง วาจกรรมสี่ พูดเท็จหนึ่ง พูดส่อเสียดหนึ่ง พูดคำหยาบหนึ่ง พูดเพื่อเจ้อเหลวไหลไร้ประโยชน์หนึ่ง มโนกรรมสาม โลภเพ่งเล็งของของผู้อื่น

น้อมใจเข้ามาด้วยความอยากได้ให้เป็นของของตนหนึ่ง พยายามปกป้องร้ายเขาหนึ่ง เห็นผิดจากทำนองคลองธรรมหนึ่ง หากกายกรรมวจีกรรมมโนกรรมของตนเป็นไปในข้อเหล่านี้ก็ถือว่าเป็นอกุศลกรรมบถคือทางแห่งกรรมที่เป็นอกุศล ส่วนกุศลกรรมบถนั้น กายกรรมสาม ก็ได้แก่ เว้นจากการฆ่าเขาหนึ่ง เว้นจากถือเอาสิ่งของที่เจ้าของมิได้ให้หนึ่ง เว้นจากประพฤติดิฉินในกามหนึ่ง วจีกรรมสี่ก็คือ เว้นจากพูดเท็จหนึ่ง เว้นจากพูดส่อเสียดหนึ่ง เว้นจากพูดคำหยาบหนึ่ง เว้นจากพูดเพื่อเจือเหลวไหลไร้ประโยชน์หนึ่ง มโนกรรมสาม คือไม่โลภเพ่งเล็งของของผู้อื่น ด้วยความอยากได้น้อมใจเข้ามาเป็นของตนหนึ่ง ไม่พยายามปกป้องร้ายเขาหนึ่ง เห็นชอบตามทำนองคลองธรรมหนึ่ง ถ้ากายกรรมวจีกรรมมโนกรรมของตนเป็นไปในข้อเหล่านี้ก็เป็นกุศลกรรมบถ แสวงหาตนเข้ามาให้รู้ตน กายกรรมวจีกรรมมโนกรรมของตนดำเนินไปในทางใด ถ้าดำเนินไปในทางอกุศลกรรมบถก็ตั้งใจเว้นเสียคือฝึกตนให้เว้นเสียให้ได้ เมื่อดำเนินไปในทางกุศลกรรมบถก็ฝึกตนให้รักษาไว้ ถ้ายังมีดำเนินไปในทางอกุศลกรรมบถก็ฝึกตนให้ดำเนินไปในทางกุศลกรรมบถ และเพิ่มเติมกุศลกรรมบถเหล่านี้ให้มากขึ้น ดังนี้ ก็ชื่อว่าเป็นการแสวงหาตนเข้ามาใกล้ชิดเข้ามาอีกที่จิตนี้เอง เพราะว่าจิตนี้ของทุก ๆ คนเป็นส่วนสำคัญเป็นต้นเดิมของกรรมทั้งหลาย เพราะว่ากรรมทั้งหลายย่อมบังเกิดจากเจตนาคือความจงใจ ดังที่มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นตัวกรรม” เพราะบุคคลเจตนาคือจงใจแล้วจึงกระทำการ ทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง ฉะนั้น ถ้ามีอกุศลเจตนาที่ย่อมประกอบกรรมที่เป็นอกุศล เป็นอกุศลกรรมบถ ถ้ามีกุศลเจตนาที่ประกอบกรรมที่เป็นกุศล เป็นกุศลกรรมบถ เจตนาดังกล่าวนี้อันบังเกิดขึ้นในจิต เป็นส่วนหนึ่งของจิตนั่นเอง

ฉะนั้น การที่จะแสวงหาให้พบตน อย่างใกล้ชิดที่สุดโดยตรงที่สุด จึงต้องแสวงหาที่จิต อันจิตนี้มีพระพุทธภาษิตตรัสแสดงไว้ว่า คின்றน กวัดแกว่ง กระสับกระส่าย รักษายาก ห้ามยาก ผู้ทรงปัญญาเป็นบัณฑิตย่อมกระทำจิตให้ตรงเหมือนอย่างช่างคัดลอกสรให้ตรงฉะนั้น ฉะนั้น หากพิจารณาแสวงหาตนเข้ามาจริง ๆ ดังกล่าวนี้อันย่อมจะพบว่าเมื่อจิตคின்றน กวัดแกว่ง กระสับกระส่าย รักษายาก ห้ามยาก ตนของตนเอง ก็ต้องคின்றน กวัดแกว่ง กระสับกระส่าย ห้ามยาก รักษายากด้วย แต่เมื่อจิตของตนตรง ตนเองก็ตรง ฉะนั้น จิตจึงเป็นเหตุปัจจัย

สำคัญอันจะชักนำตนให้เป็นอย่างไร ชักนำตนให้ดีขึ้น กวัดแกว่ง รักษาหากห้ามยากก็ได้ ชักนำตนให้ตรงก็ได้ แต่ว่าจะชักนำตนให้เป็นอย่างไรนั้นก็สุดแต่ธรรมที่ประกอบอยู่ในจิต ถ้าหากว่าธรรมที่ประกอบอยู่ในจิตนั้นเป็นอกุศลธรรม คือเป็นกิเลส กองโลภ กองโกรธ กองหลง เป็นต้นหาความดีขึ้นทะยานอยากต่าง ๆ ก็ชักนำจิตให้ดีขึ้น กวัดแกว่ง กระสับกระส่าย ไปตามอำนาจของกิเลสเหล่านี้ เมื่อเป็นดังนี้ ตนเองก็ดีขึ้นกวัดแกว่งกระสับกระส่ายไปตามอำนาจของจิตอีกชั้นหนึ่ง เมื่อเป็นดังนี้ จึงปฏิบัติดำเนินไปในทางอกุศลกรรมบถทั้งหลาย ไม่ประกอบภาระงานแม้ที่เป็นตำแหน่งอำนาจหน้าที่ให้ถูกต้อง แต่ว่าประกอบให้ผิดพลาดบกพร่องต่าง ๆ ถ้าหากว่ากุศลกรรมบังเกิดขึ้นในจิต มีอยู่ในจิต ก็ชักนำจิตให้ตรง ตรงต่อความดีความถูกต้อง ความชอบธรรมทั้งหลาย เมื่อจิตตรงดังนี้ก็เป็นกุศลกรรมบถ ภาระงานที่ประกอบกระทำแม้ที่เป็นตำแหน่งอำนาจหน้าที่ก็เป็นภาระงานที่ตรง คือเป็นภาระงานที่ชอบที่ถูกต้อง

อันกุศลธรรมที่ประกอบอยู่ในจิตนี้ อันจะทำให้บังเกิดผลเป็นการทำจิตให้ตรงทำตนเองให้ตรงดังกล่าว โดยปริยายคือทางอันหนึ่งก็ได้แก่

๑. สีส ความประพฤติกาย ทางวาจา เรียบร้อยดีงาม โดยงดเว้นจากความประพฤติก้าวประพฤติกิเลสอันเป็นเครื่องก่อกายเวรทั้งหลาย

๒. พาหุสัจจะ ความเป็นผู้ที่ได้สดับรับฟังมาก มีหูตาสว่างด้วยความรู้สิ่งที่ควรรู้อย่างต่าง ๆ

๓. กัลยาณมิตรตตา ความเป็นผู้มีมิตรที่ดีงาม คือคบคนดีเป็นมิตร ไม่คบคนชั่วเป็นมิตร

๔. โสวจิตตสา ความเป็นผู้ว่าง่าย เมื่อมีผู้ว่ากล่าวตักเตือนโดยชอบประกอบด้วยเหตุผลก็รับฟังและรับปฏิบัติโดยชอบ แต่แม้ว่าจะมีผู้ว่ากล่าวตักเตือนอันไม่ถูกต้อง เมื่อรู้ว่าไม่ถูกต้องก็ไม่ฟังโกรธ แต่ก็ไม่รับปฏิบัติ

๕. กิงกรณียะสุทักขตา ความเป็นผู้หมั่นขยันไม่เกียจคร้านในภาระงานที่ควรกระทำทั้งหลาย ซึ่งเป็นภาระงานที่เป็นหน้าที่และภาระงานที่ควรทำอื่น ๆ

๖. รัมมกามตา ความเป็นผู้ใคร่ธรรม ปราธนาธรรม

๗. วิริยะ ความเพียรในการละสิ่งที่ชั่วที่ผิด ในการประกอบสิ่งที่ดีที่ชอบ

๘. สันโดษ ความยินดีพอใจด้วยสิ่งที่มีอยู่ ไม่ดูอำนาจแห่งความ
ปรารถนาทั้งหลายอันเป็นอาการที่ปราศจากความอึด ความเต็ม ความพอ

๙. สติ ความระลึกได้

๑๐. ปัญญา ความรู้ถูกต้องในเหตุผลทั้งหลาย ตลอดจนถึงในคิ
ธรรมคาที่เป็นจริงของสังขารทั้งหลายไม่หลงยึดถือ

พระพุทธเจ้าทรงแสดงธรรมทั้ง ๑๐ ข้อนี้สั่งสอนให้คนทั้งหลายมีนาละ
คือที่พึง เพราะว่าผู้ที่ไม่มيناละคือที่พึงย่อมอยู่เป็นทุกข์ ส่วนผู้ที่มีนาละคือที่พึง
ย่อมอยู่เป็นสุข และนาละคือที่พึงทั้ง ๑๐ ประการนี้ เป็นธรรมที่ตั้งอยู่ในจิต เมื่อ
จิตมีธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ตั้งอยู่ก็ชื่อว่ามيناถกณธรรม ธรรมที่กระทำที่พึง
ตนเองก็ชื่อว่ามีที่พึงเพราะมีจิตประกอบด้วยธรรมทั้ง ๑๐ ประการนี้ และเมื่อ
เป็นดังนี้กรรมก็เป็นกุศลกรรมบถ ทั้งทางกายกรรมทั้งทางวจีกรรม ทั้งทางมโนกรรม
การงานที่พึงปฏิบัติภายนอกทั้งหลายอันเป็นไปตามหน้าที่เป็นต้นก็ย่อมจะเป็น
การงานที่ดีเป็นการงานที่ชอบ เป็นการงานที่ถูกต้อง

การที่จะปฏิบัติธรรมทั้ง ๑๐ ข้อนี้ให้บังเกิดขึ้นได้ก็ต้องอาศัยมีสติปัญญะ
คือความสำรวมระวางจิตอันเป็นสติกับมีทมะคือการฝึกข่มจิตอันเป็นปัญญา คอย
ฝึกข่มอยู่ กล่าวคือมีสติความระลึกหรือความระลึกได้ มีปัญญาคือความรู้ประจำ
จิต ในขณะที่ตาเห็นรูปอะไร หูได้ยินเสียงอะไร จมูกได้กลิ่นอะไร ลิ้นได้รสอะไร
กายได้ถูกต้องโผฏฐัพพะคือสิ่งที่ถูกต้องอะไร มโนได้ธรรมคือเรื่องราวอะไร ไม่
ให้มารคือกิเลสจับอารมณ์คือเรื่องเหล่านี้ไหลเข้ามาสู่จิต เป็นความยินดีบ้าง เป็น
ความยินร้ายบ้าง เป็นความหลงมกมายบ้าง คอยมีปัญญารู้ว่าการที่มารจับอารมณ์
วิ่งเข้ามาถึงจิตนี้เป็นการไม่ดี และอารมณ์เหล่านี้ก็สักแต่ว่าเป็นอารมณ์ ไม่ใช่เป็น
สิ่งจะคือความจริงอะไร สิ่งจะคือความจริงนั้นก็คือความเกิดความดับของสิ่งที่
ประสบพบผ่านเหล่านั้น ซึ่งเกิดขึ้นอยู่ดับไปอยู่ เกิดขึ้นแล้วดับไปแล้ว จะเกิดขึ้น
และจะดับไปทั้งนั้น การหลงยึดถือเอาไว้อันเป็นสิ่งที่ตั้งอยู่ไม่เกิดไม่ดับ นั้นเป็น
ความหลงยึดถือ ไม่ใช่เป็นสิ่งจะคือความจริง ความจริงจึงไม่มีอะไร เป็นสิ่งที่ปรุง
ขึ้นในจิตนี้ทั้งนั้น แต่ความปรุงนี้เองเป็นตัววิชา เป็นตัวโมหะคือความหลงทั้งนั้น
กำหนดดูให้รู้สิ่งจะคือความจริง ความจริงจึงไม่มีอะไร เป็นสิ่งที่ปรุงขึ้นในจิตนี้ทั้ง
นั้น แต่ความปรุงนี้เองเป็นตัววิชา เป็นตัวโมหะคือความหลงทั้งนั้น กำหนด

คุณให้รู้สัจจะคือความจริง ถ้ายังรู้ถึงความจริงไม่สะดวกก็รู้แต่เพียงว่าเป็นสิ่งที่ไม่ชอบไม่ถูกต้อง อย่ารับเอาไว้ ปล่อยไปเพียงที่ตามองเห็น เพียงที่หูได้ยิน เป็นต้น ไม่รับเอาเข้ามา ปล่อยให้ผ่านไปเสีย ไม่รับเอาเข้ามาปรุง นี่เป็นสติ เป็นปัญญา เป็นสัมมัตตคือความสำรวมระวังเป็นทมะคือความข่ม เมื่อมีสัมมัตตทมะรักษาจิตอยู่ดังนี้เสมอ ก็จะระงับกองกิเลสไม่ให้บังเกิดขึ้นในจิตใจได้ จะระงับกองทุกข์ได้ และสามารถที่จะปฏิบัติอบรมธรรมทั้ง ๑๐ ข้อนั้นให้บังเกิดขึ้นได้ด้วยดี เมื่อเป็นดังนี้แล้วจิตใจก็จะมีความเข้มแข็งอยู่ในความดีทั้งหลาย จะมีความสามารถต่อต้านความชั่วร้ายทั้งหลายที่เข้ามาทางอารมณ์นี้ได้มากขึ้นจนถึงสามารถชนะอารมณ์ทั้งหลายได้

ในการปฏิบัติรับอารมณ์ทั้งหลายเหล่านี้อาจจะลำบากอยู่บ้าง เพราะว่าถ้าปล่อยจิตรับอารมณ์ทั้งหลายโดยไม่เลือก อารมณ์บางอย่างแรงก็อาจจะรับยาก อารมณ์บางอย่างเบา ก็อาจจะรับได้ง่าย ฉะนั้นพระพุทธเจ้าจึงได้ทรงสั่งสอนว่า ถ้ารู้สึกว่าจะปล่อยจิตให้ไปในอารมณ์ทั้งหลายที่รับยาก ก็ว่าสำรวมยาก ข่มยาก ไม่ไว้ใจตนเองว่าจะสำรวมได้ ข่มได้ ก็อย่ารับ แต่ว่าให้ส่งจิตไปในอารมณ์ของกรรมฐานแทน เช่นส่งจิตไปพิจารณากาย พิจารณาเวทนา พิจารณาจิต พิจารณาธรรม อันเป็นสติปัญญา เมื่อเป็นดังนี้แล้ว แม้ที่กำลังจิตจะอ่อนแอไม่แข็งแรงมากนัก ย่อมจะมีสติปัญญาป้องกันรักษาอยู่ กิเลสแม้จะมีกำลังมากก็ไม่สามารถจะทำอันตรายได้ มีอุปมาเป็นนิทานสาธกเทียบด้วยนกมูลไถและนกเหยี่ยว โดยที่นกมูลไถนั้นมีปกติแสวงหาอาหารอยู่ที่ตามก้อนมูลไถ แต่คราวหนึ่งนกมูลไถบินไกลออกไปจากวิสัยของตนจึงถูกนกเหยี่ยวจับได้ เมื่อถูกนกเหยี่ยวนำไป ก็คร่ำครวญขึ้นว่า เรามีบุญน้อยค้อยวาสนา ซึ่งยิ่งเที่ยวไปในที่ผิดแค้นผิดวิสัยซึ่งไม่ควรจะไป ถ้าเราเที่ยวไปในแดนของตน นกเหยี่ยวแค่นี้ก็ไม่พอมือที่จะต่อสู้กับเรานกเหยี่ยวจึงถามว่าถิ่นของเจ้าอยู่ที่ไหนนกมูลไถก็ตอบว่าอยู่ที่ก้อนดินที่เป็นมูลไถนั้นแหละ นกเหยี่ยวจึงปล่อยนกมูลไถไปและบอกว่า เจ้าจงไป แม้เจ้าจะไปอยู่ได้ก้อนดินที่เป็นมูลไถนั้น เจ้าจะไม่พินเราไปได้ นกมูลไถก็รีบบินไปที่มูลไถแห่งหนึ่งจับอยู่ที่บนก้อนดินใหญ่ แหนหน้าขึ้นกล่าวตักนกเหยี่ยวว่า เชิญนกเหยี่ยวมาสู้กัน นกเหยี่ยวห่อปีกทั้งสองโฉบลงไปยังนกมูลไถ อย่างเต็มกำลัง นกมูลไถรีบหลบเข้าไป ซ่อนตัวอยู่ในระหว่างก้อนดินมูลไถ ออกของนกเหยี่ยวที่พุ่งลงมาโดยแรงเร็ว

นั้น ก็ลงมากะทบก่อนคืนที่เป็นมุลไถ ถึงความวิบัติไปเอง นกมุลไถก็พัน
อันตรายดังนี้ นี่คือนานิสงส์ของการปฏิบัติตั้งสติไว้ในสติปัญญา คือที่ตั้งของสติ
โดยชอบทั้งหลาย

เมื่อเป็นดังนี้การแสวงหาตนที่จิต ให้พบตนที่จิต และฝึกตนฝึกจิตด้วยดี
ให้มีนาถกรรมธรรม ธรรมที่กระทำที่พึงอยู่ในจิต และโดยเฉพาะให้รู้จักเว้นจาก
อารมณ์ที่ไม่ควรจะส่งจิตให้เที่ยวไปอันพันวิสัยอำนาจของตน แต่ส่งจิตให้เที่ยว
ไปอยู่ในอารมณ์อันเป็นวิสัยอำนาจของตน เช่นอารมณ์ของพระพุทธเจ้า อัน
เป็นวิสัยอำนาจของตน คือสติปัญญา ดังนี้ ก็ชื่อว่าได้พบตน เป็นการปฏิบัติตน
โดยชอบ ตั้งตนไว้โดยชอบ และชื่อว่าได้เป็นผู้มีตนเป็นเกาะ มีตนเป็นที่พึงอยู่
ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่ง มีธรรมเป็นเกาะ มีธรรมเป็นที่พึ่ง ไม่มีสิ่งอื่นเป็นที่พึ่งอยู่
ตามพระพุทธภาษิตบทอุเทศนั้น มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้

อรหันต์ สมมาสัมพุทธโธ

อุตุตมัม ฐมมมชุลนคา

มหาสงฆ์ ปโปเธสิ

อิจุเจตัม รตนตุตยัม

พระอรหันต์สัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบรรลุธรรมอันสูงสุดแล้ว ทรงยังพระ-
สงฆ์หมู่ใหญ่ให้ตรัสรู้ตาม พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นี่คือนพระรัตนตรัย

ขออำนาจพระราชกุศลที่สมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรง
พระคุณอันประเสริฐทรงบำเพ็ญอุทิศถวายพระสยามเทวาธิราช สมเด็จพระบรม-
บุรพกษัตริยาธิราชเจ้า และพระสยามอารักษ์เทวดาทิ้งปวง จงสำเร็จเป็นไปเพื่อ
เป็นเทวดาพิถีธรรมบรรณาการแด่พระสยามเทวาธิราช เพื่อพระราชหิตสุขสมบัติ
แด่สมเด็จพระบรมบุรพกษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ พร้อมพระสยามอารักษ์-
เทวดาทิ้งปวง ลุล่วงสมตามพระราชเจตนาทรงอุทิศทุกประการ

เอตสุส อานุภาเวน

กตปุญญสุส เตชสา

ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัยนี้ และด้วยเดชแห่งพระราชกุศลบารมี
อันวิบุลในสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐทั้งสอง
พระองค์ ขอทรงพระเกษมสำราญนฤมล พร้อมทั้งสมเด็จพระบรมโอรสาธิราช
พระราชธิดา พระบรมวงศานุวงศ์ ทั้งคณะรัฐบาลข้าราชการทหารตำรวจพลเรือน
ประชาชน สมณะชีพรามณจารย์ อุปีทวันตรายทั้งหลาย ความขัดข้องทั้งหลาย
อย่าได้พ้องพานไทยรัฐสีมาอาณาเขตนี้ในกาลไหน ๆ สุขอันเกิดแต่ความไม่มีโรค

พระธรรมเทศนา

ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวันพระราชสมภพ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ

สยามบรมราชกุมารี

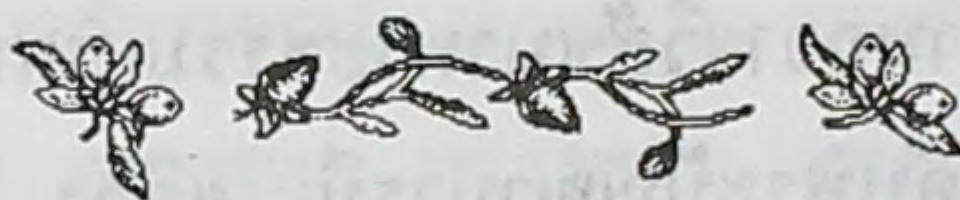
ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง

วันจันทร์ที่ ๒ เมษายน ๒๕๓๓ เวลา ๑๕.๐๐ น.

สมเด็จพระญาณสังวร

สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก

รับพระราชทานถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

โย จ พุทฺธญฺจ ฐมฺมญฺจ

สงฺฆญฺจ สรณํ คโต

จตุตตาริ อริยสจฺจานิ

สมฺมปฺปญฺญา ย ปสฺสตี-ติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา ฉลองพระเดช
พระคุณประดับพระปัญญาบารมี ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชอุทิศ
ถวายสมเด็จพระบูรพมหาราชและสมเด็จพระบูรพบรมกษัตริยาธิราชทุกพระองค์
พร้อมพระสยามเทวาธิราช สยามรัฐิกเทวดาทังปวง อีกทั้งเพื่อพระราชทาน-
สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ เจ้าฟ้ามหาดัชนีสิรินธร รัฐสีมาคุณากรปิยชาติ
สยามบรมราชกุมารี ในมหามงคลสมัยคล้ายวันพระราชสมภพ ซึ่งเวียนมาบรรจบ
ในวันนี้ที่ ๒ เมษายน ด้วยทรงมีพระมหากรุณาปรารภนาให้สมเด็จพระปิยราช-
ธิดาพระองค์นั้นได้ทรงพระเจริญด้วยพระราชกุศลพระราชสิริสวัสดิพิพัฒมงคล
พระชนมสุขทุกประการ

การที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลดังนี้ ด้วยทรงตั้งอยู่ในธรรมอันสูงส่งสองประการ คือ กตัญญูกตเวทิตาธรรมหนึ่ง บุพการีธรรมหนึ่ง กตัญญูกตเวทิตาธรรมนั้นทรงแสดงว่ามีต่อสมเด็จพระบูรพมหาราชและสมเด็จพระบูรพบรมกษัตริยาธิราชทุกพระองค์ พร้อมพรหมเทพ ผู้ทรงพระคุณ ผู้อภิบาลรักษาพระองค์ ตลอดทั่วทั้งแผ่นดินสยาม บุพการีธรรมนั้นทรงแสดงว่าทรงมีต่อพระราชโอรสธิดาทุกพระองค์ อาทิ ต่อสมเด็จพระเทพรัตนราชสุตา ฯ สยามบรมราชกุมารี ในวโรกาสพิเศษอันเป็นมงคล เช่น

กตัญญูกตเวทิตาธรรมเป็นภูมิชั้นของสาธุชน ตามพระพุทธนิพนธ์ที่ตรัสไว้ว่า “ภูมิ เว สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นภูมิชั้นของสาธุชน” ส่วนบุพการีธรรมนั้น พระพุทธองค์ก็ได้ทรงมีพุทธนิพนธ์แสดงไว้ว่า

พurahมาติ มาตาปิตโร ปุพฺพหาจริยาติ วุจฺจเร

อาหุเนยฺยา จ ปุตุตฺตานํ ปชาย อนุกมฺปิกา

มารดาบิดาผู้อนุเคราะห์ปชา คือ บุตรธิดาผู้เกิดมา เรียกว่าเป็นพรหม เป็นบูรพาจารย์ เป็นอาอนุเนยยะ ผู้ควรบูชาของบุตรทั้งหลาย

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุตา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงพระกิตติคุณเป็นที่ประจักษ์แก่จิตใจผู้คนทั้งปวง ทรงมีพระปรีชาสามารถและทรงมีพระราชวิริยอุตสาหะใหญ่หลวง ในการศึกษาและในการปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ ทรงประกอบคุณประโยชน์ยิ่งใหญ่แก่ประเทศชาติ ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจสนองพระเดชพระคุณในสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พระบรมราชชนกชนนีนาถ เป็นที่แบ่งเบาพระราชภาระและพระราชหฤทัย สมแก่การที่ได้ทรงพระมหากรุณาพระราชทานพระราชอิสริยยศ และพระราชบุพการีธรรมทั้งปวงทุกประการ

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุตา ฯ สยามบรมราชกุมารี แม้จะทรงมีพระราชภาระมาก ต้องทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจใหญ่น้อยอยู่มิได้มีว่างเว้น แต่ก็ทรงปฏิบัติบำเพ็ญพระราชภาระพระราชกรณียะนั้น ๆ ทั้งปวงให้สำเร็จลุล่วงไปได้ ด้วยพระพักตร์อันเข้มขันเอิบอ้อม เป็นที่ปลื้มปีติชื่นชมของพสกนิกรทั้งปวงผู้พบเห็น การทั้งนี้ย่อมแสดงให้เห็นว่า ในพระราชหฤทัยนั้นเปี่ยมด้วยพระเมตตาธรรม

พระกรุณาธรรม และยิ่งด้วยพระอุตสาหะวิริยาคุณ อันเป็นเครื่องสนับสนุนให้ ทรงปฏิบัติพระราชภารกิจ พระราชกรณียกิจทั้งปวงได้ด้วยความเข้มข้น จนเป็นที่ประจักษ์

ศาสตราจารย์ ดร.สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นแบบอย่างอันดีในการโน้มนำเยาวชนและชาวไทยทั้งหลายให้ตื่นตัว และหันมาชื่นชมศิลปวัฒนธรรมไทย รักความเป็นไทย ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอันเกี่ยวเนื่องกับการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมของชาติโดยสม่ำเสมอ ทั้งนี้ เนื่องจากพระองค์ทรงเป็นผู้ที่มีเกียรติประวัติดีเด่นเป็นเลิศในเชิงวิชาการหลายสาขา วิชาเกินกว่าที่สามัญชนทั่วไปจะกระทำได้ในเวลาเดียวกัน ทรงพระปรีชาสามารถรอบรู้ เชี่ยวชาญ ในด้านภาษาศาสตร์ วรรณคดี ดุริยางค์ศาสตร์ ศาสนาปรัชญา ประวัติศาสตร์ โบราณคดี ภูมิศาสตร์ สังคมวิทยาและมานุษยวิทยา พัฒนาสังคม และพัฒนาชนบท สาธารณสุขศาสตร์ การศึกษา วิศวกรรมศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี และเทคโนโลยีทางการเกษตร เป็นต้น เพื่อเป็นการเฉลิมพระเกียรติ รัฐบาล โดยคณะกรรมการอำนวยการอนุรักษ์มรดกไทย จึงมีมติถวายพระราชสมัญญาว่าทรงเป็น "เอกอัครราชูปถัมภก มรดกวัฒนธรรมไทย" และประกาศให้วันที่ ๒ เมษายน ของทุกปี ซึ่งเป็นอภิถักจิตมงคลสมัยคล้ายวันพระราชสมภพ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เป็นวันอนุรักษ์มรดกไทย

นอกเหนือจากความสนพระราชหฤทัยทางด้านศิลปวัฒนธรรมแล้ว สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ยังมีพระราชประสงค์จะทรงศึกษาหาความรู้เพิ่มเติมทางด้านการพัฒนาชนบท และพัฒนาการศึกษา ในช่วงปี พ.ศ. ๒๕๓๒ ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยือนสาธารณรัฐฝรั่งเศสอย่างเป็นทางการ ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของรัฐบาลฝรั่งเศส เพื่อทรงฝึกงาน และทอดพระเนตรความก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์แขนงต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้ดาวเทียม ในการสำรวจทรัพยากรธรรมชาติ โบราณคดี และการวางผังเมือง รวมทั้งได้ทอดพระเนตรการศึกษาของเยาวชนฝรั่งเศส ในระดับอนุบาลถึงมัธยมด้วย และรัฐบาลฝรั่งเศสได้ทูลเกล้าทูลกระหม่อมถวายเครื่องอิสริยาภรณ์ สำหรับผู้สร้างคุณประโยชน์สูงสุดทางการศึกษา แด่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เพื่อเทิดพระเกียรติในฐานะที่ทรงอุทิศพระองค์ เพื่อความก้าวหน้า

ในการศึกษาวิจัยทางด้านวัฒนธรรม และวิทยาศาสตร์ รวมทั้งพระปรีชาสามารถทางด้านภาษาฝรั่งเศส จึงได้ช่วยให้พระองค์ท่านทรงศึกษาได้นับแต่การอ่านจารึกโบราณ ไปจนถึงการใช้ดาวเทียมในการสำรวจต่างๆ เป็นการเชื่อมโยงอดีตสู่ออนาคต และทรงทำให้โลกตะวันออกกับตะวันตกมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันยิ่งขึ้น

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ยังได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนประเทศเนเธอร์แลนด์ ตามคำกราบบังคมทูลเชิญของสถาบันสำรวจอวกาศและวิทยาศาสตร์พื้นพิภพระหว่างประเทศ ทรงเข้าศึกษาเกี่ยวกับการสำรวจหาข้อมูลด้วยดาวเทียมต่อจากที่ได้ทรงศึกษามาแล้ว ทั้งได้ทอดพระเนตรเขื่อนกั้นน้ำทะเลของประเทศไทยด้วยความสนพระราชหฤทัยเป็นพิเศษ ในวิธีการเอาชนะธรรมชาติที่อาจจะนำมาคิดแปลงใช้แก้ปัญหาน้ำท่วมในประเทศไทยได้ และเสด็จพระราชดำเนินไปยังประเทศเบลเยียมและประเทศนอร์เวย์

เมื่อเร็ว ๆ นี้ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ได้เสด็จพระราชดำเนินเยือนสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว ได้ทอดพระเนตรโบราณสถานต่าง ๆ ของประเทศลาว ซึ่งเป็นหลักฐานทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ที่สำคัญ บ่งบอกถึงความสัมพันธ์ใกล้ชิดระหว่างสองประเทศ การเสด็จพระราชดำเนินเยือนต่างประเทศในแต่ละคราว นอกเหนือจากการกระชับสัมพันธไมตรีระหว่างประเทศให้แน่นแฟ้นแล้ว ยังเป็นการส่งเสริมมิตรภาพและความเข้าใจอันดีระหว่างประชาชนทั้งสองฝ่ายให้เพิ่มพูนยิ่งขึ้น

สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเจริญด้วยพระปรีชาสามารถขึ้นทุกวันเวลาที่ล่วงไป ทรงแบ่งเบาพระราชภารกิจในสมเด็จพระบรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้งสองพระองค์เป็นอเนกอนันต์ พระราชกรณียกิจของพระองค์ได้แสดงให้เห็นประจักษ์ถึงพระเกียรติคุณ สมความเป็นขัตติยราชกุมารี และความมีพระเมตตาต่อประชาชนชาวไทย ผลสะท้อนคือความชื่นชม ความจงรักภักดี ตลอดจนความศรัทธาที่ราษฎรแสดงออกทุกหนทุกแห่งที่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จพระราชดำเนินไปถึง

พระพุทธรูปที่อัญเชิญเป็นบทธูเทศ แปลความว่า “บุคคลใดถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรวณะคือที่พึงยอมเห็นอริยสัจ ๔ ด้วยปัญญาชอบ” ซึ่งกล่าวโดยใจความก็คือ ผู้ศึกษาธรรม ยึดธรรมเป็นหลัก เป็นทาง

ดำเนิน ย่อมเห็นอริยสังข์คือเหตุผล ตลอดจนวิธีการแก้ปัญหาต่าง ๆ ได้อย่างเหมาะสมถูกต้อง อันเป็นจุดมุ่งหมายในการประกาศสั่งสอนของพระพุทธศาสนาแต่ต้น

พระพุทธศาสนา อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประดิษฐานขึ้นในโลกเริ่มตั้งแต่ทรงแสดงปฐมเทศนา คือเทศน์ครั้งแรก ที่เรียกว่า **ธรรมจักกัปปวัตตนสูตร** ที่แปลว่า **พระสูตรที่ตรัสแสดงจักรคือธรรมให้หมุนไปในโลก** นั้น ทรงแสดงเรื่องอริยสังข์ ๔ เมื่อแสดงพระธรรมเทศนาจบ ท่านพระโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมที่แปลความว่า **สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งหมควมีความดับไปเป็นธรรมดา** และต่อมาก็ได้ทรงแสดงเทศนาครั้งที่ ๒ ที่เรียกว่า **อนัตตลักขณสูตร** **พระสูตรที่แสดงขันธ ๕** ว่าเป็นอนัตตา ไม่ใช่อัตตาตัวตน ท่านพระปัญจวัคคีย์คือหมู่แห่งฤาษีโยคี ๕ รูป ผู้ฟังพระเทศนาก็มีจิตพ้นจากอาสวะทั้งหลายสำเร็จเป็นพระอรหันต์ขึ้นในโลก เพราะฉะนั้น จึงได้มีพระรัตนตรัย คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์อุบัติขึ้นในโลกครบทั้ง ๓ ประการ พระรัตนตรัยนั้นก็คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ดังที่เรียกเป็นคำภาษาบาลีว่า พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ พระพุทธเจ้าก็คือพระพุทธเจ้าผู้เป็นพระบรมศาสดา พระธรรมก็คือพระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ทรงบรรลุถึง และที่ทรงแสดงสั่งสอนประกาศเป็นพระพุทธศาสนา ที่แปลว่าคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า พระสงฆ์ก็คือพระสาวกซึ่งมีจำนวนมากเป็นหมู่ อย่างสูงก็คือท่านผู้ที่ได้ฟังธรรมได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ตามพระพุทธเจ้า เริ่มตั้งแต่ท่านพระปัญจวัคคีย์นั้น พระรัตนตรัยจึงบังเกิดขึ้นในโลกดังนี้ ที่เราทั้งหลายในบัดนี้ ได้ถึงเป็นสรณะคือที่พึ่งดังที่ได้กล่าววาทาว่า

พุทฺธํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะคือที่พึ่ง

ธมฺมํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าถึงพระธรรมเป็นสรณะคือที่พึ่ง

สงฺฆํ สรณํ คจฺฉามิ ข้าพเจ้าถึงพระสงฆ์เป็นสรณะคือที่พึ่ง

ในเวลาบำเพ็ญกุศลซึ่งมีธรรมเนียมขอสรณคมน์และศีล ๕ ก็เปล่งวาทาขอ และเปล่งวาทารับพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะคือที่พึ่ง แล้วก็รับศีลเช่นรับศีล ๕ ศีล ๘ หรืออุโบสถศีล และในการแสดงตนเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนา เช่นแสดงตนเป็นพุทธมามกะพุทธมามิกา ผู้นับถือพระพุทธเจ้าเป็นพระของตน การแสดงตนเป็นอุบาสกอุบาสิกา แม้การเข้ามาขอบวชคือขอบรรพชาเป็นสามเณร ขออุปสมบทเป็นภิกษุ ก็เริ่มต้นด้วยการเปล่งวาทาถึงพระพุทธเจ้า

พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะคือที่พึ่ง เพราะฉะนั้น สรณคมน์คือการถึงสรณะ
 นี้จึงเป็นกิจสำคัญในการที่นำตนเข้ามาสู่พระพุทธศาสนา และการบำเพ็ญกุศลทั้งปวง
 สรณคมน์จึงเป็นข้อปฏิบัติอันสำคัญเป็นเบื้องต้นของศีลและธรรมปฏิบัติทุกอย่าง
 อันการถึงสรณะคือที่พึ่งนี้เป็นธรรมเนียมที่มีมาแต่เก่าก่อนพุทธกาล มี
 พระพุทธภาษิตแสดงเอาไว้ว่า

พหุ เว สรณํ ยนฺติ

ปพฺพตานิ วณานิ จ

อารามรูกฺขเจตฺตยานิ

มณฺุสฺสา ภยตฺตชฺชิตา

มนุษย์ทั้งหลายผู้อันภัยคุกคามแล้วย่อมถึงสรณะคือที่พึ่งกันเป็นอันมาก
 คือถึงภูเขา ป่า สวน ต้นไม้ที่นับถือกันเป็นเจดีย์เป็นสรณะคือที่พึ่งดังนี้

พระพุทธภาษิตนี้บ่งว่า ภัยคือสิ่งที่พึงกลัวหรือความกลัวเป็นเหตุอัน
 สำคัญของคนในโลกนี้ ที่ทำให้พากันถึงภูเขา ต้นไม้เป็นต้นว่าเป็นที่พึ่ง อันภัยคือ
 ความกลัวในสิ่งที่พึงกลัวทั้งหลายกล่าวได้ว่าเป็นความรู้สึกของมนุษย์ทุกคน มนุษย์
 ทุกคนนั้นย่อมจะมีความกลัวในสิ่งที่พึงกลัวทั้งหลาย เป็นภัยในภายนอกบ้าง เป็น
 ภัยในภายในบ้าง ภัยในภายนอกนั้นก็เช่น คนร้าย สัตว์ร้ายที่จะมาทำอันตราย ภัย
 ธรรมชาติต่าง ๆ ที่บังเกิดขึ้น เช่นฟ้าผ่า แผ่นดินไหว น้ำท่วม ไฟไหม้ และอื่นๆ
 ภัยในภายในนั้นก็เช่นภัยคือความตาย พร้อมทั้งความแก่ ความเจ็บ คนพากันกลัว
 ภัยเหล่านี้ จึงต้องหาที่พึ่งเพื่อป้องกันภัย เพื่อกำจัดภัย เห็นว่าสิ่งใดจะเป็นที่พึ่งได้
 ก็ถึงสิ่งนั้นเป็นที่พึ่ง บางพวกเห็นว่าภูเขาบางลูก ป่าบางป่า สวนบางสวน ต้นไม้
 ที่นับถือกันบางต้นจะเป็นที่พึ่งป้องกันภัยเหล่านี้ได้ ก็พากันถึงสิ่งเหล่านี้ว่าที่พึ่ง
 หรือเห็นว่าบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือเทพท่านใดท่านหนึ่งจะเป็นที่พึ่งได้ ก็พากัน
 ถึงเป็นที่พึ่ง และจึงมีการเช่นสรวงบำบวง การเคารพปฏิบัติกระทำอย่างใดอย่าง
 หนึ่งเพื่อที่จะให้สิ่งเหล่านั้น หรือให้ท่านเหล่านั้นพอใจ มนุษย์พากันปฏิบัติดังนี้
 มาตั้งแต่เก่าก่อนที่พระพุทธศาสนาจะบังเกิดขึ้น เมื่อพระพุทธศาสนาบังเกิดขึ้น
 พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสถึงเรื่องนี้ และก็ตรัสว่า

เนตฺ โข สรณํ เขม

เนตฺ สรณมุตฺตม

นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันเกษม นั่นไม่ใช่ที่พึ่งอันอุดมคือสูงสุด

เนตฺ สรณมากมฺม

สพฺพทุกฺขา ปมฺุจฺจติ

บุคคลถึงสิ่งนั้นเป็นที่พึ่งแล้ว ย่อมไม่พ้นจากทุกข์ทั้งปวงได้

และก็ได้ตรัสถึงรัตนะทั้งสามในพระพุทธศาสนา คือพระพุทธเจ้า พระ-
ธรรม พระสงฆ์ว่า

โย จ พุทธญจ ธมฺมญจ สงฺขมญจ สรณํ คโต

ส่วนบุคคลใดถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นสรณะคือ
ที่พึ่ง

จตุตตาริ อริยสัจจานิ สมฺมปฺปญฺญาเย ปสฺสติ

เห็นอริยสัจทั้ง ๔ ด้วยปัญญาชอบ

ทุกขํ ทุกขสมุปฺปาทํ ทุกขสฺส จ อติกุภมํ

อริยญฺจญฺจจฺจิกํ มคฺคํ ทุกฺขุปสมคามินิํ

คือเห็นทุกข์ เห็นเหตุเกิดทุกข์ เห็นความก้าวล่วงดับทุกข์ และเห็น
มรรคมีองค์ ๘ อันประเสริฐที่ให้เข้าไปถึงความสงบระงับทุกข์

เอตํ โข สรณํ เขมํ เอตํ สรณมุตฺตมํ

นี่เป็นสรณะอันเกษม นี่เป็นสรณะอันอุดมคือสูงสุด

เอตํ สรณมคฺคม สพฺพทุกฺขา ปมฺจจติ

ถึงพระรัตนะทั้ง ๓ นี้ เป็นสรณะคือที่พึ่งแล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง
ได้ ฉะนั้น

ในพระพุทธศาสนา จึงแสดงสรณะทั้ง ๓ คือที่พึ่งทั้ง ๓ อันได้แก่พระ
พุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์

พระพุทธเจ้านั้น โดยพระประวัติ ก็มีเรื่องเล่าไว้ตามที่แสดงไว้ในพุทธ-
ประวัติ ส่วนโดยพระคุณนั้นแสดงไว้เป็นกลาง ๆ ว่า คือท่านผู้ที่ได้มีพระปัญญา
ตรัสรู้พระธรรม คือสังขธรรม ธรรมที่เป็นตัวความจริง บรรลุถึงสังขธรรมคือมรรค
ผลนิพพานที่เป็นสังขธรรม คือกล่าวได้ว่าเป็นบรมอริยสังขธรรม สังขธรรมที่ประ-
เสริฐอย่างสูงสุดอย่างยิ่งอย่างยอด ทรงบริสุทธิ์กายวาจาใจสิ้นเชิงคือทั้งหมด และ
ทรงมีพระมหากรุณาแสดงธรรมะสั่งสอน โปรดเวไนยนิกรคือหมู่ชนที่พึ่งแนะนำ
ได้ ให้บรรลุถึงธรรม เป็นเหตุสิ้นทุกข์ตามภูมิตามขั้นของการปฏิบัติ ท่านผู้ประ-
กอบด้วย พระปัญญาคุณ พระวิสุทธิคุณ พระกรุณาคุณ ดังนี้ คือพระพุทธเจ้า ดัง
ที่สวดกันอยู่ในเวลาทำวัตรเช้าว่า พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหณฺณโว พุทฺโธ พระผู้
ตรัสรู้แล้ว แสดงถึงพระปัญญาคุณ สุสุทฺโธ พระผู้บริสุทธิ์ดีแล้ว แสดงถึงพระ-

วิสุทธิคุณ กรุณามหณณโว พระผู้มีพระกรณาคั่งห้วงทะเลหลวง เป็นพระกรณาคณ
 ดังนี้ เพราะฉะนั้นเมื่อสวคมนต์บทว่า พุทฺโธ สุสุทฺโธ กรุณามหณณโว จึงประมวล
 พระคุณทั้ง ๓ ประการของพระพุทธเจ้าไว้ด้วยกัน

ส่วนพระธรรมนั้น ก็ได้แก่สังขธรรมหรือบรมอริยสังขธรรม สังขธรรม
 ธรรมะคือตัวความจริงที่เป็นอริยะคือประเสริฐที่เป็นบรมคืออย่างยิ่งยอด อันได้แก่
 อริยะทั้ง ๔ และอันได้แก่ มรรค ผล นิพพาน และพระธรรมที่พระพุทธเจ้าทรง
 แสดงสั่งสอน อันเป็นปริยัติคือเป็นธรรมะที่จะฟังเล่าเรียน อันได้แก่ตั้งใจสดับรับ
 ฟัง อ่าน ฟังด้วยใจคือพินิจพิจารณาขบเจาะด้วยทิวติ คือความเห็น นี่คือพระธรรม
 รวมเข้ามาก็คือปริยัติ ปฏิบัติ ปฏิเวธ ปริยัตินั้น ก็ได้แก่ธรรมะที่ฟังเล่าเรียนดังกล่าว
 ปฏิบัตินั้น ก็คือนำเอาปริยัตินั้นเองมาปฏิบัติ ปริยัติก็เป็นปฏิบัติขึ้น กล่าวโดยย่อก็
 คือ สีล สมาธิ ปัญญา หรือมรรคมืองค์ ๘ และปฏิบัตินั้นเอง เมื่อปฏิบัติแล้วก็
 ย่อมจะได้ปฏิเวธ คือความรู้แจ้งแทงตลอด อันได้แก่เป็นความรู้ที่เจาะแทงอวิชา
 โมหะ กล่าวโดยย่อก็คือ สีล สมาธิ ปัญญา หรือมรรคมืองค์ ๘ และปฏิบัตินั้นเอง
 เมื่อปฏิบัติแล้วก็ย่อมจะได้ปฏิเวธ คือความรู้แจ้งแทงตลอด อันได้แก่เป็นความรู้ที่
 เจาะแทงอวิชาโมหะ ความไม่รู้ความหลงลงไป เจาะแทงบรรดากิเลสทั้งหลายลงไป
 ถึงสังขธรรม ธรรมะที่เป็นตัวความจริงคืออริยสังทั้ง ๔ และมรรค ผล นิพพาน ก็
 เป็นปฏิเวธธรรม ปฏิบัติจึงเป็นปฏิเวธขึ้นมาเป็นที่สุดทั้งหมดนี้รวมเรียกว่าพระธรรม

พระสงฆ์นั้น ได้แก่สาวกสงฆ์คือหมู่แห่งผู้ฟังหรือศิษย์ของพระพุทธเจ้า
 ทั้งหลายซึ่งได้เป็น สุปฏิปนุโน ปฏิบัติดีแล้ว อูชุปฏิปนุโน ปฏิบัติตรงแล้ว
 ฉายปฏิปนุโน ปฏิบัติเป็นธรรมแล้วถูกต้องแล้ว ชอบด้วยเหตุผลแล้ว บรรลุถึงผล
 แล้ว สามิจิปฏิปนุโน ปฏิบัติชอบยิ่งหรือว่าเหมาะสม และแม้ว่าผู้ที่กำลังปฏิบัติ
 อยู่เพื่อความปฏิบัติดีเป็นต้นดังกล่าว ก็นับเนื่องเข้าในหมู่ของสงฆ์ เพราะฉะนั้น
 พระสงฆ์ดังกล่าวนี้จึงเนื่องด้วยพระคุณเป็นสำคัญ ไม่จำเพาะเพศบุคคลเช่น ชาย
 หญิง หรือคฤหัสถ์บรรพชิต เมื่อบรรลุถึงพระสังฆคุณดังกล่าวมาแล้ว ก็นับว่า
 เป็นสังฆโมได้ ส่วนโดยเพศนั้นเป็นไปตามพระพุทธบัญญัติที่เป็นพระวินัย อันคู่
 กับพระธรรมคือพระธรรมวินัย แต่พระสงฆ์ที่เป็นรัตนตรัยนี้เนื่องด้วยพระคุณ
 เป็นสำคัญ

พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ ดังกล่าวนี้แล เป็นพระรัตนตรัยในโลกที่เป็นสภาวะ

คือที่พึงอันเกษมเป็นที่พึงอันอุดมคือสูงสุด ที่ว่าเป็นที่พึงอันเกษมนั้น คือเกษม
 สวัสดิภาพภัยทั้งหลาย อุดมนั้นคือสูงสุด คือประเสริฐสุดล้ำสละคือที่พึงอื่นๆ
 ทั้งนี้ก็เพราะว่า สรรณะทั้ง ๓ นี้โดยบุคคลก็คือพระพุทธเจ้า และพระสงฆ์ โดย
 ธรรมที่มีใช้บุคคลก็คือ พระธรรม แต่ว่าพระธรรมย่อมตั้งอยู่ในบุคคล คือตั้งอยู่
 ในพระพุทธเจ้า ตั้งอยู่ในพระสงฆ์อันทำให้พระพุทธเจ้าให้เป็นพระพุทธเจ้า ทำพระ-
 สงฆ์ให้เป็นพระสงฆ์ขึ้นในโลก เพราะฉะนั้น พระธรรมจึงอาศัยอยู่ที่บุคคลและ
 บุคคลก็อาศัยอยู่ที่พระธรรม สรรณะทั้ง ๓ นี้จึงเนื่องเป็นอันเดียวกัน พระพุทธเจ้า
 เป็นผู้ทรงตรัสรู้พระธรรมแล้วทรงแสดงพระธรรมสั่งสอนแก่พระสงฆ์ พระธรรม
 ก็เป็นพระธรรมที่พระพุทธเจ้าได้ทรงตรัสรู้ได้ทรงบรรลุ และทรงแสดงพระธรรม
 สั่งสอนให้ปรากฏแก่โลกทางพระวาจาที่ทรงแสดงออกเป็นถ้อยคำ และพระสงฆ์ก็
 เป็นผู้ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงธรรมะสั่งสอน ได้ตรัสรู้พระธรรมตามและได้ดำรง
 รักษาพระพุทธศาสนาสืบต่อมาจนถึงบัดนี้ เพราะฉะนั้น พระพุทธเจ้า พระธรรม
 พระสงฆ์ นี้ จึงเนื่องเป็นอันเดียวกัน ท่านจึงเปรียบเหมือนอย่างว่า เหมือนอย่างไม้
 ๓ อัน ตั้งพังกันอยู่ไม่ได้ต้องล้มไป เมื่อเป็นดังนี้ พระพุทธศาสนาก็ไม่ปรากฏ
 พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ก็ไม่ปรากฏอยู่ในโลก แต่เพราะทั้ง ๓ นี้ยังตั้งอยู่
 พระพุทธศาสนาจึงปรากฏ จึงยังตั้งอยู่ในโลก การเห็นอริยสัจทั้ง ๔ นี้ ชื่อว่าเป็น
 การเห็นธรรม ดังที่มีพระพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า

โย ธมมํ ปสฺสตี ผู้ใดเห็นธรรม

โส มํ ปสฺสตี ผู้นั้นเห็นเราตถาคต

โย มํ ปสฺสตี ผู้ใดเห็นเราตถาคต

โส ธมมํ ปสฺสตี ผู้นั้นเห็นธรรม ดังนี้

เพราะฉะนั้น การจะถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรรณะก็
 จะต้องเห็นพระพุทธเจ้า เห็นพระธรรม เห็นพระสงฆ์ จึงจะถึงได้ถูกต้อง ถ้าไม่
 เห็นการถึงก็ไม่ถูกต้อง ทำไมจึงจะเห็นได้ ก็ด้วยการปฏิบัติอบรมสติปัญญาให้
 เห็นอริยสัจทั้ง ๔ นั้นเอง คือว่า เห็นทุกข์ เห็นเหตุเกิดทุกข์ เห็นความดับทุกข์
 เห็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ แม้ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงสั่งสอนไว้ คือ
 โดยปริยัติ คือโดยการศึกษาเล่าเรียน หมั่นใช้สติใช้ปัญญาพิจารณาให้รู้จักตามที่
 ทรงสั่งสอนว่า ความเกิด ความแก่ ความตาย เป็นทุกข์ จนถึงโดยสรุป จันทรเป็น

ที่ยึดถือทั้ง ๕ ประการเป็นทุกข์ ตัณหาคือความคิณรนทะยานอยากแบ่งเป็นกาม-
 ตัณหา ความที่คิณรนทะยานอยากไปในกาม คือสิ่งที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจหรือ
 ด้วยกามคือความใคร่ ภาวตัณหา คือความคิณรนทะยานอยากไปในภพคือเป็นนั่นเป็น
 นี่ วิภวตัณหา ความคิณรนทะยานอยากไปในวิภพคือไม่เป็นนั่นเป็นนี่ หรือว่า
 อยากให้สิ่งที่เป็นอยู่ซึ่งไม่ชอบไม่ต้องการให้สิ้นไปหมดไปเป็นสมุทัยเหตุให้เกิดทุกข์
 ดับตัณหาเสียได้เป็นความดับทุกข์ มรรคมีองค์ ๘ คือ **สมมาทิฎฐิ** ความเห็นชอบ
สมมาสังกัป ความคำริชอบ อันนับว่าเป็นปัญญาสิกขา **สมมาวาจา** เจรจาชอบ
สมมากมฺมมุต การงานชอบ **สมมาอาชีวะ** เลี้ยงชีวิตชอบ อันนับเป็นศีลสิกขา **สม-**
มาวายาม เพียรชอบ **สมมาสติ** สติระลึกได้ชอบ **สมมาสมาธิ** สมาธิชอบ เข้าเป็น
 จิตตสิกขาหรือสมาธิเป็นทางปฏิบัติที่ถึงความดับทุกข์ หมั่นคิดนึกพิจารณาให้มี
 ความเข้าใจ เพื่อจะได้เจาะแทงด้วยปัญญา ดังท่านพระอัญญาโกณฑัญญะได้ธรรมจักขุ
 เห็นว่า **ยํ ภิกขุจิ สมุทฺถมฺมํ** สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา **สพฺพหนฺตํ นิ-**
โรธมฺมํ สิ่งนั้นทั้งหมควมีความดับไปเป็นธรรมดา ดังนี้ ท่านแสดงว่า ท่านพระ-
 อัญญาโกณฑัญญะได้ดวงตาเห็นธรรมดังนี้ ชื่อว่าเป็นผู้ที่เห็นธรรม เมื่อเห็นธรรม
 ก็ชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าทรงเป็นพุทธโธ คือเป็นผู้ทรงตรัสรู้แล้ว จึง
 ได้ทรงแสดงแจ้งธรรมเป็นจริงดังนี้ ผู้อื่นแสดงไม่ได้ เพราะฉะนั้น เมื่อเห็นธรรม
 ตามที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ จึงชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้า และเมื่อเห็นพระพุทธเจ้า
 ก็ชื่อว่าเห็นพระธรรม เห็นพระธรรมก็ชื่อว่าเห็นพระพุทธเจ้า พร้อมทั้งพระสงฆ์
 เพราะฉะนั้น การตั้งใจศึกษาปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ หรือสรุปเข้าไป
 ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อันเป็นทางปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์จึงเป็น
 การอบรมสติปัญญา ให้เห็นอริยสัจ เพื่อให้เห็นธรรม เห็นพระพุทธเจ้าพร้อมทั้ง
 พระสงฆ์ก็ชื่อว่าได้ถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์ เป็นสรณะคือที่พึ่ง
 นี้แลเป็นที่พึ่งอันเกษมจากภัยอันตรายทั้งหลาย เป็นสรณะคือที่พึ่งอันคุม บุคคล
 ถึงสรณะทั้ง ๓ นี้เป็นที่พึ่งพร้อมกับเห็นอริยสัจดังนี้แล้ว ย่อมพ้นจากทุกข์ทั้งปวง
 ได้

ขออำนาจพระราชกุศล ที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าทั้ง
 สองพระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชอุทิศถวายสมเด็จพระบูรพมหาราช สมเด็จพระ-
 บูรพบรมกษัตริยาธิราช พระสยามเทวาธิราช และสยามรัฐิกเทวดาทรงโปรด จง

สำเร็จลุล่วงเป็นไปเพื่อพระราชहितสุขสมบัติแก่ทุกพระองค์ พร้อมทั้งเป็นไปเพื่อ
เป็นเทวคาพลีกรรมบรรณาการแก่พระสยามเทวาธิราช และสยามรัฐิกเทวคาทั้งหลาย
สมตามพระราชเจตนาที่ได้ทรงอุทิศทุกประการ

อรหํ สมมาสมพุทฺโธ

อตุตฺมํ ชมฺมมชฺฌคฺคา

มหาสงฺฆํ ปโปเชติ

อิจุเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงบรรลุนิพพานอันสูงสุดแล้ว ทรงยังพระ-
สงฆ์หมู่ใหญ่ให้ตรัสรู้ตาม พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ คือพระรัตนตรัย ดังนี้

เอตฺตสฺส อานุกาเวณ

กตปุญฺญสฺส เตชสา

ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัยนี้ และด้วยเดชแห่งพระราชกุศลบารมี
อันไพบูรณ์ พร้อมทั้งอานุภาพพระเดชพระคุณแห่งสมเด็จพระมหาราช สมเด็จพระ
พระบูรพบรมกษัตริยาธิราชเจ้าและพระสยามเทวาธิราช กับสยามรัฐิกเทวคาทั้งนั้น
ขอสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐทั้งสองพระองค์
ทรงพระเกษมสำราญนฤมลสวัสดิ์ พร้อมพระราชโอรสธิดาพระราชวงศ์ ข้าราชการ
ทหาร ตำรวจ พลเรือน ประชาชน สมณชีพรามณจารย์ อุปีทวันตรายความขัด
ข้องทั้งหลายอย่าได้พ้องพานรัฐสีมาอาณาเขตประเทศไทยนี้ในกาลไหน ๆ สุขอัน
เกิดแต่ความไม่มีโรค ไม่มีภัย ความเป็นผู้มีอายุยืน ความบริบูรณ์แห่งวัตถุทั้งหลาย
ความบริบูรณ์แห่งธาตุทั้งสี่ ความสุขสวัสดิ์ในเหตุทั้งหลายทั้งปวง อันเกิด
จากชนจำนวนมากเคารพในกฎหมายเชื่อฟังเคารพพระบรมราชาวาท จงมี จงเป็น
ไปพร้อมทุกประการ

ขอสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ผู้ทรงพระคุณ
อันประเสริฐ ซึ่งทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมบำเพ็ญพระราช-
กุศลพระราชทานในมหาอุคตมมงคลวารที่วันพระราชสมภพเวียนมาบรรจบในวันนี้
ทรงพระเจริญสวัสดิ์ด้วยพระชนมายุ พระสิริวรรณ พระสุข พระพล พระสติ ยิ่ง
ขึ้นเป็นนิจกาล

สิทฺถมตฺตํ สิทฺถมตฺตํ

สิทฺถมตฺตํ อิทํ ผลํ

เอตฺตสฺมิ รตนตฺตยสฺมิ

สมฺปสาทนเจตโส

ขอผลที่รับพระราชทานกล่าวแล้วนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผล-
สัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ แก่สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี

พระธรรมเทศนา

ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลคล้ายวันประสูติ

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ

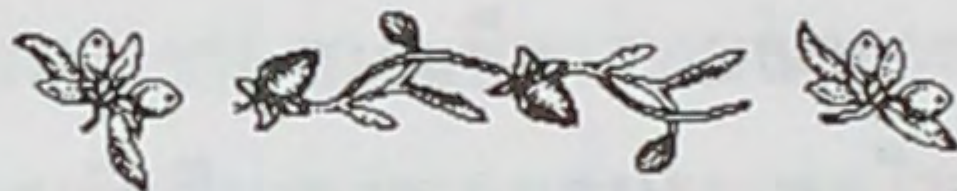
เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี
ณ พระที่นั่งไพศาลทักษิณ ในพระบรมมหาราชวัง

วันจันทร์ที่ ๔ กรกฎาคม ๒๕๓๑

เวลา ๑๖.๓๑ น.

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

รับพระราชทานถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

น หิ สพุเพสุ ธาเนสุ

ปุริโส โหติ ปญฺธิโต

อิตฺถิปี ปญฺธิตา โหติ

ตตฺถ ตตฺถ วิจกฺขณา-ติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนา สนอนงพระเดช
พระคุณ ประดับพระปัญญาบารมี ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพระสยาม
เทวาธิราชและสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ พร้อมทั้งสยามรัฐก-
เทวดาทิ้งปวง โดยที่ทรงเป็นเหตุแห่งความดำรงอยู่อย่างสวัสดิ์ของไทย การทรง
บำเพ็ญพระราชกุศลนี้จึงเป็นการทรงตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวทิตาธรรม อันจักนำไป
เกิดอานุภาพเพิ่มพูนความมีพระราชสิริสวัสดิ์พิพัฒมงคลยั่งยืนตลอดกาลนาน

อนึ่ง ได้ทรงพระมหากรุณาปรารภวันนี้ อันเป็นวันคล้ายวันประสูติ
แห่งสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี พระราชธิดา
ผู้ทรงสนิทเสน่หาไว้วางพระราชหฤทัยยิ่งนัก จึงทรงบำเพ็ญพระราชกุศลพระ-

ราชทาน เป็นการทรงปฏิบัติบุรพการีธรรมในฐานะทรงเป็นพระบรมราชบุรพการี ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ที่พระพุทธรองค์ทรงยกว่าเป็นพรหมของบุตรธิดา

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงมี พระปรีชาสามารถทั้งในการศึกษาเล่าเรียนและในการปฏิบัติพระภารกิจสนอง พระเดชพระคุณสมเด็จพระบรมชนกนาถชนนีผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ตลอด ถึงประเทศชาติ เหตุที่ทรงศึกษาจบทางวิทยาศาสตร์ ทรงเป็นนักวิทยาศาสตร์ที่แม่ ต่างประเทศก็ยอมรับความสามารถ จึงทรงสามารถใช้วิชาความรู้ที่ทรงได้รับจาก การศึกษาให้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติได้อย่างยิ่ง ทั้งในด้านให้ความรู้แก่ ประชาชนทั้งชาวไทยและต่างชาติ และทั้งในด้านเผยแพร่ชื่อเสียงของประเทศชาติ แก่โลก แม้จะทรงได้รับเชิญเสด็จไปทรงสอนเพียงในบางประเทศ แต่ย่อมเป็นที่รู้ ทั่วโลกได้ในนานาประเทศทั่วโลก พระนามจึงเป็นที่รู้จักไกลพร้อมกับชื่อเสียง ของประเทศไทยนั่นเอง ทรงสามารถใช้ความรู้ความสามารถสร้างงานสร้างอาชีพ ให้แก่ประชาชน เป็นการทรงพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ ต้องทรงเห็นคเห็น้อย มิใช่น้อย ทั้งในการต้องทรงเกี่ยวข้องกับบุคคลหลายพวกหลายประเภท แต่มีทรง ท้อถอย ทรงทำประโยชน์ที่พึงประสงค์ได้เป็นอันดี

หลังจากเสด็จ ฯ เยือนสหรัฐอเมริกาและบางประเทศในยุโรปเป็นเวลา กว่า ๒ เดือน เพื่อพระราชทานความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตามที่ ทรงได้รับคำกราบบังคมทูลเชิญ ได้เสด็จ ฯ กลับมาทรงร่วมพระราชพิธีรัชมัง- คลาภิเษก ในวันที่ ๒ กรกฎาคม และวันนี้ อันเป็นวันพระราชสมภพ ในตอนเช้า ได้ทรงกราบบังคมทูลเชิญสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดา ฯ สยามบรมราชกุมารี ทรงเป็นประธานในพิธีวางศิลาฤกษ์อาคารวิจัย สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์ ซึ่งทรงก่อตั้ง ขึ้นเพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ ในสมเด็จพระ บรมบพิตรพระราชสมภารเจ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวผู้ทรงพระคุณอันประ- เสริฐ มีวัตถุประสงค์ที่จะส่งเสริมการวิจัยและพัฒนาทางด้านวิทยาศาสตร์และ เทคโนโลยีที่จำเป็นและเป็นที่ต้องการในการพัฒนาประเทศ ตลอดจนความอยู่ดี กินดีของประชาชนชาวไทย ทรงมุ่งหมายให้เป็นศูนย์กลางในการระดมความร่วมมือ และการพัฒนาทรัพยากรบุคคล การสนับสนุนงานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี อย่างมั่นคงและต่อเนื่อง ให้เป็นสื่อกลางในการระดมแหล่งทุน ตลอดจนข้อมูล

ต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการวิจัย จากต่างประเทศและภายในประเทศ สถาบันจุฬารักษ์
 นี้ นักบินอวกาศที่ขึ้นไปกับจรวดและขณะนี้ เป็นซีเนเตอร์ได้ลุกขึ้นยืนกล่าวใน
 งานที่เสด็จฯ ไปในวอชิงตันดีซีว่า สถาบันจุฬารักษ์เป็นสิ่งที่เห็นการณ์ไกลที่สุด
 ของคนไทย เพราะการพัฒนาประเทศและการยกระดับความเป็นอยู่ของประชาชน
 นี้ ได้มาด้วยการทำวิจัยและวิทยาศาสตร์เทคโนโลยีเท่านั้น คือถ้าไม่มีการพัฒนา
 ไม่มีการวิจัย ไม่มีวิทยาศาสตร์ เราก็ไม่มีการพัฒนาอะไรได้ทั้งสิ้น

สถาบันวิจัยจุฬารักษ์นั้น ทรงริเริ่มกับอาจารย์วิทยาศาสตร์หลายมหา-
 วิทยาลัย ทรงมุ่งให้กำลังใจแก่นักวิทยาศาสตร์ที่มีความรู้ จะได้ไม่พากันไปทำงาน
 วิจัยนอกประเทศ และสาเหตุที่สำคัญที่สุดทรงปรารถนาให้ต่างชาติรู้ว่าคนไทย
 นั้นฉลาด มิใช่เข้าใจผิดต่อไปว่า เมืองไทยเป็นแต่แหล่งสำราญ แต่เมืองไทยเป็น
 เมืองวิชาการ เป็นเมืองพัฒนาการ ซึ่งทรงคิดว่าวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีจะเป็น
 เหตุให้ทรง สมปรารถนาได้

ภายิตในพระพุทธศาสนาที่รับพระราชทานยกไว้เป็นบทธุเทศ แปลความ
 ว่า “บุรุษจะเป็นบัณฑิตในที่ทั้งปวงก็หาไม่ แม้สตรีก็เป็นบัณฑิต มีปัญญาเฉียบ
 แแหลมในที่นั้น ๆ ได้เหมือนกัน”

บัณฑิตในความหมายทั่วไปคือผู้มีความรู้ เช่นผู้ศึกษาวิทยาการสำเร็จ
 สาขาใดสาขาหนึ่งก็เป็นบัณฑิตในวิทยาการสาขานั้น มีวิทยาศาสตร์บัณฑิตแพทย-
 ศาสตร์บัณฑิต อักษรศาสตร์บัณฑิต เป็นต้น หรือสำเร็จสูงขึ้นไปอีกก็เป็นมหาบัณ-
 ฑิต คุษฎีบัณฑิต ดังนี้ แต่บัณฑิตในพระพุทธศาสนานั้นหมายถึงคนดี ที่จะเป็น
 บัณฑิตด้วยวิทยาการด้วยก็ได้ หรือมีได้เป็นด้วยก็ได้ ถ้าเป็นทั้งสองอย่าง ประ-
 กอบกันก็เป็นบัณฑิตได้ ๒ ชั้น บัณฑิตทั้งทางโลกและทางธรรม อันหาได้ยากยิ่ง

เมื่อความหมายของบัณฑิตมีเช่นนี้ ก็ย่อมแสดงแล้วว่า ผู้มุ่งดีทุกคนมี
 โอกาสทำตนให้เป็นบัณฑิตได้ ผู้ปฏิบัติตามพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า
 อย่างจริงจังทุกคน เป็นบัณฑิตมีปัญญาเฉียบแหลมได้ ไม่ว่าบุรุษหรือสตรีก็เป็น
 ได้อยู่ในที่ใดก็เป็นบัณฑิตมีปัญญาเฉียบแหลมได้ในที่นั้น ดังพระพุทธศาสน-
 สุภาษิตบทธุเทศนั้นแล

บัณฑิตทางธรรมนั้น ท่านมีอธิบายไว้ด้วยว่า “บัณฑิตย่อมไม่ประพฤดิ
 กรรมชั่ว เพราะเหตุแห่งสุขเพื่อตน, สัตบุรุษคือบัณฑิตนั่นเอง เมื่อทุกข์ถูกต้อง

แม้พลาดพลังไป ก็ไม่ยอมละกรรมเพราะฉันทาคติและโทสาคติ”

พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้ประพฤติธรรม คือคุณธรรมที่เกื้อกูลให้เกิดสุข ประโยชน์ และเมื่อประพฤติธรรม ธรรมที่ประพฤตินั้นก็ย่อมรักษาผู้ประพฤติ ธรรมนั่นเอง เมื่อพิจารณาให้ดี ก็จะได้เห็นความเป็นสังขะแห่งพุทธภาษิตนี้ และเมื่อเห็นสังขะคือความจริง ก็จะทำให้เกิดฉันทะคือความพอใจ พากเพียรปฏิบัติ ธรรมประพฤติธรรมที่เป็นคุณเกื้อกูลต่าง ๆ เว้นจากความประพฤติที่เป็นอธรรม คือเป็นเครื่องก่อโทษทุกข์

บุคคลทุกคนต่างมีความกลัวอยู่ต่าง ๆ กัน พากันแสวงหาเครื่องป้องกัน ภัยป้องกันอันตราย พระพุทธเจ้าทรงสอนให้นำความประพฤติธรรมของตนเอง เป็นเครื่องป้องกันตนให้พ้นภัยพ้นอันตราย เป็นเครื่องรักษาตน เพราะเมื่อประพฤติ ธรรมแล้ว ธรรมที่ประพฤตินั้นย่อมรักษาบุคคลผู้ประพฤติ แต่ควรต้องทำความเข้าใจว่าอะไรคือภัยที่น่ากลัวอย่างยิ่ง พระพุทธเจ้าทรงแสดงให้เห็นภัยที่น่ากลัวอย่างยิ่ง ว่าคือภัยอันได้แก่กิเลส ภัยอันได้แก่ทุจริต คือความประพฤติชั่วทางกาย ทางวาจา ทางใจต่าง ๆ ภัยคือกิเลสและทุจริตนี้ย่อมเป็นภัยเป็นอันตรายแก่ผู้ประพฤติดังนั้น เพราะจะทำให้ตกต่ำลงมาจากคุณคือความดีทั้งหลาย ตกต่ำจากความสุขที่แท้จริง และภัยคือกิเลสกับทุจริตนี้ย่อมทำอันตรายแก่ผู้มีอยู่และผู้ประพฤดี ทั้งในปัจจุบัน และในเวลาภายหน้า ให้โทษให้ทุกข์ติดต่อกันไป เพราะฉะนั้น จึงให้หันมาใช้ปัญญา พิจารณาคว้ากิเลสและทุจริตนี้เป็นตัวภัยอย่างแท้จริง ส่วนภัยภายนอกต่าง ๆ อัน เกิดจากบุคคลบ้าง เกิดจากธรรมชาติบ้าง เกิดจากคติธรรมด่าบ้าง ย่อมมีอยู่เป็นไป อยู่ในโลก บุคคลภายนอกที่เป็นภัยนั้น ก็คือผู้ที่มุ่งร้ายผู้ที่ทำร้ายต่าง ๆ ทำร้ายร่างกาย ทำร้ายชีวิต ทำร้ายทรัพย์สิน เป็นต้น รู้เช่นนี้ก็มีการป้องกันตามสมควรจะทำ เช่นสร้างบ้านสร้างเรือน ก็มีประตูหน้าต่างลงกลอนได้ มีรั้วรอบขอบชิด ดังนี้ เป็นต้น ก็เป็นการป้องกันไปตามเหตุอันควร ภัยที่เกิดจากธรรมชาตินั้น ก็เช่นน้ำท่วม หรือไฟป่าลามมาถึง เป็นภัยที่มีใช้บุคคลทำ เป็นภัยที่เกิดแต่ธรรมชาติ ดังนี้ เป็นไปตามธรรมดาโลกเมื่อเกิดมาในโลก ก็จะต้องพบภัยอันเกิดจากธรรมชาติบ้าง ก็จะต้องป้องกันหลบหลีกตามความสามารถ

ภัยที่เกิดจากคติธรรมดานั้น ก็ได้แก่ความเกิด ความแก่ ความเจ็บที่มี เป็นธรรมดา และความตาย พระพุทธเจ้าตรัสสอนให้รู้จักภัยที่เกิดจากคติธรรมดานี้

ว่าเป็นคติธรรมคา และคำว่า “ภัย” คือความกลัวนั้น บุคคลก็สร้างภัยคือ ความกลัวขึ้นในใจของตัวเอง คือใจของตัวเองคิดกลัวขึ้นมา ประงให้เป็นความ คิดกลัวขึ้นมา ถ้าจิตใจไม่คิดไม่ประงในทางกลัว ภัยก็ไม่เป็นภัยในใจ คือไม่เป็นความ กลัวขึ้นในใจ แต่ถ้าภัยหมายถึงเครื่องทำลายภายนอก ทั้งที่บุคคลก่อขึ้น ทั้งที่เกิด จากธรรมชาติธรรมคา และทั้งที่เป็นคติธรรมคา นั่นก็เป็นภัยอยู่ภายนอก ซึ่งเมื่อ รู้ก็ต้องป้องกันหรือหลบหลีกเสียให้พ้น แต่ภัยในใจที่ตนเองเป็นผู้คิดประงขึ้นให้ เกิดเป็นความกลัวขึ้น ก็เกิดจากความรัก เกิดจากสิ่งรัก คือเมื่อมีความรักในสิ่งใด ก็ย่อมเกิดความคิดหวงแหนรักษาสิ่งนั้น จะให้สิ่งนั้นดำรงอยู่เป็นของตน อยู่กับ ตนตลอดไป ไม่ต้องการให้พลัดพรากเสียหาย เพราะมีความรักดังนี้ จึงได้บังเกิด ภัยคือความกลัว ถ้าตัดความรักเสียได้ ภัยคือความกลัวของใจที่ใจคิดประงขึ้นดัง กล่าวก็จะไม่บังเกิด พระพุทธองค์จึงได้ตรัสว่า “เมื่อมีรักร้อยหนึ่ง ก็มีทุกข์ร้อยหนึ่ง มีรักน้อยลง ก็มีทุกข์น้อยลง จนถึงเมื่อมีรักหนึ่ง ก็มีทุกข์หนึ่ง ไม่มีสิ่งเป็นที่รักเลย จึงพ้นทุกข์ ไม่เป็นทุกข์”

และความรักของทุกคนนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า “แม้บุคคลจะมี ความรักในผู้ใด ในสิ่งใด น้อยมากอย่างไรก็ตาม แต่ก็ไม่มีรักมากเท่ารักตน จะมี ผู้ใดเป็นที่รักยิ่งกว่าตนนั้นไม่มี คือเมื่อคิดแสวงหาไปทั่วทิศแล้วทุกทิศ ก็จะไม่ มีใครเป็นที่รักของตนยิ่งกว่าตนเอง ตนจึงเป็นที่รักอย่างยิ่งของตน สิ่งที่เป็นที่รัก เสมอด้วยตนไม่มี” ดังนี้ ตามพระพุทธภาษิตนี้ เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นว่า เป็น ความจริง บุคคลที่มีความรักในมารดาบิดาครูอาจารย์ ก็เพราะท่านเป็นมารดาบิดา เป็นครูอาจารย์ของตน ก็มาเกี่ยวกับตน ถ้าไม่ใช่ของตนแล้ว ทุกข์ต่าง ๆ ก็จะไม่ บังเกิด ภัยก็จะไม่บังเกิด คือความกลัวที่ประงแต่งขึ้นในใจจะไม่บังเกิด พระพุทธเจ้า ได้ตรัสสอนให้พิจารณาให้เห็นไตรลักษณ์ คือ ความไม่เที่ยง ต้องเกิดดับ ความเป็นทุกข์ ทนอยู่ไม่ได้ ต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไป ความเป็นอนัตตา คือบังคับให้เป็นไป ตามปรารถนาไม่ได้ในทุกสิ่ง แม้ในตนเอง หมายความว่าในร่างกายชีวิตตนเองก็ ต้องเป็นเช่นนั้น เพราะฉะนั้น หากมีความยึดถือว่าเป็นของเรา เราเป็นสิ่งนี้ สิ่ง นี้เป็นอิตตาตัวตนของเรา ความรักยึดถือย่อมมีอยู่ในสิ่งนั้น และความรักอย่างยิ่ง คือตนเองนั้น เมื่อยึดถืออยู่ในร่างกายชีวิตนี้ หรือในชั้น ๕ หรือย่อลงเป็นนามรูป รวมเป็นกายใจของเรา นี้ ก็จะต้องมีความรัก ความยึดถืออยู่ในสิ่งที่ยึดถือนี้ และ

การแสวงหาสิ่งต่าง ๆ จะเป็นบุคคลก็ดี ทรัพย์สินก็ดี ก็เพื่อจะนำไปบำรุงตนอันเป็นที่รักอย่างยั่งยืนเอง ให้มีความสุข ถ้าหากไม่ได้บุคคลทรัพย์สินเหล่านั้น ก็เกิดความทุกข์ หรือได้มาแล้ว ต้องพลัดพรากไปด้วยเหตุใดเหตุหนึ่ง ก็เกิดความทุกข์ เพราะขาดสิ่งที่ตนต้องการเพื่อบำรุงตน ความรักตนนี้แหละจึงเป็นสิ่งสำคัญ

พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสสอนโดยทั่วไป ก็มีได้ตรัสสอนให้ทั้งตน มิได้ตรัสสอนให้ตัดความรักตน ทั้งยังได้ตรัสสอนไว้ด้วยว่า “บุคคลทุก ๆ คนนั้น สละอะไรอื่นสละได้ แต่อย่าสละตน” เท่ากับทรงห้ามไม่ให้สละตน และได้ตรัสสอนให้รักษาตน โดยตรัสสอนให้รักษาตนด้วยความประพฤตินิธรรม คือให้ตนละความชั่วหรือทุจริตกายวาจาใจต่าง ๆ กระทำความดีหรือสุจริตกายวาจาใจต่าง ๆ หรือเมื่อกล่าวตามพระโอวาทสาม ก็กล่าวเต็มอีกข้อหนึ่งว่า ชำระจิตของตนให้บริสุทธิ์ผ่องใส ตรัสสอนให้รักษาตนด้วยการปฏิบัติธรรมดังนี้ทั้ง ๓ ยาม ทั้ง ๓ ยามนี้หมายถึงทั้ง ๓ วัฏคือทั้งในเวลาปฐมวัฏ มัชฌิมวัฏ และปัจฉิมวัฏ รักษาตนให้ดีตลอดยามทั้ง ๓ ดังนี้ จึงจะชื่อว่ารักตน จึงจะชื่อว่ารักษาตน จึงจะชื่อว่า เป็นมิตรของตน เป็นบัณฑิตของตน ถ้าไม่รักษาตนตามที่ทรงสอน ก็เท่ากับทำตนนี้แหละให้เป็นพาลตนเองพบตนเองที่เป็นพาลอยู่ตลอดเวลา ไม่ได้พบตนเองที่เป็นบัณฑิต เพราะไม่ได้ทำตนให้เป็นบัณฑิต ทำตนให้เป็นพาล ทำตนให้เป็นศัตรูของตนเอง ทำตนให้ทำร้ายตนเอง ให้เกิดความทุกข์ความเดือดร้อนในวัฏทั้ง ๓ ตลอดทั้งภพนี้ภพหน้าต่าง ๆ เพราะมีพุทธภาษิตตรัสไว้ว่า “เมื่อตายนั้นทุกคนย่อมพาบุญและบาปที่ตนทำไว้ไปเท่านั้น ไม่สามารถพาส่งอื่นไปด้วยได้” โดยนัยเดียวกันก็อาจกล่าวได้ว่า เมื่อเกิด ก็เกิดมากับบุญและบาปที่ได้ทำไว้แล้วในอดีต ชีวิตของแต่ละคนจึงมีความเปลี่ยนแปลงไปต่าง ๆ ไม่เหมือนกัน แม้จะเกิดจากแม่พ่อเดียวกัน แต่วิถีของชีวิตก็ไม่เหมือนกัน ก็เพราะว่าเนื่องด้วยบุญบาปนำติดตัวมานั้นอย่างหนึ่ง ความตั้งตนไว้ในปัจจุบันอีกอย่างหนึ่ง หากนำบุญที่ทำไว้มากมาด้วย ประกอบด้วยอิตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไว้ชอบในปัจจุบัน ก็ส่งเสริมให้ชีวิตมีความสุขความเจริญ ถ้าพาบาปมาก แลถมตั้งตนไว้ผิดในปัจจุบันอีกด้วย ก็จะมีชีวิตเป็นทุกข์มาก ดังที่ปรากฏให้เห็นอยู่ ไม่น่าเป็นอย่างนี้ก็มาเป็นอย่างนี้ ไม่น่าเป็นอย่างนั้นก็มาเป็นอย่างนั้น ทั้งทางดีและทางไม่ดี เป็นเพราะอำนาจของบุญบาปที่นำติดตัวมาเมื่อเกิด และอำนาจของความตั้งตนไว้ในปัจจุบัน ว่าตั้งตนไว้ชอบหรือตั้งตนไว้ผิด เมื่อตั้ง

ตนไว้ชอบคือประพาศิธรรมคั่งที่กล่าวมาแล้ว ถึงแม้จะมีบาปติดตัวมามาก ก็ยัง
 ผ่อนคลาย ถ้ายังมีบาปติดตัวมามาก และแถมตั้งตนไว้ผิดในปัจจุบันด้วย ชีวิตก็จะ
 พบความทุกข์มาก เพราะฉะนั้น ทางแก้ชีวิตที่จะให้มีความสวัสดิก็คือตั้งตนไว้ชอบ
 ในปัจจุบันนี้แหละ ด้วยการประพาศิธรรม เป็นธรรมจารี ผู้ประพาศิธรรม พระ-
 พุทธเจ้าตรัสไว้แล้วว่า “ธมฺโม หเว รกฺขติ ธมฺมจารี ธมฺมเย่อมรกฺษาผู้ประพาศิ
 ธรรม” เพราะฉะนั้น เมื่อประพาศิธรรมที่เป็นคุณความดีต่าง ๆ ธมฺมก็คือคุณความ
 ดีต่าง ๆ ที่ประพาศิก็ย่อมรักษา หากว่าบาปที่ทำไว้ในอดีตติดตัวมาไม่แรงกว่า แต่
 ความประพาศิธรรมในปัจจุบันแรงกว่า ก็สามารถที่จะทำให้บาปตามไม่ทัน ธมฺมจะ
 จะรักษาคุ่มครองไว้ หรือบาปที่ทำไว้ในอดีตติดตัวมาแรง แต่ความประพาศิ
 ธรรมในปัจจุบันแรงกว่า ธมฺมจะย่อมค้ำคองได้ การแก้ความเคราะห์ไม่ดีทั้งหลาย
 วิธีที่ถูกแท้จึงต้องแก้ด้วยการปฏิบัติธรรม ให้ธรรมรักษา ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า
 “ธรรมแลย่อมรักษาผู้ประพาศิธรรม” และผู้ประพาศิธรรมก็คือบัณฑิต ที่ย่อมมี
 ได้ทั้งชายและหญิง

สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ทรงยื่น
 ยันพระพุทธศาสนภาษิตแล้วว่า “บุรุษจะเป็นบัณฑิตในที่ทั้งปวงก็หาไม่, แม้สตรี
 ก็เป็นบัณฑิต มีปัญญาเฉียบแหลมในที่นั้น ๆ ได้เหมือนกัน”

ขออำนาจพระราชกุศลที่สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า ผู้ทรงพระ-
 คุณอันประเสริฐทั้งสองพระองค์ได้ทรงบำเพ็ญอุทิศถวายสมเด็จพระบูรพมหาก-
 ษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ พระสยามเทวาธิราช สมเด็จพระนเรศวรมหาราช
 และสยามรัฐกเทวดาทั้งปวง จงสำเร็จ จงเป็นไปเพื่อพระราชहितสุขสมบัติแด่สม-
 เด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ พร้อมทั้งเป็นไปเพื่อเป็นเทวดาพิสิ-
 ทธิธรรมบรรณาการแด่พระสยามเทวาธิราชและสยามรัฐกเทวดาทั้งปวง สมตาม
 พระราชเจตนาอุทิศทุกประการ

อรหํ สมฺมาสมฺพุทฺโธ

อุตฺตมํ ธมฺมมชฺฌคฺคา

มหาสงฺฆํ ปโปเชติ

อิจฺเจตํ รตนตฺตยํ

พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงบรรลุนิพพานอันสูงสุดแล้ว ทรงยังพระ-
 สงฆ์หมู่ใหญ่ให้ตรัสรู้ตาม พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ นี้คือพระรัตนตรัย ดังนี้

เอตฺตสฺส อานุกาเวน

กตปฺญฺญสฺส เตชสา

ด้วยอานุภาพแห่งพระรัตนตรัยนี้ และด้วยเดชแห่งพระราชกุศลบารมี
อันวิบูลย์ พร้อมทั้งอานุภาพแห่งสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า สมเด็จพระ
นเรศวรมหาราช พระสยามเทวาธิราช กับทั้งสยามรัฐิกเทพทั้งปวง ขอสมเด็จพระ
บพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐทั้งสองพระองค์ ทรงพระเกษม
สำราญนฤมลสวัสดิ์ พร้อมพระราชโอรสธิดา พระราชวงศ์ มุขมนตรีเสวกามาตย์
ข้าราชการทหารตำรวจพลเรือน ประชาชน สมณชีพรามณาจารย์ อุปีทวันตราย
ทั้งหลาย ความขัดข้องทั้งหลาย อย่าได้พ้องพานรัฐสีมาอาณาเขตนี้ในกาลไหน ๆ
สุขอันเกิดแต่ความไม่มีโรค ความไม่มีภัย ความมีอายุยืน ความสมบูรณ์แห่งวัตถุ
ทั้งหลาย ความบริบูรณ์แห่งธาตุทั้งสี่ ความสุขสวัสดิ์ในเหตุทั้งหลายทั้งปวง จงมี
จงเป็นไป พร้อมทุกประการ

ขอสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ซึ่ง
ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมบำเพ็ญพระราชกุศลพระราชทานใน
มหามงคลวโรกาสที่วันพระราชสมภพเวียนมาบรรจบในวันนี้ ทรงพระเจริญ
สวัสดิ์ด้วยพระชนมายุ พระสิริวรรณะ พระสุชะ พระพละ พร้อมพระธิดาและ
พระสวามี ตลอดจรรกาล

สิทฺธมตฺตํ สิทฺธมตฺตํ

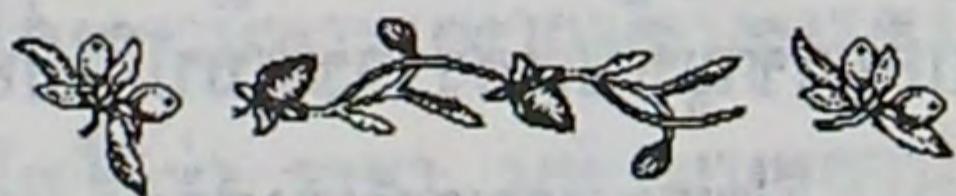
สิทฺธมตฺตํ อิทํ ผลํ

เอตฺตมฺหิ รตนตฺตยสฺมิมิ

สมฺปสาทนเจตฺโต

ขอผลที่รับพระราชทานกล่าวนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ จงเป็นผลสัมฤทธิ์
จงเป็นผลสัมฤทธิ์ แด่สมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราช-
กุมารี ผู้ทรงมีพระราชมนัสเลื่อมใสในพระรัตนตรัยนี้ จงทุกประการเทอญ.

รับพระราชทานถวายเป็นวิสาขบูชาพระธรรมเทศนา ถวายพระเดชพระคุณ
ประดับพระปัญญาบารมี ยุติลง เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

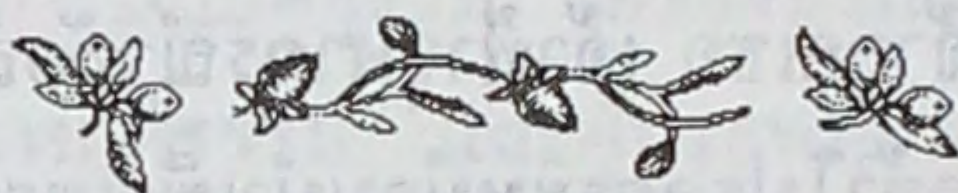

พระธรรมเทศนา ทูลลภกถา
ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุประทาน
พระราชพิธีสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี
ณ พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัย ในพระบรมมหาราชวัง

วันอาทิตย์ที่ ๔ เมษายน ๒๕๒๕ เวลา ๑๖.๓๐ น.

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

รับพระราชทานถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ทูลลภ ปุริสาชฌโย

น โส สพุทฺถ ชายตี

ยตุถ โส ชายตี ธีโร

ตํ กุลํ สุขเมตฺตี-ติ.

บัดนี้ จักรับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในทูลลภกถา

ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมี ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล
ทักษิณานุประทาน ถวายสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า พร้อมทั้งสมเด็จพระ
พระบรมมหาราชนิก สมเด็จพระอัครมเหสี สมเด็จพระบรมราชินี สมเด็จพระบวร-
ราชเจ้า และพระบรมราชวงศ์ชั้นปฐมวงศ์เป็นต้น เป็นเบื้องต้นแห่งพระราช-
พิธีสมโภช กรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกทรงมีพระบรมราชโองการ
ให้ดำเนินการสร้างกรุงเทพมหานครขึ้นเมื่อวันที่ ๘ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕
สองวันหลังจากทรงได้รับอัญเชิญขึ้นสู่สิริราชสมบัติเมื่อวันที่ ๖ เมษายน เมษายน
ปีนี้จึงเป็นเดือนที่ครบ ๒๐๐ ปีพระบรมราชวงศ์จักรี และกรุงรัตนโกสินทร์หรือ
กรุงเทพมหานคร

ความดำรงอยู่แห่งกรุงรัตนโกสินทร์และพระบรมราชวงศ์จักรี ก็คือการ
ดำรงอยู่แห่งประเทศไทยพร้อมทั้งศาสนาและทุกสิ่งทุกอย่างที่ร่วมเข้าเป็น

ประเทศไทยนี้ ทั้งนี้ก็ด้วยได้พึ่งพระบารมีพระเดชพระคุณเป็นล้นพ้นแห่ง สมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า ทรงเป็นพระประมุขนำรัฐบาล และประชาชน ปกครองประเทศไทยให้วัฒนาสถาพรมาโดยลำดับ นับตั้งแต่องค์พระปฐมบรม- กษัตริย์แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี พระผู้ทรงมีพระนามาภิไธยถวายในรัชกาลที่ ๔ ว่า “พระบาทสมเด็จพระปรโมรurarachamhachakribrunnadonrethra ราชวิวัฒนวงศ์ ปฐมพงศาธิราชรามาชินทร พิชิตินทรวโรดม บรมนาถบพิตร พระพุทธ- ยอดฟ้าจุฬาโลก”

สมเด็จพระบรมมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ชื่อว่าได้ทรงเป็นบุพการี เป็นกตัญญูกตเวทีสืบพระราชสันตติวงศ์และประเทศไทยมาโดยลำดับ บุคคลทั้งคณนี้ พระบรมศาสตราตราสว่า เป็นบุคคลที่หาได้ยาก ตามพระบาลีพุทธภาษิตตรัสได้ว่า เทวเม ภิกขเว ปุคฺคฺลา ทฺลลภา โลกฺขฺมึ เป็นต้น แปลความว่า “ภิกษุทั้งหลาย บุคคลหาได้ยากในโลก ๒ คือ บุคคลผู้เป็นบุพการี ๑ บุคคลผู้เป็นกตัญญูกตเวที ๑ ภิกษุทั้งหลาย บุคคลหาได้ยากในโลก ๒ เหล่านี้แล” บุพการี ได้แก่บุคคลผู้ กระทำอุปการะก่อน กตัญญูกตเวที ได้แก่บุคคลผู้รู้อุปการะที่ท่านได้กระทำแล้ว และประกาศอุปการะที่ท่านกระทำแล้วให้ปรากฏตอบแทน เมื่อจะยกขึ้นแสดงเป็น นิทศนะก็เป็น ๔ คู่ คือมารดาบิดากับบุตรธิดา ครูอาจารย์กับศิษย์ พระมหากษัตริย์ กับพสกนิกรประชาชน พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้พระบรมศาสดากับพุทธสาวก พุทธศาสนิกชนทั้งหลาย คือมารดาบิดาเป็นบุพการีของบุตรธิดา บุตรธิดาพึงเป็น กตัญญูกตเวทีต่อมารดาบิดา ครูอาจารย์เป็นบุพการีแห่งศิษย์ ศิษย์พึงเป็นกตัญญู- กตเวทีต่อครูอาจารย์ พระมหากษัตริย์เป็นบุพการีแห่งพสกนิกร ประชาชนพสก- นิกร ประชาชนพึงเป็นกตัญญูกตเวทีต่อพระมหากษัตริย์ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ พระบรมศาสดาทรงเป็นบุพการีต่อพุทธสาวกพุทธศาสนิกชน พุทธสาวกพุทธ- ศาสนิกชน พึงเป็นกตัญญูกตเวทีต่อพระบรมศาสดา

ประเทศไทยเรามีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขมาแต่โบราณกาล ตามพระพุทธภาษิตที่ตรัสไว้ว่า ราชา มุขํ มนุสฺसानํ พระราชาเป็นประมุขแห่ง มนุษย์ทั้งหลาย ราชา รฏฺฐสฺส ปญฺญาณํ พระราชาเป็นเครื่องปรากฏแห่งแคว้นแคว้น ประเทศไทย และเมื่อพระราชาทรงรับนับถือพุทธศาสนา ทรงประพฤติธรรม ทรง ตั้งอยู่ในธรรมแห่งพระพุทธศาสนา อาทิ ทศพิธราชธรรม ทรงปกครองประชาชน

โดยธรรม ทรงนำประชาชนประพฤดิธรรมมาโดยลำดับ ตั้งแต่อดีตกาลจนถึงปัจจุบัน ดังที่พระสงฆ์ได้ถวายพระราชสมัญญาพระมหากษัตริย์ทุกรัฐกาลมาโดยลำดับว่า สมเด็จพระธรรมมิกมหาราชาราชเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ฉะนั้นจึงทรงเป็นบุพการีแห่งพสกนิกรประชาชน และพสกนิกรประชาชนเมื่อตั้งอยู่ในธรรมตามพระมหากษัตริย์ก็ย่อมปฏิบัติตนเป็นกตัญญูกตเวทีบุคคลต่อพระมหากษัตริย์ และทุกบุคคลในชาติ นับตั้งแต่องค์พระประมุขลงมา ต่างก็ปฏิบัติตนเป็นบุพการีและกตัญญูกตเวทีต่อกันในฐานะนั้น ๆ กล่าวโดยส่วนรวม ก็ต่างปฏิบัติเกื้อกูลกันและกัน ผู้ที่ให้การช่วยเหลือเกื้อกูลก่อน ชื่อว่าบุพการี ผู้ให้การเกื้อกูลภายหลังเป็นการตอบแทนชื่อว่ากตัญญูกตเวที ทุกฝ่ายมีความเคารพรักผูกพันกันเกื้อกูลกัน ทั้งนี้ก็เพราะมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ทรงเป็นผู้นำด้วยธรรมอันงาม สมตามที่พระบรมศาสดาสั่งแสดงไว้โดยอุปมาอุปไมย แปลความว่า “เมื่อโคทั้งหลายข้ามไปอยู่ ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคทั้งปวงก็ไปตรงฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้น หากพระราชาทรงตั้งอยู่ในธรรม ประชาชนก็ตั้งอยู่ในธรรมตาม” ดังนี้

บุคคลทั้งคู่นี้ ก็บุพการีและกตัญญูกตเวที พระพุทธองค์ตรัสว่าหาได้ยาก ก็เพราะบุคคลโดยมากไม่ตั้งอยู่ในธรรม เนื่องจากผู้เป็นประมุขหรือหัวหน้าเป็นอันมากไม่ตั้งอยู่ในธรรม ความดำรงอยู่แห่งหมู่มชนตั้งแต่ครอบครัวจนถึงประเทศชาติจึงมักไม่ยั่งยืน แต่ในประเทศชาติไทยนี้ กล่าวเฉพาะแม้เพียงสมัยตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ พร้อมทั้งพระบรมราชจักรีวงศ์เป็นต้นมา ซึ่งได้ยั่งยืนอยู่แล้วถึง ๒๐๐ ปี เป็นผลที่พิสดารว่าหาผู้เป็นบุพการีและกตัญญูกตเวทีได้เป็นอันมากในประเทศชาติไทย ซึ่งเป็นผลพิสดารสืบต่อไป ด้วยว่าเพราะหัวหน้าทั้งหลายส่วนมากตั้งอยู่ในธรรมตามพระมหากษัตริย์ผู้ทรงเป็นประมุขแห่งชาติ จึงต่างปฏิบัติเป็นบุพการีและกตัญญูกตเวทีต่อกันสืบมาโดยลำดับ โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้นำปฏิบัติพระราชกรณียกิจ เป็นบุพการีต่อพสกนิกรประชาชนในฐานะทั้งปวง ดังจะพึงเห็นได้จากพระราชปฏิปทาแห่งสมเด็จพระบูรพบรมกษัตริย์ธรรมมิกมหาราชาราชเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐเป็นต้นมา

เมื่อทรงรับภารกิจที่จะบำรุงแผ่นดินไทยต่อไป พระราชกรณียกิจอันดับแรกของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกก็คือการสร้างกรุงเทพมหานครและพระบรมมหาราชวัง โปรดให้ย้ายราชธานีจากกรุงธนบุรีทางฝั่งตะวันตกของ

แม่น้ำเจ้าพระยามาตั้งทางฝั่งตะวันออก ตั้งพิชัยเกษากลางเมืองในวันอาทิตย์ เดือน
 ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ตั้งการพระราชพิธี
 ปราบดาภิเษก ณ วันจันทร์ เดือน ๘ ตรงกับวันที่ ๑๐ มิถุนายน พ.ศ. ๒๓๒๕
 ทรงประดิษฐานพระราชวงศ์ตั้งข้าราชการตำแหน่งต่างๆ มีจตุสดมภ์เป็นต้น แบ่ง
 หัวเมืองชั้นกลางโหมมหาดไทย กรมท่า ทรงสถาปนาสมเด็จพระสังฆราช ตั้งพระ-
 ราชาคณะตำแหน่งต่าง ๆ และด้วยมีพระราชประสงค์ที่จะสร้างกรุงเทพมหานคร
 ให้คล้ายกรุงศรีอยุธยาราชธานีเดิมทุกอย่างเท่าที่จะทำได้ พระบรมราชาไชยาธิ
 ส่วนหนึ่งจึงเป็นการสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามในเขตพระบรมมหาราชวัง เช่น
 เดียวกับวัดพระศรีสรรเพชญ์กรุงศรีอยุธยา ให้เป็นที่ประดิษฐานพระพุทธมหา-
 มณีรัตนปฏิมากรแก้วมรกตคู่บ้านคู่เมือง เมื่อทรงสร้างกรุงและพระบรมมหาราชวัง
 ได้ทรงสร้างวัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นหลักแล้ว โปรดให้เชิญพระพุทธปฏิมา-
 กรแก้วมรกต จากพระราชวังเดิมฟากตะวันตกมาประดิษฐาน เมื่อวันจันทร์ เดือน
 ๔ แรม ๑๔ ค่ำ พ.ศ. ๒๓๒๗ ร.ศ. ๓ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๓๒๘ ร.ศ. ๔ โปรดให้
 สมโภชพระนครต่อเนื่องจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษก สมโภชวัดพระศรีรัตน-
 ศาสดาราม พระราชทานนามพระนครใหม่ให้ต้องกับนามพระพุทธมหามณีรัตน-
 ปฏิมากรว่า “กรุงเทพมหานคร บวรรัตนโกสินทร์มหินทรายุธยา มหาดิลกภพ
 นพรัตนราชธานีบูรีรมย์ อุดมราชนิเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะ-
 ทตติยวิษณุกรรมประสิทธิ์” เป็นพระมหานครที่ดำรงรักษาพระมหามณีรัตนปฏิมากร
 เป็นแก้วอย่างคิมมีสิริอันประเสริฐสำหรับพระบารมีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว
 ผู้ประดิษฐานกรุงเทพมหานครนี้ ตั้งแต่พระราชทานนามนี้มา บ้านเมืองก็อยู่เย็น
 เป็นสุขเกษมสมบูรณ์ขึ้น (ครั้งในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงแปลงสร้อยที่ว่า บวรรัตนโกสินทร์นั้นเป็นอมรัตนโกสินทร์ นอกนั้นคงไว้ตาม
 เดิม) พร้อมกันนั้นก็ทรงสร้างวัดสำคัญอื่น ๆ ทรงสร้างเมืองให้มั่นคงด้วยปราการ
 คูคลองและกำลังทั้งปวงสำหรับป้องกันข้าศึกศัตรู ทรงจัดระเบียบการปกครอง
 ประเทศ ชำระกฎหมายทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา โปรดให้สังคายนาพระไตรปิฎก
 ออกกฎหมายคณะสงฆ์เป็นต้น ขณะทรงสร้างบ้านสร้างเมืองอยู่นั้น มีศึกรบกว
 พระราชาณาจักร ต้องจำพระราชหฤทัยปราบปรามอริราชศัตรูให้ประเทศชาติ
 พ้นภัย ทรงกรีธาทัพออกรบรวม ๗ ครั้ง ทรงนำประเทศชาติผ่านพ้นภัยสงคราม

ได้อย่างปลอดภัย ทรงแสดงความเป็นนักรบผู้ยิ่งใหญ่และนักปกครองผู้ใหญ่อิ่ง แม้จะมีศึกสงครามเกือบตลอดรัชสมัย ๒๗ ปีเศษที่ทรงปกครอง ก็ได้ทรงจัดสร้าง สรรค์สิ่งต่าง ๆ ให้แก่ประเทศชาติเป็นอเนกประการ ประเทศไทยได้มีกรุงเทพ-มหานครและวัดพระศรีรัตนศาสดารามที่งดงาม มีพระบรมราชวงศ์จักรีที่มั่นคงสูงส่ง เป็นมิ่งขวัญของคนไทยชาติไทย ได้มีระเบียบแบบแผนในการปกครองประเทศที่เป็นองค์การปกครองสมัยต่อมา มีกฎหมายทั้งในทางโลกและทางธรรม ที่ขจัด ความวุ่นวายให้กลับสู่ความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีรากฐานวรรณกรรมและศิลป-กรรม ซึ่งเป็นบ่อเกิดแห่งความเจริญรุ่งเรืองในสมัยปัจจุบัน งานสร้างสรรค์ของ พระองค์จึงคงอยู่คู่สยามอย่างมั่นคง ทรงปฏิบัติสำเร็จทุกประการ สมตามที่ได้ทรง ตั้งพระราชปณิธานไว้ ดังที่ปรากฏในพระราชนิพนธ์เรื่องนิราศท่าดินแดงว่า “ด้วย เคะขบารมีที่ทำมา ตั้งใจจะอุปถัมภ์ก ขอยกพระพุทธศาสนา จะป้องกันขอบ ขัณฑสีมา รักษาประชาชนและมนตรี”

ในรัชกาลที่ ๒ คือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ได้ทรง เป็นพระมหากษัตริย์นักรบ นักปกครอง นักบริหาร ศิลปิน กวี และช่าง ได้ ทรงสร้างสรรค์งานดังกล่าวไว้เป็นมรดกทางศิลปวัฒนธรรมของไทยจำนวนมาก เป็นที่เชิดหน้าชูตาชาวไทย ปรากฏแพร่หลายไปในนานาประเทศ ๑๕ ปีเศษแห่ง รัชสมัยของพระองค์ บ้านเมืองเป็นสุขสงบและรุ่งเรือง ได้ทรงเริ่มตั้งพิธีวิสาขบูชา ได้มีธงช้างเผือก คือธงเป็นรูปช้างสีขาวอยู่กลางวงจักรบนพื้นธงสีแดง ซึ่งโปรดเกล้าฯ ให้ทำเป็นธงประจำเรือกำปั่นหลวงที่ไปค้าขายต่างประเทศ และกลายเป็นธงชาติ แต่นั้นมา แสดงว่าการเดินเรือค้าขายของไทยนั้นรุ่งเรืองมาก จึงจำเป็นต้องมีธง ชาติเผือกเป็นเครื่องหมาย แสดงว่าเป็นเรือของชาติไทย แม้บัดนี้รูปช้างเผือกสี ขาวก็ยังคงอยู่กลางธงไตรรงค์ประจำเรือไทย ในปัจจุบัน องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์ และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ประกาศยกย่องเทิดทูนพระบาทสมเด็จพระ- พุทธเลิศหล้านภาลัยเป็นบุคคลสำคัญของโลก ทั้งในด้านการสงคราม การปกครอง การช่าง และกวีนิพนธ์

ในรัชกาลที่ ๓ คือพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปฏิบัติ ราชการอย่างต่างพระเนตรพระกรรณพระราชบิดา มาแต่ครั้งยังทรงเป็นพระเจ้า- ลูกยาเธอ จึงทรงคุ้นเคยกับราชการแผ่นดินและเสนาบดีตำแหน่งต่าง ๆ มาแล้ว

เป็นอย่างดี ได้ทรงควบคุมดูแลตรวจตราราชการงานเมืองอย่างใกล้ชิดจริงจัง ในการวินิจฉัยตัดสินความ ทรงถือความยุติธรรมเป็นสำคัญยิ่ง ทรงคำนึงถึงทุกข์สุขของราษฎรเป็นใหญ่ ทรงจัดการค้าและการเศรษฐกิจได้ผลเป็นอย่างดี ทำให้ทรงสามารถพัฒนาบ้านเมืองและพระพุทธศาสนาได้มาก โปรดการสร้างวัดและปฏิสังขรณ์วัดทั้งหลาย ทรงเริ่มรับสิ่งใหม่ในแผ่นดิน เพราะแต่เดิมมาสัมพันธ์กันอยู่โดยมากกับนานาประเทศตะวันออกด้วยกัน ความสัมพันธ์กับฝ่ายตะวันตกได้เริ่มขึ้น ได้ทรงปฏิบัติทั้งในด้านรับและปฏิเสธอย่างระมัดระวัง โดยทรงมุ่งความเจริญและความปลอดภัยแห่งราชอาณาจักร การก่อสร้างได้มีการผสมผสานศิลปไทยเข้ากับศิลปจีน ดังปรากฏอยู่ในวัดที่ทรงสร้างขึ้นใหม่หลายวัด ๒๗ ปีเศษแห่งรัชสมัยของพระองค์ จึงประกอบไปด้วยพระราชกรณียกิจที่เป็นไปเพื่อประโยชน์สุขและความเจริญมั่นคง ทั้งในปลายรัชสมัยก็ได้ถึงหัวเลี้ยวหัวต่อแห่งความสัมพันธ์กับนานาประเทศฝ่ายตะวันตก ซึ่งเป็นเหตุให้นานาประเทศฝ่ายตะวันออกต้องประสบอันตรายไปเป็นอันมาก แต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติด้วยพระราชวิจาร์ณญาณอย่างสุขุมลึกซึ้ง พึงเห็นได้จากพระราชดำรัสตรัสไว้ก่อนจะเสด็จสวรรคตว่า “การศึกสงครามข้างจีน ข้างพม่าก็เห็นจะไม่มีแล้ว จะมียูแต่ข้างพวกฝรั่ง ให้ระวังให้ดี อย่าให้เสียทีแก่เขาได้ การงานสิ่งใดของเขาที่ควรคิดจะเรียนเอาไว้ก็ให้เอาอย่างเขาแต่อย่าให้นับถือเลื่อมใสไปทีเดียว”

ในรัชกาลที่ ๔ คือพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงเปลี่ยนแปลงระเบียบการต่าง ๆ ให้เหมาะสมแก่กาลสมัยเป็นอันมาก เพราะตั้งแต่รัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๓ มีระเบียบการปกครอง สภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศยังเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยาเป็นอันมาก ตั้งแต่รัชกาลที่ ๔ เป็นต้นมาเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงเปิดการติดต่อค้าขายกับต่างประเทศอย่างกว้างขวาง ยอมรับความเจริญทางวิทยาศาสตร์และความก้าวหน้าต่าง ๆ มาใช้อย่างระมัดระวัง เปิดประตูค้าขายกับชาวตะวันตก ขยายพระนครออกไปทางทิศตะวันออก เพราะความเจริญทางเศรษฐกิจเป็นเหตุให้ประชาชนในพระนครเพิ่มจำนวนมากขึ้น ออกหนังสือราชกิจจานุเบกษา จัดตั้งโรงกษาปณ์เป็นต้น ได้ทรงสร้างพระปฐมเจดีย์ ได้ทรงพบหินศิลาจารึกสมัยสุโขทัย ทรงบัญญัติกฎหมายขึ้นเกือบ ๕๐๐ ฉบับด้วยพระองค์เองที่เต็มไปด้วยมนุษยธรรม ทรงปกครองประเทศพร้อมทั้งทรงบำรุงฟื้นฟู

พยุภ้องพระบวรพุทธศาสนา และทรงยังทุกอย่างให้เจริญสวัสดิ์พันอันตราภัยพิบัติ ทรงเริ่มตั้งพิธีมาฆบูชา และวิสาขอัฐมีบูชา กล่าวได้ว่าทรงมีน้ำพระราชหฤทัยเป็นนักวิทยาศาสตร์อย่างแท้จริง ทรงยอมรับวิชาการของตะวันตกเข้ามาใช้ และทรงสนพระราชหฤทัยศึกษาค้นคว้ามากทางวิชาดาราศาสตร์ ทรงคำนวณทราบแน่ว่าจะเกิดสุริยุปราคาหมดดวงในประเทศไทยที่ตำบลหัวากอ แขวงเมืองประจวบคีรีขันธ์ ในวันที่ ๑๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๑๑ เวลา ๑๐.๓๒ น. ทางราชการปัจจุบันได้กำหนดให้วันที่ ๑๘ สิงหาคมของทุกปีเป็นวันนักวิทยาศาสตร์ไทย ได้ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจทุกอย่างเหมาะสมแก่กาลสมัยตลอดเวลา ๑๗ ปีเศษแห่งรัชสมัยของพระองค์

ในรัชกาลที่ ๕ คือ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจปกครองแผ่นดินในแนวทางแห่งสมเด็จพระบรมราชชนกให้ก้าวหน้าไปเป็นอันมาก ทรงเปลี่ยนแปลงแบ่งส่วนราชการปกครองแผ่นดินจากแบบเก่าซึ่งมีอยู่ ๖ กรม คือ เวียง วัง คลัง นา สมุหกลาโหม และสมุหนายก มาเป็นแบบกระทรวง กรม ในปัจจุบัน ทรงแบ่งเขตการปกครองประเทศเป็นมณฑล จังหวัด เป็นต้น ทรงเปลี่ยนแปลงขนบธรรมเนียมประเพณีให้เหมาะสมแก่สมัย ทรงปรับปรุงการเก็บภาษีอากรเป็นรายได้ของแผ่นดินโดยรอบคอบเคร่งครัด ทรงบำรุงการเกษตรและคมนาคมเพื่ออาชีพของราษฎรกว้างขวางออกไป มีรถราง รถไฟ กรมไปรษณีย์ ส่งจดหมาย ส่งโทรเลข ปรับปรุงการศาลพร้อมทั้งกฎหมาย ทรงบำรุงพระศาสนาและการศึกษา โปรดอาราธนาคณะสงฆ์ มีสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงเป็นผู้อำนวยการศึกษาหัวเมือง ได้ทรงตั้งโรงเรียนขึ้นในวัดทั้งหลาย เป็นการเริ่มต้นปฐมศึกษา มีพระเถระเป็นผู้อำนวยการศึกษาประจำมณฑลนั้น ๆ ต่อมาได้ทรงออกพระราชบัญญัติลักษณะปกครองคณะสงฆ์ ได้ทรงตั้งโรงเรียนข้าราชการพลเรือนขึ้น ซึ่งต่อมาในรัชกาลที่ ๖ ได้โปรดเกล้าฯ สถาปนาขึ้นเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ตามพระบรมราชปณิธานได้เสด็จพระราชดำเนินติดต่อกับเยี่ยมเยือนประชาราษฎรในจังหวัดต่าง ๆ ด้วยพระองค์เอง และเพื่อให้ได้ทรงทราบถึงความเป็นอยู่แท้จริงของเขา จึงเสด็จฯ โดยมีได้แสดงพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ จึงเป็นที่เข้าใจกันว่า ทรงเป็นเพียงข้าราชการผู้ใหญ่ การเสด็จประพาสแบบนี้เป็นที่รู้จักกันในนามว่า "เสด็จประพาสต้น"

นอกจากเสด็จประพาสภายในประเทศแล้ว ยังได้เสด็จฯ เยือนประเทศอื่นเพื่อสมานไมตรี ได้เสด็จฯ ต่างประเทศทางตะวันออก อาทิ สิงคโปร์ อินเดีย เมื่อพระชนมายุยังเยาว์ และได้เสด็จฯ ประพาสยุโรปถึง ๒ ครั้ง ทำให้ได้ทรงทราบความเป็นไปภายในประเทศและต่างประเทศเป็นอย่างดี จึงทรงสามารถปรับปรุงให้บังเกิดความสุขความเจริญแก่ประเทศชาติและประชาชนในทุก ๆ ด้าน ทรงเป็นที่รักของประชาชนชั้น โดยลำดับตลอดเวลาที่เสด็จอยู่ในพระสิริราชสมบัตินานขึ้น ประชาชนชาวไทยได้พร้อมกันสร้างพระบรมรูปทรงม้าถวายจารึกไว้ที่ฐานพระบรมรูปนั้นว่า “ปิยมหาราชาราช” ในวโรกาสที่เสด็จดำรงสิริราชสมบัติครบ ๔๐ ปีบริบูรณ์ เพราะทรงเป็นที่รักใคร่ยกย่องเคารพเทิดทูนเป็นล้นพ้นของราษฎร เพราะทรงนำประเทศชาติให้ผ่านพ้นอุปสรรคอันตราย ทรงปกครองให้เกิดความสุขความเจริญแก่ประชาราษฎรทั่วไป ทรงมีความรักคือพระเมตตากรุณาในประชาชน ทรงปกครองประชาชนเหมือนอย่างบิดาปกครองบุตร ดังพระราชดำรัสที่ตรัสแก่ราษฎรผู้มาเฝ้าครั้งหนึ่งว่า “เราจะเป็นเหมือนบิดาของเจ้าเสมอไป ย่อมยินดีด้วยในเวลามีความสุข และช่วยปลดเปลื้องอันตรายในเวลาที่มีภัยได้ทุกข” ได้พระราชทานสิทธิแก่ราษฎรในการที่จะนับถือศาสนาและพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่ทุกศาสนาบรรดามีในเมืองไทย ปราบกฎหลักฐานในพระบรมราชโองการครั้งหนึ่ง ตอนหนึ่งว่า “การศานานั้นไม่เป็นที่ขัดขวางสิ่งใดในราชการแผ่นดิน ผู้ใดเห็นว่าศาสนาใดถูกต้องก็ถือตามชอบใจของผู้นั้น ผิดถูกต้องอยู่แต่ผู้ถือศานานั้นเอง” พระราชกรณียกิจยิ่งใหญ่อีกประการหนึ่งที่น่ามากล่าวกันอยู่เสมอคือการเลิกทาส การเลิกทาสในประเทศอื่นนั้นเป็นเหตุให้เกิดสงครามกลางเมืองขึ้นหลายประเทศ แต่ในประเทศไทยได้ทรงกระทำด้วยพระปรีชาสามารถ ทรงดำเนินสายกลางไม่ให้เดือดร้อนทั้งเจ้าของทาสและตัวทาสเอง โดยทรงใช้เวลาในการเลิกทาสถึง ๓๗ ปี จึงสำเร็จใน พ.ศ. ๒๔๔๘ โดยได้ทรงตราพระราชบัญญัติยกเลิกการมีทาสโดยสิ้นเชิง การปกครองโดยมีรัฐธรรมนูญก็มีได้ทรงมีความรังเกียจ ดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งในที่แห่งหนึ่งว่า “ข้าพเจ้าไม่มีความรังเกียจอันใดซึ่งจะมีกฎหมายกำหนดพระบรมเดชานุภาพของพระเจ้าแผ่นดินเช่นประเทศทั้งปวงมีกำหนดกันนั้น เมื่อจะทำกฎหมายสำหรับแผ่นดินให้เป็นหลักฐานไว้” แต่ราษฎรยังไม่พร้อมในขณะนั้น ทรงปฏิบัติเร่งรัดในด้านการศึกษาของราษฎร และในทุก ๆ ด้านเพื่อให้มีความรู้ความสามารถใน

การปกครองตนเองและบ้านเมืองในสมัยเวลาต่อไป ๔๒ ปีเศษในรัชกาลของ
พระองค์ จึงเป็นเวลาที่ไม่เพียงพอในความเคารพต้องการของประชาชน

ในรัชกาลที่ ๖ คือพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรง
ปกครองปฏิบัติพระราชกรณียกิจสืบต่อให้บังเกิดความเจริญในทุก ๆ ด้าน ทั้งใน
ด้านการปกครอง และด้านการศึกษาเป็นต้น เช่นทางด้านการศึกษาได้ทรงตรา
พระราชบัญญัติปฐมศึกษาขึ้น เพิ่มโรงเรียนในระดับมัธยมศึกษา ทรงปรับปรุงโรง-
เรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สถาปนาขึ้น
เป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของประเทศไทย พระราชทานนามว่า “จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย” เพื่อเฉลิมพระเกียรติสมเด็จพระบรมชนกนาถ ทรงตั้งกองลูกเสือ
และเสือป่าขึ้น ทรงตัดสินพระราชหฤทัยให้ประเทศไทยเข้าเป็นฝ่ายสัมพันธมิตร
เป็นฝ่ายชนะในมหาสงครามโลกครั้งที่ ๑ ทำให้เกิดผลดีแก่ประเทศหลายด้าน ได้
รับยกย่องให้มีฐานะและสิทธิเท่าเทียมกับประเทศสัมพันธมิตรทั้งหลาย ได้เข้าร่วม
ในการประชุมสันติภาพที่ประเทศฝรั่งเศส เข้าเป็นสมาชิกขององค์การสันนิบาตชาติ
และหลายชาติต้องยอมยกเลิกสนธิสัญญาที่ผูกมัดไทยเรื่องอำนาจศาลและศุลกากร
เป็นโอกาสให้ไทยได้เรียกร้องขอแก้สนธิสัญญาที่ไม่เป็นธรรมจากประเทศอื่นใน
เวลาต่อมา ได้ทรงพระราชนิพนธ์เรื่องต่าง ๆ ทั้งที่เป็นร้อยแก้วและร้อยกรองขึ้น
เป็นอันมาก ทั้งพระราชบันทึกประจำวันต่อกันหลายเล่มสมุด ทรงพระราช-
นิพนธ์บทปลุกใจให้รักชาติไว้มาก พระราชกรณียกิจด้านการปรับปรุงประเพณี
และวัฒนธรรมอันเป็นผลดีแก่ประเทศมีมากมายหลายประการ และที่ใช้สืบเนื่อง
มาจนปัจจุบันก็มีมาก ดังเช่นตราคุณฉัตรบาลว่าด้วยการสืบสันตติวงศ์ พ.ศ.
๒๔๖๗ ประกาศใช้นามสกุล พระราชทานนามสกุลด้วยพระองค์เองไว้มากมาย
แสดงเป็นพระราชปรารภไว้ว่า ทรงมีพระราชเจตนาให้เกิดความภาคภูมิใจที่ตนจะ
ได้เป็นผู้ประกอบคุณงามความดีเพื่อดำรงวงศ์สกุลของตนและให้เกิดความละอาย
ที่ตนจะเป็นผู้นำความเสื่อมเสียมาสู่ชื่อเสียงของสกุล ประเทศชาติก็จะพลอยได้
รับประโยชน์ในการที่ผู้รักเผ่าตระกูลจะประกอบแต่คุณงามความดี เป็นประโยชน์
เทิดทูนทั้งสกุลวงศ์และประเทศชาติด้วย ได้พระราชทานแบบธงชาติคือธง
ไตรรงค์ที่ใช้อยู่ในปัจจุบัน ทรงประกาศใช้พระพุทธศักราช ใช้การนับเวลาเป็น
ระบบสากล ๑๕ ปีเศษแห่งรัชกาลของพระองค์ จึงเต็มไปด้วยพระราชกรณียกิจ

ที่เป็นคุณประโยชน์ องค์การศึกษาวิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติได้ประกาศยกย่องว่า ทรงเป็นบุคคลสำคัญของโลกพระองค์หนึ่ง ประชาชนชาวไทยก็ได้ยกย่องพระองค์เป็นสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า

ในรัชกาลที่ ๗ คือพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงปกครองประเทศสืบต่อมาโดยมืออภิรัฐมนตรี ได้ทรงออกกฎหมายเพื่อความเจริญของบ้านเมือง เพื่อคุ้มครองและส่งเสริมความสุขของประชาชนเป็นจำนวนมาก ทรงอุปถัมภ์ศิลปวัฒนธรรมของชาติ ต้องทรงต่อสู้กับสงครามเศรษฐกิจซึ่งเกิดเสื่อมโทรมขึ้นทั่วโลก ตลอดถึงประเทศไทย เพื่อให้เกิดดุลยภาพระหว่างรายรับรายจ่ายเป็นต้น ต้องมีการยุบตัดทอนเปลี่ยนแปลงลดลงทุกอย่าง ตั้งต้นแต่พระองค์เอง ดังในประกาศฉบับหนึ่งลงท้ายว่า “ครั้งนี้เป็นเวลาที่เราสยามทุกจำพวกนับแต่พระองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวลงไปถึงราษฎรพลเมือง จะต้องช่วยกันรักษาบ้านเมืองให้พ้นอันตรายด้วยเศรษฐกิจวิปริตทั่วทั้งโลก จำต้องยอมทนความลำบากด้วยกันไปชั่วคราว และหวังใจด้วยกันว่าจะพ้นความอึดอัดขัดสนได้ในไม่ช้า” ได้ทรงเตรียมประเทศไปสู่การปกครองระบอบประชาธิปไตย และได้พระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรสยามในวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ พระราชกฤษฎีกาสำคัญประการหนึ่งในรัชกาลที่ ๗ คือการสมโภชกรุงเทพมหานครครบรอบ ๑๕๐ ปี ในพ.ศ. ๒๔๗๕ โปรดให้มีการมหกรรมสมโภชพระพุทธมหามณีรัตนปฏิมากรแก้วมรกต มีพระราชพิธีเปิดสะพานปฐมบรมราชานุสรณ์ หรือที่เรียกกันทั่วไปว่า “สะพานพระพุทธยอดฟ้า” ประดิษฐานพระบรมรูปพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก สมเด็จพระปฐมกษัตริย์แห่งพระราชวงศ์จักรี ขึ้นเป็นพระบรมราชานุสรณ์ ๕ ปีเศษแห่งรัชกาลของพระองค์ได้แสดงให้เห็นถึงความที่ทรงเสียสละทุกอย่างเพื่อรักษาประเทศชาติ และเพื่อความสุขของประชาชน

ในรัชกาลที่ ๘ คือพระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล ได้ทรงเป็นพระมหากษัตริย์เมื่อทรงมีพระชนมายุเพียง ๕ พรรษา ขณะทรงศึกษาอยู่ในต่างประเทศ เมื่อเสด็จ ๙ นิวัตประเทศไทยครั้งแรกในฐานะทรงเป็นพระมหากษัตริย์ ทรงมีพระชนมายุเพียง ๑๓ พรรษาเท่านั้น และประทับอยู่เพียง ๒ เดือน แต่ก็ทรงยังให้เกิดความปลาบปลื้มปีติ และจงรักภักดีอย่างยิ่งนับแต่นั้นมา เสด็จนิวัตพระมหานครอีกครั้งเมื่อ ๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ หลังจากสงครามโลกครั้งที่ ๒

เพ็ญยุดิ ผู้คนพลเมืองอยู่ในสภาพว้าวุ่นและเสียขวัญ การเสด็จนิวัติครั้งหลังนี้ จึงเป็นที่อบอู่ใจไปทั่วประเทศ แม้ว่าสถานการณ์ในบ้านเมืองจะยังสับสนปรวนแปรอยู่ ก็ทรงพระปรีชาสามารถประกอบพระราชภารกิจได้อย่างสมบูรณ์ด้วยพระราชวิริยะอุตสาหะยิ่งยวด ทรงใส่พระราชหฤทัยยิ่งนักต่อความเป็นอยู่ของพสกนิกรทั่วไป ตลอดถึงชาวต่างชาติที่เข้ามาพึ่งพระบรมโพธิสมภารด้วย ได้เสด็จ ฯ เยี่ยมราษฎรในจังหวัดต่าง ๆ โปรดให้เข้าเฝ้าฯ อย่างใกล้ชิด ในการเสด็จ ฯ เยี่ยมพ่อค้าประชาชนชาวไทยและชาวจีนในย่านสำเพ็งนั้น ได้นำให้เกิดสิริมงคลแก่พวกเขา ความร้าวฉานระหว่างไทยจีนสงบลงด้วยพระบารมีและพระมหากรุณาธิคุณ ๑๒ ปีเศษแห่งรัชกาลของพระองค์ทำให้ทรงเป็นมิ่งขวัญ เป็นที่เทิดทูนผูกพันใจประชาชนอย่างยิ่ง ประชาชนมีความอบอู่ใจ มีความสุข มีความปีติประทับใจประทับใจที่ได้มีพระมหากษัตริย์ผู้ทรงมีพระราชจริยาวัตรละมุนละไมงดงาม เปี่ยมด้วยพระเมตตากรุณา สง่างามบริสุทธิ์ผุดผ่อง สมลักษณะพระมหากษัตริย์ชาติ

สมเด็จพระบรมพมหากษัตริย์ราชเจ้าทุกพระองค์ ตั้งแต่องค์พระปฐมบรมกษัตริย์ราชเจ้า ได้ทรงตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ ตั้งพระราชวงศ์ ตั้งระบอบการปกครอง และมุขอำมาตย์มนตรีเสวกามาตย์ทั้งปวง นำการปกครองประเทศชาติให้พัฒนาสถาปนาโดยลำดับ จึงทรงเป็นองค์บูรพการีของประชาชนชาวไทยทั้งปวงในปัจจุบัน ทุกพระองค์เสด็จมาและทรงดำเนินพระราชประศาสน์นโยบายปกครองประเทศอย่างเหมาะสมแก่กาลเทศะนั้น ๆ รัชกาลที่ ๑ เสด็จเข้ามาในขณะที่ต้องการฟื้นฟูตั้งประเทศชาติพระราชวงศ์ ตั้งระบอบการปกครองรักษาป้องกันประเทศชาติ พร้อมทั้งพระบรมพุทธานุศาสน์เป็นต้น รัชกาลโดยลำดับก็เสด็จมาในช่วงที่เวลาต้องการ ได้ทรงดำเนินพระราชประศาสน์นโยบายอย่างเหมาะสมมาทุก ๆ สมัย ทรงยืนยันในโอกาสที่ควรยืนยัน ทรงยินยอมผ่อนปรนโนโอกาสที่ควรยินยอมผ่อนปรน เป็นการฉวสีกะ คือปฏิบัติไปตามควรแก่เหตุการณ์เพื่อรักษาประเทศชาติศาสนาเป็นต้นไว้ และพัฒนาให้เจริญ สถาบันของชาติไทยของคนไทยจึงตั้งดำรงอยู่ได้ถึงบุคคลทุกพวกทุกฝ่ายในปัจจุบันทั้งหมด

ในรัชกาลปัจจุบัน สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ทรงเป็นสมเด็จพระมหากษัตริย์ราชเจ้าพระองค์ที่ ๙ แห่งพระบรมราชวงศ์จักรี ได้ทรงแสดงพระบรมราชปณิธานไว้โดยมีพระปฐมบรมราชโองการ

ในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก เมื่อวันที่ ๕ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๓ ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” แล้วทรงหลังทักษิโณทก ตั้งพระราชสัตยาธิษฐานที่จะทรงบริหารพระราชอาณาจักรโดยทศพิธราชธรรม และในพระราชกรณียกิจที่ทรงปฏิบัติแล้ว และกำลังทรงปฏิบัติอยู่ ก็เป็นประจักษ์พยานแก่พสกนิกร ตลอดถึงชาวประชานานาชาติว่า ทรงมีพระราชวิริยะอุตสาหะในอันที่จะทรงประพฤติปฏิบัติตามพระบรมราชปณิธานที่ได้พระราชทานไว้ในวันทุกประการ ทรงตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวทิตาธรรม ทรงปกครองแผ่นดินโดยธรรม มีพระมหากรุณาเป็นที่ไปในเบื้องหน้า ทรงประกอบพระราชกรณียกิจทั้งปวง เพื่อประโยชน์สุขแห่งประชาชน โดยไม่ทรงคำนึงถึงความลำบากเหนื่อยยาก ไม่ทรงคำนึงถึงภัยอันตรายทั้งปวงในทุกด้าน ทุกทาง อาทิ ในการพัฒนาการศึกษา ในการพัฒนาที่ดิน และในสวนจิตรลดาที่โปรดให้ทำนา เลี้ยงโคนมเป็นต้น เพื่อใช้ที่ดินให้บังเกิดเป็นประโยชน์ และเป็นการทดลองทดสอบต่าง ๆ ด้วย ในการพัฒนาป่าไม้ การทำฝนหลวง การพัฒนาชลประทาน ทำการขุดคลองระบายน้ำ อ่างเก็บน้ำ การบริการแพทย์หลวงแก่ประชาชน การอุปถัมภ์ศาสนา ในปีหนึ่ง ๆ ทรงอุทิศเวลาไม่ต่ำกว่า ๒๐๐ วัน โดยประมาณ เสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมราษฎร และทอดพระเนตรกิจการโครงการพัฒนาตามพระราชดำริในท้องถื่นทุรกันดารทั่วทุกภาคของประเทศ ในการนี้ ได้ทรงวางแผนพัฒนาเพื่อความเจริญก้าวหน้า และมั่นคงในพื้นที่ดังกล่าวในทุกด้านอย่างสอดคล้อง มีการประสานประโยชน์ และเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เหตุที่เสด็จพระราชดำเนินไปถึงสถานที่นั้นด้วยพระองค์เอง และได้ทรงศึกษาเพื่อทรงทราบความเป็นไปในที่นั้น ๆ อย่างแท้จริง จากการทรงพบประชาชน ทรงไต่ถามตรวจตราอย่างถี่ถ้วน พระราชทานพระราชดำริในการวางโครงการพัฒนาร่วมกับเจ้าหน้าที่ในส่วนราชการต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง ทั้งฝ่ายพลเรือน ตำรวจ ทหาร ได้ทรงทราบปัญหาขัดข้องและทางที่จะแก้ปัญหานั้น ๆ ได้ถูกต้อง แต่ละท้องถื่นย่อมมีปัญหาต่าง ๆ กัน การปฏิบัติแก้ปัญหาก็ต้องทรงปฏิบัติต่าง ๆ กันตามควรแก่ปัญหาที่เกิดขึ้นนั้น เช่น ปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกิน และปัญหาการขาดแคลนน้ำเพื่อการชลประทาน ก็มีพระราชดำรัสให้สำรวจสถานที่สร้างอ่างเก็บน้ำที่มีประโยชน์อเนกประสงค์ โปรดให้จัดที่ดินแบ่งปันประชาชนเพื่อการเกษตร และส่งเสริมการเกษตรกรรมทุกแขนง ทรงส่งเสริมกิจการธนาคารข้าว ธนาคารโคกระบือ โปรดการประหยัคมัธยัสถ์ โดยการใช้วัสดุอุปกรณ์พื้น

บ้านที่หาได้ง่ายเป็นต้น ได้ทรงแนะนำระบบสหกรณ์ ซึ่งหมายความว่าการทำงานร่วมกัน เพราะจะได้ช่วยเหลือแนะนำแลกเปลี่ยนความรู้กัน แต่สมาชิกสหกรณ์ทุกคนจะต้องเคร่งครัดต่อวินัย ขยันหมั่นเพียร ซื่อสัตย์สุจริต มีจิตใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สามัคคี กลมเกลียวกัน รู้จักประหยัด และต้องปฏิบัติตามหน้าที่ของตน จึงทรงเป็นร่มเกล้าของชาวไทยโดยแท้ ทั้งนี้เพราะทรงเป็นกตัญญูกตเวทิต่อสมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้า ผู้ทรงนำพระราชวงศ์และมุขอำมาตย์มนตรีทั้งปวงเป็นต้น ฉะนั้น จึงทรงเป็นบุพการีของประชาชนทั้งปวงอีกด้วย

ธรรมที่ทำให้บุคคลเป็นบุพการีและกตัญญูกตเวทิตันนั้น รวมเข้าก็คือธรรมเป็นเครื่องเกื้อกูลกันนั่นเอง คือความประพฤติที่เป็นธรรม เป็นคุณเกื้อกูล มิใช่เป็นโทษ อาทิทศพิธราชธรรมสำหรับพระมหากษัตริย์และผู้ปกครองทั้งหลาย และในการปฏิบัตินั้นก็ประกอบด้วยสัปปริสธรรม คือธรรมของสัตบุรุษ ๗ ประการ ได้แก่

๑. ฐัมมัญญุตตา	ความเป็นผู้รู้จักเหตุ
๒. อัตถัญญุตตา	ความเป็นผู้รู้จักผล
๓. อตตัญญุตตา	ความเป็นผู้รู้จักตน
๔. มัตตัญญุตตา	ความเป็นผู้รู้จักประมาณ
๕. กาลัญญุตตา	ความเป็นผู้รู้จักกาลเวลา
๖. ปุคคลัญญุตตา	ความเป็นผู้รู้จักบุคคล
๗. ปุริสัญญุตตา	ความเป็นผู้รู้จักบริษัท คือหมู่ชน

ประกอบกับธรรมที่ตรัสไว้โดยชื่ออื่น แต่ก็รวมเข้าเป็นข้อปฏิบัติอันเป็นคุณเกื้อกูลให้เกิดความสุข มิใช่เป็นโทษให้เกิดทุกข์ ผู้ปฏิบัติที่เป็นคุณเกื้อกูลก่อนได้ชื่อว่าเป็นบุพการี ผู้ปฏิบัติเกื้อกูลคือเป็นคุณเกื้อกูลตอบแทน ก็เป็นกตัญญูกตเวทิตัน รวมเข้าง่าย ๆ ก็คือว่า ให้ทำความดีที่เกื้อกูลกันเอง ตราบใดบุคคลทั้งหลายผู้ร่วมกันอยู่เป็นหมู่ ตั้งแต่หมู่เล็กจนถึงหมู่ใหญ่ต่างประกอบความดีที่เป็นคุณเกื้อกูลแก่กันและกัน ต่างก็ได้ชื่อว่าเป็นบุพการี เป็นกตัญญูกตเวทิตัน ตราบนั้น ความตั้งมั่นความเจริญของหมู่มชนนั้นย่อมดำรงอยู่ จึงเป็นหน้าที่ของบุคคลทุกคนจะพึงประกอบคุณงามความดีเพื่อเกื้อกูลกันและกันให้มากที่สุด เว้นการปฏิบัติกระทำสิ่งที่เป็นโทษก่อให้เกิดทุกข์ภัยพิบัติต่อกันและกัน เป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อกันและกันในโอกาสฉลองสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปีครั้งนี้ และ

ปฏิบัติสืบต่อตลอดไป

ในโอกาสกรุงรัตนโกสินทร์ตั้งมั่นดำรงยั่งยืนมาถึง ๒๐๐ ปี รัฐบาลในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวสำนักในพระมหากษัตริย์คุณแห่งสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้า จำเดิมแต่พระปฐมบรมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ที่ทรงสืบพระราชสันตติวงศ์มาถึง ๕ พระองค์ในปัจจุบัน ล้วนทรงปกครองบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุขสงบเรียบร้อยมาช้านาน และรำลึกถึงพระราชประเพณีที่สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชเจ้าได้ทรงบำเพ็ญพระราชกุศล เป็นการสมโภชพระนครครั้งแรกในรัชกาลที่ ๑ พ.ศ. ๒๓๒๘ (ร.ศ. ๔) เมื่อสร้างกรุงและวัดพระศรีรัตนศาสดารามแล้ว ต่อมาในรัชกาลที่ ๓ โปรดให้ฉลองสมโภชวัดพระศรีรัตนศาสดาราม ใน พ.ศ. ๒๓๘๑ (ร.ศ. ๕๗) ต่อมาอีกเมื่อครบ ๑๐๐ ปีในรัชกาลที่ ๕ พ.ศ. ๒๔๒๕ และ ๑๕๐ ปีในรัชกาลที่ ๗ พ.ศ. ๒๔๗๕ จึงประกาศงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี

อนึ่ง รัฐบาลและปวงชนชาวไทยได้สำนักในพระกษัตริย์คุณแห่งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกพระผู้ทรงตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ และพระบรมราชวงศ์จักรี พร้อมทั้งระบอบการปกครอง และมุขมนตรีเสนามาตย์ทั้งปวง กับทั้งทรงฟื้นฟูพระพุทธศาสนา บำรุงประชาชนให้เป็นสุข ดังที่มีแสดงในพระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขาสรุปไว้ว่า “ตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติก็ทรงพระอุทสาหะครอบครองแผ่นดินโดยขัตติยานุวัตร ต่อสู้ข้าศึกที่บังอาจมาย่ำยีให้ปราชัยพ่ายแพ้ไปทุกครั้ง ทั้งปราบปรามศัตรูหมู่ร้ายทั้งภายในและภายนอกราบคาบ แม้พระราชอาณาจักรกว้างขวางยิ่งกว่าแผ่นดินใด ๆ ในครั้งกรุงเก่าแต่ก่อนมา ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาและประชาชนทั่วพระราชอาณาจักรเป็นอเนกประการ” จึงพร้อมกันเทิดทูนเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก โดยถวายพระราชสมัญญาเป็นมหाराช

สมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ ผู้ทรงดำรงไอศวรรยาธิปัตย์ปกครองประเทศชาติประชาชนให้มีความสุขความเจริญมาโดยลำดับ ได้ชื่อว่าทรงเป็นบุรุษอาชาไนย ตามพระพุทธานิพนธ์ที่ตรัสไว้ว่า

“ทุลลโภ ปุริสาชญโณ

ยตุล โส ชายตี ธีโร

น โส สพุพตฺต ชายตี

ตํ กุลํ สุขเมตตี

บุรุษอาชาไนยหาได้ยาก บุรุษอาชาไนยย่อมไม่เกิดขึ้นในที่ทั่วไป บุรุษอาชาไนย ผู้ทรงปัญญาเกิดในที่ตระกูลใด ตระกูลนั้นย่อมบรรลุดังความสุข”

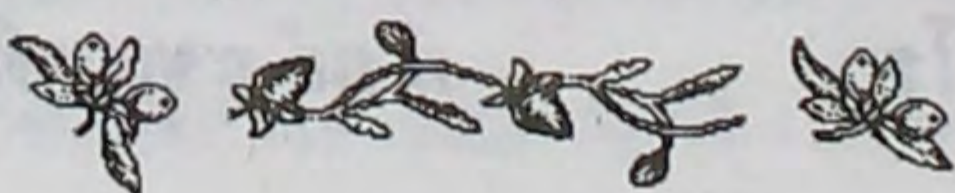
“สปุริโส ภิกฺขเว กุเล ชายมาโน พหุโน ชนสุส อตฺถาย นิตาย สุขาย โหติ” เป็นอาทิ ความว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเกิดขึ้นในสกุล ย่อมเกิดขึ้นเพื่อประโยชน์เพื่อเกื้อกูล เพื่อสุขแห่งชนเป็นอันมาก ย่อมยังประโยชน์เกื้อกูลและสุขให้สำเร็จแก่มารดาบิดาแก่บุตรภริยา แก่หม่อมคนผู้เป็นทาสกรรมกร แก่มิตรสมาคม แก่สมณพราหมณ์ เปรียบเหมือนมหาเมฆยังฝนให้ตก ทำข้าวกล้าให้สำเร็จ ย่อมยังประโยชน์เกื้อกูลและสุขให้เกิดแก่มหาชนฉะนั้น”

สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ได้ทรงรำลึกถึงพระราชอุปการคุณูปการแห่งสมเด็จพระบรมพมหากษัตริยาธิราชเจ้า แห่งพระบรมราชวงศ์จักรีทุกพระองค์ นับแต่พระปฐมบรมกษัตริยาธิราชเจ้าผู้ทรงสถาปนาพระบรมราชวงศ์ ทรงตั้งกรุงรัตนโกสินทร์และทุก ๆ อย่างทุก ๆ พระองค์ ซึ่งได้ทรงสืบพระราชสันตติวงศ์มาโดยลำดับเป็นต้น ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลทักษิณานุปทานถวาย ชื่อว่าได้ทรงตั้งอยู่ในกตัญญูกตเวทิตาธรรมภูมิชั้นของสาธุชน ตามพระนิพนธ์ที่ตรัสไว้ว่า ภูมิ เว สาธุรูปานํ กตัญญูกตเวทิตา ความกตัญญูกตเวทิตาเป็นภูมิชั้นของสาธุชน

ขออำนาจแห่งพระราชกุศลทักษิณานุปทานที่ทรงบำเพ็ญถวาย ทรงพระราชอุทิศถวายทั้งปวงนี้ จงเป็นผลสัมฤทธิ์ผลิตวิบากสุขสมบัติ และเป็นไปเพื่อเฉลิมพระเกียรติแห่งสมเด็จพระมหากษัตริยาธิราชเจ้าและทุกพระองค์ที่ทรงพระราชอุทิศถวาย

ขอพระบรมเดชานุภาพแห่งสมเด็จพระบรมพมหากษัตริยาธิราชเจ้าทุกพระองค์ ได้อภิบาลรักษาสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า พร้อมทั้งสมเด็จพระนางเจ้า ฯ พระบรมราชินีนาถ ให้ทรงพระเจริญราชสิริสวัสดิพิพัฒมงคลทุกประการ พร้อมพระราชวงศ์ มุขมนตรีอำมาตย์ ชาวประชาราษฎร์ และสมณชีพราหมณ์ ตลอดจักรกาล

รับพระราชทานถวายวิสาขนาพระธรรมเทศนาในทูลลกภกตา ฉลองพระเดชพระคุณประดับพระปัญญาบารมียุติลง เหว่ ก็มีด้วยประการฉะนี้ ขอถวายพระพร.

พระธรรมเทศนา

ศราทธพรตเทศนา

ในการทรงบำเพ็ญพระราชกุศล

ออกพระเมรุมาศท้องสนามหลวงพระบรมศพ

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี

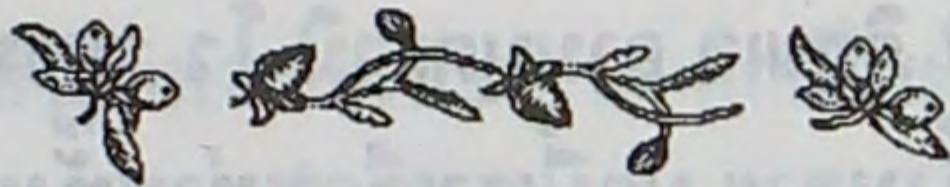
พระบรมราชินีในรัชกาลที่ ๗

วันอังคารที่ ๕ เมษายน พุทธศักราช ๒๕๒๘

เวลา ๑๖.๓๐ นาฬิกา

สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน เจริญ)

รับพระราชทานถวาย

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺทสฺส.

หนุททานิ ภิกฺขเว อามนฺตยามิ โว วยธฺมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน สมฺปาเทถาคิ-
บัดนี้ สมเด็จพระบวรราชเจ้าผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ
ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้อัญเชิญพระบรมศพสมเด็จพระนาง-
เจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินีในสมเด็จพระบรมราชปิตุลาธิราชเจ้า พระบาท
สมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยขบวนพยุหยาตรา
พร้อมด้วยเครื่องประดับพระราชอิสริยยศ มาสู่พระเมรุมาศ ณ ท้องสนามหลวงนี้
เพื่อถวายพระเพลิงโดยราชประเพณี ทรงพระราชอุตสาหะเสด็จพระราชดำเนิน
ตามพระบรมศพ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ท่านอัครราชทูตผู้แทนประเทศ
อันมีสัมพันธไมตรีทั้งหลายและข้าทูลละอองธุลีพระบาทผู้ใหญ่ผู้น้อย
พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาประชาธิปกพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว

รัชกาลที่ ๗ แห่งพระมหากษัตริย์บรมราชวงศ์ ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจปกครองพสกนิกร
ทั้งหลาย ทรงเสียสละอย่างยิ่งยวดยากจะหาเสมอ ความทุกข์ความร้อนแสนสาหัส
ในพระชนมชีพสืบเนื่องมาจากพระมหากรุณาพ้นจะรำพัน ทรงรักทรงห่วงใย
ประเทศชาติประชาไทยยิ่งกว่าพระชนมชีพ ทรงปฏิบัติได้สะดวกราบรื่นไม่มีอุปสรรค
ก็เพราะปราศจากความขัดแย้งคัดค้านจากสมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระ-
บรมราชินี ที่ทรงร่วมพระราชฤทัยด้วยดี

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ได้ทรงปฏิบัติบำเพ็ญ
ประโยชน์เพื่อประเทศชาติประชาชน และทรงบำเพ็ญพระราชกุศลมาโดยลำดับ
เมื่อเสด็จละโลกไป พระสรีระยอมเป็นไปตามคติแห่งสังขตธรรม คือเกิดขึ้น
แล้วยอมแปรไป และในอวสานยอมถึงความแตกดับ แต่พระเกียรติคุณยอมจะ
ดำรงอยู่ ต้องด้วยพระพุทธรูปบรรหารว่า

รูป ชีรติ มจฺจนํ นาม โคตฺตํ น ชีรติ

รูปกายของสัตว์ทั้งหลาย ผู้มีความตายเป็นธรรมดา ย่อมทรุดโทรมไป
ส่วนชื่อและสกุลไม่เสื่อมสูญ

สมเด็จพระบรมศาสดาเมื่อจะเสด็จดับขันธปรินิพพานได้ประทานปัจฉิม-
พุทธโอวาทไว้ว่า หนุตทานิ ภิกฺขเว อามนุตยามิ โว วยธมฺมา สงฺขารา อปฺปมาเทน
สมฺปาเทถ ความว่า ภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราเตือนท่านทั้งหลาย สังขารมีความเสื่อม
ไปเป็นธรรมดา ท่านทั้งหลายจงทำประโยชน์ตนและผู้อื่นให้บริบูรณ์ด้วยความ
ไม่ประมาทเถิด

อตฺตสัมมาปณฺธิ การตั้งตนไว้ชอบ เพียงเท่านี้ก็มีความหมาย รวมได้
ถึงการทำประโยชน์ตนและผู้อื่นให้บริบูรณ์ด้วยความไม่ประมาท คำว่า “ตน”
หมายพร้อมถึงกายวาจาใจ การตั้งตนไว้ชอบจึงหมายถึงการรักษากายวาจาใจให้
ชอบพร้อม “ชอบ” หมายถึงปรกติเรียบร้อย สมควร ไม่ผิด การตั้งตนไว้ชอบหรือ
การมีกายวาจาใจชอบ จึงหมายถึงการทำชอบ พุคชอบ คิคชอบ ทำสมควร พุค
สมควร คิคสมควร รวมลงเป็นการทำประโยชน์ตนและผู้อื่นด้วยความไม่ประมาท
เมื่อตั้งตนไว้ชอบแล้ว จะตั้งใจหรือไม่ก็ตาม ย่อมเป็นการทำประโยชน์ตนและผู้
อื่นด้วยความไม่ประมาท จึงกล่าวได้ด้วยการตั้งตนไว้ชอบคือความไม่ประมาท

อตฺตสัมมาปณฺธิ การตั้งตนไว้ชอบ เป็นการไม่ประมาทในกิจ ๔ ประการ

คือ ๑. ระวังไม่ทำความไม่ดีที่ไม่เคยทำด้วย ความไม่ประมาท ๒. ระวังไม่ทำความไม่ดีที่เคยทำ ด้วยความไม่ประมาท ๓. ทำความดีทั้งปวงที่ยังไม่เคยทำด้วยความไม่ประมาท ๔. ตั้งใจรักษาความดีที่เคยทำแล้วไว้ ด้วยความไม่ประมาท

ความไม่ดีคือบาป เกิดขึ้นได้ด้วยการทำไม่ถูกไม่ชอบทั้งกายวาจาใจ การทำไม่ถูกไม่ชอบทางกาย คือประทุษร้ายเขา เบียดเบียนเขา แยกออกได้เป็นการทำลายชีวิต และทำร้ายร่างกายผู้อื่น คค โกงลักขโมยถือเอาของของผู้อื่น ประพฤติผิดในบุตรภรรยาผู้อื่น การทำไม่ถูกไม่ชอบทางวาจา คือพูดไม่เป็นสัจจะ ไม่เป็นเครื่องถนอมรักษาน้ำใจ ไม่เป็นเครื่องประสานสามัคคี ไม่เป็นอรรถไม่เป็นธรรม แยกออกได้เป็นการพูดเท็จ พูดยุยงให้เกิดการแตกแยก พูดเสียดแทงให้กระทบกระเทือนใจ พูดเพื่อเจ้อ การทำไม่ถูกไม่ชอบทางใจ คือมีความคิดที่ทำให้จิตใจเศร้าหมองเคียดรอนด้วยโลภะหรือราคะ คือด้วยความโลภด้วยความรักความปรารถนา โทสะความโกรธ โมหะความหลง ไม่รู้ผิดชอบชั่วดี แยกออกได้เป็นการเพ่งเล็งอยากได้ของผู้อื่นด้วยความโลภ เป็นการพยายามทองแวน มีมิจฉาทิฐิ เห็นผิดจากคลองธรรม

ความดีตรงกันข้ามกับความไม่ดี เป็นกุศล เกิดขึ้นได้ด้วยการทำถูกทำชอบทั้งกายวาจาใจ การทำถูกทำชอบทางกาย คือเป็นผู้ให้ความช่วยเหลือ เป็นผู้ไม่ปฏิบัติตามความพอใจของตนเป็นสำคัญ แยกออกได้เป็นการชวนช่วยช่วยป้องกันรักษาชีวิตผู้อื่น เอื้อเพื่อเจ้องาน ปฏิบัติพอใจในสิ่งที่ตนมีตนได้ การทำถูกทำชอบทางวาจา คือพูดเป็นสัจจะ พูดดี พูดเป็นอรรถเป็นธรรม แยกออกได้เป็นผู้รักษาสัจย์ พูดถนอมรักษาน้ำใจ พูดประสานสามัคคี พูดไพเราะ พูดมีหลักฐานไม่เลื่อนลอย การทำถูกทำชอบทางใจ คือมีสันโดษ มีเมตตา มีปัญญา แยกออกได้เป็นผู้มีความยินดีพอใจในของของตน มีเมตตา มีสัมมาทิฐิ เห็นถูกคลองธรรม

คนทั้งปวงล้วนเคยทำบาป คือทำไม่ชอบไม่ถูกมาแล้ว ทั้งทางกายทางวาจาทางใจ มากบ้างน้อยบ้าง หนักบ้างเบาบ้าง ผู้มีอึดตสัมมาปณิธิตั้งตนไว้ชอบจักไม่ประมาทเพียรระวังไม่ทำสิ่งที่ไม่เคยทำ อันเป็นบาปอกุศล พร้อมกันนั้นก็ตั้งใจระวังไม่ทำบาปอกุศลความไม่ดีไม่ชอบทั้งหลายที่คุ้นเคยกระทำมาแล้ว ตั้งใจด้วยความไม่ประมาทพยายามทำความดีทั้งปวง ที่ยังไม่เคยทำ และรักษาความดีทั้งปวง

ที่มีอยู่แล้ว ทำกุศลทั้งปวงที่เคยทำแล้วต่อไป

ผู้มีอคติ ประพฤติปฏิบัติไปตามอคติ เป็นการทำให้ไม่ถูกไม่ชอบ อคติ ๔ คือ ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะความรักชอบ โทสาคติ ลำเอียงเพราะความโกรธ โมหาคติ ลำเอียงเพราะความหลงเห็นผิดจากคลองธรรม ภยาคติ ลำเอียงเพราะความกลัว การประพฤติปฏิบัติไปตามอคติย่อมไม่เป็นไปตามความถูกต้อง ไม่เป็นไปตามความยุติธรรม ไม่เป็นธรรม ผู้ตั้งตนไว้ชอบต้องเพียรระวังด้วยความไม่ประมาท ไม่ให้อคติเกิดขึ้นในใจ ไม่พูดไม่ทำไปตามอคติ ไม่ลำเอียงเพราะความรักชอบ ไม่ลำเอียงเพราะความโกรธ ไม่ลำเอียงเพราะความหลง ไม่ลำเอียงเพราะความกลัว ดังเช่นที่เคยเป็นมาแล้วอีกต่อไป เป็นการไม่ประมาท เพียรระวังไม่ทำความไม่ดีที่เคยทำมาแล้ว การไม่ทำความไม่ดีที่เคยทำด้วยความไม่ประมาท ตั้งตนไว้ชอบ เป็นการทำความดีที่ไม่เคยทำไปพร้อมกัน ในเวลาเดียวกัน การไม่ทำความไม่ดียุติคือการทำความดีด้วยแล้วประการหนึ่ง

อันความดีนั้นเป็นคุณ ยังประโยชน์ได้ เป็นสิ่งมีคุณมีประโยชน์อยู่ในตัวเอง ความดีมีอยู่ที่ใด มีอยู่ในผู้ใด คุณประโยชน์มีอยู่ที่นั่น มีอยู่ในผู้นั้น ผู้มีอัตตสัมมาปณิธิ ก็คือผู้ทำความดี มีความดี จึงเป็นผู้มีคุณมีประโยชน์ ทำประโยชน์ตนและผู้อื่นให้บริบูรณ์ได้ด้วยความไม่ประมาท เป็นผู้ปฏิบัติตามพระปัจฉิมพุทธโอวาทที่รับพระราชทานยกขึ้นเป็นบพอเทศ เป็นผู้พิจารณาเชื่อตามพระพุทธโอวาทที่ว่าสังขารมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดา ที่จริงเรื่องความเสื่อมไปของสังขารก็ปรากฏให้เห็นประจักษ์อยู่เป็นนิตย์ แต่ความเห็นของปุถุชนทั้งหลายยังมีกิเลสเป็นความมืดปกปิดอยู่นั้นเป็นความเห็นที่ไม่ติดต่อ ไม่ยั่งยืนสืบเนื่อง จึงเป็นแบบที่ว่าประเดี๋ยวเห็นประเดี๋ยวไม่เห็น และส่วนใหญ่ไม่เห็น จะกล่าวว่าสติเป็นเหตุสำคัญก็ถูกต้อง สติเกิดขึ้นเมื่อไรความเห็นว่าสังขารมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาก็เกิดขึ้นเมื่อนั้น สติขาดไป ความเห็นนั้นก็ดับไป และเมื่อสติขาดมาก ขาดนาน ความเห็นก็ดับไป ความไม่เห็นก็มีอยู่นาน ความเห็นว่า สังขารมีความเสื่อมไปเป็นธรรมดาสำหรับผู้ตั้งสติติดต่อกันไม่เพียงพอจึงเหมือนไม่เห็น ไม่รู้ ความปล่อยวางสังขารเพราะเห็นเป็นสิ่งต้องเสื่อมไปจึงไม่มี มีอยู่แต่ความยึดมั่นถือมั่นในสังขาร อันความเบื่อน่ายปล่อยวางจะเกิดต่อเมื่อเห็นความเสื่อม ไม่เห็นความเสื่อมก็ไม่เบื่อน่าย ไม่ปล่อยวาง ยึดมั่นถือมั่นอยู่ ความยึดมั่นถือมั่นเป็นความประมาทที่จะก่อทุกข์ก่อ

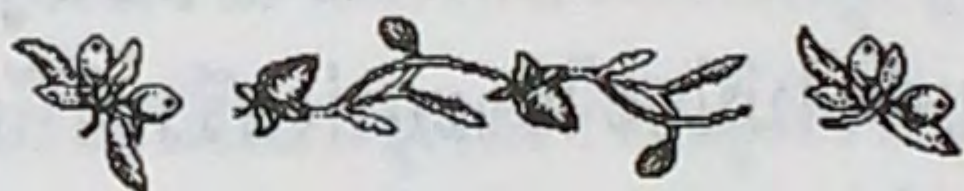
โทษให้ได้ ความยึดมั่นถือมั่นเป็นเหตุให้มีเรามีเขา มีของเรามีของเขา อันตัวเรา
 ของเราที่ยึดมั่นอยู่นี้แหละเป็นเหตุแห่งกิเลสทั้งปวง ความโลภความโกรธความ
 หลงเกิดจากความยึดว่าเป็นเราเป็นเขา และเมื่อมีความโลภความโกรธความหลง
 มาประกอบกับความเป็นเราเป็นเขาเข้าด้วยแล้ว ความทุกข์ความเดือดร้อนก็จะ
 ต้องเกิดตามมา ที่จริงถ้าจะยึดมั่นว่าเป็นเราเป็นเขา ควรจะมีสติมีปัญญาให้เพียงพอที่
 จะรู้ว่า เมื่อเป็นเราก็ต้องรัก เมื่อรักก็ต้องรักษาให้ดี ให้เป็นตัวเราที่ดี ตัวเราที่เป็น
 คนดี เป็นคนมีประโยชน์ นั่นก็คือเมื่อยังยึดมั่นอยู่ตามวิสัยของปุถุชนก็ต้องทำตน
 ให้มีอรรถสัมมาปณิธิ คือตั้งตนไว้ชอบ สามารถทำประโยชน์ตนและผู้อื่นให้
 บริบูรณ์ได้ด้วยความไม่ประมาท

อันสังขารหรือสรีระนี้เปรียบเหมือนบ้านเรือน เป็นอพยากธรรม ไม่
 จัดเป็นบุญเป็นบาป อย่างดีเท่าที่ปรากฏให้เห็นก็คือลักษณะภายนอกสวยงาม
 แตกต่างกันอย่างไรเท่านั้น ความสำคัญอยู่ที่ผู้อยู่ในบ้านเรือนนั้นว่าเป็นใคร ถ้า
 เป็นผู้ประเสริฐ สถานที่นั้นก็เป็นที่สำคัญเป็นที่เคารพนับถือไปด้วย เช่น
 เป็นที่ประทับของพระมหากษัตริย์ ก็เป็นที่พิเศษเป็นที่เคารพ ถ้าเป็นที่อยู่ของผู้ไม่
 มีศีลไม่มีธรรมเป็นโจรผู้ร้ายก็เป็นที่ยังเกลียด สังขารหรือสรีระก็เช่นกัน สำคัญที่
 ธรรมของแต่ละคน ถ้าเป็นผู้มีธรรมมีความดี ก็เชื่อว่าเป็นผู้ถือสาระแห่งสังขารหรือ
 สรีระไว้ได้ นอกจากธรรมแล้วไม่มีอะไรจะแบ่งสรีระให้สูงต่ำแตกต่างกันได้ เมื่อ
 ยังยึดมั่นในตัวเราของเราอยู่ที่พึงทำตัวเราหรือสรีระของเราให้เป็นผู้ครองคือเรานั้น
 เป็นผู้มีความดี เป็นอรรถสัมมาปณิธิ อบรมคุณสมบัติให้บริบูรณ์ เกื้อกูลผู้
 อื่น ทำชีวิตให้เป็นอยู่อย่างผู้มีประโยชน์มีสาระไม่เสียเปล่า ให้สมควรแก่การ
 ครองสังขารที่มีความเสื่อมความแตกดับไปในที่สุด “ยงฺกิลฺลิจิ สมุทฺถมฺมํ สพฺพนฺตํ
 นิโรธมฺมํ” สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นล้วนมีความดับเป็น
 ธรรมดา สังขารเป็นสภาพที่ธรรมดาแต่ตั้งขึ้น จึงย่อมเป็นไปตามอำนาจของธรรมดา
 สิ่งซึ่งธรรมดามันดาลให้สังขารเป็นไปนั้นมิได้มีเพียงความเกิดความดับเท่านั้น
 ระหว่างความเกิดถึงความดับ ธรรมดาก็ยังบันดาลให้เกิดสิ่งต่าง ๆ อีกเป็นอันมาก
 เป็นคุณก็มี เป็นโทษก็มี ผู้ไม่มีปัญญาย่อมไม่สามารถถือเอาประโยชน์จากสิ่งที่เป็น
 เป็นคุณได้ และไม่สามารถหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่เป็นโทษได้ ต่อเมื่อเป็นผู้มีปัญญาจึงจะ
 สามารถถือเอาสารประโยชน์ หลีกพ้นทุกข์โทษได้มีความรุ่งเรืองสวัสดิในชีวิตสืบไป

ได้ไปสู่คติที่ดีเมื่อสังขารแตกดับในที่สุด รับพระราชทานกล่าวได้ว่าผู้มีปัญญาไม่
 ประมาทยอมยี่ดไว้ได้ซึ่งประโยชน์ทั้งสอง ทั้งประโยชน์ในภพนี้ ทั้งประโยชน์
 ในภพหน้าซึ่งลึกลับเกินความคาดหมาย ชื่อว่าเป็นผู้มีชัยในโลกทั้งสอง ต้องด้วย
 พระพุทธภาษิตว่า "อิธ นนุทติ เปจฺจ นนุทติ กตปุญฺโญ อุกฺกตฺต นนุทติ" ผู้ใด
 บำเพ็ญบุญกุศลไว้แล้วในโลกนี้ ก็ได้รับความยินดีเบิกบาน ครั้นละโลกนี้ไปแล้ว ก็
 ได้สุขสำราญในภพหน้า ชื่อว่าได้รับความบันเทิงในโลกทั้งสอง

สมเด็จพระนางเจ้ารำไพพรรณี พระบรมราชินี ทรงดำรงพระชนม์เป็น
 ที่สรรเสริญ สมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้า สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรม-
 ราชินีนาถ ทรงปฏิบัติฉลองพระเดชพระคุณ พร้อมด้วยพระบรมวงศานุวงศ์ ข้า
 ทูลละอองธุลีพระบาท ตลอดทั้งทวยราษฎร์ พรั่งพร้อมด้วยสามัคคีธรรม

ในอวสานแห่งพระธรรมเทศนา เพื่อเพิ่มพูนพระอัปมาทธรรมให้
 ไพบูลย์ สมเด็จพระราชาคณะพระราชาคณะจะรับพระราชทานสาธยายสราทธ-
 พรตคณาในมหาสมาคม ซึ่งมีสมเด็จพระบรมพิตรพระราชสมภารเจ้าผู้ทรงพระคุณ
 อันประเสริฐทรงเป็นประธาน ณ กาลบัดนี้ ขอถวายพระพร.

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ
 พลอากาศเอกहरิน หงสกุล ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา พ.ศ. ๒๕๓๓ โทร. ๒๘๑๗๗๕๐

